

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA II-a - ANUL XXVII — Nr. 9-10, NOIEMBRIE — DECEMBRIE 1975
BUCUREȘTI

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a - ANUL XXVII, Nr. 9—10, NOIEMBRIE — DECEMBRIE 1975

BUCUREȘTI

Manuscrisele (articole, studii) trebuie însoțite și de un rezumat într-o limbă străină de circulație, în întindere de cel mult 2 pagini (în patru exemplare).

*

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa : Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul V, București, cont 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea : pentru «Studii Teologice», revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

CUPRINSUL

Studii și articole

Cultura teologică ortodoxă românească între anii 1925 — 1975 <i>La a 50-a aniversare a înființării Patriarhiei Române</i> , de Pr. Prof. Mircea Păcurariu	653
Pr. Prof. N. C. Buzescu, <i>Hristologia Sfântului Ioan Damaschin (1300 de ani de la nașterea sa: 675—1975)</i>	687
Prof. Const. C. Pavel, <i>Cele două portrete morale din parabola fiului risipitor</i>	701
Protos. Prof. Veniamin Micle, <i>Cunoștință pre scurt a istoriei bisericești (III), de Samoil Clain Jeromonahul</i>	708
Doctorand Ioan Buga, <i>Semnificații ale noțiunii de «lumină» în Noul Testament</i>	729
Pr. drd. Alexandru Joița, <i>Sfânta taină a Euharistiei — taină a iubirii jertfelnice</i>	737
Arhim. drd. Dometie Manolache, Teme dogmatice în pictura bisericii vechii episcopii a Geoagiului	742
Doctorand Samir Ghulam, <i>Legea divină și legea bisericească (Jus divinum et jus ecclesiasticum)</i>	750
Pr. drd. Ioan Băjău, <i>Predica ortodoxă în perioada Triodului și în perioada Pentecostarului</i>	759
Adrian N. Popescu, <i>Șt. O. Iosif. O sută de ani de la nașterea poetului (1875—1975)</i>	775

Din activitatea și cronica Institutelor teologice

<i>Deschiderea anului de învățămînt 1975—1976 la Institutele teologice de grad universitar din București și Sibiu</i>	798
<i>Conferințele profesorului Michel Evdokimov la Institutul teologic din București</i> , de Pr. Lect. Dumitru Gh. Radu	801

Note bibliografice	803
<i>Cuprinsul revistei «Studii Teologice» pe anul 1975</i>	I—VII

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului teologic de grad universitar din București : P. C. Pr. Rector MIRCEA CHIALDA ; P. C. Pr. Conf. D. POPESCU ; din partea Institutului teologic de grad universitar din Sibiu : P. C. Pr. Rector ISIDOR TODORAN și P. C. Pr. Prof. GRIGORIE T. MARCU.*

Redactor responsabil : *P. C. Pr. IOAN GAGIU, directorul Administrației Patriarhale.*

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți și Prea Sfințiii Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

STUDII ȘI ARTICOLE

Pr. Prof. Mircea Păcurariu

CULTURA TEOLOGICĂ ORTODOXĂ ROMÂNEASCĂ ÎNTRE ANII 1925—1975

LA A 50-A ANIVERSARE A ÎNFIINȚĂRII PATRIARHIEI ROMÂNE

Înființarea Patriarhiei Române și realizarea unificării bisericești, în anul 1925, au dus la o mai susținută lucrare internă a Bisericii noastre, dar și la creșterea prestigiului ei în întreaga lume creștină. Astfel, s-au înființat noi eparhii, noi instituții de cultură teologică (facultăți, academii, seminarii, școli de cântăreți), s-au publicat valoroase lucrări teologice, au apărut noi publicații periodice bisericești, s-au reluat legăturile tradiționale cu Bisericile ortodoxe surori și s-au realizat legături cu alte Biserici și confesiuni creștine etc.

În cele ce urmează, vom face o prezentare succintă a principalelor aspecte ale vieții culturale-bisericești în ultima jumătate de veac, adică din anul 1925 pînă azi, fără să intrăm în analiza critică a ceea ce s-a scris. Am împărțit, cum era și firesc, studiul nostru în două părți : pînă în 1948 și din 1948 încoace. Dacă am stăruit mai mult asupra primei perioade, am făcut-o pentru a prezenta o lucrare de sinteză asupra dezvoltării teologiei ortodoxe românești în perioada respectivă. Cît privește cultura teologică de după 1948, aceasta a fost pusă în lumină în mai multe studii și articole publicate în ultimii ani în revistele noastre bisericești.

Învățămîntul teologic pînă în 1948

După anul 1918, învățămîntul teologic din Biserica Ortodoxă Română a trecut prin situații destul de critice, provocate în primul rînd de lipsa unei organizări unitare, cît și de faptul că majoritatea școlilor teologice nu erau sub conducerea Bisericii. În adevăr, în 1918, existau o Facultate de teologie la București, în cadrul Universității, precum și seminarii teologice cu cîte opt clase, în diferite centre eparhiale. Cu timpul s-au înființat noi seminarii teologice, încît s-a ajuns la un număr prea mare de absolvenți, peste nevoile reale ale Bisericii. În București existau vechile seminarii : Central și Nifon (întreținut, în continuare, din fondurile lăsate de întemeietorul său, mitropolitul Nifon (1850—1875) și condus de o eforie), la Iași seminarul Veniamin ; la acestea se adăugau seminariile vechi din Rîmnic, Buzău, Argeș, Roman, Huși și Galați, plus cele nou-înființate la Craiova, Constanța, Cîmpulung (aici pentru orfanii le război), Dorohoi, Pomirla-Botoșani, un seminar monahal la Neamț, mutat apoi la Cernica etc., mai toate cu durată efemeră.

Exista apoi vechea Facultate de teologie din Cernăuți, încadrată în Universitatea de acolo, cu un program diferit față de al Facultății de teologie din București. Pe lângă cele două Facultăți amintite, s-a înființat încă una, în cadrul Universității din Iași (1926). Ea s-a contopit cu Facultatea de teologie din București, în toamna anului 1941, iar cea din Cernăuți-Suceava la 1 aprilie 1948. Toate aceste instituții, de învățămînt teologic superior cît și seminariile erau sub conducerea și îndrumarea Statului.

În Transilvania și Banat, vechile Institute teologice din Sibiu, Arad și Caransebeș au fost ridicate la rangul de Academii teologice, cu 4 ani de studii, continuînd să funcționeze sub îndrumarea directă a Bisericii, prin chiriarhul locului. S-au înființat două noi Academii teologice, la Oradea (1923) și Cluj (1924), la stăruințele episcopilor Roman Ciorogariu și Nicolae Ivan (în urma dictatului de la Viena din 1940, Academia teologică de la Oradea s-a stabilit la Timișoara, unde a funcționat între anii 1941—1948). Încercările făcute de ierarhii transilvăneni de a se recunoaște Academiiilor dreptul de-a elibera diplome de licență, au rămas fără rezultat. Numai Academiei teologice «Andreiane» din Sibiu i s-a recunoscut acest drept, în 1943, în urma nenumăratelor demersuri ale mitropolitului Nicolae Bălan.

Dată fiind diversitatea școlilor de la noi, s-au făcut numeroase propuneri și încercări de reorganizare a învățămîntului nostru teologic pe baze unitare. De pildă, în anul 1927, o comisie sinodală, în frunte cu mitropolitul Nicolae Bălan, a prezentat Sfintului Sinod un proiect de lege — adoptat cu unanimitate de voturi, — potrivit căruia toate instituțiile de învățămînt teologic erau puse sub conducerea Bisericii. Se preconizau trei tipuri de școli teologice: Facultăți de teologie, cu 4 ani, Academii teologice sau de vocație, tot cu 4 ani și seminarii de vocație cu 6 clase (acestea cu caracter tranzitoriu), în care urmau să fie primiți absolvenți de 4 clase secundare. Proiectul n-a devenit lege din pricina opoziției pe care i-au făcut-o unii interesați, mai ales profesorii Facultăților de teologie. Alte proiecte s-au redactat în anii următori, unele fiind aprobate de Sfintul Sinod (de pildă la 5 iunie 1930, cînd s-au votat un proiect de lege și două regulamente, prezentate tot de mitropolitul Nicolae Bălan). Nici acestea n-au dus la vreun rezultat, căci profesorii Facultăților de teologie — și chiar Congresul Asociației generale a clerului, întrunit la București, în octombrie 1930 — au cerut ca învățămîntul teologic să rămînă și pe mai departe în seama Statului. Pe de altă parte, ierarhii și adunările eparhiale din Transilvania, congresele Asociației clerului «Andrei Șaguna» cereau trecerea întregului învățămînt teologic sub conducerea Bisericii și dreptul, pentru Academiiile teologice, de a acorda diplome de licență. Astfel, în loc să existe unitate în vederea slujirii intereselor superioare ale Bisericii Ortodoxe Române, teologii se pierdeau în discuții inutile și în polemici asupra proiectelor și a formelor de învățămînt care trebuiau adoptate. Problema organizării unitare a învățămîntului teologic s-a rezolvat abia în 1948, prin trecerea sa sub conducerea directă a Bisericii.

Trebuie să precizăm însă că în perioada de care ne ocupăm, la Facultățile de teologie de la noi au activat o seamă de profesori de valoare, aproape toți cu studii făcute în mari centre universitare de peste hotare, care au publicat numeroase lucrări în domeniul specialității lor. Unii profesori au participat la felurite congrese interteologice și intercreștine, făcând cunoscută pretutindeni teologia românească. De pildă, în 1924 s-a întrunit la Sinaia prima Conferință a profesorilor de teologie ortodoxă din Balcani, iar între 29 noiembrie — 6 decembrie 1935 primul congres al profesorilor de teologie ortodoxă, la Atena, la care au participat și profesori români. Al doilea congres urma să se întrunească la București în primăvara anului 1939, dar evenimentele politice care au urmat au împiedicat acest plan. Mulți profesori de teologie au adus un aport prețios la întărirea Mișcării ecumenice, care a luat naștere după primul război mondial. Profesorii Facultății de teologie din București, editau revista de specialitate «Studii teologice» (din 1929), cei de la Cernăuți au reluat publicarea vechii reviste «Candela» (1923), iar cei de la Academia teologică din Sibiu publicau «Revista teologică», inițiată de profesorul Nicolae Bălan, în 1907.

Profesorii Academiiilor teologice din Transilvania s-au întrunit într-un congres la Sibiu, la 19—20 aprilie 1935, care s-a ocupat de problema organizării unitare a Academiiilor și cu educația studenților în internate. În 1939 s-a luat inițiativa convocării unui nou congres, dar nu s-a mai putut întreprinde nimic din cauza împrejurărilor politice nefavorabile.

Datorită prestigiului crescând al Facultăților noastre de teologie, ele au fost frecventate și de numeroși studenți străini: sirbi, sirieni etc., care au deținut apoi rosturi de seamă în viața Bisericii lor.

Pe lângă aceste așezăminte de învățămînt teologic, aproape fiecare eparhie avea câte o școală de cîntăreți bisericești. La București s-a înființat o Academie de muzică bisericească, pe lângă Patriarhie.

Literatura teologică pînă la 1948. Au luat naștere acum adevărate «centre» cultural-editoriale bisericești în București și Cernăuți, prin strădaniile profesorilor de la Facultățile de teologie respective. La București au apărut numeroase cărți teologice în Tipografia Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, sub îndrumarea patriarhilor Miron și Nicodim, precum și în alte edituri (de pildă, cele din colecția «Biblioteca teologică», îndrumată de profesorul, apoi mitropolitul, Irineu Mihălcescu). Numeroase alte cărți au apărut în tipografia înființată la Mînăstirea Neamț, mai ales cele scrise, prelucrate sau traduse de starețul de atunci al mînăstirii, Nicodim Munteanu, ajuns mitropolit în 1935 și patriarh în 1939.

Prin strădaniile vrednice de laudă ale mitropolitului Nicolae Bălan, Sibiuul a devenit cel mai însemnat centru cultural-teologic al întregii Biserici ortodoxe române din Transilvania. Tipografia Arhidiecezană din Sibiu, înființată de mitropolitul Andrei Șaguna în 1850, a dat

acum la lumină aproximativ 200 de lucrări de teologie și cărți pentru credincioși, scrise nu numai de profesorii Academiei teologice Andreiane sau de preoți din Arhiepiscopia Sibiului, ci și de ierarhi, profesori de teologie și preoți din alte părți ale țării. Sînt bine cunoscute «colecțiile» sau «publicațiile periodice» patronate de acest ierarh cărturar: Seria teologică, Seria didactică, Biblioteca Bunului Păstor, Biblioteca biblică, Popasuri duhovnicești, Biserica și problemele vremii, Veniți la Hristos ș. a. Alte centre cultural-editoriale existau la Arad, îndrumat de episcopii Grigorie Comșa și Andrei Magier, la Caransebeș, îndrumat de episcopii Vasile Lăzărescu și Veniamin Nistor, la Cluj, îndrumat de episcopii Nicolae Ivan și Nicolae Colan, la Oradea, mai tîrziu la Timișoara. Numeroși preoți și călugări și-au tipărit ostenele cărțurărești la Craiova, Rîmnic, Mînăstirea Cernica, Iași, Brașov și în alte părți.

Este foarte greu de consemnat aici toată osteneala cărturărească desfășurată de profesorii Facultăților, Academiiilor și seminariilor teologice, precum și a altor preoți cu învățătură, din 1925 pînă în 1948. Ne vom limita la enumerarea lucrărilor celor mai reprezentative. La loc de cînstă trebuie să consemnăm strădania unor ierarhi și profesori de a da noi tălmăciri ale *Sfintei Scripturi* în românește. Astfel, în 1936 a apărut o nouă ediție sinodală, prin osîrdia patriarhului Miron, traducerea fiind făcută după textele originale de către Nicodim Munteanu, pe atunci mitropolit al Moldovei și Sucevei și de preoții-profesori Grigorie Pișculescu (Gala Galaction) și Vasile Radu. În 1938, profesorii amintiți au tipărit o nouă ediție, cu traduceri lor din textele originale (în Editura Fundației pentru Literatură și Artă). În 1944, Nicodim Munteanu — devenit patriarh în 1939 — a tipărit a treia ediție integrală a *Bibliei*, în care 51 de cărți erau traduse de el după Septuaginta și unele ediții slave, iar 28 de cărți erau traduse de Gala Galaction și Vasile Radu. La aceste traduceri integrale ale *Bibliei*, se adaugă mai multe ediții ale *Noului Testament*, între care traduceri făcute de patriarhul Nicodim (Neamț, 1924, 1926, 1931, 1941 etc.), de Gala Galaction (1927, 1930, 1937) sau de Irineu Mihălcescu și Teodor M. Popescu (București, 1937 și 1942). Episcopul Nicolae Colan a tipărit două ediții ale *Noului Testament* la Cluj, în perioada 1942 și 1945. *Psaltirea* a fost tipărită, de asemenea, în mai multe ediții (București, Neamț etc.), ca și *Mica Biblie* (întocmită de patriarhul Nicodim, arhim. Iuliu Scriban și preotul Pavel Savin).

În 1936, mitropolitul Nicodim și profesorul I. D. Ștefănescu au tipărit *Biblia ilustrată. Locuri alese însoțite de ilustrații de artă și explicații de specialitate* (Neamț, 1936), prima lucrare de acest gen la noi.

În ce privește studiile de Vechiul Testament, amintim contribuțiile substanțiale — nedepășite încă — ale profesorului Vasile Tarnavschi de la Cernăuți (1859—1945): *Geneza, Exodul și Leviticul, traducere și comentariu* (1907, 1913, 1923), *Introducere în sfintele cărți ale Testamentului Vechi* (1928), *Arheologia biblică* (1930) ș.a. Ostenele sale au fost continuate de urmașul său la catedră, profesorul Vladimir Prelipcean, cu lucrările: *Profetul Avacum, introducere și comentariu*

(1934), *Importanța Vechiului Testament* (1938), *Vocațiunea la profesii Vechiului Testament* (1943) ș. a.

La București a scris câteva lucrări profesorul Ion Popescu-Mălăiești (1874—1955): *Profeția lui Ioil* (1910), *Gramatica limbii ebraice* (1921); *Scurtă introducere în cărțile Vechiului Testament* (Fasc. I—II, 1933—1935), *Studii și comentarii* (1926—1933), *Cartea Iov, studiu introductiv* (1935), precum și asistentul său Atanasie Negoită, *Profetul Naum* (1932), *Sabatul Vechiului Testament* (1935), *Codul lui Hammurapi* (1935), *Psaltirea în cultul Bisericii Ortodoxe* (1940), *Gramatica limbii ebraice* (1946) ș. a.

La catedra de Vechiul Testament de la Academia teologică din Sibiu a activat peste patru decenii profesorul Nicolae Neaga, de la care avem mai multe lucrări de specialitate: *Profeții mesianice în Vechiul Testament* (1929), *Plîngerile lui Ieremia* (1930), *N-am venit să stric Legea* (1940), *Hristos în Vechiul Testament* (1944), *Cîntarea cîntărilor, Ecclesiastul, Facerea, Obadia, cu text și comentariu etc.*

La Caransebeș a tipărit câteva lucrări profesorul Mircea Chialda: *Ebed Iahve* (1940), *Sacrificiile Vechiului Testament* (1941), *Melchisedec* (1946) ș. a.

La Noul Testament, trebuie pomenit în primul rînd marele teolog Vasile Gheorghiu de la Cernăuți (1872—1959), cu lucrările: *Sf. Evanghelie după Matei cu comentariu* (3 vol. 1927—1933), *Epistola către Romani cu introducere și comentariu* (2 vol., ed. II, 1938), *Anul și ziua morții Domnului nostru Iisus Hristos* (1925), *Introducere în Sfintele cărți ale Testamentului Nou* (1929) și alte numeroase studii. A lăsat în manuscris o ediție critică a textului grec al Noului Testament.

La Facultatea de teologie din București a activat profesorul Haralambie Roventă (1898—1946) care a publicat lucrările: *Originea și valoarea istorică a Evangheliei după Ioan* (1928), *Interpretarea Scripturii după Origen* (1929), *Limba și stilul Sf. Apostol Pavel din epistola către Efeseni* (1929), *Epistolele către Efeseni, întâia către Tesaloniceni și Coloseni, cu introducere și comentariu* (1929, 1938, 1946), *Cine a scris Epistola către Evrei?* (1933), *Rolul Bibliei în formarea limbii literare* (1936) etc.

Studii valoroase au publicat și profesorii Iustin Moisescu, care a activat la Facultățile de teologie din Varșovia, Cernăuți și București: *Sf. Scriptură și interpretarea ei în opera Sf. Ioan Hrisostom* (1942), *Originalitatea parabolilor Mîntuitorului* (1945), *Activitatea Sf. Apostol Pavel în Atena* (1946) etc., apoi Diac. Nicolae Nicolaescu de la Facultatea de teologie din București: *Cronologia paulină* (1942), *Introducere în Epistola către Filipeni* (1942), *Sensul vieții sociale după Noul Testament* (1946) ș. a.

Dintre sibieni, amintim pe profesorii Nicolae Colan (1893—1967), cu lucrările: *Sf. Pavel către Filimon* (1925), *Cartea Sf. Apostol Pavel către Efeseni* (1929), *Biblia și intelectualii* (1929) și pe urmașul său la catedră Grigorie Marcu, cu o activitate de aproape patru decenii,

autorul lucrărilor : *Saul din Tars* (1939), *Studii biblice* (1940), *Apolo-gia paulină* (1941), *Procesul Mântuitorului* (1945), *Epistola către Tit* (1947) etc.

În alte centre eparhiale au lucrat și publicat Liviu G. Munteanu la Cluj : *Predica de pe munte* (1932), *Epistola către Galateni* (1940), *Pentateuhul în fața criticii moderne*, *Viețile apostolilor* ș. a. ; Sofron Vlad la Oradea—Timișoara : *Prologul Evangheliei a patra* (1937), *Mărturia Sf. Apostol Pavel despre viața și învățătura Mântuitorului* (1941), *Școala mitologică* (1943) ș. a., iar la Arad Iustin Suciu (*Ermineutica biblică*) și Petru Deheleanu (*Manual de Sectologie*, 1948).

În afară de acești profesori de Noul Testament, au mai scris lucrări în această specialitate arhimandritul Iuliu Scriban, mai ales manuale pentru seminariile teologice (*Ermineutica biblică*, *Curs de introducere în Noul Testament*, trei ediții, *Tilcuirea Sfințelor Evanghelii* ș. a.), preotul Ioan Ghia din Craiova (*Împărăția lui Dumnezeu după Noul Testament*, *Epistola lui Iuda*, *introducere și comentariu* etc.), preotul Ioan Beldie din Galați (*Genealogia Mântuitorului*, *Sf. Apostol Andrei*, *Epistola către Galateni cu comentariu*, *Epistola către Tit cu introducere și comentariu*, *Persoana Mântuitorului în lumina profesiilor lui Isaia* etc.).

În ce privește studiile de patrologie, acestea au luat de asemenea un avânt îmbucurător, prin profesorii Cicerone Iordăchescu de la Iași (*Istoria vechii literaturi creștine*, 3 vol., Iași, 1934—1940), Ioan G. Coman de la București cu lucrările : *Geniul Sfântului Grigorie de Nazianz* (1937), *Teoria Logosului în apologiile Sfântului Iustin Martirul și Filosoful* (1942), *Probleme de filosofie și literatură patristică* (1944), *Rolul social al milei creștine la Părinții Capadocieni* (1945) ș. a. ; *Sf. Grigorie de Nazianz despre împăratul Iulian* (1938) ; Dumitru Fecioru (*Viața Sfântului Ioan Damaschin* (1935) ș. a.) ; Olimp Căciulă (*Anatematisme Sf. Chiril al Alexandriei*) ; Iustin Moiescu (*Evagrie din Pont*, 1937, în grecește) ș. a. Răposatul patriarh Nicodim a prelucrat, după Farrar, *Viața și operele Sfinților Părinți și învățători ai Bisericii* (3 vol., Neamț, 1933—1935).

S-au făcut numeroase traduceri din Sfinții Părinți. Astfel, preotul Dumitru Fecioru (colaborând un timp și cu Pr. Olimp Căciulă), a pus bazele unei colecții patristice (1938) intitulată «*Îzvoarele Ortodoxiei*», în care au apărut : *Dogmatica Sfântului Ioan Damaschinul*, *Comentariul la Psalmi* al Sf. Vasile cel Mare, *Pedagogul* lui Clement Alexandrinul, *Dialogul cu iudeul Trifon* al Sfântului Iustin Martirul și Filosoful, *Cuvântările la praznicile împărătești* ale Sfântului Ioan Gură de Aur, *Catehezele Sfântului Ciril al Ierusalimului*, *Omiliile și predicile* lui Asterie al Amasiei ș. a. O altă colecție de traduceri se intitula «*Biblioteca Părinților Bisericești*», condusă de preotul Matei Pîslaru, la Rîmnicu-Vâlcea în 1935 (împreună cu preotul G. N. Nițu și prof. Ioan Mihălcescu, a pus bazele «*Colecției teologice*», în care au apărut două volume, cu traduceri din Părinții apostolici și canoanele apostolice). Prof. Dumitru Stăniloae a tipărit la Sibiu, *Filocalia* în 4 volume (1946—1948), cu traduceri din marii rîvnitori după desăvîrșire

sau din marii părinți bisericești. Traduceri parțiale din literatura patristică au făcut preoții Ioan Coman (Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie Teologul), Olimp Căciulă (Sfântul Kiril al Alexandriei, Fericitul Teodoret al Cirului), Nicolae Cotos (Sfântul Iustin Martirul), Teodor Bodogae (Sfântul Grigorie de Nisa), Aristide Geamănu, George Tilea, Nicolae Donos, Dumitru Cristescu, Nicolae Petrescu și alții.

Titularii catedrelor de istorie bisericească universală au contribuit în mod substanțial la lămurirea unor probleme interconfesionale în discuție, subliniind rolul Ortodoxiei în istoria întregii biserici creștine. Astfel, profesorul Teodor M. Popescu de la București (1893—1973) s-a ocupat mai mult cu raporturile Bisericii Ortodoxe cu cea Romano-Catolică: *Cauzele persecuțiilor religioase din punct de vedere istoric și psihologic* (Atena, 1922, în grecește), *Divin și uman la vechii istorici bisericești* (1924), *Sentința de excomunicare de la 16 iulie 1054* (1931), *De ce a atacat pe latini patriarhul Mihail Cerularie?* (în grecește 1931), *Contribuțiuni la istoria încercărilor de unire a Bisericilor — Tratatativele de la 1337—1339* (1930), *Primii didascăli creștini* (1932), *Enciclica patriarhilor ortodocși de la 1848* (1935), *Sensul schismei și al unirii Bisericii* (1940), *Confesionalism și obiectivitate în istoria bisericească* (1943) ș. a.

Profesorul Milan Šesan de la Cernăuți (n. 1910) s-a ocupat cu probleme felurite din istoria Bisericii universale: *Schismă între patriarhii Ignatie și Fotie?* (1936), *Cruciadele și Biserica Ortodoxă* (1938), *Împărțirea administrativă a imperiului bizantin în timpul Comnenilor și Angelilor* (1942), *Periodizarea în istoria bisericească universală* (1939), *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sf. Scripturi* (1939), *Cinstirea sfintelor icoane* (1943) ș. a.

Alte lucrări de istorie bisericească a publicat profesorul Ilie Beuleuță de la Sibiu (1878—1972), multe prelucrate după teologul ortodox francez Vladimir Guettée; Ioan Pașca de la Cluj (*Infailibilitatea papală, Atmosfera în care s-a săvârșit dezbinarea de la 1054*; ambele în 1938); George G. Stănescu de la Cluj (*Epoca de aur a literaturii creștine armene, Eusebiu din Cezareea etc.*), Ioan Pulpea-Rămureanu (*Lupta împăratului Iulian împotriva creștinismului*, 1940); Gheorghe Sibiescu de la Buzău (*Împăratul Justinian și erezile*) și alții.

Studiile privind istoria Bisericii Române au luat acum o amploare deosebită, prin cercetările făcute de unii profesori de teologie, de preoți cu preocupări de acest gen sau de istorici laici, care au continuat strădaniile marelui istoric bisericesc Nicolae Dobrescu (1874—1914), primul titular al catedrei de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de teologie din București. Între ei se numără urmașul său la catedră, preotul Nicolae M. Popescu (1881—1963), membru activ al Academiei Române, care, pe lângă studiile mai vechi: *Macarie ieromonahul* (1908), *Nifon II, patriarhul Constantinopolului* (1914), *Patriarhii Tarigradului prin țările române* (1914), a dat mai târziu la lumină și alte lucrări: *Mitropolitul Grigorie Dascălul* (1934), *Mitropolitul Gheorghe David al Moldovei* (1936), *Preoți de mir adormiți în Domnul* (1942), a reeditat — împreună cu asistentul său Gh. Moi-

sescu — *Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă* (text grec și trad. rom. din 1691, în 1942).

La Facultatea de teologie din Iași au activat profesorii Constantin Tomescu (*Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*, 1927; *Istoria mănăstirii Neamț*, 1942 ș. a.) și Toma G. Bulat (*Din corespondența episcopului Calinic al Rîmnicului*, 1927; *Personalitatea religioasă a voievodului Neagoe Basarab*, *Documentele mănăstirii Văratec*, 1939; *Biserica Moldovei în timpul lui Bogdan III cel Orb*, 1942 etc.).

La Facultatea de teologie din Cernăuți-Suceava a funcționat profesorul Simeon Reli (1882—1945) cu cercetări privind mai ales trecutul Bisericii din Bucovina: *Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica Ortodoxă Română în secolul al XIX-lea* (1928), *Propaganda catolică austriacă împotriva Bisericii Ortodoxe Române din Bucovina* (1928), *Bucovineni celebri în ierarhia Moldovei* (1930), *Din viața religioasă și bisericească a Sucevei în sec. XVII—XIX* (1931), *Călușa monumentelor religioase istorice din eparhia Bucovinei* (1935), *Originea și evoluția istorică a costumului preoțesc la români* (1936), *Originea și vechimea creștinismului la români* (1937), *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremurile trecute* (1938), manualul de *Istoria vieții bisericești a românilor* (1942) ș. a.

Ierarhi și preoți cu dragoste față de trecutul Bisericii lor au făcut cercetări și au publicat felurite alte studii istorice. Așa a fost, de pildă, arhiereul Veniamin Pocitan (1870—1955), care s-a ocupat cu istoria unor biserici românești de peste hotare (Baden-Baden, Viena, Paris), a unor eparhii străvechi (Strehaia, Proilavia), cu activitatea unor ierarhi și teologi din secolul trecut ș. a. Mitropolitul Tit Simedrea (1885—1971) a editat *Viața Sf. Nifon* a lui Gavriil Protul (1937) și a tipărit studii temeinice în revista «Biserica Ortodoxă Română» (unele după 1948). Preotul profesor Dumitru Furtună din Dorohoi (1890—1965) a scris aproximativ o sută de studii și articole de istorie bisericească, între care: *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea* (1915), *Ucenicii stareșului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani* (teză de doctorat, 1927) ș. a. Preotul Constantin Bobulescu din București (1882—1958), originar însă din Moldova, a scris zeci de studii privind trecutul Bisericii noastre: *Fețe bisericești în războaie, răzvrățiri și revoluții* (1930), *Din viața mitropolitului Veniamin Costachi* (1933), *Lăutari și hori în pictura bisericilor noastre* (1940) etc.

Dintre elevii profesorului Nicolae Popescu amintim pe urmașii săi la catedră, preoții Gheorghe I. Moiescu (1906—1974) și Niculae I. Șerbănescu, care au activat și după 1948. Primul s-a ocupat cu *Istoria școlilor din Vălenii de Munte* (1931), *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea* (teză de doctorat, 1942), *Legăturile țărilor române cu Mănăstirile Mega Spileon și Sfînta Lavră din Peloponez* (1934), *Mănăstirile închinat sub mitropolitul Grigore Dascălul* (1934), *Bursieri români la școlile teologice din Rusia* (1947) etc.

La Craiova, amintim pe preotul-profesor Ioan Popescu-Cilieni (1906—1956) cu lucrările: *Biserici, țîrguri și sate din județele Vâlcea* (1941) și *Gorj* (1944), *Patriarhul Avramie al Ierusalimului și legăturile*

lui cu țările române (1942), *Invelișurile vechilor noastre biserici* (1945, teză de doctorat) ș. a.

Menționăm aici și activitatea depusă pînă în 1948 de preotul profesor (pe atunci asistent) Alexandru Ciurea, cu lucrări despre mitropolitii Leon Gheucă (1942), Iacob Stamati (1946, teză de doctorat), Veniamin Costachi (1947) ș. a.

Mai amintim și monografiile de minăstiri și localități scrise de Pr. Ioan Răuțescu-Dragoslavele (Aninoasa, Dragoslavele, Cîmpulung, Topoloveni), Pr. Dumitru Cristescu (Arbota), Pr. Ioan Mușeteanu (Gla-vacic), Pr. Dumitru Bădiceanu (Poiana, Brebu), Arhim. Grigorie Urițescu (Stinișoara), Arhim. Dionisie Udișteanu (Secu), Pr. Erast Costea (Ițcani-Suceava, Solca, Sint Ilie-Suceava, Schituri și sihăstria din Bucovina ș.a.). Menționăm apoi pe preoții moldoveni Dr. Paul Mihail (*Legături culturale bisericesti dintre români și ruși*, 1932, *Mărturii românești din Bulgaria și Grecia*, 1933, editarea de documente din arhive străine etc.), Dr. Ilie Gheorghită (*Veniamin Costachi*, 1942), Arhim. Dr. Vasile Vasilache (*Veniamin Costachi*, 1941, *Iosif Naniescu*, 1940) și alții.

În Transilvania istoriografia bisericască este reprezentată prin profesorii Ioan Lupaș (1880—1967) cu felurite studii despre Andrei Șaguna, altele strînse în cele 5 volume de *Studii, conferințe și comunicări istorice* (1928—1946) și Silviu Dragomir (1888—1962) cu *Istoria dezrobirii religioase a românilor ardeleni în secolul al XVIII-lea*, 2 vol., 1920—1930 ș.a. O activitate apreciabilă a desfășurat Ștefan Meteș (n. 1887), fost director al Arhivelor Statului din Cluj, autorul lucrărilor: *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria* (ed. I, 1918, ed. II, 1935), *Zugravii bisericilor românești* (1929), *Viața bisericască a românilor din Țara Oltului* (1930), *Mînăstirile românești din Transilvania* (1936) și multe altele.

Tot la Cluj amintim pe preotul consilier eparhial Sebastian Stanca (1878—1947) cu o monografie despre *Vasile Moga* etc. și preotul Florea Mureșan (*Cazania lui Varlaam, Predicile lui Andrei Șaguna* ș. a.). La Brașov, trecutul bisericesc al românilor din Țara Birsei a fost cercetat de preotul-profesor Candid Mușlea (1886—1965) cu lucrarea principală *Istoria bisericii Sfîntul Nicolae din Șcheii Brașovului* (2 vol. 1943—1946) și cîteva monografii închinete unor foști slujitori ai acelei biserici (*Radu Tempea* ș. a.).

La Arad a depus o activitate deosebit de fecundă consilierul Dr. Gheorghe Ciuhandru (1875—1947), membru onorar al Academiei Române, cu lucrări privitoare la trecutul românilor din părțile Aradului: *Din viața lui Nestor Ioanovici* (1929), *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț* (1935), *Românii din Cîmpia Aradului de acum două veacuri* (1940, premiată de Academia Română), lucrări privitoare la răspîndirea uniăției ș. a. Mai pot fi amintiți: preotul-profesor Valer Literat din Făgăraș (cu studii privind viața bisericască din Țara Făgărașului), fostul consilier eparhial Gheorghe Tulbure (*Opera școlară a lui Șaguna*, 1938 ș. a.), preoții consilieri de la Sibiu Matei Voileanu (1852—1933), care a republicat felurite statistici ale preoților și credincioșilor arde-

leni din secolul al XVIII-lea și alte lucrări, Emilian Cioran, cu studii privind viața bisericească a comunei Rășinari și alții.

Dintre profesorii de teologie din această perioadă, care au activat și după 1948, pomenim pe Ștefan Lupșa (1905—1964) de la Oradea, apoi la Sibiu, cu lucrările: *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria pînă la anul 1556* (1929), *Istoria bisericească a românilor bihoreni* (1935) ș. a. La Sibiu a activat preotul-profesor Teodor Bogodae (n. 1911) cu lucrările: *Ajutoarele românești la mîndstirile din Sfîntul Munte Atos* (1940), *Sinodul de la Iași* (1943) ș. a. La Academia din Caransebeș a funcționat acum preotul Gheorghe Cotoșman (n. 1904), azi în Timișoara: *Din trecutul Banatului*, 6 vol. 1934—1936, *Episcopia Caransebeșului pînă în pragul secolului al XIX-lea* (1941, teză de doctorat) ș. a.

În ramura teologiei sistematice, la loc de frunte trebuie să-l pomenim pe profesorul Ioan Irineu Mihălcescu (1874—1948), care a activat la Facultatea de teologie din București timp de 35 de ani (1904—1939). Chiar și o consemnare a lucrărilor sale principale este greu de făcut. Amintim totuși: colecția simbolică intitulată *Thisavrotis Orthodoxias* (în Germania, 1904, cuprinzînd mărturisirile de credință ortodoxă, în grecește), *Curs de Teologie fundamentală* (2 vol. 1925—1926), *Teologia dogmatică* (10 fascicule, 1926—1928); *La Théologie symbolique au point de vue de l'Eglise Orthodoxe Orientale* (Paris, 1932); *Teologia luptătoare* (1941); *Istoria religiunilor* (1946), manuale de *Dogmatică* și *Istorie bisericească* pentru seminarii, manuale de religie pentru învățămîntul mediu etc.

Alte lucrări de Teologie fundamentală au publicat profesorii Ioan G. Savin de la Facultatea de teologie din Iași (1885—1973), *Curs de apologetică. Chestiuni introductive* (1935), *Ființa și originea religiei* (1937), *Existența lui Dumnezeu (I. Proba onologică, II. Argumentul cosmologic*, 2 vol., 1940—1942). Profesorul Nicolae Cotos de la Cernăuți (1883—1959) a publicat felurite studii în revista «Candela».

Contribuții valoroase au adus și profesorul Vasile Loichiță de la Cernăuți (1881—1960) prin studiile sale: *Patriarhul Ciril Lucaris. Chestiunea pseudo-lucariană și urmările ei* (1912), *Chiliasmul sau Milenarismul* (1926), *Numirile biblice ale lui Dumnezeu și valoarea lor dogmatică* (1927), *Anglicanism și Ortodoxie* (1930), *Doctrina Sfîntului Ioan Damaschin despre Maica Precurată* (1937, ed. II, 1939), *Perihoreza în dogmatică* (1939), *Mărturisirea lui Dositei al Ierusalimului* (1943) etc. Profesorul Nicolae Popovici (1903—1959) de la Sibiu a publicat lucrările: *Inceputurile nestorianismului* (1933), *Epicleza euharistică* (1933), ultima fiind cea mai importantă lucrare ortodoxă cu privire la fundamentarea epiclezei euharistice. La Arad a activat preotul-profesor Ilarion Felea (1903—1961) autorul lucrărilor: *Convertirea creștină* (1935), *Critica ereziei baptiste* (1937), *Pocăința* (1939), *Religia iubirii* (1945) *Sfintele Taine* (1947) etc. Profesorul Vasile Lăzărescu de la Sibiu, apoi la Oradea (1894—1970), mai tîrziu episcop și apoi mitropolit al Banatului, a publicat studiile: *Cultul inimii lui Iisus la romano-catolici* (1923 și 1933), *Creștinismul și științele oculte* (1924).

Dintre cei ce sînt încă în viață amintim pe Dumitru Stăniloae (n. 1903), pe atunci profesor la Academia teologică «Andreiană», cu lucrările : *Viața și învățătura Sfîntului Grigorie Palama*, cu trei tratate traduse (1938), *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1943), cea mai importantă lucrare hristologică contemporană și felurite alte studii în Anuaarele Academiei teologice «Andreiane» al cărei rector a fost timp de mai mulți ani.

Între lucrările profesorului Petru Rezuș, pe atunci la Academia teologică din Caransebeș, se remarcă : *Dezvoltarea dogmatică* (1938), *Tradiția dogmatică ortodoxă* (1939), *Aghiologia ortodoxă* (1940), *Despre Duhul Sfînt — Sinteză pnevmatologică* (1941), *Curs de teologie fundamentală* (1942).

O serie de lucrări de filozofie creștină și teologie fundamentală au fost scrise de Emilian Vasilescu, asistent la Facultatea de teologie din București, apoi profesor la Academia teologică «Andreiană», între care se remarcă : *Probleme de psihologie religioasă și filozofie morală* (1933, ed. II, 1941), *Educația morală prin lecturi* (2 vol., 1934—1936, în colaborare cu I. Mihălcescu), *Interpretarea sociologică a religiei și moralei* (1936), *Rîvna Casei Tale — Gînduri și îndemnuri spre Iosolul Bisericii* (1940), *Apologeți creștini* (1942), *Valoarea argumentelor raționale pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu* (1946) etc. Tot cu probleme apologetice și dogmatice s-a ocupat și profesorul Isidor Todoran, de la Academia teologică din Cluj : *Problema cauzalității în argumentul cosmologic* (1935), *Bazele axiologice ale binelui* (1942), *Filosofia religioasă a lui Nicolae Berdiaeff* (1943), *Tehnică și spirit* (1944) etc.

Alte contribuții la îmbogățirea teologiei sistematice românești au adus profesorii Orest Bucevschi de la Cluj (apoi la Cernăuți), Nicolae Chițescu, asistent apoi profesor la Facultatea de teologie din București (*Răscumpărarea în Sf. Scriptură și în scrierile Sfinților Părinți*, 1937, teză de doctorat); Serghie Bejan de la Chișinău (*Dogma Sfintei Treimi în concepția creștină*), Ioan Petreună de la Oradea—Timișoara, episcopul Grigorie Comșa de la Arad (mai ales lucrări de apărare a Ortodoxiei împotriva prozelitismului sectelor), arhimandritul Iuliu Scriban și alții.

La Sibiu amintim pe profesorul Nicolae Terchilă, cu lucrările de filosofie și pedagogie creștină : *Evanghelia în școală. Psihologia contemporană și învățămîntul religios* (1935), *Idei de filosofie religioasă la Vladimir Solovieff* (1936), *Factorii învățămîntului religios* (1937), *Istoria filosofiei* (trad. după Otto Siebert, 1943), *Filosofia antică, pedagog spre Hristos* (1947). Tot la Sibiu a activat pe atunci profesorul Nicolae Balca, autorul unor lucrări de filosofie.

Dintre titularii catedrelor de teologie morală amintim pe Domițian Spînu de la Cernăuți (1892—1936); *Suferințele sociale și Hristos* (1925), *Sfaturile evanghelice în doctrina moralei catolice-ortodoxe* (1928); Șerban Ionescu de la București (1887—1957); *Mișcarea social-creștină* (1929), *Ideea de dreptate ca forță socială* (1932), *Morala ortodoxă față de celelalte morale confesionale* (1941), *Probleme de morală socială* (1945), un manual de morală pentru seminariile teologice

etc.; Constantin Pavel, asistent la Facultatea de teologie din București (*L'irréductibilité de la morale à la science des mœurs* (1935), *Problema răului la Fericitul Augustin*, 1937), Ion Lăncrănjan (*Probleme moral-religioase*), profesorul Dumitru Belu pe atunci la Oradea, cu lucrările: *Maica Domnului în lumina innelor liturgice* (1941), *În Jegătură cu valorile morale* (1942), *Despre iubire* (1945), profesorul Nicolae Mladin de la Academia teologică Andreiană și alții.

Dintre disciplinele teologiei practice, vom prezenta în primul rând studiile de drept bisericesc. Deși n-a fost profesor de drept bisericesc, ci de dogmatică și apologetică, profesorul și apoi mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan (1882—1955), poate fi socotit unul din marii canoniști ai Bisericii noastre. El a militat cu perseverență pentru adoptarea principiilor Statutului Organic în noua Lege de organizare a Bisericii Ortodoxe Române și pentru autonomia internă a Bisericii noastre. O bună parte din cuvântările și studiile sale de acest gen au fost retipărite în volumul *Biserica și viața*, Sibiu, 1947. Alte cuvântări bisericești au fost retipărite în volumul *Mintuiește, Doamne poporul Tău* (Sibiu, 1945).

Învățații profesori Valerian Șesan, Nicolae Popovici-Arad, Iacob Lazăr, Nicolae Popescu-Prahova, Liviu Stan, preotul Constantin Dron, au adus, prin studiile lor, o contribuție însemnată la lămurirea unor probleme de drept bisericesc a căror dezbateră era cerută de nevoile și interesele Bisericii Ortodoxe Române din prima jumătate a secolului nostru. Astfel, profesorul Valerian Șesan de la Cernăuți (1878—1940) a tratat felurite probleme de interes practic ale Ortodoxiei în general și ale Bisericii Ortodoxe Române în special: *Dreptul de devoluțiune al patriarhului și al mitropolitului* (1937), *Convocarea sinodului ecumenic* (1937), *Revizuirea canoanelor și a altor norme bisericești, precum și codificarea lor* (1937), *Autonomia și autocefalia în Ortodoxie, Căsătoria religioasă, Curs de drept bisericesc* (ed. IV, 1942), precum și diferite proiecte de legi și regulamente etc.

Profesorul Nicolae Popovici de la Academia teologică din Arad a publicat un *Manual de drept bisericesc ortodox* (1926), unele scrieri despre codificarea canoanelor, despre organizarea Bisericii Ortodoxe Române și nevoia îmbunătățirii legislației acesteia etc. Împreună cu preotul sârb Uroș Kovincici a tradus textul canoanelor cu comentariile întocmite de canonicul sârb Nicodim Milaș, comentarii pe care le-a completat sau corectat (4 vol., 1930—1936). Profesorul Lazăr Iacob (1884—1952) de la Facultatea de teologie din București s-a ocupat mai mult cu problema cultelor din România și a situației lor juridice, pledînd pentru libertatea și egalitatea lor sub acest raport: *Regimul cultelor din România* (1930), *Cultul catolic din România, Concordatul cu Vaticanul* (1933), *Politica scaunului papal* (1936), *Biserica dominantă și egală îndreptățire a cultelor* (1936), *Personalitatea juridică a Bisericilor* (1940), *Statul și Biserica* (1942), *Împăratul Justinian ca legislator bisericesc* (1942).

La catedra de Drept bisericesc a Facultății de teologie a Universității Iași a funcționat profesorul N. Popescu-Prahova (1886—1945)

de la care au rămas lucrările : *Le divorce dans l'Eglise Orthodoxe* (Paris, 1925), *Raporturile dintre stat și Biserică* (1936), *Canonizarea în Biserica Ortodoxă* (1942). Preotul Constantin Dron a publicat o lucrare despre *Valoarea actuală a canoanelor* (1928) și a făcut o traducere a *Canoanelor* însoțită de comentarii proprii (2 vol., 1932—1935).

Tot la București, trebuie să amintim : Iorgu Ivan, pe atunci asistent la Facultatea de teologie (*Bunurile bisericesti în primele șase secole, Vîrsta hiroloniei clericilor, Demisia din preoție, Recăsătorirea soților despărțiți*, toate în 1937. *Biserica și instituția căsătoriei*, 1940); preotul dr. Gheorghe Soare (*Forma de conducere în Biserica creștină*, 1938, *Mitropolia în dreptul canonic ortodox*, 1939, *Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț*, 1943, *Natura juridică a consistoriilor bisericesti*, 1943, *Biserica și asistența socială*, 1948 etc.); Gheorghe Cronț, doctor în teologie la Atena, (*Bunurile bisericesti în primele opt veacuri*, 1935 în grecește, *Alegerea ierarhilor în Biserica Ortodoxă*, 1937, *Iconomia în dreptul bisericesc ortodox*, 1937). Contribuții prețioase au adus și profesorii Ștefan Berechet de la Iași — mai ales privitor la vechea legislație bisericească și Ioan Matei de la Cluj, (1884—1946), privitor la problemele care interesau Biserica Ortodoxă Română în perioada interbelică. Amîndoi funcționau în învățămîntul laic, deși aveau pregătire teologică superioară.

Un mare canonist român a fost profesorul Liviu Stan (1910—1973), care, pînă în 1948, a activat la Academia teologică «Andreiană» din Sibiu. Din această perioadă datează lucrările sale : *Mirenii în Biserică* (1939), lucrare fundamentală, care a servit și altor canoniști și teologi din întreaga lume creștină, ca material de bază pentru o nouă definire a poziției și rolului laicilor în viața Bisericii, *Ontologia Juris* (1943), pînă azi singurul tratat de filozofie creștină a dreptului în întreaga literatură teologică și juridică de specialitate, apoi primul studiu despre *Sfinții români* (1945).

În ce privește literatura liturgică, vom consemna contribuțiile profesorului Petre Vintilescu de la Facultatea de teologie din București (1887—1974), care a ridicat teologia liturgică românească la un înalt nivel prin lucrările sale : *Cultul și ereziile* (1926), *Încercări de istoria Liturghiei*, *Liturghia creștină în primele trei veacuri* (1930), *Contribuții la revizuirea Liturghierului român* (1931), *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cîntarea bisericească* (1937), *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rînduiala lor* (1943), *Liturgica generală* (curs litografiat ș.a.). Asistentul său Ene Braniște a tipărit de asemenea, cîteva contribuții valoroase : *Explicarea Liturghiei după Nicolae Cabasila* (1943), *Tîlcuirea dumnezeieștii liturghii a lui Nicolae Cabasila*, trad. și studiu introductiv (1946) ș.a.

La Cernăuți amintim *Liturgica* lui Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavski, reeditată de urmașul lor la catedră, mitropolitul Nectarie Cotlarciuc (1875—1935), în 1929. Dintre lucrările profesorului Ioan Zugrav, titular al aceleiași catedre, reținem : *Sfînta cruce ca obiect liturgic* (1937), *Cultul morților — Studiu liturgic și pastoral* (1937), *Cultul nostru văzut de cunoscători străini* (1939) etc.

Mai pot fi amintiți și câțiva preoți cu felurite cercetări liturgice: Vasile Gregorian (*Veșmintele liturgice în Biserica Ortodoxă*, 1941), Nica Tuță (*Antimisul*) Paraschiv Angelescu, Constantin Popovici (*Studii religios-morale și liturgice*) etc.

În ce privește teologia pastorală, consemnăm contribuțiile profesorilor Dionis Ieremuv de la Cernăuți (*Pimenica ortodoxă sau Teologia pastorală*), Petre Vintilescu de la București, *Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor* (1934), *Spovedania și duhovnicia* (1939). Petre Procopovici de la Cernăuți (*Introducere în teologia pastorală* (1942); Spiridon Cîndea de la Academia teologică din Sibiu (*Pastorația familiei*, 1938), *Hristos și mîntuirea sufletească a orășenilor* (1939), *Apostolatul laic* (1944) etc.

De la profesorul Grigorie Cristescu (1895—1961), fost la Sibiu, apoi la București, avem zeci de studii omiletice, pastorale, moral-sociale și catehetice: *Propovăduiți Evanghelia!* (1925), *Perspective sociale și culturale în lumina Evangheliei* (1925), *Sinteze etico-sociale* (1926), *Un capitol de pimenică ortodoxă* (1926), *Mie a vieții este Hristos, Scrisori pastorale* (1928), *Teologie și sacerdoțiu* (1928), *Fă lucrul Evanghelistului!* (1929), *Predică și cateheză* (1929), *Activitatea omiletică, catehetică și practică a Fericitului Augustin* (1931) etc.

Amintim aici și pe profesorii de Îndrumări misionare și Sektologie Vasile Ispir (1886—1947) de la Facultatea de teologie din București, care a adus contribuții de seamă în această nouă ramură a teologiei: *Introducere în studiul religiei comparate* (1915), *Îndrumarea misionară a Bisericii Ortodoxe* (1922), *Curs de îndrumări misionare* (1930), *Principiile educației creștine* (1946) etc. Vasile Ispir se numără printre promotorii ecumenismului în Biserica noastră, pe care a reprezentat-o la mai multe congrese și întruniri intercreștine în perioada interbelică.

Profesorul Petre Procopovici de la Oradea, apoi la Cernăuți (1894—1958) a scris de asemenea câteva studii omiletice-catehetice: *Instrucția și educația religioasă* (1927), *Omilia și predica* (1933), *Elemente fundamentale de educație creștină* (1942), *Introducere în omiletică* (1947).

O activitate deosebită a desfășurat și arhimandritul Iuliu Scriban (1878—1949), profesor de Omiletică și catehetică la Facultățile de teologie din Iași și București. Dintre lucrările lui reținem: *Priveliști din câmpul Omileticii* (1936), *Datoria preotului către limba bisericească* (1938) și multe altele.

Tot la Facultatea de teologie din București a activat un timp la conferința de Omiletică și catehetică preotul Mihail Bulacu venit de la Academia din Oradea (*Omilia exegetică biblică*, 1929, *Pedagogie creștină ortodoxă*, 1935, *Conștiința creștină — studii de Catehetică*, 1941, *Omilia despre predica a Sfântului Ioan Hrisostom*, 1946 ș.a.). Putem aminti și pe N. Chiriac-Dimancea (*Istoria elocinței creștine*, 1927), Vasile Vasilache (*Predică și predicator în evul mediu*) și alții.

La Sibiu a lucrat în domeniul Cateheticii profesorul Dumitru Călugăr: *Hristos în școală, Manualul catehetului ortodox* (2 vol., 1934—

1936), *Preocupări catehetice* (1944), *Educație și învățămînt* (1946), manuale de religie etc., Petru Barbu de la Caransebeș (1864—1941), a întocmit un *Curs de Catehetică sau Metodica religiunii* (ed. III, 1933), și alte lucrări catehetice și manuale pentru religie.

Consemnăm și cîteva volume de predici. Dintre ierarhi, amintim pe episcopul Grigorie Comșa de la Arad, ales membru onorar al Academiei Române (1889—1935): *Predici la sărbătorile bisericești* (1925), *Veniți la Hristos* (1926), *De la leagăn pînă la moarte* (1927), *Spre zărilor veșniciei, Haină de nuntă* etc. Tot episcopul Grigorie a tipărit o serie de lucrări și broșuri pentru îndrumarea duhovnicească a credincioșilor și pentru combaterea sectelor.

Cărți bune de predici au scris profesorii Andrei Buzdug de la Academia teologică din Cluj: *Merinde pentru sufletele credincioase, Doamne mîntuiește-ne că pierim, Duh și viață, Predici la toate Duminicile*. Dintre protopopi și preoții de parohie amintim pe Ștefan Cioroianu din Comloș-Banat (*Un trup și un suflet, Nu plînge*), Gh. Maior din Sibiu (*Predici*, 2 vol., 1925); Vasile Gan din Cîmpeni (*Ușile pocăinței*, 1925 și *Spre noul Ierusalim*, 1927); Nicolae Hodoroabă din Iași (*Din fața altarului*, 1925), Toma Chiricuță din București (*Chemări de sus*, 1933, *Predici*, 1935), Marin Ionescu, din București (*Secerișul este mult, secerători puțini*, 1927, *Lumină lină*, 1938 ș.a.). Olivian Sorocean din Bucovina (*Predici...* 1939), Ilarion Felea din Arad (*Duhul adevărului*, 1943), arhim. Iuliu Scriban (*Predici pentru popor*, ed. IV, 1944), Ștefan Slevoacă din Bucovina (*Popasuri duhovnicești*, 1945), Demian Tudor din Arad (*Jerifa laudei, predici liturgice*, 1945) etc. La Oradea a apărut și o colecție de predici «Biblioteca amvonului», sub îndrumarea episcopului Roman Ciorogariu, iar la Timișoara a apărut revista omiletică «Duh și adevăr» (din 1940).

Adăugăm la acestea și cîteva lucrări de valoare traduse din alte limbi în românește. De pildă: *Dogmatica* lui Hristu Andrutsos, tradusă de Dumitru Stăniloae (Sibiu, 1930), *Ortodoxia de Sergiu Bulgacov*, tradusă de Nicolae Grosu (Sibiu, 1933), *Învățătura creștină în expunere apologetică* a lui Pavel Svetlov, tradusă de Serghie Bejan și Constantin Tomescu (2 vol., Chișinău, 1935—1936), *Dogma euharistică* de Sergiu Bulgacov, tradusă de preotul Paraschiv Angelescu (București, 1936). *Morala* lui Hristu Andrutsos, tradusă de I. Lăncrănjan și E. Mudopoulos (Sibiu, 1947).

Cel mai de seamă traducător din perioada de care ne ocupăm a fost însă răposatul patriarh Nicodim, cu zeci de traduceri și prelucrări din rusește, fie lucrări teologice propriu-zise fie cărți de popularizare a învățaturii creștine: *Predici la sărbătorile împărătești* (1933), *Cuvîntări la sărbătorile Maicii Domnului și duminici* (1933), *Predici despre căderea lui Adam, păcat, moarte și înviere* (1939), toate traduse după arhiepiscopul Inocențiu al Odesei, Paisie starețul Mînăstirii Neamțu, tradusă după protoiereul Serghie Cetfericov (ed. III, 1943), apoi lucrările lui A. P. Lopuhin, *Ortodoxia și creștinismul apusean* (ed. III, 1943, prelucrare) și *Istoria biblică* (4 vol., 1944—1947). A tradus,

tot din rusește, câteva din operele teologului englez F. W. Farrar : *Predici pentru tineretul școlar* (1935), *Primele zile ale creștinismului* (3 vol., 1938), *Viața lui Iisus Hristos* (2 vol. 1944—1945), *Viața și operele Sfintului Apostol Pavel* (3 vol., 1941—1943), *Viața și operele Sfinților Părinți și învățători ai Bisericii* (3 vol., 1932—1935). Zeci de alte broșuri cu conținut moralizator, unele în mai multe ediții, au fost prelucrate sau traduse după preotul Grigorie Petrov (*Viața de seminar, Un păstor model, Pe urmele lui Hristos ș.a.*), după marele scriitor Lev Tolstoi și alții. Majoritatea lor au apărut în tipografia nou-înființată la Mănăstirea Neamț în colecția «Seminii evanghelice pentru ogorul Domnului» (35 volume). Alte traduceri și prelucrări din rusește au făcut mitropolitul Gurie Grosu, preoții Ioan Țincoca, Vladimir Popovici, Alexandru Severin și alții.

În afară de acești teologi de prestigiu, ale căror lucrări erau apreciate în întreaga lume creștină, o seamă de preoți parohi au publicat felurite studii de teologie sau cărți și broșuri pentru luminarea și întărirea duhovnicească a credincioșilor. Amintim pe episcopul — apoi mitropolitul — Nifon Criveanu, mitropolitul Efrem Enăcescu, arhiepiscopul Atanasie Dincă, preoții : Victor N. Popescu, Toma Chiricuță, Teodor Fecioru, Constantin Moisiu, Dominic Ionescu, Ion Ionescu-Amza, Petre Partenie, fost director al Seminarului Central, toți din București, Petru Chirică, Nic. Donos, N. Hodoroabă, Ioan Țincoca la Iași, Dumitru Furtună din Dorohoi, Constantin Morariu din Pătrăuți-Suceava, Corneliu Grumăzescu, Petru Chiricuță și Anghel Constantinescu la Galați, Mihai Bejenariu, Spiru Apostol și V. Ursăchescu la Huși, Marin Pretorian, director de seminar la Buzău, Al. Săndulescu la Buzău, Gheorghe Butnariu la Roman, Ion Chirvasie la Bîrlad, Grigorie Ceaușianu la Craiova, Toma Gherasimescu, D. Lungulescu și alții. În Ardeal amintim pe Aurel Nanu, Gheorghe Secaș, Nicolae Vonica, Ioan Dăncilă, la Sibiu ; Ioan Goron, Teodor Ciuruș, Emil Nicolescu, la Cluj ; Caius Turicu, Irineu (Ioan) Felea, arhim. Policarp Morușca, la Arad. Dintre călugării cu preocupări cărturărești amintim pe ieromonahii Nicodim Ioniță, Nicodim Sachelarie, Zosima Tărlă, Dionisie Udișteanu, frații Vasile și Haralambie Vasilache etc.

Amintim cîteva slujitori ai altarului care au avut și alte preocupări, în afară de cele teologice. De pildă, preoții folcloriști Teodor Bălășel din Ștefănești-Vilcea (1869—1941) și Gh. Dumitrescu din Bistrița-Mehedinți (acesta a editat «Isvorașul», revista de muzică, artă națională și folclor), preotul Constantin Mătasă din Piatra Neamț (1878—1971), un cunoscut arheolog și istoric, autorul unor lucrări de specialitate, întemeietorul și directorul Muzeului arheologic din acel oraș, profesorul Vasile Radu (1887—1940) un reputat orientalist (a tradus și tipărit lucrarea diaconului arab Pavel de Alep, *Voyage du patriarche Macarie d'Antioche, avec texte arabe, et traduction française* : 3 vol., Paris, 1927, 1930, 1933 și 1949), preotul I. D. Petrescu-Visarion, un bun cunoscător al muzicii bizantine, autorul unor lucrări de specialitate, preotul scriitor Gala Galaction, cu opera sa literară cunoscută, protopopol Mihail Gașpar din Banat și alții.

Presă bisericească pînă în 1948

În încheierea acestui capitol, menționăm și câteva din perioadele vremii, în care profesorii de teologie și, preoții cu pregătire mai înaltă își publicau ostenele cărturărești. Vechea revistă a Sfintului Sinod, «Biserica Ortodoxă Română», și-a reluat apariția în anul 1921, sub conducerea unui comitet, secretari de redacție fiind arhimandritul Iuliu Scriban (1921—1933), urmat de diaconul Gheorghe I. Moisescu (1934—1949). A devenit una din revistele cele mai apreciate din întreaga Ortodoxie, prin bogatul material care se publica în paginile ei: studii, articole, recenzii, însemnări bibliografice, cronici interne și externe. Din 1929 profesorii Facultății de teologie din București publicau revista «Studii teologice», în care au apărut lucrări de înalt nivel teologic. Studenții aceleiași Facultăți aveau propria lor revistă, «Raze de lumină», redactată de un comitet.

Profesorii Facultății de teologie din Cernăuți au reluat apariția vechii lor reviste «Candela» (1923—1946), în care publicau felurite studii de specialitate (redactată inițial de Vasile Tarnavski, urmat de Vasile Gheorghiu, Nicolae Cotos și Milan Șesan).

La Sibiu, prin strădania mitropolitului Nicolae Bălan, «Revista teologică» și-a reluat apariția în 1921, sub conducerea preotului Pompei Morușca — viitorul episcop Policarp al Americii — apoi a profesorilor Nicolae Colan (1923—1936) și Grigorie Marcu (1936—1947). La vechile foi oficiale ale eparhiilor ardene — «Telegraful Român» la Sibiu (1853), «Biserica și Școala» la Arad (1877), «Foaia diecezană» (1886) la Caransebeș, — au pornit la drum două foi ale noilor eparhii: «Legea românească» la Oradea (1921) și «Renașterea» la Cluj (1923), redactate de consilieri sau de profesori ai Academiei teologice de acolo. Au început să publice buletine oficiale și celelalte eparhii ale țării: «Apostolul», publicație scoașă de Arhiepiscopia Bucureștilor, din 1924, «Mitropolia Moldovei», la Iași, din anul 1925, «Cronica Romanului», «Buletinul Eparhiei Hușilor» (devenit «Cronica Hușilor») din 1934, «Renașterea» editată la Craiova de Societatea clerului «Renașterea» din Eparhia Rîmniceului — Nouului Severin, începînd din 1922, «Buletinul Eparhiei Argeșului» (din 1926), «Îngerul», Buzău, din 1928, «Tomis», la Constanța, din 1923, mai tîrziu «Biserica bănețeană», la Timișoara, din 1940. Alte centre eparhiale editau revistele: «Misionarul», «Luminătorul», «Însemnări creștine», etc. În toate acestea se publicau felurite studii, precum și cronici de interes local. În afară de acestea, unii profesori de teologie sau preoți-parohi au scos o seamă de reviste și foi bisericești proprii. Printre cele mai bune menționăm: «Duminica Ortodoxă», redactată de preotul prof. Ion Popescu-Mălăiești, «Predania», condusă de G. Racoveanu, «Daruri», «Noua revistă bisericească», «Fîntîna darurilor», «Slova ortodoxă», toate la București; «Păstorul ortodox» la Pitești, «Păstorul Tutovei», la Bîrlad, «Viața ilustrată», condusă de profesorul — apoi episcopul — Nicolae Colan, la Sibiu și Cluj (1934—1940). «Duh și adevăr», revistă omiletică, la Timișoara (din 1940), «Altarul Banatului», la Caransebeș (1944), «Re-

vista de istorie bisericească», la Craiova, condusă de profesorul Toma G. Bulat (1943).

Asociația cîntăreților bisericești edita revista «Cultura». Clerul monahal avea ca publicație periodică «Viața monahală» (din 1933, tipărită la Cetățuia-Iași), iar la București ieromonahul Dionisie Lungu scotea, prin mijloace proprii, foaia «Glasul monahilor» (din 1924). Au apărut și câteva foi pentru credincioși «Lumina satelor», editată de Arhiepiscopia Sibiului, din 1922, apoi «Glasul Domnului», «Calea mîntuirii», la Arad etc.

Menționăm că toată această intensă activitate editorială a fost posibilă și datorită noilor tipografii înființate în acest timp. Pe lângă cele vechi (a cărților bisericești din București și cele eparhiale din Sibiu, Arad, Caransebeș, Cernăuți), s-au înființat tipografii noi la Rîmnicu-Vâlcea, Cluj, la Mînăstirile Neamț și Cernica ș.a. Tipografia Institutului Biblic și de Misiune din București a tipărit toate cărțile de cult — unele în mai multe ediții — în vederea uniformizării cultului în toate bisericile din cuprinsul Patriarhiei Române.

Învățămîntul teologic după 1948

În 1948, anul marilor reforme politice, economice, sociale și culturale din Patria noastră, s-a făcut și reforma învățămîntului de toate gradele. Implicit a avut loc și reforma învățămîntului teologic.

Pînă la acea dată, învățămîntul nostru teologic nu era unitar, întrucît existau facultăți, academii și seminarii. Dintre acestea, numai academiile erau sub conducerea Bisericii. Prin *Legea pentru regimul general al Cultelor* din 4 august 1948, școlile teologice de toate gradele ale tuturor cultelor, au fost trecute în grija cultului respectiv, sub controlul Ministerului (azi Departamentului) Cultelor. Pe temeiul acestei Legi, învățămîntul teologic ortodox a fost trecut sub oblăduirea și îndrumarea directă a Bisericii, putînd astfel să-și îndeplinească cu mai mult folos rostul său în viața credincioșilor. Biserica noastră și-a organizat trei tipuri de școli teologice: școli de cîntăreți bisericești, seminarii teologice și institute teologice de grad universitar.

Școlile de cîntăreți bisericești au o durată de studii de doi ani, absolvenții lor putînd să fie încadrați în posturi de cîntăreți bisericești sau să urmeze cursurile seminarului teologic propriu-zis, încă trei ani de studii. În prezent funcționează șase școli de cîntăreți și seminarii teologice, la București, Buzău, Mînăstirea Neamț, Cluj-Napoca, Craiova și Caransebeș, deci, cîte unul de fiecare Mitropolie, cu excepția Mitropoliei Ungrovlahiei, care are două: la București, pentru Arhiepiscopia Bucureștilor și la Buzău, pentru episcopii Buzăului și Dunării de Jos. Fiecare seminar teologic are cîte șapte catedre și un post de duhovnic. În timpul celor cinci ani de studii, elevii primesc cunoștințe generale de teologie și istorie bisericească, muzică bisericească, limbi clasice, limbi străine moderne și obiecte de cultură generală. Profesorii seminariilor teologice se recrutează dintre doctorii și licențiații în teologie.

Pe lângă cele șase seminarii amintite mai sus, funcționează un seminar teologic special la Curtea de Argeș, cu o durată de trei ani, care pregătește preoți pentru parohiile mici din Ardeal și Banat. Între anii 1949 și 1959, datorită nevoilor de atunci, au funcționat și două seminarii monahale pentru călugărițe la Mănăstirile Agapia și Horezu.

Absolvenții seminariilor teologice se pot înscrie la unul din cele două Institute teologice de grad universitar ale Bisericii noastre, care funcționează la București și la Sibiu (între anii 1948—1952 a funcționat un Institut teologic universitar și la Cluj). Cursurile durează patru ani, iar absolvenții lor primesc titlul de licențiat în teologie, pe baza unei lucrări elaborate de candidat și a unui examen oral. Cei mai buni licențiați ai ambelor Institute pot urma, în continuare, cursurile de doctorat, de trei ani, de pe lângă Institutul teologic universitar din București. Au fost promovați, pînă în prezent, aproape 20 de doctori în teologie (alții au obținut doctoratul în străinătate, apoi au echivalat titlul la București).

Fiecare Institut are 12 catedre, două conferințe, două lectorate, mai multe asistențe și două posturi de duhovnici. La Institutul teologic din București — și într-o măsură mai redusă la cel din Sibiu — au frecventat și frecventează studenți străini: din Uganda, Etiopia, India, Siria, Liban, Grecia, Bulgaria, R. F. Germania, Olanda, Marea Britanie, Finlanda, Iugoslavia, Ungaria, Canada etc. La rîndul lor, numeroși licențiați ai ambelor Institute teologice au studiat și studiază la diferite Facultăți și Institute de teologie de peste hotare, cu burse oferite de Consiliul Ecumenic al Bisericilor sau de unele Biserici locale.

Profesorii celor două Institute teologice ale Bisericii Ortodoxe Române, sînt doctori în teologie, cu studii în țară și — cei mai mulți — peste hotare. Ei sînt unanim apreciați atît în cadrul Bisericii noastre, cît și în alte Biserici creștine, pentru studiile lor valoroase care contribuie la afirmarea teologiei ortodoxe românești și la promovarea ecumenismului actual. Mulți din ei sînt membri în comitetele de conducere ale unor organizații intercreștine și interortodoxe (Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene, Conferința Creștină pentru Pace etc.). Numeroși profesori au susținut conferințe peste hotare sau au scris studii și articole în felurite publicații ale altor Biserici, făcînd astfel cunoscute în toată lumea creștină teologia ortodoxă românească, istoria Bisericii noastre, monumentele noastre bisericesti etc.

Pentru prima oară s-au organizat la noi, în 1949, cursuri de îndrumare pastorală și misionară a clerului, care s-au ținut, pînă în 1952, la București, Sibiu, Cluj și Arad, din 1952 pînă în 1962 la București, Sibiu, un timp și la Curtea de Argeș, din 1962 la Curtea de Argeș, iar din 1971 la București. Cursurile durează o lună, iar prelegerile sînt susținute de profesori de la cele două Institute teologice. Sînt chemați la aceste cursuri preoți din toată țara, după o activitate pastorală de cel puțin cinci ani. Ele sînt de un real folos pentru preoțimea de mir, fiindcă le reîmprospătează cunoștințele teologice și le oferă cele mai adecvate metode de lucrare pastorală.

Literatura teologică. După 1948, anul alegerii și înscăunării Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, literatura noastră teologică a continuat să se îmbogățească cu felurite lucrări din toate ramurile teologiei.

Dacă în lucrările tipărite pînă în 1948 se făcea teologie înaltă, orientată spre erudiție, ruptă de cele mai multe ori de viață, cele publicate după această dată au ținut mereu seamă de realitățile vieții, de nevoile de azi ale preoților și credincioșilor.

Pînă în 1948, literatura teologică era puțin deschisă spre celelalte Biserici creștine, iar cînd o făcea, punea accentul pe polemică, fiind străbătută de convingerea că Ortodoxia este deținătoarea plinitudinii harului divin și că nu are nevoie de alte confesiuni. Lucrările teologice de azi țin seama de idealurile ecumeniste actuale, de aspirațiile tuturor cultelor și popoarelor, de înțelegere și colaborare, în vederea slujirii, marilor aspirații ale lumii contemporane. Printr-o serie de studii s-a cercetat istoria, doctrina, cultul și organizarea altor Biserici și confesiuni creștine, s-au propus mijloace și metode noi în vederea apropierii și colaborării cu aceste culte.

Toată activitatea editorială actuală este îndrumată cu grijă de Sfîntul Sinod și de centrele eparhiale, ținînd seama de nevoile reale ale Bisericii și ale slujitorilor ei.

Consemnăm, în primul rînd, grija neconținută a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian de a scoate la lumină noi ediții ale Sfintei Scripturi, fie integrale, fie ale Noului Testament. Astfel, în 1951 a apărut o nouă ediție din Noul Testament, avînd la bază traducerea lui Gala Galaction, revăzută de mitropolitul Tit Sîmedrea și preotul profesor Nicolae M. Popescu.

În 1968, a apărut, în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă din București, o ediție integrală a Bibliei, tipărită sub îndrumarea Prea Fericitului Părinte Patriarh, cu aprobarea Sf. Sinod. Vechiul Testament (cărțile canonice și necanonice) are la bază textul Bibliei din 1936, cu trimiterile revizuite ale Bibliei din 1944, iar Psaltirea a fost reprodusă după cea tipărită în 1957. Noul Testament s-a tipărit după ediția sinodală din 1951. Întregul text a fost revizuit din punct de vedere lingvistic și ortografic. În 1972 s-a tipărit o altă ediție sinodală din Noul Testament (după ediția Bibliei din 1968), avînd la sîrșit Psaltirea, un «îndrumar» pentru citirea Apostolului și Evangheliei și o Călăuză biblică privind unele adevăruri de credință. Tot în 1972 s-a retipărit Mica Biblie, — după textul mai vechi al patriarhului Nicodim, arhim. Iuliu Scriban și preot P. Savin. S-au tipărit apoi cîteva ediții separate ale Psaltirii (1957, 1968). În anul în curs, urmează să fie retipărită întreaga Biblie, într-o nouă ediție sinodală, avînd la bază textul tălmăcirilor anterioare ale lui Gala Galaction și Vasile Radu, firește, cu îndreptările de limbă necesare.

În ce privește lucrările teologice propriu-zise, față de perioada interbelică, aduc un aport substanțial la sporirea prestigiului Bisericii Ortodoxe Române în întreaga lume creștină. Este greu de făcut o prezentare oricît de succintă a tuturor lucrărilor teologice de după

1948. De aceea, ne vom limita la enumerarea lucrărilor membrilor Sf. Sinod, a manualelor pentru învățămîntul teologic universitar, a lucrărilor unor noi doctori în teologie, și ale unor profesori de teologie.

La loc de frunte trebuie să menționăm cele 12 volume de studii, predici, cuvîntări, pastorale etc. ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, tipărite sub titlul semnificativ de *Apostolat social* (București, 1948—1974). Din această masivă lucrare, preotul de azi poate afla cele mai potrivite principii și metode pastorale-sociale, liturgice, omiletice, catehetice, ecumeniste.

În 1960 s-a tipărit, prin purtarea de grijă a Prea Fericitului Patriarh Justinian, *Tilcuirea Sfîntelor Evanghelii și Cazaniile duminicilor de peste an*, traduse și prelucrate după cunoscutul teolog și predicator grec din secolul al XVIII-lea Nichifor Theotochi. Prin această carte, s-a pus în mîna preoților o nouă călăuză necesară în activitatea lor predicatorială. Tot prin grija Prea Fericitului Patriarh Justinian, s-au tradus din rusește trei volume de *Cuvîntări bisericești* ale răposatului mitropolit Nicolae al Krutițelor și Colomnei (București, 1949).

În același scop, unii ierarhi au publicat felurite culegeri de predici, pentru a veni în ajutorul preoților parohi în activitatea lor de propovăduitori ai cuvîntului lui Dumnezeu. Cităm, de pildă *Osteneli chiriarhale* de fostul mitropolit al Moldovei și Sucevei Sebastian Rusan (Iași, 1955), cu felurite predici, cuvîntări și pastorale, *Iisus Hristos, viața noastră. Cuvîntări, tilcuiri și îndrumări*, de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului (Sibiu, 1973, 491 p.), *Cuvîntări liturgice*, de Prea Sfințitul Episcop Vasile Coman al Oradei (Oradea, 1974, 271 p.), *Ieșit-a semănătorul* (Timișoara, 1974, 335 p.), o culegere de predici apărute inițial în revista *Mitropolia Banatului*, publicată sub îngrijirea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului.

Tot în vederea sprijinirii activității predicatoriale și misionare a preoților parohi s-a tipărit și lucrarea *Flori alese din grădina Sfintei Scripturi*, de episcopul Valerian Zaharia (Oradea, 1953, 390 p.).

Putem menționa aici și lucrarea răposatului preot-profesor și academician Gala Galaction, intitulată *Ziua Domnului* (București, 1957, 343 p.), o culegere de articole mai vechi, din care se pot culege multe îndrumări omiletice și pastorale.

Recent a apărut lucrarea regretatului profesor de Liturgică, Petre Vintilescu (1887—1974) *Liturghierul explicat* (București, 1972, 384 p.), care cuprinde o serie de studii publicate inițial, cele mai multe, în revista «Biserica Ortodoxă Română». Ele prezintă slujbele vecerniei, utreniei și liturghiei din punct de vedere istoric, exegetic și tipiconal.

Pe lângă aceste lucrări cu caracter omiletic, pastoral, misionar și liturgic, au apărut o seamă de lucrări teologice propriu-zise, scrise fie de membri ai Sfîntului Sinod, fie de profesorii din generația mai veche, fie de teologi mai tineri, cărora li s-a conferit, în ultimii ani, doctoratul în teologie.

La loc de cinste consemnăm lucrările unor ierarhi ai Bisericii noastre : *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, de I. P. S. Mitropolit Iustin Moiescu, pe atunci profesor de teologie (Craiova, 1955) și traducerea din grecește a *Simbolicii* lui Hristu Andrutsos, de același (Craiova, 1955, 349 p.), precum și *Studii de teologie morală* de I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin (Sibiu, 1969, 408 p.), o culegere de studii publicate inițial în revistele noastre bisericești.

Amintim apoi manualele pentru învățământul teologic universitar, întocmite de profesori de teologie de la București, Sibiu și Cluj. Până în prezent au apărut, în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă din București, următoarele manuale : *Studiul Noului Testament*, întocmit de profesorii Nic. I. Nicolaescu, Grigorie Marcu, Sofron Vlad și Liviu Muntean (1954, X + 207 p.) ; *Studiul Vechiului Testament* de profesorii Vladimir Prelepcean, Nicolae Neaga și Gh. Barna (1955, 288 p.) ; *Istoria bisericească universală*, de profesorii Teodor M. Popescu, Teodor Bodogae și George G. Stănescu (2 vol. 1956, 398+467 p.) ; *Patrologia*, de profesorul Ioan G. Coman (1956, 323 p.) ; *Istoria Bisericii Române* de profesorii Gheorghe I. Moiescu, Ștefan Lupșa și Alexandru Filipașcu (2 vol. 1957, 464 p. + 655 p.) ; *Teologia dogmatică și simbolică*, de profesorii Dumitru Stăniloae, Nicolae Chițescu, Isidor Todoran și Ioan Petreună (2 vol., 1958, 1008 p.) ; Alte cursuri sînt redactate și așteaptă lumina tiparului (*Teologia morală, Teologia fundamentală, Istoria religiilor, Catehetica, Omiletica, Liturgica, Pastorală, Dreptul bisericesc, o nouă Istorie a Bisericii Ortodoxe Române*). S-au tipărit apoi cîteva manuale pentru limbile clasice și moderne : *Antologia din literatura patristică greacă* a primelor secole de prof. Vasile Ionescu și Nicolae Ștefănescu (București, 1960), *Scriitori bisericești latini, Antologie*, de I. I. Bujor și Fr. Chiriac (Buc., 1959), *Limba paleoslavă* de Conf. Ion Negrescu (Buc. 1961). S-au tipărit și unele manuale pentru seminariile teologice : *Dogmatica* (reeditarea și completarea manualului lui Irineu Mihălcescu, făcută de preoții Ioan Gagiș și Nic. Buzescu, Buc. 1958, 347 p.), *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* de pr. prof. Mircea Păcurariu (Sibiu, 1972, 388 p.), *Morala creștină* de arhid. prof. Ioan Zăgrean (București, 1974, 317 p.), manuale de latină greacă, franceză, muzică bisericească etc.

În ce privește tezele de doctorat, majoritatea tratează teme dogmatice-simbolice în perspectiva ecumenismului actual sau teme de interes bisericesc. Iată cîteva titluri : Pr. Dumitru Călugăr, *Caracterul religios-moral creștin* (Sibiu, 1955, 290 p.) ; Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII* (Sibiu, 1968, XII+204 p.) ; Pr. Ion Bria, *Aspecte dogmatice ale unirii Bisericilor creștine* (București, 1968, 174 p.) ; Mihail Gabriel Popescu, *Antim Ivireanul cîrmuitor bisericesc și propovăduitor al Evangheliei* (București, 1969, 100 p.) ; Ioan N. Flocă, *Originile dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română* (Sibiu, 1969, XV+212 p.) ; Ștefan Alexe, *Sfîntul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică din secolele IV și V* (București, 1969, 141 p.) ; Alexandru Augustin Bidianu, *Revelația divină după concepția protestantă*

contemporană (Sibiu, 1970, 145 p.); Pr. Dumitru Popescu, *Ecleziologia romano-catolică după documentele celui de-al doilea Conciliu de la Vatican și ecourile ei în teologia contemporană* (București, 1972, 138 p.); episcop Antonie Plămădeală Ploieșteanul, *Biserica slujitoare în Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiție și în teologia contemporană* (București, 1972, 344 p.); Preot Constantin Galeriu, *Jertfă și răscumpărare* (București, 1973, 166 p.); Arhim. Timotei Traian Sevcicu, *Doctrina hristologică a Sf. Chiril al Alexandriei* (Timișoara, 1973, 148 p.); Diac. Ioan Ică, *Mărturisirea lui Mitrofan Critopulos; Însemnătatea ei istorică, dogmatică și ecumenistă* (Sibiu, 1973, 276 p.); Preot Ioan Mircea, *Epistola întâia a Sfântului Apostol Petru. Introducere și comentariu* (București, 1973, 176 p.); Diac. Nicu Moldoveanu, *Izvoare ale cântării psaltice în Biserica Ortodoxă Română* (București, 1974, 153 p.); Pr. Ilie Moldovan, *Învățătura despre Sf. Duh în Ortodoxie și preocupările ecumeniste contemporane* (Sibiu, 1973, 205 p.).

Au susținut examenul de doctorat la București și tineri aparținători altor confesiuni sau din alte Biserici Ortodoxe. Cîțiva tineri teologi români și-au susținut tezele de doctorat la diferite Facultăți de teologie din afara hotarelor țării, publicîndu-le în limba țărilor respective (Cezar Vasiliu, Vasile Costin, Constantin Cornițescu). Se observă deci, o mare varietate de teme îmbrățișate de teologii din generația mai nouă a Bisericii noastre. Toate s-au bucurat de aprecieri elogiase în țară și peste hotare.

În urma înfăptuirii marelui act al Reîntregirii Bisericii Ortodoxe românești din Transilvania, din octombrie 1948, s-au scris o seamă de studii care au prezentat în adevărata lumină actul dezbinării bisericești din 1698—1701. Pe această linie se înscriu lucrările Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului: *Cînd frații sînt împreună* (Sibiu, 1956, 315 p.), apărută apoi într-o ediție mult întregită sub titlul *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile* (Sibiu, 1968, 309 p.), *Samuil Micu Clain teologul* (Sibiu, 1958, 143 p.), și unele studii în revistele bisericești despre marii teologi uniți militanți pentru unitatea bisericească (Samuil Micu, Simion Bărnuțiu, Ioan Micu Moldovan). Menționăm apoi lucrările profesorilor Ștefan Lupșa: *Biserica ardeleană și «unirea» din anii 1697—1701* (București, 1940, 102 p.), și *«Unirea» ardeleană în 1701 după întoarcerea lui Atanasie din Viena* (Sibiu, 1949, 32 p.); Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei* (București, 1963, 99 p.); Dumitru Stăniloae, *Uniaticismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român* (București, 1973, 207 p.), iar pr. profesor Grigorie Marcu a reeditat *Procanonul lui Petru Maior* (Sibiu, 1948, XXIV+154 p.).

Nu putem trece cu vederea nici lucrările închinete vechilor monumente de artă bisericească din țara noastră, restaurate astăzi în sprijinul larg al Statului. Pe lângă numeroasele lucrări publicate în Editura Meridiane sau alte edituri de stat, s-au tipărit numeroase monografii de biserici și mînăstiri-monumente istorice, lucrări de popularizare și pliante în Editura Institutului Biblic și de Misiune Orto-

doxă sau a Centrelor mitropolitane. Cităm între acestea, albumul *Biserica Ortodoxă Română* (București, 1967, 3+225 pl. — și o versiune franceză), lucrarea *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului* (Timișoara, 1973, 91 p. + 151 fig.) și volumul masiv intitulat *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei* (Iași, 1974, 453 p. format mare).

În Editura Mitropoliei Olteniei, prin grija răposatului mitropolit Firmilian Marin, a apărut lucrarea monumentală a lui Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România I. Țara Românească*, 2 vol., Craiova, 798 p. și II. *Moldova, Craiova*, 1971, 426 p., continuată de *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, tipărită în Editura Mitropoliei Banatului (Timișoara, 1973, 192 p.).

Unele centre eparhiale au publicat câte un scurt istoric al eparhiilor respective (Gh. Lițiu, *Episcopia Aradului*, Arad, 1950, 56 p.; Gabriel Cocora, *Episcopia Buzăului*, Buzău, 1972, 128 p. ș.a.). În Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă s-a tipărit o scurtă istorie a Bisericii noastre, în limbile franceză, germană și engleză, pentru a fi pusă la îndemâna străinilor (ed. I., 1962 și ed. II, 1968).

Amintim aici și câteva volume omagiale închinete unor ierarhi cu prilejul feluritelor aniversări din viața lor, cuprinzând zeci de studii de teologie: *50 de ani de activitate bisericască a mitropolitului Nicolae Bălan* (Sibiu, 1955); *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române. La a XX-a aniversare a înscăunării Prea Fericitului Patriarh Justinian* (București, 1968, 642 p.); *600 de ani de la întemeierea celei dintâi Mitropolii în părțile oltene și 50 de ani de slujire bisericască a I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian* (Craiova, 1970, 656 p. + 70 planșe).

Lucrările tipărite pe seama credincioșilor, pot să fie folosite însă și de preoți în activitatea lor pastorală, omiletică și catehetică. Așa sînt: *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (București, 1952, 481 p.), întocmită de o comisie de ierarhi, profesori de teologie și preoți, un *Indrumător pastoral*, cuprinzînd viețile sfinților pe tot anul bisericesc (1951), *Indrumătorul bisericesc* (anual, la Sibiu), câteva catehisme tipărite de multe centre eparhiale (Sibiu, Iași, Timișoara, Arad etc.), cărți de rugăciune etc. Pentru trebuințele bisericilor parohiale, dar și pentru școlile teologice, s-au tipărit felurite lucrări de muzică bisericască: *Gramatica muzicii psaltice* (1951), *Vecernierul* (1953), *Utrenierul* (1954), *Cîntările Sfintei Liturghii* (ed. I, 1951, ed. II, 1960) și altele, întocmite de conf. Nicolae Lungu, Pr. prof. Ene Braniște, Pr. Gr. Costea, vol. *În vremea aceea*, de Pr. Ioan Runcu (1960) etc. La acestea se adaugă numeroasele cărți de slujbă tipărite în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, între care se remarcă *Liturghierul*, în patru ediții (1950, 1956, 1968 și 1974), ultimele trei fiind diortosite de însuși Prea Fericitul Părinte Patriarh și preotul profesor Petre Vintilescu. Prin toate aceste lucrări de muzică bisericască și de slujbă s-a urmărit uniformizarea cultului pe întreg cuprinsul Patriarhiei Române.

Alte publicații bisericești. Revistele bisericești constituie mijlocul cel mai accesibil și mai actual de informare pentru preoți și credincioși. Biserica noastră editează astăzi opt reviste bisericești, care cuprind studii, articole, recenzii, cronici etc. scrise de membrii Sfîntului Sinod, de profesori de la cele două Institute teologice, de profesori de seminar, de preoți, doctoranzi etc. Între acestea se numără trei reviste centrale bisericești: «Biserica Ortodoxă Română», «Studii teologice» și «Ortodoxia», care apar la București, în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a Patriarhiei Române, sub îngrijirea cîte unui comitet de redacție, sub președinția Prea Fericitului Părinte Patriarh.

«Biserica Ortodoxă Română», buletinul oficial al Patriarhiei Române, care apare din 1874 pînă azi — cu o scurtă întrerupere — avînd, deci peste 90 de ani de existență, publică îndeosebi dări de seamă asupra evenimentelor importante din viața bisericească internă, precum și studii privind trecutul Bisericii noastre, articole de îndrumare pastorală și omiletică, regulamente bisericești etc.

«Studii teologice», revista celor două Institute teologice publică studii din cele patru ramuri ale teologiei, aducînd contribuții prețioase la patrimoniul teologiei ortodoxe în genere, izbutind să impună teologia ortodoxă românească în cercurile bisericești de peste hotare.

«Ortodoxia», revista trimestrială a Patriarhiei Române, se ocupă îndeosebi de problemele teologice interconfesionale care se pun Bisericii noastre în cadrul dialogului ecumenic contemporan.

Pe lîngă acestea, apar alte cinci reviste bisericești, editate de Centrele mitropolitane: «Glasul Bisericii» (pentru Mitropolia Ungrovlahiei), «Mitropolia Moldovei și Sucevei», «Mitropolia Ardealului», «Mitropolia Olteniei» și «Mitropolia Banatului». Tirajul lor este în funcție de nevoile fiecărei Mitropolii. Se trimit la toate parohiile din cuprinsul Mitropoliei respective, precum și la alte așezăminte culturale-bisericești din țară și de peste hotare.

Revistele mitropolitane publică, în primul rînd, studii privind istoria și monumentele bisericești din eparhiile respective, dări de seamă asupra evenimentelor bisericești pe plan local, precum și studii de interes general bisericesc și ecumenic.

La Sibiu, vechea foaie bisericească bilunară înființată de Andrei Șaguna, «Telegraful Român», apare, fără întrerupere din 1853 pînă azi.

La București apare, trimestrial, din 1971, un buletin informativ în limbile engleză și franceză, cu știri din viața Bisericii noastre, pentru parohiile ortodoxe-române de peste hotare (*Romanian Orthodox Church News*).

Ceea ce trebuie relevat în chip special este faptul că revistele centrale («Biserica Ortodoxă Română», «Studii teologice» și «Ortodoxia») sînt trimise tuturor parohiilor, mînăstirilor și altor așezăminte bisericești ortodoxe române din țară și de peste hotare. În felul acesta absolut toți slujitorii Bisericii noastre au posibilitatea de a cunoaște nemijlocit toate problemele care frămîntă azi Biserica Ortodoxă Română și întreaga lume creștină.

Desigur, este cu neputință de făcut o prezentare a miilor de studii și articole publicate în revistele noastre bisericești din ultimul sfert de veac. O parte din ele au fost prezentate, pe specialități, în cadrul unor studii de sinteză publicate în 1968 și 1971 (vezi bibliografia). De aceea, ne limităm doar la indicarea problemelor mari care au fost în atenția cercetătorilor în cadrul fiecărei discipline teologice, fără ca să intrăm în analiza aprofundată și critică a ceea ce s-a scris.

Teologia Vechiului Testament s-a îmbogățit prin valoroasele contribuții ale profesorilor Vladimir Prelipcean și Mircea Chialda de la București și Nicolae Neaga de la Sibiu, a Pr. Athanasie Negoită din București și a doctoranzilor: Pr. Mircea Basarab, Pr. Dumitru Abrudan, Pr. T. Burcuș, Gh. Bogdaproste, diac. Emilian Cornițescu ș.a. La Noul Testament amintim pe profesorii titulari Iustin Moisescu (până în 1956) și Nicolae Nicolaescu de la București, Sofron Vlad și Grigorie Marcu de la Sibiu, apoi pe Liviu Munteanu de la Cluj, Petru Deheleanu de la Arad, Nicolae Petrescu de la Craiova, Pr. Ioan Mircea din București, ca și pe doctoranzii Pr. Sabin Verzan, diac. Gheorghe Papuc, Melchisedec Șuparschi, Victoria Pietreanu, Pr. Gheorghe Sîrbu, Pr. Ioan Săbăduș, Pr. Vasile Mihoc, Valentin Brătan ș. a.

Au fost tratate teme de arheologie biblică, probleme sociale în cărțile Vechiului și Noului Testament, descoperirile de la Marea Moartă, s-a făcut exegeza unor cărți din Sfânta Scriptură ori s-au interpretat corect unele texte biblice.

Studii deosebit de valoroase au publicat și profesorii de istorie bisericească universală: Teodor M. Popescu (1893—1973) și Ioan Rămureanu de la București, Milan Șesan și Teodor Bodoșogae de la Sibiu.

Cîteva studii de istorie bisericească universală au publicat și doctoranzii Adrian N. Popescu, Pr. Lucian Gafton, Arhim. Epifanie Norocel, diac. Silviu Anuichi, Cezar Vasiliu, Aurel Jivi, Constantin Stănuleț, Ștefan Gănceanu, Viorel Ioniță etc. Studiile lor privesc o gamă variată de probleme: sinoadele IV și V ecumenice (la 1500 de ani și respectiv 1400 de ani de la convocarea lor), schisma din 1054, teologia ortodoxă după 1054, istoricul noțiunii de Ortodoxie, mînăstirile de la Muntele Athos, istoria unor Biserici creștine locale, istoria, doctrina și cultul Bisericilor necalcedoniene, istoria mișcării ecumenice etc.

În ultimele două decenii s-au publicat mai multe studii temeinice în domeniul Bizantinologiei, în urma înființării unei catedre speciale la cursurile de doctorat de la Institutul teologic universitar din București (1956). Noua catedră a fost încredințată profesorului Alexandru Elian, reputat bizantinolog, care, pe lângă studiile personale, a îndrumat și cercetările unor doctoranzi: Dan Zamfirescu, diac. Constantin Bradea, Pr. Dumitru Dima, Matei Coruță, Virgil Ionescu, Constantin Țuțuianu ș. a. Studiile lor privesc îndeosebi relațiile româno-bizantine.

Studiile patristice au fost și sînt dominate de figura profesorului Ioan G. Coman din București, care, în decursul celor trei decenii de activitate la catedră a creat o adevărată «școală de patristică ortodoxă românească».

Alte studii de patologie au publicat I. P. S. Mitropolit Nicolae Corneanu, profesorii Dumitru Fecioru, Milan Şesan și Teodor Bodogae, Pr. Olimp Căciulă, precum și teologii din generația mai nouă formați de Prof. Ioan Coman : P. S. Episcop Nestor Vornicescu, Pr. Conf. Ștefan Alexe, Arhim. Timotei Traian Seviciu, Constantin Voicu, Ioasaf Popa, Pr. Marin Braniște, Pr. Mihai Georgescu, Pr. Vasile Bria, Pr. Constantin Cornițescu, Pr. Mircea Nișcoveanu, Pr. Ilie Negoită, Pr. Constantin Iana, Diac. Ioan Caraza etc. Studii de patristică și literatură post-patristică au publicat și profesorii de la alte catedre, preoți etc. Temele tratate sînt de cuprins foarte variat : personalitatea unor sfinți Părinți și scriitori bisericești, probleme dogmatice, moral-sociale în unele opere patristice, exegeza unor scrieri patristice în lumina ecumenismului actual, traduceri din operele patristice etc.

În domeniul Istoriei Bisericii Ortodoxe Române s-au publicat felurite studii — în revistele centrale și eparhiale — de profesorii Gheorghe Moisescu, Alexandru Ciurea, Niculae Șerbănescu, Alexandru Elian și Ioan Rămureanu de la București, Ștefan Lupșa, Sofron Vlad, Milan Şesan, Teodor Bodogae și Mircea Păcurariu de la Sibiu, la care se adaugă profesorul pens. Toma G. Bulat, mitropolitul Tit Simeșdea († 1973), P. S. Episcop Nestor Vornicescu, Pr. Ilie Georgescu, Pr. Paul Mihail, Ion Iufu și Pr. Chiril Pistrui (vechile manuscrise slave) etc. Amintim apoi și pe doctoranzii : Pr. Mihai Manolache, Dimitrie Coravu, Nicolae Turcu, Ioan Dură, Constantin Mosor, Pr. Constantin Voicescu, Pr. Teodor Misaroș, ș.a. Studiile lor privesc începuturile vieții monahale la noi, introducerea limbii române în slujba bisericească, vechile manuscrise și tipărituri slave și românești, Biserica Ortodoxă Română sprijinitoare a mișcărilor cu caracter național și social, dezbinarea bisericească din 1698—1701, legăturile Bisericii românești cu alte Biserici Ortodoxe, sfinții români, viața și activitatea unor ierarhii și cărturari de seamă din trecutul Bisericii noastre, evenimente memorabile din istoria Bisericii și a Patriei etc. În revistele mitropolitane se publică studii privind trecutul bisericesc al Mitropoliei respective, scrise fie de profesorii amintiți fie de alți preoți cu preocupări istorice din eparhiile respective. De pildă : Pr. Ioan Răutescu, Pr. Gabriel Cocora, Pr. Ilie Diaconescu la «Glasul Bisericii», Pr. Scarlat Porcescu, Pr. Ilie Gheorghită, Pr. Mihai Mănucă, diac. Ioan Ivan, la «Mitropolia Moldovei și Sucevei», Pr. Ioan Popescu-Cilieni, Pr. Dimitrie Buzatu, Pr. Dumitru Bălașa, Preot Marin Braniște, arhim. Grigorie Urițescu, Pr. Ioan Ionescu, la Mitropolia Olteniei, Pr. Gheorghe Cotoșman, Pr. Ioan Mureșianu și Pr. Gheorghe Lițiu la Mitropolia Banatului. Prin sutele de lucrări care s-au publicat în ultimele trei decenii, au fost lămurite multe probleme din trecutul Bisericii noastre, pînă acum necunoscute sau cunoscute parțial.

În domeniul teologiei dogmatice și simbolice s-au publicat multe studii de erudiție, axate mai ales pe problemele teologiei ecumenice actuale, de către profesorii celor două Institute teologice : Dumitru Stăniloae, Nicolae Chițescu de la București și Isidor Todoran de la

Sibiu, ca și profesorii din generația mai nouă : Ion Bria, Dumitru Popescu, Dumitru Radu, Constantin Galeriu la București și Ioan Ică la Sibiu, de P. S. Episcop Antonie Plămădeală-Ploieșteanul, arhim. Benedict Ghiuș, Ioan V. Georgescu, Pr. Simion Radu, Pr. Ilie Moldovan, ca și de doctoranzii : Pr. Ioan Chirvasie, Nicolae Stănescu, Stan Coman, Pr. Vasile Ignătescu, Anca Manolache, Pr. Ioan Turcu, Pr. Ioan Avramescu, arhim. Chesarie Gheorghescu, Pr. Aurel Grigoraș, Pr. Ion Șurubar, Ioan Ciutacu, Nicolae Fer, Viorel Mehedințu, Pr. Dumitru Ichim, Pr. Costache Buzdugan etc., precum și de unii preoți parohii.

Din domeniul teologiei fundamentale au publicat felurite studii profesorii Petru Rezuș (București) și Corneliu Sîrbu (Sibiu), precum și teologii mai tineri care au urmat cursurile de doctorat la București : Alex. Augustin Bidian, Gheorghe Alexe, Pr. Dumitru Soare, Pr. Ioan Glăjar, Pr. Gheorghe Drăgulin, diac. Petru David, Ștefan Sandu ș. a. Studii felurite din domeniul teologiei dogmatice și simbolice au scris și profesorii de la alte catedre de la cele două Institute.

Problemele tratate de profesorii, preoții și doctoranzii amintiți mai sus sînt foarte variate. Indicăm cîteva teme : ecumenismul și implicațiile sale interconfesionale, poziția Bisericii Ortodoxe față de dialogul cu Bisericile Romano-Catolică, Anglicană, a Vechilor Catolici și cele necalcedoniene, felurite sinteze de dogmatică ortodoxă (revelația divină), iconomia, Sfînta Tradiție Sfînta Treime, Sfintele Taine, harul divin, răscumpărarea, eclesiologia, etc.) probleme dogmatice în scrierile unor sfinți Părinți, hotărîrile Conciliului II Vatican și alte probleme care frămîntă azi Biserica Romano-Catolică, probleme și curente în protestantismul contemporan etc. Au fost abordate și unele teme noi, de importanță vitală pentru întreaga creștinătate : ecumenismul din punct de vedere ortodox, teologia păcii, teologia slujirii sau «diaconia» Bisericii față de lume, teologia slujirii Patriei etc. Se observă, peste tot, tendința de abordare nouă, necunoscută pînă acum, a problemelor dogmatice-simbolice în perspectiva ecumenismului actual.

Deci, teologia sistematică ortodoxă din ultimele trei decenii a îmbrățișat toate domeniile doctrinei creștine ortodoxe, precum și o serie de probleme pe care le pune creștinismul contemporan. În acest fel, teologia sistematică a devenit o teologie vie, actuală și constructivă, strîns legată de Biserică și de credincioși. Ea a contribuit la apropierea și cunoașterea reciprocă a confesiunilor creștine, prin problemele pe care le-a tratat în spirit irenic și ecumenist.

La Institutul teologic universitar din București a fost creată o catedră de Istoria religiilor, studiu comparativ (1949). Noua catedră a dat rezultate deosebite, concretizate în numeroasele studii publicate de titularul ei, profesorul Emilian Vasilescu, de profesorul Corneliu Sîrbu de la Sibiu și de doctoranzii care au lucrat sub directa îndrumare a celui dintîi : pr. Emil Roman, Remus Rus, pr. Alexandru Stan, Nicolae Mitru, Mihai Popescu etc.

Astfel, s-au scris felurite studii despre marile religii (a slavilor, budismul, brahmanismul, islamismul), religia creștină față de celelalte

religii, știri necunoscute despre marile religii așa cum rezultă din recentele descoperiri arheologice etc.

Profesorii de teologie morală: Orest Bucevschi și Constantin Pavel de la București, Nicolae Mladin și Ioan Zăgorean de la Sibiu, apoi pr. Ioan Bunea de la Cluj, regretatul episcop-vicar Irineu Crăciunaș-Suceveanul, ca și doctoranzii pr. Sorin Cosma, Vasile Prescure, pr. Nicolae Bordașiu, pr. Filaret Costea, pr. Miron Dan ș.a. au tratat felurite teme din domeniul specialității lor. Profesorul — azi I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin — a abordat mai ales teme de morală socială: munca, pacea, patriotismul, colonialismul și discriminările sociale, rasismul, alții au pus accentul pe îmbunătățirea vieții morale a credincioșilor, prin îndrumarea lor spre o viață trăită după învățătura creștină, prin combaterea manifestărilor și curentelor antiumane și antimorale.

În domeniul dreptului bisericesc cele mai remarcabile studii le-a publicat profesorul Liviu Stan (1910—1973). El a dezbătut într-un mod nou și într-o perspectivă necunoscută pînă acum, felurite probleme: raporturile dintre Biserică și stat, principiul sinodal sau al sobornicității Bisericii, natura, caracterul și poziția sinoadelor ecumenice în viața Bisericii, problema pretinsului primat ierarhic, de jurisdicție universală în Biserică, principiile și normele juridice în viața Bisericii, perspectivele dogmatice și canonice ale raporturilor Ortodoxiei cu alte Biserici creștine, perspectivele unui viitor sinod ecumenic, autonomia și autocefalia în Ortodoxie, drepturile și datoririile laicilor în Biserică, problema canonizării, legislația bisericească actuală etc. Alte studii au publicat profesorul Iorgu D. Ivan, pr. Gheorghe Soare și Gheorghe Cronț.

Notăm că profesorul Liviu Stan a îndrumat o întreagă pleiadă de tineri doctoranzi, care au publicat — sub călăuzirea sa — o serie de lucrări deosebit de valoroase. Cităm între ei pe Ioan Floca, acum profesor la Institutul teologic din Sibiu (îndeosebi studii privitoare la vechile noastre pravile), pr. Constantin Pîrvu, pr. Mihai Colotelo, Sever Buzan, Constantin Drăgușin, pr. Stelian Izvoranu, pr. Ioan Căvercă, pr. Dumitru Găină, pr. Alex. Armand Munteanu, Mihai Plătică, pr. Ioan Stănculescu, diac. Miron Mițuț, diac. Petre Coman, Cristișor Manea, Eugen Marina, pr. Traian Valdman, pr. Flor. Teodorescu, Aurel Bucălae etc., ca și unii doctoranzi de peste hotare. Putem spune fără exagerare că profesorul Liviu Stan a creat o adevărată «școală» de drept bisericesc, care nădăjduim că îi va continua strădaniile cărturărești.

Studiile de liturgică au urmărit îndeosebi uniformizarea cultului divin, înlăturarea unor inovații și practici liturgice locale sau influențe cultice neortodoxe, îndeosebi din fostele biserici unite din Transilvania, problema unificării calendarului liturgic și mai ales a serbării comune a Paștilor, istoria și dezvoltarea cultului creștin, studiile comparate despre cultul altor Biserici creștine sau al unor religii necreștine etc.

Cele mai temeinice studii le-au scris profesorii pr. Petre Vintilescu și urmașul său la catedră pr. Ene Braniște, de la Institutul teo-

logic din București, apoi profesorii Spiridon Cîndea și Alexandru Moisiu de la Sibiu și doctoranzii formați sub îndrumarea prof. Ene Braniște: arhim. Grigorie Băbuș, pr. Gh. Iordăchescu, pr. Viorel Chițu, arhim. Vasile Costin (cu o teză de doctorat la Atena), pr. Liviu Streza, diac. Mihai Colibă, N. Necula, Sorin Petcu ș.a. Alte studii (îndeosebi privitoare la probleme de practică liturgică în discuție) s-au publicat în revistele centrelor mitropolitane, de către I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu, P. S. Episcop Vasile Coman, prof. Ioan Zăgorean, unii preoți parohi (Petru Bogdan, Iova Firca din Banat ș. a.).

Studiile profesorilor de muzică bisericească Nicolae Lungu și Gheorghe Șoima, sau ale asistenților lor Nicu Moldoveanu și respectiv Ioan Popescu, au urmărit îndeosebi uniformizarea cîntărilor bisericești și promovarea participării active a credincioșilor la cultul divin. S-au publicat de asemenea felurite cîntări bisericești pe melodii psaltice sau liniare de profesorii amintiți sau de alții: Anton Uncu, Ioan Runcu, Ioan Croitoru, Constantin Drăgușin, Marin Velea, A. Buzerea ș. a.

În domeniul pastoraliei au fost publicate felurite studii semnate de ierarhii Bisericii noastre, de profesori de teologie (Ene Braniște, Spiridon Cîndea), de preoți. Toate aceste studii au urmărit să dea preoților parohi metode noi de pastorație în condițiile vieții contemporane, potrivit principiilor «apostolatului social» inițiat de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

Tot așa au fost publicate felurite studii de catehetică, îndeosebi de profesorii Dumitru Călugăr de la Sibiu, Nicolae Balcă de la București, prof. Petru Procopovici, pr. Mihai Bulacu etc.

În domeniul omileticii, se remarcă studiile profesorilor Grigorie Cristescu (1895—1961) de la București, dar mai ales ale profesorului Dumitru Belu de la Sibiu. Sub îndrumarea profesorului Nicolae Balcă s-au pregătit și au întocmit lucrări în domeniul omileticii mai mulți doctoranzi: pr. Mihai Gabriel Popescu, arhim. Justinian Dalea, pr. Anatolie Zarea, ierom. Veniamin Micle, Sebastian Șebu, Simion Caplat, Gheorghe Burcă, Ion D. Popa, diac. Marin Pană ș. a. Studiile lor privesc predica la unii Sfinți Părinți, felurile predicii, figuri de mari predicatori în trecutul Bisericii Ortodoxe Române etc.

Nu putem trece cu vederea sutele de predici care s-au publicat — aproape în fiecare număr — în cele cinci reviste ale centrelor mitropolitane. Amintim doar câteva nume de ierarhi și preoți care au publicat un număr însemnat de predici în aceste reviste: profesorii Dumitru Stăniloae, Ene Braniște, Ioan Rămureanu, Nicolae Chițescu, arhimandriții Benedict Ghiuș, Justinian Dalea și Grigorie Băbuș, preoții Victor Popescu, Cornel Sava, Petre F. Alexandru, diac. Petre David (în «Glasul Bisericii»), episcop Irineu Crăciunaș, pr. Ștefan Slevoacă (în «Mitropolia Moldovei și Sucevei»), I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin, P.S. Episcop Vasile Coman, profesorii Dumitru Belu, Milan Șesan, Ioan Zăgorean, preoții Ioan Bunea, Aurel Radu, Zosim Oancea, diac. Gh. Păpuc (în «Mitropolia Ardealului»), pr. Sebastian Chilea, pr. Ilie Brătan (în «Mitropolia Olteniei»), I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu, arhim.

Timotei Seviciu, preoții Ioan Petreună, Petru Bogdan, Petru Deheleanu, Victor Vlăduceanu, Gh. Gheția, Emanuil Copăcianu, Iova Firca (în «Mitropolia Banatului») și mulți alții.

Amintim, în încheiere lucrările închinete artei bisericesti cu teme foarte variate: istoria artei creștine și a celei bizantine, monumente de artă paleocreștină pe teritoriul patriei noastre, prezentări monografice de biserici — monumente istorice din diferite regiuni ale țării, bisericile de lemn, pictura bisericască în țările române (principiile acestui gen de artă, istoria, evoluția, tehnica, temele iconografice ale picturii, icoane vechi etc.), sculptura în lemn și piatră, xilogravura, broderia, argintăria, manuscristele și alte ramuri ale artei, viața și opera unor mari arhitecți, pictori și zugravi, caligrafi, miniaturisti etc. Cităm aici doar câteva nume de cercetători și teologi cu astfel de preocupări: prof. I. D. Ștefănescu, prof. Victor Brătulescu, Ioan Barnea, Corina Nicolescu, St. Balș, Pavel Chihaia, G. Popescu-Vilcea, Petre S. Năsturel, Nicolae Grigoraș, Nicolae Stoicescu, Radu Crețeanu, Ioana Cristache-Panait, Atanasie Popa, iar dintre teologi: profesorii Petre Vintilescu, Ene Braniste, Gheorghe Moisescu, Alexandru Ciurea, Niculae Șerbănescu, Ioan Zugrav, Ioan Popescu-Cilieni, răposatul episcop Irineu Crăciunaș-Suceveanu, precum și doctoranzii formați la Institutul teologic din București, sub îndrumarea profesorilor Ioan Barnea și apoi Ene Braniste: pr. Dănilă Puia, pr. Ioan Constantin, diac. Ioan Bănățeanu, pr. Vlăduț Vasiliu, Nicolae Necula și alții.

O mențiune specială se cade să facem și despre redactorii celor opt reviste bisericesti, care au publicat felurite articole de fond, cronici, reportaje, recenzii etc.: Nu pot fi trecuți cu vederea Teodor N. Manolache («Biserica Ortodoxă Română» și «Mitropolia Olteniei»), Ion V. Georgescu și diac. Petre David (cele trei reviste centrale), pr. prof. Grigorie Marcu («Mitropolia Ardealului»), arhim. prof. Nicolae Mladin — azi Mitropolitul Ardealului — și diac. Gheorghe Papuc (la «Telegraful Român») ș. a.

Rezultă că studiile teologice publicate în revistele noastre bisericesti din ultimele trei decenii reprezintă o contribuție originală la progresul culturii teologice, precum și la sporirea prestigiului Bisericii Ortodoxe Române, multe din ele având un răsunset în întreaga creștinătate.

Menționăm și faptul că în afară de cele opt reviste care apar la București și la centrele mitropolitane, o serie de publicații periodice bisericesti, sînt editate de așezămintele noastre bisericesti din afara hotarelor țării. Așa sînt: *Credința*, revistă lunară de spiritualitate ortodoxă publicată de Arhiepiscopia Misionară Ortodoxă Română în America (red. arhim. Bartolomeu Anania), «Altarul», buletin ortodox român editat de Consiliul parohiei ortodoxe române din Londra (1967, red. azi de pr. Lucian Gafton), «Vestitorul», publicație religioasă morală și națională a bisericii ortodoxe române din Paris (seria II, 1972), «Învierea», revistă de teologie și cultură românească editată de Reprezentanta Patriarhiei noastre la Ierusalim (1973, inițial redactată de

arhim. Lucian Florea), «Luceafăr Nou», revista Coloniei române din Austria (1972, inițiată și redactată de pr. prof. Gheorghe Moisescu), «Candela», publicație religioasă-culturală a parohiei ortodoxe române din Suedia (1973, red. de pr. prof. Alexandru Ciurea), «Altarul străbun», publicație editată de parohia ortodoxă română din Melbourne-Australia (1972, red. pr. Dumitru Găină), «Comuniunea românească», revistă de cultură și artă editată de Gh. Alexe la Detroit (1973), «Datina străbună», buletinul parohiei ortodoxe române din Montreal-Canada (1974) ș. a. Pe lângă aceste reviste bisericești, trebuie amintite și Almanahul *Credința* publicat de Arhiepiscopia misionară din Statele Unite, Almanahul *Altarul* al parohiei din Londra și mai ales *Almanahul* parohiei ortodoxe române din Viena (14 vol. 1962—1975, sub redacția pr. prof. Gheorghe Moisescu), în paginile cărui s-au publicat zeci de studii — mai ales istorice — de o incontestabilă valoare.

În încheierea acestor succinte considerații asupra culturii bisericești ortodoxe din 1948 încoace, amintim și câteva nume de teologi ortodocși care s-au afirmat prin felurite lucrări literare, istorice, muzicale sau de alt gen, publicate în editurile de Stat. Între ei se numără: Prea Sfințitul Episcop Antonie (Leonida) Plămădeală cu romanul *Trei ceasuri în iad* (1970), arhim. Bartolomeu (Valeriu) Anania, cu mai multe opere literare: *Miorița* (1966), *Meșterul Manole* (1968), *Du-te vreme, vino vreme* (1969), *Steaua zimbrului* (1971), pr. Constantin Nonea de Iași, cu volume de povestiri (*Movila lui Faur*, Iași, 1971), pr. prof. Petru Rezuș cu versuri și culegeri folclorice (*Cătănoaia*, *De poți râde, să rîzi*, *Făt Frumos cu tichia de aur*, 1970, *Dochița împărătița*, 1972, *Poeme*, 1973, *La vadurile de vreme*, 1974, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, 1975, ș.a., pr. Gheorghe Cunescu din București (Gala Galaction: *O lume nouă*, Studiu introductiv și antologie, 1970), pr. Gheorghe Paschia din București (*Buna cuvîință oglindită în proverbe și maxime din toată lumea*, 1970), răposatul mitropolit Nifon (Grigore Criveanu, *Culmi de viață*, 1969, o culegere de maxime), pr. I. V. Spiridon și alții. Unii slujitori ai Bisericii sînt apreciați orientaliști, publicînd lucrări în revistele de specialitate sau prezentînd felurite comunicări: Athanasie Negoită, cu lucrarea *Gîndirea asi-ro-babiloniană în texte* (1975), ș. a., Nicolae Neaga, Emilian Vasilescu. Regretatul preot Constantin Mătasă (1878—1971) a fost întemeietorul, apoi ani în șir directorul Muzeului arheologic din Piatra Neamț. A condus șantiere arheologice în diferite zone din Moldova, iar rezultatele cercetărilor sale le-a tipărit în publicațiile de specialitate.

Profesorii de istorie bisericească și alți preoți au publicat studii și articole în felurite reviste de istorie ori au susținut comunicări la congrese de specialitate (de bizantinologie, de studii sud-est europene).

Profesorii de muzică bisericească Nicolae Lungu și Gheorghe Șoima au publicat diferite compoziții, prelucrări folclorice, lucrări corale, simfonice etc. Regretatul preot I. D. Petrescu-Visarion din București, un apreciat cunoscător al muzicii bizantine, a publicat lucrarea: *Etudes de paléographie musicale byzantine* (București, Ed. Muzicală, 1967, 679

p.). Alți preoți sînt preocupați de probleme de etnografie și folclor, fiindu-le tipărite unele culegeri în publicațiile de specialitate.

Din expunerea noastră — deși foarte succintă — rezultă că ultimii cincizeci de ani reprezintă o perioadă de afirmare puternică a teologiei ortodoxe românești, prin lucrări de valoare ecumenică indiscutabilă. Îndeosebi teologia ortodoxă românească din ultimele trei decenii se caracterizează printr-o preocupare permanentă pentru un ecumenism intens și multilateral, prin integrarea ei în viața Bisericii și a credincioșilor, prin deschiderea ei față de lume prin slujire. Numele reprezentative de teologi ortodocși români și oprele lor valoroase pe care le-am pomenit aici au contribuit la sporirea tezaurului spiritual al Ortodoxiei în genere și la afirmarea Bisericii Ortodoxe Române în fața tuturor Bisericilor creștine.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Invățămintul teologic. — T. G. BULAT și AL. I. CIUREA, 75 de ani de la întemeierea Facultății de teologie din București. Contribuții la istoricul Facultății de teologie și Institutului teologic universitar din București, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXV, nr. 11—12, 1957, p. 1070—1251; MIRCEA PĂCURARIU, 150 de ani de la înființarea primei școli teologice ortodoxe din Ardeal, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXIX, nr. 3—4, 1961, p. 339—375; SOFRON VLAD și MIRCEA PĂCURARIU, Istoria Institutului teologic de grad universitar din Sibiu, în «Mitropolia Ardealului», an. VI, nr. 11—12, 1961, p. 677—767.

Academia teologică din Caransebeș. Anuarul Academiei teologice ortodoxe române din Caransebeș, 1919—1939, VIII + 458 p. (partea oficială).

Academia teologică din Cluj, IOAN VASCĂ, Zece ani în slujba Bisericii, 1924—1934, Cluj, 1934, 398 p.

Literatura teologică. — NICOLAE NICOLAESCU, Studii biblice în Biserica Ortodoxă Română. în «Studii Teologice», an. XXIII, nr. 1—2, 1971, p. 14—30; MIRCEA PĂCURARIU și ALEXANDRU I. CIUREA, Istoriografia Bisericii Române și problemele ei actuale, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXIX, nr. 3—4, 1971, p. 355—381; IOAN RĂMUREANU, Contribuția teologilor și istoricilor Bisericii Ortodoxe Române la cunoașterea dezvoltării istorice a Bisericii Ortodoxe, în «Ortodoxia», an. XXIII, nr. 1, p. 11—26; MILAN ȘESAN, Probleme de istorie bisericească în expunerea cercetătorilor ortodocși români, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXIX, nr. 3—4, 1971, p. 382—394; IOAN COMAN, Preocupări patristice în literatura teologică românească, în «Studii Teologice», an. XXIII, nr. 5—6, 1971, p. 309—339; ALEXANDRU ELIAN, Bizantinologia în preocupările teologiei românești, în «Studii Teologice», an. XXIII, nr. 5—6, 1971, p. 340—352; — D. STĂNILOAE, N. CHIȚESCU, I. TODORAN, I. ICA, și I. BRIA, Teologia dogmatică în Biserica Ortodoxă Română în trecut și azi, în «Ortodoxia», an. XXIII, nr. 3, 1971, p. 309—365; PETRU REZUȘ și CORNELIU SIRBU, Preocupări de teologie fundamentală în teologia românească, în «Ortodoxia», an. XXIII, nr. 4, 1971, p. 517—560; IOAN ZĂGREAN, Preocupări și probleme de morală creștină în teologia ortodoxă românească, în «Studii Teologice», an. XXIII, nr. 3—4, 1971, p. 174—185; CONSTANTIN PAVEL, Probleme de morală creștină în preocupările teologilor ortodocși români, în «Studii Teologice», an. XXIII, nr. 7—8, 1971, p. 443—475; LIVIU STAN, Contribuții și poziții ale teologilor români în probleme de drept bisericesc, în «Studii Teologice», an. XXIII, nr. 3—4, 1971, p. 149—173; ALEXANDRU MOISIU, Probleme de teologie pastorală, în literatura teologică românească din ultimele decenii, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXIX, nr. 1—2, 1971, p. 86—95; EMILIAN VASILESCU, Preocupări în teologia ortodoxă română în legătură cu religiile necreștine, în «Ortodoxia», an. XXIII, nr. 1, 1971, p. 27—41; GABRIEL POPESCU, Predică și predicator în Biserica Ortodoxă Română, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXIX, nr. 1—2, 1971, p. 96—120; ENE BRANIȘTE, Literatura liturgică în teologia românească, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXXIX, nr. 1—2, 1971, p. 121—134.

Toate aceste studii au fost traduse în limba franceză în volumul : *De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours*, Bucurest, 1974, 520 p.

În revista *Studii Teologice*, an. XX, nr. 5—6, 1966, s-au publicat mai multe contribuții asupra teologiei românești între anii 1948—1968 : Pr. Prof. Grigorie Marcu, *Preocupări și studii de teologie biblică*, p. 345—363 ; Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Preocupări și studii de teologie istorică și patristică*, p. 364—388 ; Pr. Prof. Petru Rezuș, *Preocupări și studii de teologie sistematică ortodoxă*, p. 389—407 ; Prof. Iorgu Ivan, *Preocupări și studii de drept canonic*, p. 408—423 ; Pr. Prof. Ene Braniște, *Preocupări și studii de liturgică și de istoria artei bisericești*, p. 424—453 ; Pr. Prof. D. Belu, *Preocupări și studii de pastorală, omiletică și catehetică*, p. 454—470. Toate aceste studii au fost reproduse și în vol. *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române. La a XX-a aniversare a înscădării Prea Fericitului Patriarh Justinian*, București, 1968, p. 266—384 (pot să fie folosite și alte studii din același volum).

Figuri de mari teologi români. — TEODOR N. MANOLACHE, *Bibliografia I.P.S. Nicodim patriarhul României* (Neamț), 1947, 181 p. ; VLADIMIR PRELIPCEANU, *Preotul și profesorul Vasile Tarnavski*, în «Candela», an. LVII, 1946, p. 1—10 ; IOAN LOGHIN ȚURCANU, *Preotul profesor Vasile Tarnavski*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXIII, nr. 8—9, 1957, p. 656—661.

Pentru mitropolitul *Nicolae Bălan* să se vadă cele două volume omagiale apărute la Sibiu, în 1940 și 1955, cu prilejul împlinirii a 20 de ani de arhipăstorire și — respectiv — 50 de ani de activitate bisericească ; GRIGORIE MARCU, *Profesorul Dr. Vasile Gheorghiu. Omul și opera*, Sibiu, 1939, 36 p. ; GRIGORIE MARCU, *Viața și opera învățatului teolog neotestamentar ortodox român preot profesor Vasile Gheorghiu*, în «Mitropolia Ardealului», an. IV, nr. 11—12, 1959, p. 830—849 ; VLADIMIR PRELIPCEANU, *Profesorul Preot Dr. Vasile Gheorghiu*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXVI, nr. 1—2, 1960, p. 78—91. — MILAN ȘESAN, *Familia Șesan*, în «Candela», an. L—LII, 1939—1941, p. LXXIII—XCVI (în același număr al revistei se găsesc și alte studii omagiale închinat lui Valerian Șesan) ; EMILIAN VASILESCU, *Bibliografia I.P.S. Irineu Mihălcescu*, în «Studii Teologice», (seria I), an. VII, 1938—1939, p. 245—325 (alte studii omagiale în același număr) ; ION V. GEORGESCU, *Bibliografia lucrărilor Pr. Prof. Ioan Popescu-Mălăești*, în «Studii Teologice», (seria I), an. VII, 1938—1939, p. 326—373 (alte studii omagiale în același număr) ; MIRCEA PĂCURARIU, *Preotul profesor și rector Dr. Sofron Vlad (La a 70-a aniversare)*, în «Mitropolia Ardealului», an. XVI, nr. 5—6, 1971, p. 443—451 ; ȘTEFAN ALEXE, *Preotul Prof. Dr. IOAN G. COMAN*, — la aniversarea a 70 de ani, în «Studii Teologice», an. XXV, nr. 1—2, 1973, p. 100—114 ; SILVIU PETRE PUFULETE, *Contribuția profesorului Nicolae Gr. Popescu-Prahova la dezvoltarea dreptului bisericesc*, în «Studii Teologice», an. XXV, nr. 5—6, 1973, p. 399—411 ;

Am folosit apoi numeroase necrologuri, cronici, informații publicate în rev. *Biserica Ortodoxă Română* și în alte reviste bisericești.

Pr. Prof. N. C. B u z e s c u

HRISTOLOGIA SFÎNTULUI IOAN DAMASCHIN (1300 de ani de la nașterea sa: 675 — 1975)

1. *Personalitatea Sfântului Ioan Damaschin.* — Sfântul Ioan Damaschin este una din cele mai strălucite figuri ale Ortodoxiei siriene, de la sfârșitul secolului VII și prima jumătate a secolului VIII. Născut la Damasc, în 675, dintr-o familie nobilă creștină, unde tatăl său era consilier la curtea califului, a primit o educație creștină și o solidă cultură teologică de la un monah din sudul Italiei, Cosma, răscumpărat de tatăl său de la sarasini. Califul de Damasc îl onorează cu același post de consilier, după moartea tatălui său, dar cade curînd victima intrigilor iconoclaste, leapădă orice demnitate lumească și intră în minăstirea Sfântul Sava din Ierusalim, ca simplu monah, unde-și consacră toată energia și cultura sa filozofică și teologică apărării Ortodoxiei, pînă la moarte. Epoca sa, ca și cele precedente, a fost o epocă de mari frământări creștine. Unele vîrfuri ale ierarhiei bisericești intraseră în orbita ereziilor, iar sinoadele iconoclaste sînt o dovadă regretabilă. În această lungă perioadă de frământări doctrinare în lanț, Biserica a fost zguduită fără să se prăbușească, tulburată, fără să-și piardă cumpătul, totul era mișcare, dar fără schimbare, pentru că axa ei a fost curajul adevărului și pacea.

Sfântul Ioan Damaschin și-a adus o contribuție considerabilă la triumful teologiei ortodoxe, al dreptei credințe și al păcii ecleziastice. Patrologii ortodocși, ca și ai celorlalte confesiuni creștine au scos în evidență trăsăturile esențiale ale personalității sale, recunoscînd în el pe «teologul desăvîrșit», care trăiește prin Biserică și gîndește prin Sfînta Scriptură și prin Sfînta Tradiție, într-o absolută unitate de viață și de experiență ecumenistă, ceea ce constituie nota exhaustivă a actualității sale, în acest moment aniversar a 1300 de ani de la naștere. Biserica Ortodoxă îl prăznuiește în fiecare an, la 4 decembrie. În prima jumătate a secolului XIX, a fost canonizat și în Biserica Romano-Catolică. Opera sa a fost cunoscută în întreaga Biserică creștină, dar, în mod special, a fost studiată, editată și comentată amplu de teologia protestantă, în secolul XIX.

Teologii ortodocși români au alcătuit și ei importante studii biografice sau asupra operei sale, integrale ori parțiale, precum și admirabile traduceri din opera teologică sau imnografică.¹ Cele mai importante și mai frumoase canoane din imnologia liturgică ortodoxă sînt ale Sfântului Ioan Damaschin, supranumit în Ortodoxia răsăriteană și «psalmistul Noului Testament». El este exponentul strălucit și neîntrecut al dogmaticii ortodoxe. Opera sa de căpetenie, *Izvorul cunoașterii* și mai ales partea a treia a acesteia, *Expunerea precisă a credinței ortodoxe* este, de atunci și

1. Date bibliografice mai complete la : Pr. Prof. I. G. Coman, *Patrologie*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1956, p. 291—296 ; și Pr. D. Fecioru, *Viața Sfîntului Ioan Damaschin*, București, 1935 ; *Dogmatica*, col. «Izvoarele Ortodoxiei», București, 1938.

pină astăzi, tratatul fundamental de dogmatică pentru întreaga Biserică Ortodoxă. Proporțiile ecumeniste ale personalității sale sînt reliefate astfel de Biserică: «Cuvioase părinte Ioane, în tot pămîntul a ieșit vestea isprăvilor tale...»², referindu-se la lupta sa pentru apărarea Ortodoxiei, pe care o expune succint în sinaxar, apreciînd-o astfel: «A iscodit bine și adîncul Scripturii cei de Dumnezeu insuflăte..., a ajuns la virful înțelepciunii». De la această altitudine, el devine luminătorul Bisericii Ortodoxe³, caracterizat astfel, în condac: «Pe scriitorul de cîntări și cinstitul de Dumnezeu grăitor (teolog), învățătorul Bisericii, dascălul și luptătorul împotriva vrăjmașilor, pe Ioan să-l lăudăm..., «Îndreptătorului Bisericii, învățătorului și jertfitorului...»⁴.

Din adinca respirație a revelației testamentare, prin experimentarea și trăirea patosului divin din Biserică, se înalță pe culmile atinse de predecesorii săi, împreună-grăitori de Dumnezeu, luptă să precizeze gîndirea teologică, să înlăture crorile și să aducă armonia Sfintei Treimi, în Biserică. Sfîntul Ioan Damaschinul este, prin excelență, teologul trinității, și, în special, al întrupării, caracterizat admirabil de Biserică, astfel: «Învățat-ai pe toți fiii Bisericii să cînte cu evlavie Unimea cea cinstită în Treime și dumnezeiasca întrupare a Cuvintului a o slăvi dumnezeiește, Ioane, luminînd cele cu anevoie multora de cuprîns, în sfintele tale scrieri» ... «a dogmatisi drept și a slăvi Treimea, Unimea în trei ipostasuri și într-o ființă»⁵. Una din trăsăturile fundamentale ale gîndirii sale teologice este precizarea conceptelor teologice și demonstrarea implicațiilor lor logice și dogmatice, deoarece ambiguitățile lor, elasticitatea sferelor lor, sau pur și simplu neînțelegerea lor constituiseră izvorul ereziilor. Pentru aceasta, a făcut apel la teologia elaborată pînă la el, sprijinindu-se pe autoritatea Sfintei Scripturi, a tradiției bisericești și teologice, unite în gîndirea sa proprie. În aceste condiții, personalitatea sa îmbracă o aureolă scolastică, apare ca recursorul scolasticii occidentale, al acelei griji obsesive de a sprijini adevărul pe autorități acceptate și pe patosul personal religios. Poet creștin și teolog dogmatist, Sfîntul Ioan Damaschin izbutește să exprime adevărul prin frumusețe și să producă în sufletul credincioșilor emotivitatea specific religioasă; sublima bucurie duhovnicească a percepției prezenței divine. Personalitatea lui se înalță pe socul a șapte veacuri și jumătate de viață și intensă gîndire teologică ortodoxă a Bisericii ecumenice, care i-au imprimat conținutul și configurația spirituală, axiologia sa, precum și actualitatea sa implacabilă.

În teologia și patrologia catolică⁶, personalitatea Sfîntului Ioan Damaschin este pozitiv și elogios apreciată. M. Jugie îl socotește «un teolog și putem spune că nu e decît teolog», iar despre *Expunerea credinței ortodoxe* afirmă că «denotă un efort genial ca să cuprindă într-o limbă sigură, clară și precisă adevărurile revelate»⁷. F. Cayré, care reproduce în mare parte analizele lui Jugie, îl califică «doctorul întrupării» și socotește pe bună dreptate că «hristologia este poate punctul cel mai central al doctrinei sale... Sinteza sa este reprezentativă pentru întreaga teologie greacă anterioară»⁸. Este de remarcat canonizarea sa, ca sfînt, în anul 1830. Opera sa este, de asemenea, cunoscută și valorificată de protestanți și mai ales de anglicani.

2. *Mînetul pe decembrie*, ediția a V-a, București, 1975, p. 26, Slava Cuviosului, gl. 6.

3. *Ibidem*, p. 33.

4. *Ibidem*, condac și icos, p. 30.

5. *Ibidem*, p. 35—36.

6. M. Jugie, *Saint Jean Damascène*, art. în «Dictionnaire de Théologie Catholique», par A. Vacant, E. Magenot, E. Amann, vol. VIII, partea I, Paris, 1924; col. 693—751; F. Cayré, A. A., *Précis de Patrologie*, Desclée et Cie, Paris, 1930, vol. II, p. 322—336.

7. M. Jugie, *op. cit.*, p. 696 și 708.

8. F. Cayré, *op. cit.*, p. 330.

Pentru Ortodoxie, Sfântul Ioan Damaschin este coloana sa dogmatică, sinteza desăvârșită a întregii teologii patristice, simbolul concepției ortodoxe că biserica locală este biserica ecumenică, în ea însăși și în configurația ei doctrinară și sinodală.

La această aniversare, este demn de menționat faptul că opera sa capitală *Expunerea credinței ortodoxe* a fost tradusă în întregime și în franțuzește și publicată de Institutul ortodox francez de teologie, Sfântul Dionisie, din Paris, în anul 1966, cu o prefață a mitropolitului Ioan Kovalevski, rectorul acestui institut și o Introducere a traducătorului, Dr. Em. Ponsoye⁹. În prefață, mitropolitul Ioan Kovalevski arată că *Expunerea credinței ortodoxe* este un fel de «Summa» metafizică-teologică..., în care ni se înfățișează o vastă panoramă a doctrinei ortodoxe..., un simbol de credință dezvoltat și sistematizat... Ioan Damaschin a fost numil cel dintii scolastic, pentru că ne-a lăsat această «Summa» teologică ortodoxă «...Ca teolog autentic, unește cunoașterea ciștigată de Biserică cu iluminările directe ale Sfântului Duh... *Expunerea* sa este tradițională, dar și nouă. Sfântul Ioan Damaschin este «un martor», care vede, pișăie și mărturisește revelația»¹⁰. Extrem de importantă este scurta analiză pe care o face traducătorul, Dr. Em. Ponsoye, precum și clarificarea filozofică a unor termeni fundamentali în gândirea teologică a Sfântului Ioan Damaschin, cum sînt: ipostasă, perihoreză, contemplare, nous (gîndire, înțelepciune, rațiune), liber-arbitru și libertate. După ce constată că Sfântul Ioan Damaschin este «poet și dialectician», în sensul că adevărata cunoaștere creștină vine din experiența duhovnicească, unde contrariile se impacă și se unesc, Dr. Em. Ponsoye arată că Sfântul Ioan Damaschin a întreprins o adevărată critică a instrumentelor sale de cunoaștere și ajunge la concluzia că gîndirea și senzația au în comun evidența, deci sînt instrumente sigure de cunoaștere. Prin gîndire, credinciosul se ridică la o cunoaștere analogică a lui Dumnezeu, suficientă pentru mîntuirea sa. Abordînd conținutul teologic al *Expunerii*, Em. Ponsoye afirmă: «...Avem în Sfântul Ioan Damaschin un Părinte după vederile noastre și e de mirare că au fost traduse în franțuzește numai unele părți din *Expunerea credinței ortodoxe*. Aceasta datorită doctrinei sale solide, de fapt doctrina Părinților purtători de Dumnezeu, despre ipostasa Tatălui, singurul izvor, singura cauză, care-l naște pe Fiul și porcede pe Duhul Sfînt, într-un chip pe care-l cunosc numai ei. Această perihoreză (circuminesciune-circularitate), dacă se poate spune astfel, a celor trei ipostasuri dumnezeiești, cum le vedeau Părinții, ne dă un sentiment de plînatate, pe cînd doctrina Filioque ne dă unul de dualitate, de polarizare. Bisericile din Apus, însă, au alunecat de la această plenitudine, cînd au făcut din Fiul o a doua cauză, subordonînd pe Duhul Sfînt celorlalte două persoane și admițînd în Duhul Sfînt o mișcare de «du-te-vino», în loc de una simplă; iar aceasta împotriva învățurii Mîntuitorului care ne arată că Duhul porcede din Tatăl»¹¹. Metoda adoptată de Sfântul Ioan Damaschin de a dezbate problemele teologice prin optica Sfintei Scripturi și-a Sfintei Tradiții constituie un prețios instrument de lucru pentru eforturile teologice actuale ecumeniste. Hristologia este și azi un punct nevralgic și delicat, în discuțiile interconfesionale. Reactualizarea doctrinei hristologice a Sfântului Ioan Damaschin ar avea o valoare inestimabilă pentru lămurirea pozițiilor, a cauzelor adversităților confesionale și a adevărului teologic valabil pentru toți.

9. Saint Jean Damascène, *La foi orthodoxe suivie de Défense des icônes, Préface*, de Mgr Jean Kovalevsky, traduction, introduction et notes de E. Ponsoye. Publication de l'Institut Orthodoxe français de théologie Saint Denys de Paris, Paris, 1966; IX + 242 p.

10. Mgr Jean Kovalevsky, *Préface*, în *op. cit.*, p. VI.

11. Dr. Em. Ponsoye, *Introduction*, în *op. cit.*, p. 5—6.

2. *Doctrina hristologică*. — Ca să înțelegem gândirea teologică a Sfintului Ioan Damaschin, trebuie neapărat să ținem seama de faptul că el aparține spațiului cultural-teologic sirian, cu specificul lui propriu. După cum se știe, filosoful Aristotel a pus bazele logicii și dialecticii realiste. După el, ideile nu sînt despărțite de lucruri, cum afirma Platon, ele nu constituie o lume în sine inaccesibilă gîndirii, ci ideile sînt în lucruri ca formele lor originare. Redusă la forma ei cea mai condensată, logica lui Aristotel arată că tot ce există are o materie și o formă (*ἔλη* și *μορφή*) sau este în putere și în act (*δύναμις* și *ἐνεργεία*). Ideea în sine, sau generalitatea era detronată și în locul ei era instaurată realitatea individuală. Ființa sau substanța este individuală și se revelează prin acțiune, prin activitate, prin act, care-i arată forma ei sau perfecțiunea ei absolută. Numai în actul ei, adică în atingerea scopului ei, sau a finalității întrînsese, orice ființă se definește ca reală, realitatea fiind legată de perfecțiune. Forma sau actul constituie însăși esența ființei. Astfel, esența omului sau forma, actul fundamental este gîndirea. Prin gîndire (*νοῦς*) omul se înalță pînă la Dumnezeu, care este gîndirea gîndirii (*νόησις νοήσεως*).

Teologia stagiritului definea pe Dumnezeu ca Primul Mișcător Nemișcat (*τὸ πρῶτον κινῶν ἀκίνητον* — primus movens immobile). Aceste elemente constitutive ale filozofiei aristotelice au fost reluate de teologia creștină, în special în sprijinul hristologiei, dar mai ales al teologiei icoanelor. În teologia și hristologia Sfintului Ioan Damaschin, vom întîlni noțiunile fundamentale de «natură», «ființă» (*οὐσία*, *εἶδος*), «chip», referitoare la dumnezeire, apoi noțiunile de «ipostas», «persoană» și «enipostasiere», noțiuni-cheie în doctrina trinitară și hristologică, iar în cele din urmă noțiunea specific creștină de «îndumnezeire». Teoria mișcătorului nemișcat ne ajută să înțelegem oarecum misterul procesului ipostasierii în unimea dumnezeirii, adică mișcarea fără schimbare, mișcarea în sine ca lucrarea (*ἐνεργεία*) sau actul perfecțiunii divine, care se împarte fără să se despartă, se amestecă fără să se schimbe, în ipostase. Tot această teorie ne furnizează baza rațională a dogmei persoanei lui Hristos în două firi, care există în același timp întreg, atît în dumnezeire cît și ca ipostas divin înominizat. Dar școala teologică siriană, în care au fost asimilate toate conceptele teologiei creștine, ne dă soluția cea mai justă a problemei raporturilor ipostaselor intratrinitare, prin aceea că ne înfățișează ipostasul Tatălui, ca unica și absoluta cauză a ipostasului Fiului și a ipostasului Sfintului Duh, ca act sau lucrare specifică a Tatălui de a naște și a purcede. Această idee fundamentală a fost remarcată și de Dr. Jem. Ponsoye, ca idee fecundă pentru înlăturarea ereziei Filioque, în sensul că nu poate exista, rațional, o diarhie, două principii, ci numai o monarhie, un singur principiu de viață, perfect, deci etern. Raporturile intratrinitare nu sînt nici descensive, ca în triada neoplatonică, în care ipostasele curg una din alta și-și diminuează substanța sau natura, nici ascendive, deoarece fiecare ipostasă are perfecțiunea proprie, ci sînt perihoretice în sensul că dumnezeirea este întreagă în fiecare persoană trinitară. În acest spațiu metafizico-teologic se dezvoltă gîndirea Sfintului Ioan Damaschin, crescînd din substratul revelațional, inspirativ și filozofico-teologic, demonstrativ. De aceea se poate afirma că poezia lui este teologie și teologia este demonstrație poetică, ceea ce constituie forța lor atractivă actuală și geniul încintării.

Sfîntul Ioan Damaschin își pune în primul rînd problema cunoașterii: ce și cît cunoaștem noi despre Dumnezeu? Un adevăr general: «Nimeni n-a văzut vreodată

pe Dumnezeu»¹². Cu mijloace sensibile nu putem intui suprasensibilul. Cunoașterea creștină își are originea în revelație, în Fiul Unul-Născut. Dar ea nu ar fi accesibilă credinciosului, dacă Dumnezeu l-ar fi lăsat în totală necunoaștere. Prin natura sa, în credincios există sămînța cunoașterii lui Dumnezeu, care se efectuează la nivelul maxim al sufletului, prin *nous*, sau prin gîndirea logică. Dar una este cunoașterea și altceva este exprimarea a ceea ce cunoaștem. De aceea nu tot ceea ce cunoaștem despre Dumnezeu poate fi exprimat adecvat prin noțiunile și conceptele de care dispunem în limbajul nostru. Pe linia tradiției gnoșeologice ortodoxe al cărui început îl face dumnezeiescul Dionisie Areopagitul și pe care Ioan Damaschin și-o însușește în întregime, în cadrul limbajului omenesc, cunoașterea teologică are un aspect pozitiv, o cunoaștere catafatică și unul negativ, o cunoaștere apofatică. Ambele aspecte ale cunoașterii ne duc, însă, numai pînă în apropierea naturii dumnezeiești (în bună tradiție platonice), dar nu ne îngăduie să pătrundem în natura sa. Ce este Dumnezeu în sine, cum naște și cum purcede, cum se întrupează Fiul Său și cum se unesc într-o singură persoană Hristos firea omenească și firea dumnezeiască, fără să se amestece sau să se schimbe una în alta rămîn mistere impenetrabile, neajunse de mintea noastră. Sfîntul Ioan Damaschin se exprimă categoric: «nu cunoaștem, nu putem spune nimic; nu este posibil să exprimăm sau să înțelegem în întregime orice ar fi despre Dumnezeu în afară de ceea ce ni s-a dezvăluit dumnezeiește în cuvintele dumnezeiești ale Vechiului și Noului Testament»¹³.

Într-un fel cunoașterea teologică ne este dată, ea este «o mărturie a Sfintei Scripturi și a întregii cete a sfinților»¹⁴. Pornind de la «datum-ul» revelațional, pe creditul indubitabil acordat mărturiei Sfinților Apostoli, a căror înțelegere a fost un dar luminător al Sfîntului Duh, un dar al cuvîntului, noi construim «prin contemplarea (vederea, înțelegerea) unor lucruri care ne-au fost transmise de acești interpreți ai harului și le explicăm, cu ajutorul Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh»¹⁵.

Sfîntul Ioan Damaschin nu profesează scepticismul și nici «sacra ignoranță»; el este un pozitivist, în sensul aristotelic și își construiește «modo demonstrativo», cunoașterea, pe baza faptelor reale, a lucrurilor vizibile, palpabile, trăite și experimentate de predecesori, prin ceea ce noi numim, azi, în logică, metoda inductivă. Intelectul sau rațiunea noastră percepe realitatea și sesizează inteligibilul prin sensibil, pentru că, în plină tradiție a lui Clement Alexandrinul, atît ceea ce este sensibil, cît și ceea ce este rațional au în comun evidența, exprimă realul. Stabilind poziția fermă a teologului că el trebuie să vorbească despre Dumnezeu, care ne deosebește, cu o terminologie familiară structurii minții noastre, care poate percepe divinul, Sfîntul Ioan Damaschin conchide: «Așadar noi știm și mărturisim că Dumnezeu este fără început... că Dumnezeu este unul, adică o singură ființă, că El se face cunoscut și că este în trei ipostasuri, adică Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh; că Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh sînt unul în totul, cu deosebirea că cel dintîi este nenăscut, al doilea este născut, iar al treilea purcede; iar Fiul, Unul-Născut și Cuvîntul lui Dumnezeu și Dumnezeu a fost zămislit fără sămînță și fără prihănire, din adîncul milostivirii sale pentru mîntuirea noastră, prin bunăvoința Tatălui și împreună-lucrarea (sinergia) Duhului Sfînt; și că s-a născut din Sfînta Fecioară Maria, Maica lui Dumnezeu, prin Duhul Sfînt

12. Saint Jean Damascène, *La foi orthodoxe*, cartea I, p. 11. Am folosit traducerea franceză a Dr. Em. Ponsoye, ca un omagiu adus teologiei și ortodoxiei franceze, în eforturile ei lăudabile de a face cunoscută doctrina Bisericii Ortodoxe.

13. *Ibidem*, cap. II, p. 13.

14. *Ibidem*.

15. *Ibidem*, III, p. 14.

16. *Ibidem*, II, p. 12.

și că prin ea a ajuns un om desăvârșit, și că el însuși este Dumnezeu desăvârșit ca și om desăvârșit, în două firi (naturi): dumnezeiască și omenească, cu rațiune, voință, lucrare și stăpînire proprii fiecărei firi; atît firea omenească cît și cea dumnezeiască, fiind desăvârșite în ele însele și unite într-o singură ipostasă...»¹⁶. În acestea sînt concentrate întreaga teologie și hristologie a Sfîntului Ioan Damaschin. El face, totuși, o distincție între cei care acceptă adevărul prin credință și cei ce și-l însușesc prin explicație.

Teologhisirea, adică abordarea deschisă a întrebărilor și răspunsurilor cu privire la Dumnezeu, Sfînta Treime, Fiul lui Dumnezeu, cu toate implicațiile temei hristologice, Sfîntul Duh etc., își găsesc o largă audiență și o impresionantă adîncire în gîndirea sa. În demonstrarea unicității lui Dumnezeu și a unimii Sfîntei Treimi, Damaschin utilizează atributul de perfecțiune inseparabil de esența divină ca și ideea de «mișcător nemîșcat», de cauză, luate din aristotelism, dar transfigurate în creștinism. «Din natura sa, zice Sfîntul Ioan Damaschin, Dumnezeu unic, monada, conține în principiu diada, în mod necesar»¹⁷. Evident, diada este Cuvîntul și Duhul Sfînt, fără de început, împreună veșnici, Fiul născut din veșnicie și Duhul Sfînt purces din veșnicie. Dumnezeu cel Unul exclude pluralismul: «Acolo unde este Cel Unul, nu mai este un altul»¹⁸. Așadar, în Sfînta Treime avem un singur Dumnezeu. Dumnezeu, unul și unic, nu este fără Cuvînt. Fiul este numit și Cuvînt, în uniunea Trinității, dar El nu este asemănător cuvîntului nostru, care vine din intelect și nu are natură proprie, substanță proprie; Cuvîntul lui Dumnezeu nu este fără substanță; anipostatic (*ἀνυπόστατος*), ci este o ipostasă, adică are existență proprie, este o persoană, dar natura lui este aceeași cu a lui Dumnezeu, este de aceeași ființă. Același lucru se petrece și cu Duhul Sfînt, care purcede din Tatăl, are ipostasă proprie și este enipostasiat în Tatăl.

a) *Teoria naturii, ipostasei, enipostasei și anipostasei.* — În teologia trinitară sînt folosiți termenii de ipostasă, enipostasă și anipostasă. Sfîntul Ioan Damaschin îi aprofundează și încearcă să le dea o comprehensiune proprie. Ca să înțelegem bine atît teologia, cît și hristologia, trebuie să facem o distincție precisă între «natură, ființă, chip», pe de o parte și «ipostasă, persoană, față», pe de altă parte. Sfîntul Ioan Damaschin folosește acești termeni pentru natură sau ființă: *οὐσία, φύσις, μορφή, εἶδος* iar pentru persoană: *πρόσωπον, ὑπόστασις*. De multe ori se face confuzie între termeni. Precizările Sfîntului Ioan Damaschin sînt de mare importanță. După ce examinează problema trinitară, arătînd că noi credem într-un singur Dumnezeu în trei ipostase, conchide că Dumnezeu este ceea ce are, adică unitate de natură și deosebiri de ipostase. Această concepție se deosebește atît de monismul teist ebraic, cît și de pluralismul grec, deși creștinismul a preluat cu folos ideea unității de natură de la evrei și pe cea a distincției ipostatice de la greci: «Astfel, prin unitatea naturii, pluralitatea zeilor grecilor apare ca o greșeală; prin Duhul, dogma evreilor este suprimată. Oprim din fiecare din ele ce ne este de folos: din concepția evreilor, unitatea de natură; din cea a grecilor singura deosebire prin ipostasuri»¹⁹. Ideea aceasta a fost introdusă și în canoanele liturgice.

Unitatea și simplitatea naturii sînt atributele fundamentale ale Dumnezeirii, care implică perfecțiunea, cu seria întreagă de atribute ce decurg din ea. Sfîntul Ioan Damaschin ne arată că persoanele Sfîntei Treimi, Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh, nu se deosebesc între ele prin natura, ființa lor, ci prin modul existenței. Așadar, ipostasa

17. *Ibidem*, V, p. 18.18. *Ibidem*.19. *Ibidem*, VII, p. 20.

sau persoana este un mod propriu, personal, de existență, dar prin ea se manifestă natura, ființa sau ousia. Sfântul Ioan Damaschin acordă, în teologia sa, prioritate persoanei, ipostasei. Pentru el, persoana este individul concret, care subzistă în sine, într-o existență proprie și independentă (ἡ ὑπόστασις ἡ καὶ ἑαυτὸ ἐστὶν ὑπαρξίς). Natura este generalitatea ființei, persoana corespunde substanței concrete, de aceea orice «ousie», natură, fire este comună. În acest sens, înțelegem ușor de ce natura dumnezeiască este una, unitară, unime, iar individualizarea ei concretă, cu mod de existență proprie, constituie ipostasa, sau fața—persoana. Deci Sfânta Treime poate fi privită în două sensuri: unul ființial și altul existențial, sau mai precis modal-relațional. În sensul ființial, pentru noi există un singur Dumnezeu: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Modul ipostatic și relațional al existenței, sau aspectul existențial al trinității este acesta: Tatăl este născător dar nenăscut, principiul unic, fără început, viață și eternitate, este purcezător: îl naște pe Fiul, căci altfel nu ar fi fost tată și îl purcede pe Sfântul Duh, într-un chip necunoscut de noi, ci numai de ei. Fiul lui Dumnezeu este născut din veci, nașterea sa este fără început, deoarece nu a fost adus de la neființă la ființă, «El, fiul lui Dumnezeu, strălucirea slavei, pecetea (καρὰκτῆρ) ipostasel Tatălui ... chipul firesc, desăvârșit și viu al lui Dumnezeu cel nevăzut...»²⁰.

Deși Dumnezeu naște pe Cuvîntul, pe Fiul Său, El este un singur Dumnezeu «ca focul cu lumina sa». Fiul Unul-Născut își are propria sa ipostasă lingă cea a Tatălui»²¹. Duhul Sfînt purcede de la Tatăl, fără naștere, ci prin purcedere (ἐκπορευτός) «iar acest mod de existență este altul, neînțeles și necunoscut ca și nașterea Fiului. De aceea tot ce are Tatăl este al Lui, afară de nenaștere; ceea ce nu înseamnă deosebire de ființă nici de demnitate, ci mod de existență» ... «cele trei ipostasuri supradumnezeiești ale Sfîntei Treimi sînt în comuniune, pentru că sînt deoființă (consubstanțiale) și necreate. Dar după modul lor de existență Tatăl este nenăscut, căci nu-și are ființa de la o altă ipostasă. Numai Fiul este născut, născut din ființa Tatălui, fără început. Numai Sfîntul Duh, care purcede din ființa Tatălui nu este născut, ci purcede»²².

Așadar, Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh sînt deoființă (ὁμοούσιος) și împreună-veșnici. În concluzie, Sfîntul Ioan Damaschin afirmă: «...prin Tatăl, adică ființa Tatălui, sînt Fiul și Sfîntul Duh; prin Tatăl, Fiul are totul, adică prin Tatăl are totul afară de nenaștere, de a naște și de a purcede. Numai prin aceasta se deosebesc unele de altele proprietățile ipostatice ale celor trei sfînte ipostasuri: nu prin ființă; ci prin caracterul propriu al fiecărei ipostase se deosebesc, fără să se împartă»²³. Deci fiecare din cei trei au o ipostasă desăvârșită, deoarece natura perfectă a Dumnezeirii nu este compusă, ci este o natură sau ființă simplă; supremă și primă, în trei ipostase desăvârșite. Desăvârșirea naturii dumnezeiești nu rezultă din adunarea celor trei ipostasuri, din compunerea lor laolaltă, deoarece tot ce este compus se poate despărți, separa. «Noi afirmăm că ipostasurile sînt desăvârșite, că sînt unele în allele cele trei ipostasuri, ca să nu introducem pluralitatea, mai mulți dumnezei. Astfel, prin cele trei ipostasuri fără alcătuire (compunere) nici amestecare, prin deoființime (consubstanțialitate), prin faptul că ipostasurile sînt unele în allele prin identitatea de voință, lucrare, putere, stăpînie și mișcare, recunoaștem, ca să zicem așa, că Dumnezeu este unul, neîmpărțit. Căci Dumnezeu este cu adevărat unul, Dumnezeu, Cuvîntul său și Duhul Său cel Sfînt»²⁴.

20. *Ibidem*, VIII, p. 23.21. *Ibidem*, VIII, p. 24.22. *Ibidem*, p. 25.23. *Ibidem*, p. 27.24. *Ibidem*, p. 27, 29.

Așadar se face deosebire între natură, ființă și ipostas. Natura sau ousia este comună, iar ipostasul este modul în care natura există într-o formă proprie, în actul sau lucrarea sa personală. Ousia își ia notele sau caracteristicile sale individuale în ipostasă. Ca să înțelegem mai bine deosebirea dintre natură și ipostasă, Sfântul Ioan Damaschin ia ca exemplu natura omenească. Aceasta este una, dacă o considerăm prin gândire, dar dacă o considerăm în fapt, vedem că ea se ipostaziază în indivizi: Petru, Paul etc. Aceștia au proprietăți particulare, însușiri proprii și se deosebesc unii de alții prin structura și energia lor proprie: inteligență, voință, temperament etc. Ipostasele omenești au pluralitate și nu există unele în altele. Dimpotrivă, ipostasurile dumnezeiești există unele în altele, dar Tatăl are paternitatea, Fiul filiația și Duhul Sfânt purcederea. Nici una din aceste proprietăți nu trec de la o ipostasă la alta. Acest fapt aduce o lumină desăvârșită în problema Filioque. Tatăl este necauzat, pentru că nu este din cineva. Fiul este cauzat, născut, este *din* Tatăl; Duhul Sfânt este din Tatăl, nu prin filiație, ci prin purcedere. Din aceste adevăruri, Sfântul Ioan Damaschin concludă: «Duhul Sfânt nu se întoarce nici la Tatăl și nici la Fiul, căci a purces, el este Dumnezeu; proprietatea sa este imutabilitatea și cum și-ar păstra-o dacă s-ar duce și s-ar întoarce, iar dacă Tatăl este Fiul nu există propriu-zis Tată, este cu adevărat *Un* Tată. Iar dacă Fiul este Tată nu există nici un Fiul, or există *un* Fiul și *un* Duh Sfânt»²⁵.

Natura își dezvăluie modul ei de existență în ipostasuri. În teologie, natura sau ousia este numită dumnezeire. Conceptul de dumnezeire semnifică natura în sine, iar cel de Dumnezeu indică ipostasa: «Fiecărei ipostase îi dăm, în adevăr, numele de Dumnezeu dar nu zicem dumnezeire pentru ipostasă, căci cuvântul dumnezeire nu se aplică numai Tatălui singur, numai Fiului sau numai Duhului: dumnezeirea înseamnă natura, Tatăl ipostasa, după cum omenirea înseamnă natura, iar Petru ipostasa. Dumnezeu înseamnă comuniune de natură și se aplică fiecăreia din ipostase, prin derivație de nume (*παρὰ φύσιν*), ca numele de om: Dumnezeu este ce are natură dumnezeiască, iar om ce are natură omenească»²⁶. Natura este așadar absolutul, generalul, ființa în sine nedeterminată, iar ipostasa este natura care se determină din sine și arată modul ei de existență, ca și relațiile între ipostase. Atributele personale de nenăscut și născător, purcezător, născut și purces nu arată esența, ci relațiile între ipostase și modul lor de existență²⁷.

Un concept mai dificil de înțeles este cel de enipostasiere, de care este legat și cel de anipostasiere. Conceptul de enipostasiere a fost creat de Leonțiu de Bizanț, în legătură cu unica ipostasă a lui Hristos în două firi, deci teoria îi aparține și a fost însușită și folosită și de Sfântul Ioan Damaschin.

În teoria enipostasei găsim trei sensuri: 1) enipostasa (*τὸ ἐνυπόστατον*) este o substanță, ceva care nu subzistă în sine, ci este considerat în ipostase; 2) ipostasa este ceea ce se compune cu altceva diferit ca substanță, fire, formînd astfel un tot, completînd o singură ipostasă compusă; omul, spre exemplu, este compus din suflet și corp, dar nici sufletul și nici corpul nu sînt ipostase în ele însele, ci sînt naturi enipostatice, adică o singură ipostasă a celor două naturi: materială și spirituală; 3) prin enipostasă, în fine se mai înțelege și o natură, fire luată de la o altă ipostasă și care-și are subzistența în ea; astfel, firea omenească a lui Hristos nu are ipostasă, ci este enipostasiată în ipostasa divină a lui Hristos. Dar enipostasierea ominității lui

25. *Ibidem*, p. 29.

26. *Ibidem*, cartea III-a, IX, p. 117.

27. *Ibidem*, cartea I, X, p. 32, XII, p. 37.

Hristos în ipostasa lui dumnezeiască nu înseamnă și anipostasierea acestei ominități, adică pierderea caracterului propriu omenesc, dispariția sa în topirea sau amestecarea sa în substanța divină, pentru că, în acest caz, ominitatea lui Hristos ar fi fost aparentă, cum pretindeau docheții. În schimb, dacă ominitatea lui Hristos ar fi fost o ipostasă, o persoană, în sensul subzistenței absolute, atunci am fi avut o unire prosoponică, cum susținea Nestorie, iar Maica Domnului ar fi născut numai pe omul Hristos, ipostasa sau persoana hristică unindu-se cu cea divină, într-o unire morală, nu ontologică.

Este necesar să reținem un aspect oarecum original al teoriei enipostasei, la Sfântul Ioan Damaschin. Procesul enipostasierii nu este numai hristologic, ci este și un proces intratrinitar. Reluând tema trinitară, el afirmă: «Dumnezeu-Tatăl este Cel ce este, născut din veșnicie... și născând din veșnicie pe Fiul; Fiul este și el Dumnezeu, el care este mereu împreună cu Tatăl, ... născut din Tatăl fără să se despartă de el. Duhul Sfânt de asemenea este Dumnezeu, putere sfințitoare, enipostasiat, care purcede din Tatăl fără să se despartă și care odihnește în Fiul, deoființă cu Tatăl și cu Fiul. Cuvîntul este împreună de față (σὺνπαρόν) mereu cu Tatăl ... Dumnezeu-Cuvîntul este, așadar, esențial și enipostasiat...»²⁸. Enipostasierea intradivină nu este un proces prin care o ipostasă divină se anulează dacă există în alta, adică se anipostasiază, ci prin enipostasă înțelegem că o ipostasă nu își pierde natura dacă se află în alta, nici modul său existențial sau relațional. Sfântul Ioan Damaschin continuă teoria enipostasierii astfel: «Ipostasele locuiesc și se unesc unele în altele ... căci sînt neîmpărțite și nedespărțite unele de altele, prin perihoreză, fără amestecarea unora în altele, nu prin contopire sau amestec, ci se poartă (ἐκκεῖσθαι) una pe alta. Căci Fiul este în Tatăl și Duhul, Duhul în Tatăl și Fiul, iar Tatăl în Fiul și Duhul, fără să existe cea mai mică contopire, sau amestec. Există identitate și unitate de mișcare căci este o singură însuflețire a unei singure mișcări a celor trei ipostase, ceea ce nu se poate afla în natura creată»²⁹. Aceasta ne explică în mod convingător că proprietățile ipostatice nu trec de la o ipostasă la alta: deci nici Fiul nu-l purcede pe Duhul Sfânt, după cum nici Duhul Sfânt nu-l naște pe Fiul. Proprietățile ipostatice sînt imuabile.

b) *Hristos teandric*. — Sfântul Ioan Damaschin este socotit de întreaga Biserică creștină teologul întrupării, prin excelență³⁰. Biserica Ortodoxă îl preamărește astfel: «Învățat-ai ... și dumnezeiasca întrupare a Cuvîntului a o slăvi dumnezeiește...»³¹. Tema fundamentală a gândirii teologice a fost: de ce s-a întrupat Fiul lui Dumnezeu?, temă pe care și-o pune și Sfântul Ioan Damaschin. Întruparea a fost determinată de căderea omului în păcat și de voința, bunătaea și iubirea divină ca să-l mintuiască, să-l readucă la chipul cel dintîi. «Ce este mai sublim, se întreabă Sfântul Ioan Damaschin, decît Dumnezeu care se face om? Cuvîntul, cel fără schimbare, s-a făcut trup, de la Sfîntul Duh și din Fecioara Maria, veșnic fecioară și maică a lui Dumnezeu. Se face punte între Dumnezeu și oameni... Se face ascultător Tatălui, ca să vindece neascultarea noastră, cu ceea ce a primit de la noi și ca noi, și s-a făcut pentru noi modelul unei ascultări fără de care nu este mîntuire»³². Motivul determinant al întrupării este limpede, dar rămîne o mare problemă: de ce s-a făcut om Fiul lui Dumnezeu și nu Tatăl sau Duhul Sfînt? Sfîntul Ioan Damaschin explică ast-

28. *Ibidem*, cartea I, XIII, p. 40. 29. *Ibidem*, XIV, p. 41.

30. M. Jugie, *Saint Jean Damascène*, în *op. cit.*, col. 370.

31. *Mineiul pe decembrie*, p. 35—36.

32. *Saint Jean Damascène, op. cit.*, cartea a III-a, I, p. 98.

fel misterul: 1. Proprietățile ipostatice sînt neschimbate, «de aceea Fiul lui Dumnezeu s-a făcut fiu al omului, ca să-și păstreze proprietatea sa neschimbată. Fiind Fiul lui Dumnezeu s-a făcut fiu al omului, întrupat din Sfînta Fecioară, fără să iasă din însușirea sa ipostatică de Fiu»³³. Înominizarea Fiului a avut ca scop redobîndirea chipului dumnezeiesc pentru omul căzut; 2. «Fiul lui Dumnezeu s-a făcut om ca scopul pentru care el îl crease pe om să-i fie din nou dat în dar: el l-a făcut, în adevăr, după chipul său rațional și liber, și după asemănarea sa, adică desăvîrșit în virtuți în măsura în care îngăduie firea omenească...»³⁴. Deci, al doilea motiv al întrupării Fiului a fost restaurarea chipului lui Dumnezeu în om.

După ce stabilește motivele determinante ale actului întrupării, trece la examinarea extrem de delicată a ceea ce trebuie să înțelegem prin întruparea lui Hristos, deci prin Hristos teandric. Hristos este persoana teandrică, Dumnezeu-Om, Fiul lui Dumnezeu unind în ipostasa Lui dumnezeiască natura sau firea dumnezeiască și firea omenească. Cuvîntul lui Dumnezeu s-a făcut ipostasă în trup, dar nu a luat un trup omenesc preipostatic, adică ipostasa divină nu s-a unit cu o ipostasă omenească, deoarece, în cazul acesta, am avea în Iisus Hristos două persoane, două fețe, ci «Cuvîntul dumnezeiesc s-a sălășluit în Sfînta Fecioară, cu ipostasa lui proprie și din singele neprihănit al pururea Fecioarei și-a luat trup însuflețit cu suflet rațional și noetic ... de aceea nu vorbim de om îndumnezeit, ci de Dumnezeu care s-a făcut om»³⁵. Cele două firi ale lui Hristos s-au unit una cu alta, însă nu s-au schimbat una în alta și nici nu s-au contopit, adică nu au format o singură natură, sau o singură fire, deoarece în cazul acesta nici firea dumnezeiască nu ar fi fost consubstanțială cu Tatăl și nici cea omenească consubstanțială cu ominitatea. Hristos «este Dumnezeu și om, pentru că este din Dumnezeu și din om, pentru că mărturisim că este Dumnezeu desăvîrșit, din dumnezeire și din ominitate, și spunem că este din acestea două și în aceste două naturi. Numele de Hristos este pentru noi cel al ipostasei; el înseamnă cele două firi. În adevăr, El însuși s-a uns pe Sine: pe deo parte ca Dumnezeu unge trupul, prin dumnezeirea Sa; pe de altă parte este uns ca om, căci același Hristos este cel uns și cel ce unge. Ungerea ominității este dumnezeirea... Ereticii, însă, confundă natura și ipostasa... Noi mărturisim, însă, că Fiul lui Dumnezeu cel întrupat este o singură ipostasă în două naturi (firi) perfecte, zicînd că aceeași ipostasă este din dumnezeirea Sa și din ominitatea Sa, iar unirea o sintetizează și afirmăm cele două naturi care se păstrează în El după această unire (*synapsă*)»³⁶. Reluînd teoria naturii și a ipostasei, Sfîntul Ioan Damaschin insistă asupra deosebirii dintre natură și ipostasă. «Am mai spus-o, zice el, una este firea și alta ipostasa. Firea este forma comună, cea care unește ipostase de aceeași speță (ca Dumnezeu, om); dimpotrivă ipostasa ne arată individul, adică Tatăl, Fiul, Sfîntul Duh, pe Petru, Paul... Cunoscînd două naturi în Domnul nostru Iisus Hristos și o ipostasă, compusă din acestea, cînd examinăm pe de o parte naturile, vorbim de ominitatea sa, de dumnezeirea sa, iar pe de altă parte cînd examinăm ipostasa compusă din două firi, cînd zicem Hristos și despre una și despre alta sau Dumnezeu-om, pentru același motiv, sau Dumnezeu întrupat; cînd ne folosim numai de o parte, numai Dumnezeu, sau Fiul lui Dumnezeu; om, numai, sau Fiul omului... Dacă numim ipostasa cu un cuvînt care privește fie numai o parte, fie pe cele două în același timp, îi atribuim totuși calitățile celor două naturi. Căci Hristos este în același timp, Dumnezeu și om, creat

33. *Ibidem*, cartea a IV-a, IV, p. 157.

34. *Ibidem*.

35. *Ibidem*, cartea a III-a, II, p. 98-99.

36. *Ibidem*, III, p. 101-103.

și necreat, pătimitor și nepătimitor; iar când îl numim cu una din părțile sale, Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu, spre exemplu, el primește proprietățile naturii subiacente (care stă dedesubt), adică ale trupului; îl numim Dumnezeu care pătimește (suferă) și Domnul slavei răstignit (nu ca Dumnezeu, ci ca om); iar când îl numim om și Fiul omului, el primește proprietățile naturii dumnezeiești și măririle Sale, fiu mai înainte de veci și om fără început; nu în calitate de copil, sau ca om, ci ca Dumnezeu care este mai înainte de veci și care s-a făcut prunc la plinirea vremii. Așa se efectuează această transmitere de proprietăți reciproce a fiecăreia din naturi, pentru că este aceeași ipostasă și perihoreza acestora a uneia în alta»³⁷.

Spre a da o justificare mai profundă teoriei ipostasei teandrice a lui Hristos, recurge din nou la teoria inițială a naturii și ipostaselor trinitare, ca să arate că în fiecare ipostasă treimică, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, este aceeași natură dumnezeiască întreagă, neîmpărțită și nedespărțită, iar ipostasele rămân neamestecate și neschimbate. De aceea și putem spune că Dumnezeu este unul, Tatăl și Fiul și Sfântul Duh. Tot astfel, în ipostasa lui Hristos sînt unite cele două firi, dumnezeiască și omenească în întregimea fiecăreia, iar Hristos este unul, desăvîrșit în dumnezeirea Sa ca și în omînitatea Sa. Evident această afirmație se sprijină tot pe teoria ipostasei și a naturii. Natura, ca esență sau ființă este gen comun, iar ipostasa este particulară, adică un mod individual de manifestare a naturii. Astfel, natura omenească se individualizează în persoane, în oameni, înfinît nenumărate, dar ea este aceeași în toți, pe cînd fiecare persoană sau ipostasă umană, adică fiecare om în parte, are caracteristici specifice, care sînt cuprinse sub numele, sub conceptul de accident, sau accidente. Filozofic și teologic interpretat, conceptul de accident, arată modul de manifestare particulară a ipostasei, a individualului, adică ceea ce îl distinge de altcineva și de altceva, așadar accidentele sînt notele caracteristice ale generalului, ale naturii, în particular, în individ, în persoană. De aceea, ca și în logica lui Aristot, Sfîntul Ioan Damaschin definește ipostasa: «ființa sau natura plus accidentele», astfel încît «ipostasurile se deosebesc nu prin natură, ci prin accidente, care sînt caracteristicile lor proprii, adică ale ipostasei nu ale naturii»³⁸. Esența, firea sau natura trebuie privită totdeauna în ipostasuri. În aceste condiții ontologice, înțelegem de ce Tatăl este Dumnezeu desăvîrșit, Fiul Dumnezeu desăvîrșit și Sfîntul Duh Dumnezeu desăvîrșit, iar prin întrupare, pe care Sfîntul Ioan Damaschin o numește înominizare, Fiul, unul din Treime, Dumnezeu-Cuvîntul, care are în ipostasa Sa dumnezeirea desăvîrșită, s-a unit în această ipostasă cu întreaga fire omenească, pentru că și El are întreagă firea dumnezeiască. Aceasta nu înseamnă că s-au întrupat și celelalte ipostase ale Sfîntei Treimi, ori s-au unit ipostatic cu toate ipostasurile omînității. S-a înominizat numai Fiul lui Dumnezeu, ipostaziind în Sine natura omenească ajungînd, astfel, Dumnezeu și om. Hristos teandric se deosebește atît de Tatăl, cît și de Sfîntul Duh, pentru că este și om, iar ca om se deosebește atît de Maica Sa, cît și de oameni, pentru că este și Dumnezeu. «Aceasta este, zice Sfîntul Ioan Damaschin, particularitatea cea mai originală a ipostasei lui Hristos pe care o cunoaștem»³⁹. Pentru gîndirea subtilă a Sfîntului Ioan Damaschin, înominizarea Cuvîntului lui Dumnezeu sau întruparea solîcită dezlegarea problemei raporturilor în care au stat cele două naturi sau firi, în ipostasa unică a lui Hristos, apoi dacă naturile dumnezeiască și omenească s-au anipostasat în singura ipostasă a lui Hristos și ce înseamnă întrupare și unire. Pentru dezlegarea acestor chestiuni, recurge la tradiția patristică reprezentată prin «preafericîții» Atanasie și Chiril (ai Alexandriei), la Leonțiu de Bizanț,

37. *Ibidem*, IV, p. 104.38. *Ibidem*, VI, p. 108.39. *Ibidem*, VII, p. 110.

și mai cu seamă la «purătorul de Dumnezeu, cunoscătorul a ceea ce este dumnezeiesc, Dionisie (Areopagitul)»⁴⁰.

În privința raporturilor dintre cele două firi, Sfântul Ioan Damaschin ne demonstrează că «acestea sînt unite fără amestecare prin ipostasă și se deosebesc fără împărțire prin modul de diferență ... dar noi nu putem spune că Hristos are două firi prin ipostasă... În adevăr firile sînt unite și perihoresc una în alta prin ipostasă, sînt unite fără amestecare, păstrîndu-și fiecare deosebirea sa de natură.

Astfel Hristos este unul, Dumnezeu desăvîrșit și om desăvîrșit, pe care-L adorăm cu Tatăl și cu Duhul Sfînt și I ne închinăm trupului neprihănit și fără să spunem că nu trebuie să ne închinăm trupului; căci ne închinăm acestuia în ipostasă cea una a Cuvîntului. Nu ne închinăm făpturii, căci nu ne închinăm numai trupului, acesta este unit cu dumnezeirea, cele două firi există într-o singură persoană și ipostasă a Cuvîntului lui Dumnezeu»⁴¹.

În mișcarea perihoretică, notăm că perihoreza vine de la firea dumnezeiască, transmitînd trupului propriile sale energii, dar rămînînd nepătimitoare în trup, pentru că trupul nu are atribut perihoretic. Aceasta ne duce la problema anipostasierii; dacă există natură fără ipostasă.

Teoretic este stabilit că nu există natură fără ipostasă și nici ființă fără persoană, deoarece natura și firea nu pot fi cunoscute decît în ipostasă și persoană. Totuși, cînd două naturi se unesc, atunci nu este necesar nici să-și păstreze ipostasă, dar nici să se anipostasieze. Exemplul cel mai clar ni-l furnizează persoana omenească, în care natura materială, trupul, se unește cu cea spirituală, sufletul, care comu-n o singură persoană, fără să anipostasieze naturile, ci le enipostasiază în actul cooperării în unica persoană omenească.

În Hristos, cele două firi sînt și una și alta într-o unică ipostasă a Cuvîntului, care aparține și uneia și alteia din firi neîmpărțit și nedespărțit. Trupul omenească a Cuvîntului nu este deci o ipostasă aparte, dar nu este nici fără ipostasă (anipostasiat), căci se enipostasiază în Cuvîntul, subzistă în el. «De aceea, zice Sfîntul Ioan Damaschin, Hristos nu este lipsit de ipostasă, dar nici nu introduce o altă ipostasă în dumnezeiasca Treime»⁴².

Sfîntul Ioan Damaschin apără cu dîrzenie unica ipostasă a Cuvîntului pentru că numai în acest fel se poate afirma că prin întrupare Sfînta Fecioară a născut pe Dumnezeu și Omul. Astfel, Cuvîntul este Dumnezeu și Omul Dumnezeu prin unire ipostatică.

Cele două firi ale lui Hristos și-au păstrat proprietățile lor. Domnul Iisus Hristos are tot ce posedă Tatăl, afară de nenaștere și tot ceea ce are Adam, afară de păcat, adică: trup și suflet rațional. Proprietățile naturale ale celor două firi: două voințe naturale, dumnezeiască și omenească; două lucrări naturale; două libertăți naturale, înțelepciune și cunoaștere: dumnezeiești și omenești. Consubstanțial cu Dumnezeu și cu omul, are ambele libertăți depline⁴³. Una din cele mai importante precizări pe care le aduce Sfîntul Ioan Damaschin în problema celor două firi în Hristos este în legătură cu cele două voințe. Cele două firi au fiecare voința și libertatea sa, dar, pentru că sînt unite într-o singură ipostasă, și voința și libertatea sînt unite într-o singură lucrare a lui Hristos, cel unul, teandric. Omul, însă, după Sfîntul Ioan Damaschin, are trei forme de viață: vegetativă, estetică (sensibilitatea) și intelectuală. Activitatea intelectuală sau rațională este caracterizată ca libertate. Libertatea este

40. *Ibidem*, VI, p. 108-109.

41. *Ibidem*, VIII, p. 112.

42. *Ibidem*, IX, p. 113.

43. *Ibidem*, XIII, p. 121.

legată de voință. Astfel că: «Cuvîntul care și-a făcut trup însuflețit, intelectual și liber a devenit și volitiv»⁴⁴. Hristos și-a păstrat ambele voințe și ambele libertăți, cu corectivul că voința și rațiunea de care este legată, sau libertatea de care este legată nu este gnomică, adică nu are nevoie de examinare, de deliberare sau de căutare, deoarece ca Dumnezeu cunoaște, posedă toată știința și previuziunea.

Existența celor două firi implică existența a două lucrări (energii) diferite, corespondente naturale ale firilor. Așadar, Hristos, prin cele două firi, are două lucrări: una dumnezeiască, pentru că este deoființă cu Tatăl și alta omenească, pentru că este deoființă cu ominitatea. Cu toate acestea, în persoana Sa ele sînt unite, pentru că și naturile, firile, sînt unite. Pe principiul perihoretic al naturilor și al enipostasierii firii omenești, Sfîntul Ioan Damaschin, după ce accentuează faptul că lucrările corespunzătoare celor două firi sînt evidente în activitatea pămîntească a lui Hristos, deduce că așa cum trupul omenească a fost îndumnezeit în ipostasa lui Hristos, tot astfel și «voința și lucrarea omenească au fost îndumnezeite fără să depășească domeniul lor propriu, pentru că unul este cel ce a voit și a lucrat într-un chip și în altul, adică dumnezeiește și omenește»⁴⁵. Același Hristos lucrează și omenește și dumnezeiește, în fiecare natură, într-o comuniune de libertate și voință. «Hristos lucrează în fiecare fire, iar în el fiecare din cele două firi lucrează în comuniune cu cealaltă; Cuvîntul, pe de o parte, lucrează ceea ce are Cuvîntul «...în libertatea și autoritatea dumnezeirii; trupul, pe de altă parte, lucrează ținînd seama de voința Cuvîntului, unit cu el, devenit organ al Lui...»⁴⁶.

c) *Îndumnezeirea firii omenești și lucrarea teandrică.* — O întrebare legitimă și tulburătoare: cum a fost posibilă îndumnezeirea naturii omenești? Sfîntul Ioan Damaschin aduce două argumente: a) Hristos înominizat, întrupat, a luat firea omenească a lui Adam, curată prin natură, așa cum a fost creată, nu firea născută în păcat, deoarece păcatul este contra naturii și b) firea omenească a fost enipostasiată în cea dumnezeiască. În adevăr, trupul Domnului a fost îndumnezeit fără amestecare sau schimbare sau, cu un termen mai modern, fără transmutare, ci îndumnezeirea înseamnă umplerea acestui trup cu lucrările dumnezeiești, în urma unirii ipostatice, dar fără să-și lăpede însușirile sale naturale. Dînd exemplul cu un fier înroșit în foc, Sfîntul Ioan Damaschin arată că fierul nu arde, deoarece arderea nu este proprietatea lui naturală, ci a focului, iar această lucrare a dobîndit-o prin unire cu focul. Același lucru este și cu îndumnezeirea: trupul, unit cu natura dumnezeiască, prin enipostasiere a dobîndit lucrare dumnezeiască, prin comunicarea acestei energii de către Fiul lui Dumnezeu. Trupul, deși prin natura sa este muritor, prin unirea cu Cuvîntul a devenit nemuritor și de viață făcător. La fel și voința a fost îndumnezeită fără să-și piardă mișcarea ei naturală, ci devenind prin unire, voința ipostasei divine a lui Hristos, a ipostasei teandrice.

Teandrișmul pune problema unei singure lucrări teandrice a lui Hristos. Dionisie Areopagitul vorbește de o astfel de lucrare specifică, iar Sfîntul Ioan Damaschin, după o analiză plină de subtilități logice și prin diferite analogii, în special a sabiei de oțel înroșită în foc, care taie și arde în același timp, ajunge la următoarea concluzie: «Lucrarea teandrică ne arată că: Dumnezeu s-a făcut om, deci se înominează, iar lucrarea Sa omenească era în același timp și dumnezeiască, nu separată de lucrarea Sa dumnezeiască, iar lucrarea Sa dumnezeiască nu era despărțită de lucrarea Sa omenească, fiecare din cele două manifestîndu-se cu cealaltă»⁴⁷.

⁴⁴ *Ibidem*, XIV, p. 123.

⁴⁵ *Ibidem*. XV, p. 128.

⁴⁶ *Ibidem*, XV, p. 131.

⁴⁷ *Ibidem*, XIX, p. 142.

Această lucrare teandrică ne deschide larg înțelegerea posibilității și efectuării minunilor, ca și a faptului că Hristos, născându-se cu trup omenesc, a fost răstignit cu trupul, a suferit în trup, a murit în trup, dar a rămas nepătimitor în dumnezeirea Sa ⁴⁸.

Sfântul Ioan Damaschin încheie amplitudinea sa expozeu hristologic cu încă trei chestiuni care merită să fie menționate: 1. că numele de Hristos, după Sfinții Grigorie Teologul, Chiril al Alexandriei și Atanasie, a fost dat Fiului lui Dumnezeu după întrupare, înominizare ⁴⁹; 2. despre Hristos se poate vorbi în patru feluri: a) înainte de înominizare, în existența intratrinitară, ca Fiu; b) în momentul unirii cu trupul omenesc; c) după unire și d) după înviere. Sfânta Scriptură vorbește de cele de sus, dumnezeiești, care aparțin firii dumnezeiești; de cele de jos care aparțin firii omenești; și de cele teandrice, care aparțin lui Hristos, persoană unică, adică Dumnezeu și om. Toate acestea, însă, sînt spuse despre «un singur și același Domn, Iisus Hristos» ⁵⁰.

Dar trăsătura fundamentală a lucrării teandrice este continuarea operei de minuire prin harul dumnezeiesc, prin Sfântul Duh, împărtășit credincioșilor prin sfintele taine. Hristologia teandrică își găsește cea mai înaltă expresie în euharistie, trupul și singele lui Hristos. Sfântul Duh, prin epicleză ⁵¹, preface sfintele daruri în trupul și singele Domnului. Prefacerea este reală, nu simbolică: «Piinea și vinul nu sînt simbolul trupului și singelui lui Hristos (departe de mine!); este însuși trupul Domnului, îndumnezeit... se mai numește împărtășire pentru că pe drept în ea ne împărtășim cu Hristos, cu trupul și cu dumnezeirea Sa; noi sîntem toți un trup și un singe al lui Hristos și membrele unii altora, același trup cu Hristos» ⁵².

Prin sfînta euharistie, creștinii nu numai că se unesc cu Hristos real, dar se unesc și între ei. Adevărata ecleziologie este hristocentrică, prin sfînta euharistie epiclezică, adică prin prezența reală și nu simbolică a lui Hristos în lume și în creștinătatea ecumenică.

Reactualizarea hristologiei Sfîntului Ioan Damaschin în cadrul Bisericii este de un viu și palpitant interes, deoarece ne dă cheia înțelegerii celor mai controversate probleme teologice și hristologice, dacă le privim și le rezolvăm prin optica necesară a metafizicii și logicii sale ontologice creștine. Impresionanta sa anatomie dogmatică, îndubitabil, ne oferă nu numai o bază solidă de plecare, dar și soluții adecvate, pentru ceea ce poate fi socotit încă incert, probabil. Numai prin această prismă dogmatică poate fi înțeleasă Sfînta Scriptură, iar toate încercările ermineutice și exegetice din ultima vreme, teoriile istorice și literare, critica literală a Noului Testament, încercările de dezdumnezeire a lui Hristos par un limbaj pueril, o optică barocă, o superficialitate prezumțioasă și savantlic inutil, dacă le raportăm la seriozitatea și gravitatea cu care a fost abordată persoana lui Hristos de către Sfîntul Ioan Damaschin, în lumina Sfîntei Scripturi și a teologiei și hristologiei purtătorilor de Dumnezeu părinți. Condiția primordială a unei credințe ortodoxe, drepte, a unei înțelegeri metafizice creștine este ca rațiunea noastră să se deschidă în prealabil lui Dumnezeu, să-l poarte și apoi să-l discute, să teologhisească. Cine pornește de la Dumnezeu-Hristos ajunge tot la El.

48. *Ibidem*, cartea a IV-a, VII, p. 161.

49. *Ibidem*, VI, p. 160.

50. *Ibidem*, XVIII, p. 188—192.

51. *Ibidem*, XIII, p. 173 (Interesantă vechimea liturgică a «epiclezei»).

52. *Ibidem*, p. 174, 175.

Prof. C o n s t. P a v e l

CELE DOUĂ PORTRERE MORALE DIN PARABOLA FIULUI RISIPITOR

Parabola fiului risipitor¹ a format obiectul unor interpretări variate, uneori chiar contradictorii. Aceasta se explică prin bogăția și adîncimea sensurilor pe care le cuprinde și prin doctrinele prin prisma cărora comentatorii văd problemele.

Astfel, spre pildă, teologii protestanți care pun mare preț pe experiența personală, potrivit cu principiul individualist și raționalist pe care-l profesează, vor socoti pe fiul pierdut, dar regăsit și îndreptat ca modelul adevăratului creștin. Faptele bune, nu le socotesc drept condiții indispensabile pentru mîntuire, iar păcatul, reprezintă, după ei, o experiență personală și liberă. Unii ajung chiar la deviza: *pecca fortiter et crede firmius*.

În tendința lor de a respinge contribuția Bisericii și modul de viață creștină în ascultare față de Biserică, unii teologi protestanți ajung pînă la punctul de a dezaproba total poziția fratelui mai mare. Acestuia îi reproșează pe lingă lipsa de iubire frățească, faptul că nu s-a hotărît să înfrunte viața printr-o experiență personală, ci a rămas în comunitate și credincios tradiției².

Așa fiind, faptul nu corespunde, în totul termenilor în care a fost expusă parabola. Căci credincioșia, cumințenia și statornicia fratelui mai mare, care nu s-a clintit de lingă părintele său, nu poate fi nicidecum imputată ca o atitudine greșită. Aceasta nu reiese deloc din evanghelie și nu poate fi susținută pe nici un temei. Conviețuirea cu tatăl său l-a ferit de riscurile și primejdiile, pe care le-a întîmpinat fratele său mai mic. Cu toate acestea, fără-ndoială, gestul lui de a nu vedea cu ochi buni manifestările de dragoste ale tatălui său dovedește că el nu ajunsese încă la nivelul cuvenit în ce privește virtutea dragostei.

Dacă parabola continuă, deși putea să se încheie fără a pomeni și de purtarea fiului mai mare, aceasta este numai spre a scoate în evidență contrastul dintre inima lui Dumnezeu și inima omului, dintre iubirea părintească și iubirea frățească.

Prin aceasta se pune mai bine în lumină excepționala iubire a lui Dumnezeu față de păcătosul pocăit, care deconcertează pe omul obișnuit cu mentalitate și moralitate firească.

E adevărat că drama fiului pierdut, care se termină cu bine, stîrnește, pe de o parte, simpatie pentru acest tînăr pierdut, dar regăsit și îndreptat, iar, pe de altă parte, mîhnire, indignare față de fratele său mai mare, care a avut o purtare lipsită de adevărată dragoste frățească.

1. Vezi și Prof. Const. Pavel, *Probleme morale în parabola fiului risipitor*, în «Glasul Bisericii», XXX (1971), nr. 3-4, p. 288-280.

2. A se vedea: F. Godet, *Commentaire sur l'évangile de saint Luc I și II*, 3-e éd. Paris, 1888 și Jülicher, *Die Gleichnisreden Jesu*, zweite Auflage, Tübingen, 1910.

Fără-ndoială că amindoi au păcătuit. Primul a greșit mult la început, iar al doilea a păcătuit la sfârșit. Pe care-l preferăm ca model? Desigur, nu-i nici unul fără păcat — și putem să ne regăsim fiecare dintre noi într-unul din aceste două chipuri de a păcătui.

Dar pentru a judeca obiectiv, să-nțercăm a schița portretul moral al fiului cel mai mare.

La început, Mântuitorul nu amintește decît că există. Desigur, pentru că nu ieșise din rîndul celor virtuoși, căci nu vorbim de obicei decît de ce ne doare sau ne lipsește. Prin dezaprobarea comportării fiului mai mic, care părăsește casa părintească și risipește averea în desfrîu, se aprobă implicit purtarea fiului mai mare.

Din relatările parabolei reiese că acesta era ascultător, cumpătat, întrucît nu ceruse nici măcar un ied pentru petreceri, că era muncitor, — atunci se întorcea de la țarină. Dar toate acestea nu-i erau de ajuns. Îi lipsea dragostea frățească deplină, care-i mai presus decît toate virtuțile și fără de care toate celelalte se anulează — cum spune Sfîntul Apostol Pavel în Epistola I către Corinteni (cap. XIII). Căci, într-adevăr, credința, chiar cînd e atît de puternică, încît e în stare să mute munții, milostenia care merge pînă la împărțirea întregii averi la săraci, jertfelnicia pentru credință pînă la martiriu nu prețuiesc nimic dacă le lipsește dragostea (I Cor. XIII).

Nu ne îndoim că acest frate mai mare a împărțășit și el cu tatăl său durerea plecării fratelui mai mic și a vieții destrăbălate, pe care acela a dus-o. Ca față de un frate mai mic, avusese, desigur, afecțiune amestecată cu oarecare răspundere pentru educația lui. Ar fi dorit ca fratele său să se întoarcă și să se îndrepte, dar în adîncul sufletului său probabil încolțea teama de a nu fi cumva nevoit să împartă cu acesta averea lui proprie și să-i fie știrbită cinstea alături de un frate atît de decăzut. Iubirea sa, deci, nu mergea prea departe. De aceea, a rămas contrariat și chiar revoltat cînd a văzut că purtarea tatălui său față de acest fiu rătăcit întrece chiar toate temerile lui, că i se face o primire, pe care numai dînsul ar fi meritat-o, socotind că tatăl său este fără-ndoială părtinitor — deci nedrept.

Iubirea de avuție îl împiedica să iubească cum trebuie pe fratele său. Pe de altă parte, purtarea sa corectă în afară îl ispitesc să se creadă că are anumite merite și drepturi și a căzut astfel în mîndrie, nesocotind șpusa apostolului, că «iubirea nu caută ale sale și nu se umflă de mîndrie» (I Cor. XIII, 4, 5). Și astfel, și mîndria îl îndepărtează de la calea binelui și-l înstrăinează de fratele și tatăl său.

Iată de ce făcea el caz de norma unei dreptăți stricte, după care, cine a greșit trebuie să ispășească, iar cine are fapte bune să fie neapărat răsplătit. Judeca după principiul dreptății rigide, lipsite de iubire. Nici ca frate nu înțelegea iubirea jertfelnică care depășește limitele și exigențele unei dreptăți stricte. Nu înțelegea tilcul parabolei cu plata egală a lucrătorilor din vie (Matei XX, 1—16), în care stăpînul a plătit deopotrivă celor veniți seara tirziu la muncă, ca și celor care au venit de dimineață, dînd unora după tocmeală și dreptate, iar altora din iubire și după nevoie. De altfel, și ceea ce a dat celor din urmă din iubire nu era, în ultimă analiză, ceva contrar dreptății, dacă avem în vedere toate elementele situației: cei întîrziți nu fuseseră angajați sau au avut poate alte pricini binecuvîntate pentru întîrzierea lor.

Nu înțelege, apoi, că dintr-o familie ideală, iubirea face ca să se cheltuiască uneori mai mult cu cel ce nu muncește din pricina neputinței, a copilăriei, a bătrîneții sau a bolii, decît cu cel ce produce. Bucuria din cer pentru cel ce se pocăiește, mai mare decît pentru 99 de drepti, este o afirmație bine întemeiată și pe plan psihologic. Atenția și îngrijirea maximă sînt concentrate în familie asupra persoanei bol-

nave sau plăpînde, ceilalți trecînd pe plan secundar. Iar cînd bolnavul se vindecă, toți se bucură mai mult decît de ceilalți care n-au trecut prin nici o primejdie.

În scurta convorbire, pe care fratele mai mare o are cu tatăl său și în care și-a descărcat toată supărarea și indignarea, el se plînge că, deși i-a slujit atîția ani și nu i-a ieșit din voie, tatăl nu i-a dat nici măcar un ied, pe cînd, pentru fiul care a cheltuit averea cu desfrînatele, a tăiat vițelul cel gras.

Nu rostește cuvîntul «tată», nu zice «fratele meu», ci «fiul tău», arătînd cît de mult îl instrăinase invidia și necazul pentru «parțialitatea» tatălui său, pentru că fratele său, după ce se înfruptase mai întîi din toate desfătările păcatului, n-a fost lipsit la urmă nici de bucuriile mîntuirii.

Prin aceasta, el a dovedit că are o înțelegere strîmtă și greșită despre fericire, o concepție individualistă, care nu-și are loc într-un creștinism autentic, care are un caracter colectiv și comunitar. Căci cine oare poate fi fericit cu adevărat, dacă-l știe nenorocit pe fratele său ?

De asemenea, el ignora că adevărata fericire nu se pierde nici împutinează prin dăruire, ci, din contra, sporește. Bunurile spirituale nu se micșorează, nici nu scad prin împărțirea din ele, ci se înmulțesc, ca lumina ce se aprinde din lumină. Dimpotrivă, egoismul este sărăcire, îngustime de vederi, izolare, instrăinare, lipsire de plinătatea vieții comunitare. Egoismul este mîrginire, închidere în cochilia proprie, neputință și nefericire.

Tatăl, care-l iubea, nu găsește clipa potrivită spre a folosi un limbaj prea tare. În loc de a-i vorbi cu asprime, judecă, arătîndu-i nedreptatea plîngerii sale și avertizîndu-l, că el cade în aceeași greșeală ca și fratele său, cînd a spus: «Dă-mi partea mea de avere: «Căci fiul mai mare nu se mulțumește să posede această avere de-a valma cu tatăl său, ci are anumite pretenții numai pentru el singur»³. Tatăl respinge plîngerea ca nedreaptă, așa cum a făcut și stăpînul viei, care a zis lucrătorilor cîrtitori: «Prietene, eu nu-ți fac nici o nedreptate» (Matei XX, 13). «Toate ale mele ale tale sînt», dar, desigur, «și ale fratelui tău».

Prin aceste cuvinte, se arată adevărata și strînsa viață de comuniune a creștinului cu Dumnezeu și cu semenii, în care nu se poate vorbi de o bucurie sau o durere simțită separat de fiecare, ci numai de o împărțire egală și solidară de către toți și din toate, atît din cele bune cît și din cele rele. «Cît despre copiii ajunși la desăvîrșire — spune Fericitul Augustin — pe care harul i-a purificat deplin și i-a făcut să intre deja în nemurire, aceștia posedă toate lucrurile ca și cum fiecare dintre ele ar fi ale tuturor și ca și cum toate ar fi ale fiecăruia dintre ei»⁴.

Apoi, ce-nsemna plăcerea unui ospăț cu prietenii față de bucuria nespusă pe care trebuia s-o simtă la ospățul dat pentru întoarcerea unicului său frate, care însemna și îndreptarea și salvarea lui? Iată un bun prilej de a face comparație între desfătările minore ale existenței, îngăduite dar relative, nedepline și vremelnice și între bucuria deplină și trainică, pe care o dă comuniunea în dragoste cu Dumnezeu și frații săi. Prin cuvintele adresate fiului mai mare, tatăl aprobă, totuși în general purtarea lui, cu excepția ultimei sale greșeli.

Atitudinea fratelui mai mare este, în multe privințe, asemănătoare cu a fariseilor. Astfel, el mulțumește ca și fariseul din templu (Luca XVIII, 11); este nemulțumit de preferința dată celui tînăr ca un dușman al prietenului păcătoșilor.

3. Trench, *Les paraboles de notre Seigneur*, ed. III — trad. fr. Paul Duplan — Lausanne, 1878, p. 229.

4. *Quaestionum evangeliorum libri duo* — I. II. Quaest. XXXIII. în P.L. XXXV, 1348.

Păreră Fericitului Ieronim (*Scrisoarea 21 către papa Damasus*) că fiul cel mai mic ar corespunde vameșului din evanghelie, iar cel mai mare, fariseului, poate fi acceptată, dar nu întru totul. Căci, altfel, cum am putea explica aprobarea și asigurarea favorii părintești, pe care cel mai virstnic o primește, prin asigurarea iubirii statornice și prin indicarea lui ca moștenitor al unei averi neștirbite?

Totuși, purtarea fiului mai mare nu-i cea cuvenită. Murmurarea contra tatălui său și invidia împotriva fratelui său o dovedesc pe deplin. Care creștin ar putea învinui pe Dumnezeu de nedreptate și parțialitate?

Este mai curînd o formă inferioară, deși sinceră, de dreptate legală. Este împlinirea faptelor legii în spirit slugarnic, ca fariseii, care puteau fi și buni (Rom. X, 1, 2), dar erau vinovați că nu-și recunoșteau păcatul, nu erau smeriți și nici îndurători față de alții. Dar spiritul slugarnic trebuie înlocuit cu cel filial.

Răspunsul fratelui mai mare arată că el nu cunoaște natura împărăției la care este poftit. Aștepta o răsplătă pentru ascultarea lui. Voia ceva de la Dumnezeu. «Tu ești totdeauna cu mine. Asta nu-ți ajunge?» i-a spus tatăl. Ignora adevărata natură a împărăției iubirii, unde totul e posedat de fiecare. Fiecărui din copii i se poate spune: «tot ce am e al tău. Fintina harului e nesecată. Dacă vreunul se crede sărăcit, aceasta-i numai din pricina lui»⁵.

Fratele mai mare, care cirtește și impută, e chipul celor ce privesc de sus, necruțători, cu dispreț și nepăsare la fratele lor căzut în păcat. Chiar dacă sînt drepi și respectă poruncile lui Dumnezeu, purtarea lor față de păcătoși nu corespunde cu vederile și măsurile Tatălui ceresc. De altfel, chiar cei drepi au o inimă mai puțin părintească decît Dumnezeu.

Din această parabolă trebuie să reținem ideea că iubirea îndurătoare a Tatălui ceresc nu rareori oferă păcătoșilor convertiți un prisos de har și-i ridică la o înaltă treaptă a sfințeniei, Maria Magdalena, Ap. Pavel, Fer. Augustin, sînt exemple strălucite⁶.

Se oferă ospăț celui pocăit și nu celui drept în sensul ideii că cerul se bucură mai mult de un păcătos care se pocăiește decît de 99 de drepi care n-au nevoie de pocăință. Dar, dacă îndurarea Sa e mai expansivă pentru păcătoși, nu înseamnă că-i mai mică pentru slujitorii credincioși⁷.

Este de luat în seamă, de asemenea, că primirea frumoasă pe care tatăl a făcut-o fiului său regăsit, pe lîngă faptul că, fiind spontană și curată, nu putea fi drămăluită, îndeplinea și o importantă funcție pedagogică. Ea contribuie la îndreptarea mai grabnică și mai efectivă a fiului pierdut. În focul îmbrățișării părintești, se topea și risipea orice îndoială și rezervă.

Merită a fi relevat, apoi, că între cele două feluri de iubiri — iubirea părintească și iubirea frățească, noi trebuie să vedem marea distanță dintre iubirea nemăr-

5. Trench, *op. cit.*, p. 230, 231.

6. Leopold Fonck, *Die Parabeln des Herrn im Evangelium — evangelisch un praktisch erlăutert*, III Auflage, Innsbruck, 1909, p. 909—910.

7. L. Fonck și Lagrange nu sînt de părerea lui Godet și alții, care susțin că fiul cel mare ar reprezenta pe fariseu exprimînd «poziția servilă și mercenară a iudeului legal în teocrație» pentru care Dumnezeu nu este părinte al un stăpîn. «E un spirit strimt, desigur, spune Lagrange, dar nimic nu indică pe un ipocrit. Apoi el e în parte scuzat și de faptul că n-a fost de față la apariția jalnică a fratelui său, la strigătul său de pocăință. Tonul tatălui față de acesta nu-i mai puțin cordial pentru că tatăl știe să-nțeleagă și supărarea fiului mai mare (Le P. M. J. Lagrange, *Evangile selon Saint Luc*, Paris, J. Gabalda, 3-e édition, Paris, 1927, p. 428—429).

ginită a lui Dumnezeu pentru toți oamenii și iubirea frățească dintre oameni, care ar trebui, dar nu izbutește decît rareori să se ridice la nivelul iubirii divine.

Și acum se pune întrebarea: merită a fi recomandată ca model experiența dramatică a fiului pierdut? Firește, că nici un tată n-ar dori-o pentru copilul său și nici un tînăr pe contul lui propriu. Stăruința în virtute și păstrarea comuniunii cu Dumnezeu este fără-ndoială, preferabilă unei vieți care alunecă spre păcat, chiar cînd face aceasta cu scopul de a se regăsi mai verificată. Mai întii, cel ce recomandă sau dorește această experiență comite un păcat împotriva Duhului Sfînt prin prea marea încredere numai în bunătatea lui Dumnezeu fără a colabora și personal la mîntuirea proprie.

Se știe, după aceea, că această experiență este foarte riscantă și primejdioasă, adesea fatală. Ea este, mai întii, foarte costisitoare: se irolesc bunuri de preț ca sănătatea și vremea, care nu-s recuperabile și se pierde vinovăția primară, cu care nu ne mai întilnim niciodată. Căci *souffrir passe, avoir souffert ne passe jamais* — cum spunea Léon Bloy, poate fi transpus în termenii: păcatul poate fi iertat de Dumnezeu prin duhovnic la spovedanie, dar urmările lui nu sînt prin aceasta cu totul șterse. Spre pildă, răpirea vieții cuiva e ireparabilă, chiar dacă criminalul obține iertarea duhovnicului. Consecințele păcatelor se întind uneori foarte departe și acelea rămîn. De aceea, nu încape nici o îndoială că o nevinovăție primară, consolidată și păstrată pînă la urmă neîntinată este starea normală și ideală, cealaltă fiind un accident nenorocit.

Apoi, o dată apucați pe acest drum greșit, nu sîntem siguri că ne vom mai putea întoarce, mai ales cînd nu plecăm cu gîndul de a ne întoarce. Căci ori ne găsește moartea în păcate, ori ne prăbușim definitiv fără putința de a ne ridica.

În sfîrșit, nu cu toți se întîmplă ca cu fiul rătăcit din parabolă. În realitate, mulți din cei ce se rătăcesc se pierd definitiv: unii nu mai pot descurca drumul întoarcerii, sau sînt sleiți de puteri; iar alții întîmpină piedici neprevăzute.

În schimb, așa cum reiese din evanghelie, este preferabilă poziția fiului mai mare, dar numai pentru că a rămas permanent în comuniune cu tatăl său, evitînd astfel păcatele și primejdiile morale pe care le-a întîmpinat fratele său mai mic în aventura sa nesăbuită, pe contul său propriu, fără asistența morală a tatălui și fratelui său. Evident că și el se face vinovat la sfîrșit de păcate grave. Chiar fiind continuu în casa părintească, el a putut aluneca, dar, în parte, și provocat oarecum de conduita scandaloasă a fratelui său ca și de mărînimia încă neînțeleasă de el a tatălui său. De altfel, datorită voinței sale libere, pe care tatăl său o respectă, virtuțile sale pot risca să devină și aici pur formale, comuniunea cu tatăl pur servilă, iar comuniunea cu fratele superficială. Totuși, el se bucură în casa părintească de o situație privilegiată, întrucît are la îndemină sprijinul prompt al tatălui său, care-l corectează, îl călăuzește și-l convinge să se îmbuneze. În evanghelie nu se arată ce atitudine a luat pînă la urmă fiul mai vîrstnic, dar, probabil, că, beneficiînd de asistența morală corespunzătoare a tatălui său, s-a convins și el de greșeala lui și s-a îndreptat.

Din analiza parabolei fiului risipitor desprindem multe și importante adevăruri privitoare la problema mîntuirii. Le vom expune în ordinea în care sînt înfățișate de Mîntuitorul în această parabolă:

1. În starea primordială în comuniune cu Dumnezeu și cu semenii noștri eram fericiți de păcate, eram fericiți.

Binefacerile vieții în familia părintească sînt perfect valabile și pentru viața alături de Dumnezeu și de frații noștri.

2. Îndepărtarea de Dumnezeu și de frați constituie prin ea însăși un păcat greu, întrucît înseamnă lipsă de recunoștință, nepăsare față de suferință, lipsă de iubire. Dar ea înseamnă mai ales o pierdere imensă a binefacerilor comuniunii cu Dumnezeu și semenii și, în același timp, o cauză ocazională pentru păcate ulterioare.

3. Păcatul își ia începutul din pofta bolnavă după desfătări dezordonate, din neascultare și din dorința de a ieși de sub autoritatea părintească și supraveghere, de a se izola; adică dintr-o pornire egoistă. Din pofta după plăceri fără rînduială și din neascultare se nasc aproape toate păcatele cu urmările lor.

4. Alunecarea în păcat se petrece foarte lesne și fără să băgăm de seamă, pentru că satana se folosește de o strategie și o tactică foarte ingenioasă. El ne moștește prin ispite, atrăgîndu-ne prin aparența ademenitoare cu care îmbracă păcatul.

Începutul este ușor, iar continuarea și mai ușoară, alunecarea făcîndu-se pe panta plăcerilor și în amețeala produsă de iuțeală. Cel mai adesea, din drumul păcatului nu ne putem opri decît după ce forțele ni s-au istovit și după ce păcatul și-a vărsat toată otrava. Abia cînd ne-a prăbușit în abisul stricăciunii și nenorocirii, abia atunci îi simțim răutatea și numai atunci începem a ne dezmetici.

5. Ne trezim din buimăceală abia după ce ne-a ajuns cuțitul la os și prindem a ne da seama de la care înălțime ne-am prăbușit atît de jos.

Comparația stării părăsite cu cea în care ne aflăm în prezent face să se trezească în noi amare păreri de rău. În același timp, amintirea persoanelor și bunurilor părăsite și pierdute naște dorul, nostalgia după ele.

Pentru potolirea acestui dor, va trebui să facem un drum de întoarcere.

Dar urcușul pe muntele virtuții din care ne-am prăvălit prin păcat e foarte anevoios. El nu poate fi întreprins de oricine și oricum. Va trebui mai întîi să fim încredințați de bunătatea părintelui cersc jignit și îndurerat. Cu alte cuvinte, trebuie să avem credință în Dumnezeu, luminată de învățăturile Sfintei noastre Biserici.

Va trebui, apoi, să fim în stare de a ne lepăda cu totul de tot ce am făcut și sîntem prin recunoașterea cu smerenie și căință a păcatelor și prin hotărîrea de a nu le mai săvîrși.

Dar dorința nu-i încă hotărîre, iar hotărîrea nu-i suficientă pînă nu devine faptă. Iar pentru ca să se traducă în faptă, trebuie învinsă mindria prin smerenie și frica prin bărbăție. Smerenia este curajul de a se recunoaște păcătos și de a înfrunta rușinea de propriile sale fapte și teama de sancțiunile meritate.

6. Drumul întoarcerii reprezintă mai mult partea de contribuție a credinciosului la mîntuirea proprie. Harul lui Dumnezeu, însă, nu-l părăsește niciodată definitiv ci, în felurite și tainice chipuri, îl ajută tocmai cînd are mai multă nevoie și chiar atunci cînd el se crede cu totul părăsit. Așa, spre pildă, Dumnezeu face ca păcatul, de la o vreme să nu-i mai producă păcătosului plăcere, ci suferință, — pentru ca astfel să-i trezească conștiința păcatului; îl ajută să-și amintească de bunurile pierdute, îl întărește ca să se poată ridica.

Păcătosul este asistat de Dumnezeu în toate fazele în măsura în care aceasta nu-i stînjenește libertatea.

Părintele lasă pe fiul său să plece ca să nu-i siluiască voința lui liberă. Păstorul aleargă după oaia pierdută, iar femeia caută dragma pierdută, pentru că prima este un animal, iar a doua un lucru neînsuflețit. Dar Dumnezeu nu aleargă după cel rătăcit și pierdut, pentru că acesta, înzestrat cu voință liberă, poate și, de aceea, trebuie să se

întoarce singur. Dar părintele suferă că fiul său pleacă, îl însoțește mereu cu dragoste și grijă pentru soarta lui, îl așteaptă cu răbdare și-l primește cu bucurie dacă se întoarce.

7. Dragostea lui Dumnezeu este nemărginită. Orice păcătos primește iertare dacă se întoarce cu căință și cu hotărârea de a nu mai păcătuî.

8. După cum iubirea părintească pentru copii e mai mare și mai jertfelnică decât a fraților între ei, tot așa iubirea lui Dumnezeu față de oameni e infinit superioară dragostei obișnuite dintre frați. Iubirea divină, apoi, depășește hotarele puterilor umane, este supranaturală.

9. Părintele care împărtășește bucuria sa cu toți, chemându-i pe toți să se veselească, ne învață că fericirea adevărată are un caracter comunitar. Fericit cu adevărat nu poți fi de unul singur. Fericirea, pe care dreptii o vor avea în rai, va consta tocmai într-o comuniune de iubire cu Dumnezeu și cu semenii.

În consecință, refuzul fiului mai mare de a participa la bucuria tatălui său pentru întoarcerea fratelui mai mic îl așază în afara celor vrednici de a se împărtăși din ea, dovedind lipsă de iubire.

Este de reținut că păcatele poartă cu ele nefericirea ca urmarea lor firească.

10. Între iubirea față de Dumnezeu și față de semenii există o legătură indisolubilă. De aceea și păcatul cuprinde o opoziție atât față de Dumnezeu cât și față de semenii. Acest lucru reiese cu evidență din cuvintele adresate de fiul risipitor tatălui său: «Greșit-am la cer și înaintea ta, și nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău», precum și din imputarea pe care fiul cel mai vîrstnic o face tatălui său, pe de o parte, pentru comportarea binevoitoare și neașteptată față de fratele său păcătos dar pocăit, și, pe de altă parte, pentru că pe el, fiul ascultător, nu l-a răsplătit cum ar fi meritat. Evident că aceste reproșuri sînt neîntemeiate, întrucît sînt pornite dintr-o iubire nedesăvîrșită și dintr-o concepție strîmă și inferioară despre adevărata fericire, — așa cum arată cuvintele pe care i le-a adresat tatăl său.

11. Parabola fiului risipitor înfățișează două chipuri în care păcătuim și putem să ne mîntuim. Este mai întîi chipul fiului risipitor care s-a pocăit și întors la calea binelui și chipul fiului mai mare, care, deși n-a părăsit casa părintească a rînduiriilor morale, totuși, a păcătuî foarte greu la urmă, nevoind să ierte pe fratele său și să-i arate iubirea trebuitoare.

Mîndru de virtuțile lui, fiul mai vîrstnic a disprețuit pe fratele său păcătos și nu l-a iertat. Iar dacă n-a fost în stare să iubească nici pe fratele său de singe, care a păcătuî dar nu l-a urît, cît de greu îi va fi să împlinească porunca iubirii față de vrăjmașii săi, care-i doresc răul și i-l fac! Dar fără aceasta nu poate fi vorba de un creștinism autentic. Căci Mîntuitorul poruncește tuturor: «Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvîntați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc» (Matei V, 44).

Numai ridicat pe această culme a vieții morale printr-o iubire deplină și condiționată, care constituie paradoxul sublim al moralei creștine, creștinul va participa la marea bucurie a ospățului pregătit pentru cei ce se învrednicesc să trăiască în comuniune de iubire cu Dumnezeu și semenii săi.

Protos. Prof. Veniamin Micle

CUNOȘTINȚĂ PRE SCURT A ISTORIEI BISERICEȘTI (III)*

Acum întâi așezată și scrisă pre limba românească
de Samoil Clain Ieromonahul, în anul 1789

CUNOȘTINȚĂ PRE SCURT A ISTORIEI BISERICEȘTI DIN ANUL 100 PÎNĂ LA ANUL 200

Cine au fost împărații în suta a doa, carele cum au împărățit,
cum au murit și cum au fost cu creștinii?

În suta a doa au fost la Roma împărați Traian, carele s-au făcut împărat în anul 98. De 41 de ani au fost cînd s-au pus împărat, și după ce 19 ani, 6 luni și 15 zile¹ au împărățit, în anul 117 au murit. Acest împărat, ca toți cei din suta aceasta, au fost închinători de idoli. La începutul împărăției sale, au dat poruncă, ca toate adunările și însoțirile să fie oprite, carea poruncă au fost prilej de gonire asupra creștinilor, pentru că ei nu au încetat a-și face obicinuitele sale adunări.

- f. 54 În anul 98, prin scrisoare, l-au fost întrebat Plinie cel mai Tânăr, / prefectul Vithiniei, ce trebuie să facă cu creștinii, de vreme ce cu nici o faptă împotriva legilor nu se află vinovați, fără numai că pre lângă alte fapte bune, care fac și învață, se închină lui H(risto)s. La aceasta, au răspuns împăratul, cum că nu trebuie a face cercare împotriva creștinilor și ai pedepsi pentru că sînt creștini. Iară de-i piraște cineva și se află că sînt creștini, să se pedepsească, de nu vor vrea să se lapede de H(risto)s. Acest răspuns al împăratului, măcar că mult au oprit sabia carea sta scoasă și ascuțită asupra creștinilor, însă vrăjmașilor tot le-au lăsat prilej a necăji pre creștini. Într-unele
- f. 54 v locuri, norodul, într-altele maghistratul și mai marii locurilor, / în multe chipuri și cu osibite prilejuri îi necăjea și, măcar de nu era aieva goană de obște, tot în fieștecare țeri osibite necăzuri pătea creștinii și mucenicii multe s-au făcut supt Traian împărat².

După Traian, au fost împărat Adrian Elie, feciorul lui Adrian Afru, unchiul lui Traian. Pre Adrian acesta, Traian l-au fost primit fecior. Adrian au împărățit 21 de ani, adecă din anul 117 până în anul 138, cînd au căzut în boala apei și, nesuferind durerea, au cerut să-i dea venin sau cu sabia să-l omoară, ci nevrînd nimenea să-l asculte, mai pre urmă lăsînd cumpătarea, cu carea³ era mai înainte obicinuit, șe-au îngreiat rînda cu bucate, care să-i

* Continuare din revista «Studii Teologice», nr. 7–8, 1975.

1. Textul : «6 luni și 15 zile», intercalat.

2. Urmează textul : «și această goană ce s-au făcut supt Traian asupra creștinilor, se zice goana a treia», adăugat, apoi tăiat. 3. Urmează cuvîntul : «mai», șters.

- f. 55 strice, și așa au murit, bătrîn de 62 de ani. Fost-au Adrian foarte / superstițios și iubitor de închinarea idolilor, și încă tiran vărsător de sînge omenesc. Pre creștini nu i-a gonit, că Serenie Granian, proconsulul Asiei, cu cartea carea o au scris împăratului Adrian, i-au băgat în minte cum că foarte mare nedreptate iaste, pentru singură strigarea norodului și pentru singur numele creștin, a vărsa atîta sînge nevinovat și a judeca alțiia la moarte. Deci, cunoscînd Adrian adevărul, la mulți mai mari ai țerilor au scris, și între alți lui Minutie Fundan, carele atunci era proconsul Asiei, în locul lui Serenie Granian, că de piraște cineva pre creștini, să fie gata a-și adeveri pira înaintea divanului lui ; iară numai strigările și pîrile căci sînt creștini, să nu le asculte,
- f. 55 v ci de piraște cineva pre creștini că au făcut ceva / împotriva legilor, să arate aceeaia și atunci, după vrednicia vinei, să judece ; iară de va afla pre cineva făcînd năpaste, greu să-l pedepsească și cu deadînsul să aibă grijă să se facă destul dreptății.

Acest răspuns și această poruncă a împăratului, mult, dar nu de tot, au stins focul goanei, de vreme ce vrăjmașii creștinilor, cu alte pîri și lucruri, năpăstuia pre creștini.

- După Adrian, au stătut împărat Antonin Apie, poreclit Pius, pre carele Adrian l-au fost primit fecior. 22 de ani au împărățit, adecă de la anul 138 până la anul 161, de 70 de ani bătrîn fiind cînd au murit. Cu creștinii au fost și bun și rău ; bun, că la mai marii multor țeri au scris ca, pre creștini să nu-i pedepsească, de nu fac ceva / împotriva legilor împărătești și împotriva binelui de obște. Acestea porunci le-au dat și cetățîlor anume : Larisei, The-salonieei, Athenii și la toată Elada, adică țara grecească. Rău au fost că, pîrînd popii idolești pre Sfînta Felicitate⁴ că ia cu fiii săi rîde de dumnezei, el a poruncit lui Antonin Publie, prefectul Romei, să o silească, împreună cu fiii ei, să jertvească idolilor, carea, nevrînd⁵ a jertvi idolilor, împreună cu șapte feciori ai săi, pre carii la osibiți judecători i-au dat să-i chinuiască⁶, s-au făcut mucenică.
- f. 56

După Antonin, au urmat întru împărăție doi fii primiți ai lui, Marco și Luchie.

- Marco au fost nepot lui Antonin și, fiindcă unchiul său l-au primit fiu,
- f. 56 v au luat numele lui Aurelie Antonin, iară mai cunoscut / iaste supt numele lui Marco Aurelie Filosof.

Luchie, acesta au fost ficiorul lui Luchie Comod, pre carele Adrian l-au fost primit fiu ; se zice și Ver și Antonin, iară mai cunoscut iaste supt numele lui Luchie Ver, carele șe-au luat muiare pre Luchia, fata lui Marco Aurelie.

Acestea sînt cei dintii carii doi împreună au fost împărați la Roma, că până aci, numai un împărat au fost odată.

Luchie au împărățit 9 ani, adecă din anul 161 pînă la anul 169.

Marco Aurelie, cu Luchie, au împărățit 9 ani, singur ani 11 ; preste tot au împărățit ani 19, adecă din anul 161 până în anul 180. În Panoniia, făcînd război asupra marocomanilor, au căzut în boală și, nevrînd să mănînce ceva,

4. Sfînta Felicitas sau Felicia.

5. Urmează verbul : «a face», șters.

6. Textul de la : «pre carii la...», adăugat.

f. 57 nu pentru că firea l-ar sili, ci de bună voe, au murit în 7 zile a lui aprilie, în anul 180, de 59 ani bătrîn. /

Fost-au acesta iubitor de filosofie, iară au fost mai iubitor de idololatrie. Filosofia carea o urma era a stoicilor. Marco Aurelie, măcar că voia a se chema milostiv și faptele cele rele mai puțin decît era vrednice le pedepsea, însă grele porunci au dat asupra creștinilor, a) Evsev(ie), Car(tea) 4, cap. 26, de unde, în multe locuri, grele goane asupra creștinilor s-au făcut și mulți mucenici s-au făcut supt înpărăția lui. Pre această vreme, păgînii au scornit că creștinii mănîncă carne de prunc de om și curvesc cu rudenii, fără de nici o osibire, cum am zis în suta din tîia, cînd am spus goanele, cum că nici într-un D(umne)zeu nu cred, ci creștinii la toate au răspuns și s-au arătat nevinovați. Scris-au și înpăratul carte la noroadele Asiei Mici, cu carea poruncește ca, pre creștini, pentru că sînt creștini, să nu-i pedepsească, fără numai de se vor afla cu alte fapte grele vinovați. Scris-au și o carte de învătătură, cum să-și întocmească omul viața și ce obiceiuri să aibă. /

f. 57 v După Marco Aurelie, au fost înpărat Comod, feciorul lui Marco Aurelie. În 8 zile a lui aprilie, în anul 180 s-au strigat în oaste înpărat și au înpărățit 12 ani și 9 luni, adecă din anul 180, aprilie 8, pînă în anul 192, decembrie 31, cînd, cu mîna sa, scrisese numele multor boiari, pre carii să-i omoare, între care era scrisă și 7 Marchiia, țitoarea lui, carea scrisoare a lui s-au întimplat de au venit în miinile acelora carii erau scriși, și făcînd ei sfat cum să piarză pre tiran, Marchiia i-au dat în beatură venin⁸, ci, fiindcă nu mîncase nimic, lăsîndu-se greață, l-au borit. Deci temîndu-se cei scriși la moarte, și căutînd cum mai bine ei pre el să-l omoară⁹, au băgat pre un om, anume Narchis, în scăldătoare, unde se scălda înpăratul, și l-au înecat. Acest înpărat au fost om cu viață spurcată, tiran, vârsător de sînge și închinător de idoli, iară pre creștini nu i-au gonit. /

f. 58 După Comod, au fost înpărat Elie Pertinax, carele în zioa întîia a lui ianuarie s-au strigat înpărat, în anul 193, și au înpărățit mai trei luni, adecă 82 de zile, și, pentru că vrea să îndrepteze stricările înpărăției și relele care s-au făcut supt Comod, au căzut în ura oastei și l-au omorît, cînd au fost de 62 de ani bătrîn. Închinător de idoli și acesta au fost, iară amintrilea bun, că toți cei buni au plîns după el.

f. 58 v După acesta, Didie Iulian, văzînd că în voia ostașilor, carii să chiuma pretoriiani¹⁰, stă, pre cine vor alege înpărat, le-au făgăduit cîte au cerut ei, drept aceeaia, fără de știrea și fără de voia senatului și a norodului de la Roma, a căruia ură, ei¹¹ nici o dată nu o au putut înblînzi, ostașii aceștia l-au strigat înpărat. Într-aceia, prin țări, alți trei mai mari ai oștilor¹², fieștecarele, de oastea carea avea supt sine, s-au strigat / înpărat: Pischinie Nigher, în Siritia, Clavdie Albin, în Vritania și Septimie Sever, în Panonia; cu acesta au stătut și norodul că, degrab mergînd el la Roma, pre pretoriiani i-au silit să se lase de Iulian, carii, apoi, nu numai de porfiră, ci și de viață au dezbrăcat pre Iulian, după ce 66 de zile au înpărățit.

7. Urmează cuvîntul : «*Marc*», șters.

8. Urmează cuvintele : «*ci luînd el seamă*», șterse.

9. Textul de la : «*și căutînd cum...*», adăgat.

10. Textul : «*carii se chiama pretoriiani*», adăgat.

11. Cuvîntul : «*ei*», intercalat.

12. Urmează cuvîntul : «*s-au*», șters

- Sever Afer¹³, născut din familie veche romanească, de oastea sa au fost strigat împărat, la Cormut în Panoniia, în 13 zile a lui august, în anul 193. De 44 de ani au fost când s-au făcut împărat, și au împărățit 17 ani și opt luni, adecă din anul 193, până în anul 211, în 4 zile a lui februarie. Pre acesta, în Britaniia cea Mare, făcând război asupra varvarilor, într-o zi, călătorind cu oastea, Antonin, feciorul lui cel mai mare, / mergînd pre lingă el, degrab au oprit calul și, nici un cuvînt zicînd, au scos sabia și era să omoare pre tatăl său, de nu l-ar fi împedecat cei din dărăptul lui cu strigarea, pentru carea rea faptă, împăratul numai cu cuvinte l-au certat, însă atîta s-au supărat pentru acest lucru, cît preste puțin, mai virtos den supărare, decît de boală, au murit la Eborac, în 4 a lui februarie, în anul lui I(isu)s H(risto)s 211, bătrîn de 65 de ani, după (ce) au împărățit ani 17 și 8 luni. Sever, precum și cei mai dinainte de el împărați, închinător de idoli au fost. La începutul împărăției, au fost bun cu creștinii, de vreme ce creștinii, nici cu Albin, nici cu Nigher, nu au ținut. Sever, după ce s-au așezat în scaunul împărătesc, cu de-adinsul au căutat pre un creștin, anume Proclu, pentru că acesta, oarecînd ungînd cu untdelemn, cu minune¹⁴ au tămăduit de grea boală pre Evodie; după / / ce l-au aflat, l-au ținut în curtea sa pînă ce au trăit, și știind pre unii din senatori bărbați și mueri că s-au făcut creștini, nu numai nu i-au pedepsit, ci și de față i-au lăudat, și au oprit pre norod să nu omoară pre creștini. Iară în anul 202, săvîrșind război, care l-au avut la răsărit, și biruind pre cei ce ținea cu Pischinie Nigher din Siria, mergînd în Eghipt și trecînd prin Palestina, pentru multe turburări ce făcea iudeii, au poruncit ca iudeii să nu mai facă vinitici, ci numai pre pruncii săi să-i tae înprejur; oprit-au încă, ca nici creștin, nici nimene, să nu se facă, carea poruncă a lui au fost pricină de s-au făcut goană preste tot, asupra creștinilor, în toată împărăția romanilor, și așa de cumplită goană au fost, cînd unii socotea că s-au apropiat vremea lui Antihrist. /

Cine au fost episcopii în scaunele cele apostolicești? Cîtă vreme au șezut și cum s-au săvîrșit?

- La Roma, în scaunul apostolicesc, au urmat¹⁵ după Evarist, în scaunul e(pisco)piei Romei au șezut Alexandru, apoi Sixt sau Xist; după acesta au urmat Sf(întul) Telesfor carele, cum socotesc unii, au început a ocîrmui Biserica Romei în anul 111, și au săvîrșit lupta muceniciei în anul 122. Apoi, au urmat Ighin, Pius și Anichit, carele, după cum socotesc unii, s-au făcut episcop în anul 142, alții zic în anul 150 și au murit în anul 165. După el, au fost Sotir carele, după părerea carea se vede mai adevărată, s-au mutat la cele / cerești în anul 170; după el, au urmat Eleverhie carele au murit în anul 185. După el, au urmat Victor carele 12 ani au șezut și în anul 197 au murit. După Victor, au urmat Zefirin carele au șezut 20 de ani, pînă la anul 217.
- Urmarea episcopilor de la Roma, cu bună samă se știe, carele după carele au fost, iară cîți ani, fiștecarele au șezut, nu de toți se știe; de carii se știe vremea, am pus anii, de carii nu se știe, nu am pus.

13. Urmează cuvîntul: «era», șters.

14. Cuvintele: «cu minune», adugate.

15. Urmează text tăiat: «Evarist, carele se crede cum că, în anul 108 au trecut la cele cerești, după el au șezut», înlocuit cu: «după Evarist, în scaunul e(pisco)ptei Romei au șezut».

La Alexandria, în scaunul apostolicesc, au urmat, în suta a dooa, Cherdon¹⁶ carele, în anul 107, au murit, după ce 11 ani au ocîrmuit acea Biserică. După dînsul, au fost Prim, carele 10 ani au șezut și au murit în anul 118. / Apoi au urmat Just carele au șezut 11 ani. Eumenis au urmat după aceeaia, carele au murit în anul 142. După el, au urmat Marco al doilea, după carele au urmat Keladian în anul 150, și 14 ani au ținut acest scaon, pînă în anul 162. După moartea lui, au urmat Agripa sau Agripin¹⁷, carele 12 ani au ocîrmuit Biserica Alexandriei, carele au murit în anul 180; alții zic că au murit în anul 178. După el, au urmat Iulie sau Iulian, carele au murit în anul 188, al episcopiei sale, în anul 10. După el au urmat Dimitrie, carele 43 de ani au ținut scaonul, pînă la anul¹⁸ 231.

La Antiohia, Sf(întul) Ignatie, la începutul sutei a doa, au ocîrmuit Biserica Antiohiei, și au luat cununa muceniciei în anul 107, la Roma, de fieri mîncat. / După Sf(întul) Ignatie, au urmat Ir, diaconul Bisericii Antiohiei, carele după ce 20 de ani au ocîrmuit Biserica, în anu(l) 129 au săvîrșit lupta muceniciei. După el, au urmat Cornilie, carele 13 ani au ținut acest scaun apostolicesc și în anul 141 au murit. Ir sau Iros, după aceea, au șezut 26 de ani, pînă în anul 168. După moartea acestuia, au urmat Theofil, om foarte înțelept și învățat; 13 ani au ocîrmuit acea Biserică, pînă în anul 180, cînd au trecut la cele cerești. Apoi, au urmat Maxim sau Maximin¹⁹, și după Maxim, au fost Serapion; după acesta, au urmat Aschepiad carele 7 ani au ocîrmuit această Biserică.

La Ierusalim, în suta a doa, au fost episcopi Iust, carele au urmat Sfințului Simeon; acesta au urmat în anul 111. După aceeaia, au urmat Zahei, / apoi Tovie, Veniamin, Ioan, Mathia și alt Veniamin carele și Filip, cu alt nume, s-au zis. Acești șase episcopi nu au șezut mai mult de 13 ani, pentru neîncetatele goane ce era asupra creștinilor; cît unul fieștecarele au șezut, nu să știe.

După Filip, au fost Seneca, în anul 125. După acesta, au urmat Just, Leon, Efrem, Iosi sau Iosif și Iuda carele iaste a(l) cincisprăsecilea de la H(risto)s și cel mai pre urmă din tăiare înprejur că, pînă la acesta, Biserica Ierusalimului sta din iudei creștini, carii, înpreună cu tăierea înprejur, ținea și Evangheliia, iară după ce Adrian împărat au bătut pre jidovi și, ca să nu mai facă turburări, i-au scos din Ierusalim²⁰, apoi au fost din creștini carii din păgîni era de neam. Acești șapte episcopi, care cît au șezut nu se știe; alita numai se știe că vremea, în carea toți au șezut, au fost 12 ani. După aceeaia, în Biserica / Ierusalimului, au urmat Marco, după Marco, Casian, în anul 157. Apoi Publie, de aci Maxim, apoi Iulian, Gaian, Simah, Gae, alt Iulian, Capitonie; acesta au trăit pînă la anul 185. După aceia, au șezut Narchis, vestit pentru faptele cele bune și minunile care le făcea. Pre acesta, trei creștini cu viață foarte rea, pentru că Sf(întul) Narchis îi dogenea, ei, vorbindu-se, au adus pîră mincinoasă asupra episcopului și cu jurămînt strîmb o au întărit. Cel dintîi au zis: de miț, focul să mă arză; al doilea au zis: de boală grea să peiu; al treilea au zis: lumina soarelui, mai mult, să nu o văz; ci faptele și viața lui Narchis tuturor fiind cunoscut, nimene nu au crezut mincinoșilor

16. Urmează textul : «in anul 107», șters. 17. Cuvintele : «sau Agripin», adăugate.

18. Urmează data : «238», ștersă. 19. Cuvintele : «sau Maximin», adăugate.

20. Inițial a scris : «Palestina».

acelora, iară Narchis, nesuferind acea ocară, fără de aceeaia, fiind iubitor de filosofia cea adevărată și de demult iubind viața cea singuratecă, s-au dus dintre oameni la Pustie, și mulți ani au petrecut acolo. Iară pre cei trei oameni i-au ajuns izbînda păcatului, că celui dintii, dintr-o / scîntea mică, ce au intrat noaptea pre fereastră, s-au aprins casa și au ars el cu toți ai săi. Pre al doilea, l-au lovit boală grea, din virvul capului, preste tot trupul, până la tăpile picioarelor, și așa au perit. Al treilea, temîndu-se de judecata lui D(umne)zeu celui ce au pedepsit pre cei doi²¹, au mărturisit păcatul, și cum că numai năpastă au făcut sfîntului și strîmb au jurat toți trei, și atîta au plîns, cît ș-au pierdut vederea ochilor.

După aceeaia²², s-au adunat episcopii Bisericii vecine și, fiindcă Narchis s-au dus și mai mult nu se arată, au judecat să aleagă pre altul, și au ales pre Die carele n-au șezut mult. După Die, au urmat Ghermanian și, după el, f. 63 v au fost Gordie²³. /

Ce eresuri s-au făcut în suta a doaoa, cine le-au început și ce au învățat ?

Nazareii și evioniei. Aceștia s-au făcut eritici din creștinii carii, pre vre(me) în carea Tit făcea război asupra Ierusalimului, ei²⁴, lăsînd Ierusalimul, au venit la orașul Pella și la locurile cele de prin prejurul ei. Aceștea, eresul său l-au început cînd împărătea Adrian. Însă nazareii au lăpădat părțile Legii Noao și cetea o evanghelie a sa, cu slove ale iudeilor scrisă, carea, zicea ei că, o au scris Sf(intul) Matthei pentru iudei, carea evanghelie, cum mărturisește Sf(intul) Ieronim, era osibită de Evanghelia carea o avem noi a Sfîntului Matthei. Zicea nazareii că, și acum, sîntem detori să ținem Legea lui Moisi. Însă unora se par(e)²⁵ a fi tăgăduit și dumnezeirea lui I(isu)s H(risto)s. Din ceata acestora mai era unii la începutul sutei a cincea, cum scriu scriitorii acei vremi. / f. 64

Evioniei. Evioniei sau evionenii, carii se numesc de la Evion. Acestea au învățat cum că H(risto)s iaste om gol, adecă numai om, iară nu și D(umne)zeu, și au poruncit ca Legea lui Moisi, împreună cu a lui H(risto)s, să se ție. Pre Apostolul Pavel, foarte ocăra. La aceste greșele și mai multe au adaos, care pre larg le scrie Sf(intul) Epifanie.

Saturnin. Mai rele era eresurile gnosticilor, a căroră începător toți se unea întru începuturile cele preste tot, de care, în suta întia, am grăit. Ci, după aceeaia, nevoindu-se să îlcuiască acestea, foarte tare s-au împărecheat și s-au osibit. Într-această ceat(ă) de eritici, vestit nume șe-au dobîndit Saturnin sau Saturnil Antioheanul. Zicea acela cum că, lumea nu o au făcut D(umne)zeu cel prea înalt, ci șeapte îngerî o au făcut, din materie rea și vecinică, și cum că²⁶ aceia i-au făcut și pre oameni, căroră apoi D(umne)zeu cel f. 64 v vecinic / le-au dat suflet cuvîntător, că mai înainte numai viață simțitoare

21. Textul : «pre cei doi», adăugat. 22. Inițial a scris : «Narchis».

23. Urmează text șters : «Ce eresuri s-au făcut în suta a doao, cine le-au început și ce au învățat ?

Eresurile care s-au început în suta a doao sint întii : eresul hiliaștilor, care începutul său l-au luat». 24. Urmează cuvintele : «au venit», șterse.

25. Inițial, în loc de : «unora se par», era : «unii se văd».

26. Urmează textul : «și pre oamenii», șters.

avea. Stăpînul materiei, adecă Satana, înpotriva acelor oameni buni, alt fel de oameni au pus, pre carii cu suflet rău și din firea sa răi i-au făcut. Cum că, făcătorii, dintru carii unii au fost D(umne)zeul jidovilor, au scăzut de la D(umne)zeu cel prea înalt, și înpreună cu Satana, multe rele au făcut oame- nilor celor buni. Pentru aceaia, H(risto)s s-au pogorît, nu în trup adevărat ci, numai în umbră de trup înbrăcat și, ca să strice înpărăția acelora și ca oame- nilor celor buni să le aducă mîntuire, carea ca să o poată neștine dobîndi, trebuie să trăiască supțire și cu înrînare²⁷, carne, au poruncit să nu mănînce, și de căsătorie să se contenească. Testamîntul cel Vechiu îl lapădă și visază cum că iaste citva de la D(umne)zeu iudeilor, citva de la Satana. /

f. 65

Vasilid. De aceste figmentur(i) au scornit și²⁸, încă unele noao au mai adaos, Vasilid Alexandreanul²⁹, care nu numai cu cuvîntul, ci și cu scrisori în Eghipt le-au vestit, lăudîndu-se cum că el iaste ucenicul oarecărui Glav- chie, carele au fost tălmaci al Sfîntului Petru. Acesta au învățat cum că, D(umne)zeu cel prea înalt, șapte ființe au născut din sine, care sînt eone; dintr-acești eoni, doi, adecă Sofiia și Dinami, înțelepciunea și puterea, au făcut pre îngerii carii șe-au făcut șie ceriu și au făcut și alți îngerii mai de jos carii au făcut al doilea ceriu și, așa pre încet, s-au făcut 365 de ceriuri, și atîtea și cete de îngerii s-au născut; preste toți acelea, au fost mai mare un domn foarte puternic, carele s-au chîemat Auraxoi sau Aurasax. Învăța încă cum că îngerii cei ce locuesc în ceriul cel de pre urmă, între carii au fost stăpîn D(umne)zeul iudeilor, au făcut lumea aceasta din materie, carea din veci au fost, și au făcut pre om cu suflet simșitor, căruia, apoi D(umne)zeu cel prea înalt i-au dat și suflet cuvîntător. Iară îngerii care au făcut lumea au înpărșit între sine stăpînirea ei și, cum că, stăpînul lor șe-au luat șie pre iudei să-i stăpînească. După aceaia³⁰, îngerii aceștia au căzut de la D(umne)zeu cel prea înalt și cu nenumărate răutăți au asuprit pre oameni. Pentru aceaia, lui D(umne)zeu făcîndu-i-se milă, pre Fiul Său cel unul născut, carele iaste stăpînul tuturor eonilor, pre Nus, adecă Cuvîntul sau priceperea, cel ce iaste Hristos, l-au trimis pre pămînt, ca să strice stăpînîia îngerilor și pre oameni să-i în- vețe cunoștința adevăratului D(umne)zeu. Zicea cum că, cărțile Legii Vechi, îngerii făcătorii și stăpînitorii lumii le-au dat. Și învățatură de îndreptarea vieții, plină de scandală și de sminteală, au învățat; însă, următorii eresului lui, încă în suta a patra, într-unele locuri, se afla. /

f. 65 v

f. 66

Carpocrat. La aceleași vremi a lui Adrian punem și pre Carpocrat, carele de loc au fost de la Alexandria. Între următorii lui, lezne, cel mai dintîi era Epiton, feciorul lui Marchelina, carea la Roma, pre vremea în carea Anichit ocîrmaia Biserica aceaia, au semănat perzătoarele de suflet învățaturi ale dascălului său Prodin. De D(umne)zeu, de eoni, de materie, de zidirea lumii și de om, acelea au învățat ca și ceilalți gnostici. Însă, ce au învățat despre suflet, nu se poate ști bine. Despre H(risto)s se vede cum că a învățat că el din înpunare trupească a lui Iosif cu Mariia, ca și alți oameni s-au născut, și numai cu faptele cele bune și cu bunătatea sufletului se osibește de ceia- lalți oameni și cum că, nu pentru alt sfîrșit au venit, fără numai ca să aducă

27. Urmează text șters: «de carne și de căsătorie, au poruncit să se contenească».

28. În loc de această propozițiune, inițial a scris: «aceste figmenturi».

29. Cuvîntul: «Alexandreanul», adăugat.

30. Urmează cuvîntul: «aceștia», șters.

iarăși cunoștința lui D(umne)zeu, de la carea îngerii, făcătorii lumii, au abătut
 f. 66 v / pre oameni, și ca să arate calea pre carea să ne nevoim a merge la viața
 cea cerească; iară calea aceasta, Carpocrat foarte largă o deschide, că zicea
 cum că, faptele oamenilor, nu într-alt chip, fără numai după socoteala oame-
 nilor, unele sînt bune, altele rele, cum că, în lume, toate, și muerile, trebuie³¹
 să fie de obște, cum că, nimene nu poate să ajungă la fericirea cea mai pre-
 sus, fără numai cel ce au plinit toate felurile de păcate și de răutăți. În
 multă vreme, nici au fost, nici au putut să fie eresul acesta.

Valentin. Decît toți acestea, mai grele turburări au făcut, în Biserică,
 Valentin, care iarăși din Egipt au fost. La Alexandria au învățat filosofia.
 De acolo, pre vremea, în carea la Roma ocîrmuia Biserica Ighin, s-au dus la
 f. 67 Roma. Acolo, pentru că au stricat pre cei / credincioși cu învățăturile sale
 cele rele, de doao ori au fost lipsit de împărțășirea bisericească. După aceeaia,
 mergînd în ostrovul Chiprului, în fundul necredinței au căzut și au îndrăznit
 aiavea a sămăna eresul său cel foarte roditor de figmenturi, și șe-au adunat
 ceată, pentru că nu au putut să fie episcop, căci înaintea lui s-au pus un mă-
 turisitor oarecarele. Și nu numai cu gura au³² învățat³³ jucăriile sale, ci și
 cu scrisori.

Greșelele lui Valentin. Zicea acesta cum că, în pliroma sînt 30 de eoni,
 și bărbați și mueri, adecă atîta bărbați cîte femei, însă în osibite cete sînt
 împărțiți³⁴, adecă sînt opt, apoi zece, apoi doisprezece. Și cum că stăpînul
 tuturor acestora iaste D(umne)zeu cel vecinic, ce s-au zis³⁵ *Aghenitun, pro-*
 f. 67 v *patora*, născut, întii părinte sau Vithon, adînc, / dintr-acăruia împreunare
 cu *Ennia*, înțelesul sau sighi, tăcerea, s-au născut Nus, mintea³⁶, carele decît
 toți iaste mai bun și singur cuprinde mărimea lui Vith. Pentru aceeaia, cea-
 lălți eoni l-au pismuit, pentru că toți poftesc foarte tare ca să ajungă la ace-
 iași treaptă a cunoștinței. Cu pofta aceasta răpîndu-se Sofiia, întelepciunea,
 carea iaste cea mai de pre urmă dintre eoni, și Orzin, cu dorul acela³⁷, ar fi
 eșit din pliromă și cu bună samă ar fi perit, de nu o ar fi împedecat Oros,
 hotarul, eonul cel³⁸ holtei, carele s-au născut din Vith și din Sigu, a căruia
 derogatorie iaste să păzească pliroma. Pentru aceeaia, D(umne)zeu cel vecinic,
 ca de aci înainte să nu se mai întimple ceva semenea vreunui eon, au făcut
 încă alți doi eoni, iarăși holtei, pre H(risto)s și pre Duhul Sfînt, iară toți eonii,
 împreunîndu-și puterea, au făcut pre I(isu)s, la c(a)rele toți au dat ce au avut
 f. 68 mai bun; / însă, din aprînderea aceeaia a Sofiei, s-au născut o ființă slabă și
 fără dima, Ahmoth, sau Enthimesi, gîndul, carea rătăcind afară de pliroma și
 cu multe turburări învăluindu-se întii au născut stihilele a toată lumea, apoi
 ajutînd-o eonul I(isu)s, trei ființe: duhovnicească, pnevma, Tichin, material-
 nică³⁹, Elichin și sufletească, Psihichin, au născut, și mai pre urmă, dintr-a-
 ceasta au născut pre Demiurg. Acesta, după ce au făcut lumea, au făcut și
 pre om din ființă materialnică și sufletească alcătuit, înbrăcat cu trup⁴⁰ văzut,

31. Cuvîntul : «*trebuie*», adăugat.

32. Urmează cuvîntul : «*împrăștiat*», șters.

33. Urmează textul : «*eresul său, ci și*». șters.

34. Cuvîntul : «*împărțiți*», intercalat.

35. Textul : «*cel ce s-au zis*», adăugat.

36. Urmează cuvintele : «*cara de*». șterse.

37. Urmează text șters : «*și eșînd din pliromă*».

38. Urmează cuvîntul : «*neînsurat*», șters.

39. Volînd să scrie : «*materialnic*», a scris : «*matr*», apoi a șters.

40. Urmează cuvîntul : «*văzător*», șters.

cu care părți, Ahmoth au amestecat ceva din ființa cea duhovnicească, ființa lui cea sufletească fire ca aceia are, ca să se poată și mintui și osindi. Deci, trebuindu-i mintuitor, H(risto)s, alcătuit din ființă duhovnicească și sufletească și cu trup de aer înbrăcat, s-au pogorît, dar din Maria nîmica nu au luat, ci prin pîntecetele ei, ca și apa prin ceternă, au trecut. Cînd s-au botezat H(risto)s, s-au unit cu el I(isu)s, unul din eonii cei cerești carele, după ce au prins pre H(risto)s împreună cu partea lui cea duhovnicească, iarăși s-au dus de la

f. 68 v H(risto)s. /

Dintr-aceastea, ca să nu spui mai multe, fieștecarele poate vedea cum că, cei ce se silesc să apere și să intuiască theologhia lui Valentin, și oste-neala și vremea și-o pierd. Sînt unii carii zic, cum că, obiceiurile cele rele ale valentinienilor, ca dintr-u(n) izvor au curs din învățătura lor, iară alții zic cum că, stricarea aceia a obiceiurilor, nu se poate zice preste tot de toată ceala lor; însă unor oameni învățați se pare cum că, unele învățături de ale lor mai virtos opresc patimile și năravurile cele rele.

Ucenicii lui. Mulți ucenici au avut Valentin, dintru carii nu puțin, mînd într-unele învățătura dascălului său, noao eresuri au făcut. Așa sînt Plo-lomeu, de la carele se zic ptolomaitenii, Secund, de la carele se zic secundiiianii, Iraclean, de la carele sînt iraclionenii, Marcul, de la carele sînt marcosiiianii, / și Colorvos, de la carele s-au numit colorvosiiianii. Pre alții, carii se zic că⁴¹ se-au luat învățătura sa de la Valentin, pentru că sînt mai necunoscuți și mai puțin știuți, îi las.

f. 69

Vardesan. Mare nume și veste între eriticii vremii acestia se-au dobîndit și Vardesan, de neam sir, născut la Edesa au aproape, din părinți creștini. Acesta au fost om cu minte ascuțită, învățat și meșter la vorbă; multe cărți au scris în limba sa, care mare veste i-au făcut. În cităva vreme i-au plăcut învățătura lui Valentin, apoi, văzînd deșertăciunea figmenturilor, au cunoscut cum că mai toate dogmele lui sînt basnuri și la mai bună minte s-au întors, că gunoiul rătăcirii niciodată tol nu l-au lăpădat. În trei lucruri se află a fi rătăcit: a) întru învățătura de la începutul răului, b) de întruparea Cuvîntului lui D(umne)zeu, / c) de învierea morților.

f. 69 v

Tatian. Tatian acesta, de neam au fost asirian și, lăpădînd deșertăciunea idolilor, s-au făcut creștin. Tainele credinței lui H(risto)s le-au învățat de la Sf(întul) Justin Filosoful, la Roma. Pentru învățătura sa și pentru scrisorile ce au scris, mare nume se-au fost cîștigat. După moartea Sfîntului Justin, dascălului său, în grele eresuri au căzut, care nu le-au descoperit până ce s-au întors în patriia sa, unde aiavea au început a le învăța. Se-au închipuit cu gnosticii un rînd de eoni și pre Făcătoriu lumii l-au osibit de D(umne)zeu cel adevărat. Au zis cum că H(risto)s nu au avut trup adevărat, ci numai umbră de trup. A lui osibită dogmă au fost cum că Adam, începătoriu neamului omenesc, nu au dobîndit vecinica mîntuire; pentru petrecerea vieții, grele porunci au dat, că au vrut ca următorii lui să se înfrineze de căsătorie, / și să nu mînce carne, nici să bea vin, încă și la Euharistie, în loc de vin, să pue apă. Pentru aceaia, taliianii, cu alte nume, encratiți, înfrînători și idroporastali, apoi s-au zis.

f. 70

41. Textul : «se zice că», adăugat.

Sithenii, Cainenii, Ofitenii. Din eresul lui Valentin, multe alte eresuri au răsărit. Intre altele sînt trei, dară puțin vestite, adică sithenii, carii mai ales cinstea pe Sith și zicea că Sith au fost I(isu)s H(risto)s. Cainenii, carii pre oamenii pre carii Scriptura îi osîndește, ei îi cinstesc ca pre neșle sfinți, adecă pre Cain, pre Core, pre Dathan și pre Aviron și pre sodomoni și pre Iuda vinzătorul. Ofitenii se zic de la cuvîntul grecesc : ofis, șearpe, pentru că învăța cum că, înțelepciunea s-au făcut șearpe și, în loc de a se închina lui I(isu)s H(risto)s, se închină șearpelui.

f. 70 v *Cherdon* ⁴². De la Cherdon se zic cherdoniani. Acesta / au venit și la Roma supt arhieria lui Ighin, și acolo, multă vreme rămîind, pre ascuns învăța eresul său, și iarăși se făcea ca cum s-ar întoarce la Biserică și se fățărnicia a se pocăi. Acesta, în Siria, au fost început a învăța, urmîind învățătura lui Simon Magul și a lui Saturn; zicea că sînt doao începuturi, adecă cum că sînt doi D(umnezei), unul bun, altul rău, și cum că lumea o au făcut D(umnezeu) cel rău; acela au dat și Legea Veche. Pre H(risto)s, zicea că, iaste Fiul D(umnezeu)ului celui bun, iară nu cu adevărat s-au născut sau au rătămit, zicea încă, că ⁴³ numai sufletul, nu și cu trupul ⁴⁴, va învia. Numai Evanghelia Sfîntului Luca o primea, și nici aceasta toată.

f. 71 *Marchian.* După acesta, au fost Marchian de loc din Pont. Pre acesta, tatăl său l-au scos de la ⁴⁵ împărțășirea bisericească, fără de nădejde a dobîndi mai mult ertăciune ⁴⁶, ori pentru că cu sila au stricat fecioria unei fete, cu carea au curvit, ori pentru că el s-au depărtat de la învățătura cea de obște a creștinilor. După aceeaia, s-au dus la / Roma și, fiindcă la Roma nu era episcop ⁴⁷, s-au rugat de preoții carii atunci ocîrmuia Biserică Romii să-l primească la însoțirea bisericească. Iară neputînd dobîndi ce au cerut, au trecut spre partea lui Cherdon și au făcut nou eres, care cu scrisori s-au nevoit a-l lăți.

f. 71 v *Rătăcirile lui Marchian.* Rătăcirea lui Marchian, întru aceasta se vede a fi : învăța el cum, că sînt doao începuturi ale lucrurilor, adecă doi d(umnezei), unul bun, carele iaste D(omnul) luminei, altul rău, carele iaste d(omnul) materiei și al întunerecului. Intre acestea, la mijloc, iaste făcătorul lumii acestia și al oamenilor și dătătorul Legii cei Vechi, pre carele iudeii, ca pre D(umnezeu) cel pre înalt, l-au cinstit, carele nu iaste bun, dară iaste drept, pentru că, după moartea, celor buni va răsplăti cu bine, iară pre cei răi, cu rău îi va pedepsi. Zicea cum că între demon ⁴⁸, domnul întunerecului, și între făcătorul lumii, pururea au fost război. / Pentru aceeaia, I(isu)s H(risto)s luînd chip omenesc, nu Mesia, acela pre carele pro(o)rocii ⁴⁹ mai înainte l-au spus ⁵⁰ iudeilor, ci fiul D(umnezeu)ului celui pre înalt, carele, și făcătorului lumii și lui Mesia au fost împotrivic, au chemat pre oameni la cunoștința D(umnezeu)ului celui adevărat, și cu moartea sa carea, măcar numai la părere era le-au adus mîntuire, și mai pre urmă, pogorîndu-se în iad, au slobozit de

42. Urmează cuvintele : «și Marchian», tăiate.

43. «Că», intercalat.

44. Inițial a scris : «sufletul».

45. Textul de la : «*tatăl sdu...*», adăugat, și urmează text tăiat : «*l-au lipsit de*».

46. Textul de la : «*fără de nădejde...*», adăugat.

47. Urmează cuvintele : «*au cerut de la*», șterse.

48. Urmează cuvintele : «*carele este*», șterse.

49. Cuvîntul : «*pro(o)rocii*», adăugat.

50. Urmează cuvîntul : «*pro(o)rocii*», șters.

acolo pre sufletele cele osindite cu judecata făcătorului lumii. Porunci de viață strinsă și grea au dat și, ca să facă credință basnurilor sale, cărțile Legii Noao, unele le lăpăda, altele le ciungărea.

Ucenicii lui. Eresul lui Marchian, mai în toate părțile Europei s-au lășit și până la suta a cincea au stătut. Între ucenicii lui, au fost unii carii, întru unele s-au osibit de dascălul său și noao cete de eresuri au făcut; și întru acesteia, mai vestiți, sînt Lucan și Apelie. /

f. 72

Apelie. Apelie, căzînd cu o muiare în păcatul curviei, l-au afurisit dascălul său; el, ca să scape din-naîntea ochilor lui, au fugit la Alexandria. Învăța cum că, D(umne)zeu au făcut pe îngerî și multe puteri, și fără de aceaia, o putere pre carea însuși o au chiebat Stăpină, carea au făcut lumea la asemănarea lumii cei mai deasupra și, neputînd ajunge la săvârșirea aceaia, i-au părut rău de lumea carea o au făcut. Și iarăși zicea că, D(omnul I(isu)s H(risto)s nu au avut adevărat trup, nici în ce chip au zis Marchian, ci cum că s-au pogorît din cer și șe-au făcut din aer trup ceresc, și după înviare, cînd s-au înălțat trupul acesta, iară l-au desfăcut întru cele din care au fost făcut, numai duhul s-au întors în cer. Tăgăduia și înviarea trupurilor și alte dogme a lui Marchian învăța.

f. 72 v

Înprotivnicii Troiței. Proxe. Fost-au și pre vremile acestea critici, carii s-au înpotrivit învățaturii catholicilor cei despre Tatăl și despre Fiul și despre Sfîntul Duh / și despre dumnezeirea Fiului, și între acestea au fost *Proxe*. Acesta lăudîndu-se și fălîndu-se că au fost mărturisit pre H(risto)s înaintea divanului, din Asia au venit la Roma și au îndemnat pre Victor e(pisco)pul Romei să lapede pro(o)rociile lui Montan. Iară după puțin, el au învățat eres, și măcar că după aceaia au dat scrisoare, cu carea-și cere ertăciune și-și blastămă eresul⁵¹ și s-au pocăit, ci preste scurt, iară s-au întors la eresul său. Acesta, așa apăra unirea lui D(umne)zeu, cît toată osobirea⁵² carea iaste între fața Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh o au tăgăduit, zicînd: cum că însuși Tatăl s-au pogorît în Fecioara, însuși s-au născut dintru aceaia, însuși au pătimit, și cum că însuși Tatăl iaste I(isu)s H(risto)s. Pentru aceaia, ucenicii lui s-au zis monarhiani și patripasiani, adică unitari și carii zic că Tatăl au pătimit. /

f. 73

Theodot Vizantineanul. Învățătura Bisericii despre fața Mîntuitorului nostru, s-au nevoit să o strice și Theodot Vizantineanul, carele, pentru meșteșugul ce-l știia, s-au chemat Curălar, însă carte foarte bine știa și era om învățat. Acesta, în goana carea era atunci asupra creștinilor, fiind adus înaintea divanului și întreat de credință, au tăgăduit pre H(risto)s, apoi, nesuferînd muștrările fraților au fugit la Roma; ci, după cităva vreme, s-au știut și acolo fapta lui, și iară i-au căutat a auzi aceleași muștrări. Deci el, ca să se mîntuiască, au îndrăznit a zice cum că, nu pre D(umne)zeu au tăgăduit, ci pre om numai, adecă pre H(risto)s. Victor, episcopul Romei, l-au afurisit. După aceaia, el au făcut nou eres, care se zicea al theodotianilor. Ucenicii acestuia au fost, între alții, Natalis și alt Theodot argintar, carele, mai gîndînd încă și alte visuri, au fost începătorii eresului melchisedechianilor. Se zicea

f. 73 v

acestea și / aloghi, cu cuvînt grecesc, adecă fără de cuvînt, pentru că tăgăduia pre H(risto)s, cum că iaste Cuvîntul lui D(umne)zeu.

51. Textul : «și-și blastămă eresul», adăugat.

52. Urmează cuvîntul : «*feșit*», șters.

Theodot Argintariul. Acesta, precum am zis, au fost ucenic lui Theodot Curălariul, și învăța cum că I(isu)s H(risto)s au fost numai om gol, zemisliit din ⁵³ Duh Sf(in)t și din Mariia Fecioara, însă mai de jos decît Melhisedec că, cătră H(risto)s s-au zis: Tu ești preot, după rinduiala lui Melhisedec. Cum că Melhisedec au fost putere cerească, mijlocitor și solitor ingerilor cătră D(umne)zeu, ca și I(isu)s H(risto)s al oamenilor. Ci, și pentru aceasta, zicea că e mai mare Melhisedec, pentru că iaste fără de Tatăl, fără de mumă și fără de neam, și nici începutul, nici sfirșitul lui, nu se poate cuprinde.

f. 74 *Artemon.* La aceeași ceată de critici se aduce și Artemon. Acesta, de unde iaste și ce om au fost, cei vechi nu ne-au dat în scris. Însă, întru aceasta au ră- / tăcit de la adevărul catholicesc că au tăgăduit dumnezeirea lui H(risto)s, și Sfintele Scripturi, după plăcerea sa, le-au strămutat. Ucenicii lui s-au zis artemoniiani.

Ermoghen. Ermoghen au fost zugraf, și filosof fiind, învățatura Bisericii mutînd-o cu părerile stoicilor, zicea cum că materia iaste vecinică și nezidită, cu carea, oarecînd, iarăși trebuie să se unească dracii. Zicea încă cum că, trupul lui I(isu)s H(risto)s iaste în soare. În Africa au învățat, în vremea lui Tertulian, precum și ⁵⁴ Nighidie, ucenicul lui. În Galatia, Seleuc și Ermia, aceeași țărere au învățat, cum că materia iaste vecinică și deodată cu D(umne)zeu; fără de aceeaia, zicea ei cum că, sufletele oamenilor sînt din foc și din vînt alcătuite, și cum că ingerii le-au făcut. Cu botezul nostru nu se boteza, pentru cuvintele acestea ale Sfintului Ioan: Acela va boteza pre voi cu Duh și cu apă. Zicea că nu iaste ⁵⁵ alt iad, fără numai lumea aceasta, și f. 74 v nici o inviare, fără numai nașterea. /

Montan. În anul lui I(isu)s H(risto)s 172, un om oarecarele, de curînd botezat, anume Montan, foarte poftitor de locul cel dintii întru ai săi, și așa dînd loc diavolului, într-un sat al Misiei, anume Ardava, au început a propovădui nește lucruri neauzite și a grăi împotriva învățăturai și a obiceiurilor celor de la început primite în Biserică. Afară de alții, pre carii i-au amăgit, au fost doao muerușe, Prischila și Maximila, care de acelaș duh purtate și scutate, asemenea cu Montan pro(o)rocea. Acestea apoi, lăsîndu-și bărbății, s-au lipit de Montan. Montan zicea că el și ⁵⁶ pro(o)rocițele sale ⁵⁷ au luoat tot duhul carele într-alții au fost împărțit, și se făcea pre sine mai pre sus decît Apostolii, pentru că, întru el au venit Mîngăitoriul, pre carele I(isu)s H(risto)s l-au făgăduit, și, pentru aceeaia, ai săi l-au chemat mîngăitoriul. Învăța Montan cum că, intii au vrut D(umne)zeu, prin Moisi și prin pro(o)roci, să mintuiască lumea, care neputînd face, s-au întrupat, / și nici așa putînd face ceva, prin Duhul Sfint s-au pogorit în Montan și în cele doao pro(o)rocițe ale lui. Cum că învățatura lui iaste mai desăvirșit decît a Apostollilor. Sf(in)tu) Pavel lăsase a trece la a doa căsătorie, Montan a doa căsătorie o osîndea ca un lucru rău și lăsa să se defacă căsătoria. Posturi noao au rînduit. Apostolii numai o păsămă într-un an rînduise, Montan trei păsămă într-un an porunca. Zicea cum că, în vremea de goană, nu iaste slobod a fugi, și po-

53. Inițial a fost: «de la».

54. Urmează cuvintele: «ucenicul lui», șterse.

55. Urmează cuvintele: «altă lume», șterse.

56. În loc de: «zicea că el și», inițial era: «pre sine și pre».

57. Urmează cuvîntul: «zicea», șters.

runcea ca omul să se dea pre sine pedepsitorilor pentru credință. Următorii lui, ca și marchionenii, se fălea că au mulți mucenici. Pre cei ce au jertvit idolilor, pre ucigătorii de oameni, pre preacurvari, nici de cum nu-i primea la Biserică. Mitropolia lui Montan era un orașel în Frighia, anume Pepusion, care, ca să tragă acolo pre oameni, îl chema Ierusalim. Viața lor, departe era de învățatura lor, că era oameni iubitori de argint și desfrinați. Mare veste era că Montan și Maximila pre sine s-ar fi spinzurat. Următorii lui Montan i-au zis frighii, frighii i-au zis catafrighi. În multe eresuri apoi s-au în-ârțit, că unii procli, alții eșhi, alții chiptili, alții tascodruchiți și grecește pasalorinhiți, se zicea. Acest eres, de la Biserica, au fost anatematizăluit și osîndit de Maximian, ep(isco)pul de la Antiohia, carea judecată și osîndire o au scris

f. 75 v Serapion, următorii lui Maximi(a)n, cătră Caric ⁵⁸. /

Alți eritici. La eritici, a căroră figmenturi până acum le-am tilcuit, se pot adaoge elchesaitenii, melitonianii ⁵⁹, antitactianii, peratenii, aveltenii. Ci, cele ce se spun de acestea, așa sînt de neșliute, cit nu iaste pentru ce să se pomenească.

Hiliaștii. Iaste încă un eres, care, de nu tocma începutul, dară tăria sa o au luat de la Papia. Acesta, la începutul sutei a doa, au fost episcop la Ieropol, în Frighia; pentru învățatura ce avea ⁶⁰ în Sfinta Scriptură și într-alte ⁶¹ științe, era om vestit. Au fost ucenic preotului Ioan de la Efes și priatin Sfintului Policarp. Pre Apostoli nu i-au văzut, ci numai pre uceniei lor. Cinci cărți au scris de spunerea cuvintelor D(omnului, pline de basnuri și de povești străine. Între altele, au învățat cum că, după înviarea morților, I(isu)s H(risto)s, o mie de ani, trupește va împărăli pre pămînt. Aceasta au învățat el, pentru că rău au înțeles nește învățaturi / care cu inchipuire era zise; el după slovă le-au înțeles, că minte ca să poată judeca cam puțină avea, precum scrisorile lui mărturisesc; însă, pentru că au fost aproape de Apostoli și iubitor de învățăturile apostolicești, atita crezămînt au avut, cit mulți oameni învățați l-au urmat pre el, întru această ⁶² rătăcire; ci, pentru că aceasta nu din îndărătnicie, ci mai virtos din nepricepere au făcut, Biserica nu l-au scos din numărul pravoslavnicilor, ci încă între sfinți l-au numărat.

f. 76

Ce săboară s-au făcut în Biserica, în suta a doa

În suta a doa, nameasnice sau prealocurea săboară multe s-au făcut; a toată lumea nici un săbor nu s-au făcut. Cele nameasnice, care s-au făcut, unele sînt fără de nici o îndoială, altele sînt despre care iaste îndoială, oare fost-au. Sînt și care sînt mincinoase, adecă care se zic că au fost, dar nici-odată nu au fost.

Săboarele cele fără de îndoială sînt acestea: La Efes, s-au făcut săbor supt episcopul Policrat, întru care săbor / s-au așezat ca, Paștile să se sărbeze în luna a patrasprăzecea cu jidovii deodată, ori în ce zi ar cădea, ca cum aceasta de la Sfinții Apostoli ar fi luat.

f. 76 v

58. Textul de la : «Acest eres de la...», adăugat.

59. Cuvîntul : «melitonianit», adăugat. 60. Urmează textul : «om vestit era», șters.

61. Urmează text șters : «cărți, era om vestit».

62. Urmează cuvîntul : «învățatura», șters.

Alt săbor s-au făcut în Palestina, poate că la Chesariia, supt Theofil, episcopul Chesariei, și supt Narchis, ep(isco)pul Ierusalimului. Se zice însă cum că ar fi mai fost al treilea în Pont, supt e(pisco)pul Palma; al patrulea, în Galia, la Lugdun, supt Ireneu; al cincilea⁶³, în eparhia Osdroii; al șaselea, la Corinth, supt Vachilie; al șaptelea, la Roma, supt Victor, episcopul Romei. Aceste săboare, afară de cel de la Efes, au așezat ca Paștile creștinești, nu într-altă zi, ci numai duminică, după paștile iidovești, să se sărbeze.

Săboarele, despre care poate să fie ceva îndoială, sînt: a) săborul de la Ierusalim, supt Apolinarie, asupra montaniștilor și a lui Theodot Curălariul. b) De la Anhila, supt Sota, asupra acelorași eritici. Acestea doa săboare, mai asemenea adevărului iaste că au fost decît că nu au fost, cum se pare din f. 77 Cartea / a cincea a Istoriei bisericești a lui Evsevie, cap. 16. c) De la Sichiilia, asupra ieraclianitenilor, în anul 125. d) De la Roma, supt Thelesfor, în anul 146, asupra lui Theodot Curălariul. e) De la Pergam, în anul 125, asupra colovrosiianilor. f) De la răsărit, în anul 160, asupra lui Cherdon. g) De la Roma, în anul 170, supt Anichit, pentru prăznuirea Paștilor. h) în Mesopotamia, în anul 198, tot pentru același lucru.

Mincinoase sînt doao săboare, care se zic făcute la Antiohiia, supt Sf(intul) Ignatie, pentru sărbarea Paștilor. Așjiderea, mincinos iaste și săborul care se zice că s-au făcut în Ahaiia, întru care se zice să s-au hotărît ca, episcopul de la Seleuchia, să aibă cinste patrișească.

Ce goane asupra creștinilor s-au făcut în suta a doa? Și cine au strălucit cu mucenicia și cu sfințenia vieții?

Înpărăînd Traiaan, a treia goană s-au făcut asupra creștinilor, nu că doară înpăratul ar fi fost poruncit să se gonească creștinii, ci pentru că s-au f. 77 v făcut a nu vedea pre alții carii gonea / pre creștini. Și au lăsat cu grele munci să-i chinuiască și nu au oprit goana. Ba încă, cartea cu carea răspunde lui Plinie, pentru acest lucru, mult îl ușurează de această vină; ci de toată vina nu se poate mintui, cum se vede din mucenicia Sfintului Ignatie.

În goana cea de pre vremea lui Traiaan, cel mai vestit, și cu sfințenia vieții și cu mucenicia și cu învățătura și cu cinstea deregătoriei, au fost Sf(intul) Ignatie, e(pisco)pul de la Antiohiia. Acest sfînt pururea, întru învățătura norodului celui încredințat și e în rugăciune și în post, pretecea; ci nu nădăjduia în virtutea sa și se temea, ca nu cumva să nu aibă dragostea cea adevărată a lui H(risto)s; pururea dorea de cununa muceniciei. Theofor, adică furtător de D(umne)zeu se zicea, ori pentru că purta pre D(umne)zeu întru sine, sau Theofor, adecă purtat de D(umne)zeu, pentru că se zice că, H(risto)s, cînd au luoat un prunc în brațe și au zis: «de nu veți fi ca pruncul acesta...», f. 78 au fost Sf(intul) Ignatie pruncul pre carele D(o)mnul l-au purtat / în brațe. Înpăratul Traiaan, după ce au biruit pre dachi, trecînd la răsărit asupra parthilor, în anul 106, cînd au fost la Antiohiia, au poruncit să-i aducă înainte pre Ignatie și, după ce citva au grăit cu Ignatie, văzîndu-l neclăit în credință, au poruncit să-l ducă ostașii legat la Roma și acolo, pentru desfătarea norodului, de nu se va lăpăda de H(risto)s, să-l arunce mîncare fierilor. La Roma, Sf(intul) Ignatie, în zioa în care au săvîrșit lupta muceniciei, îngenunchind s-au rugat Fiului lui D(umne)zeu, pentru Biserici, pentru încetarea goa-

nei, pentru ca creștinii să aibă dragoste unul cu altul, și, după ce au sfârșit rugăciunea, l-au aruncat fierilor, în 20 de zile a lui dechemvrie, în anul 107. Fierile îndată i-au mâncat tot trupul lui, numai din oasele cele mai groase ceva rămășiță au rămas, care rămășițe adunându-le creștinii, învăluite în

f. 78 v pinze curate, le-au dus la Antiohiia, păzindu-le ca o vistierie neprețuită. /

Supt Adriian, norodul, ca și mai înainte, încă și judecătorii, ca să poată prăda pre bieții creștini, tare li gonea; împăratul, cu porunca carea o au dat la mai marii țărilor, cu carea răspunde la întrebarea ce-i pusese Serenie Granian pentru creștini, că nu iaste drept ai goni, iară mai ales cu porunca cea dată la Minutie Fundan, consulul Asiei, ca să nu pedepsească pre nici un creștin, fără numai după lege, de se va piri și de se v-ar afla după lege vinovați, să se pedepsească, iară amintrilea nu. Ci nici așa nu s-au stins de tot focul.

Supt Antonin Piu, măcar de au fost blind acest împărat, însă creștinii multe necazuri au pățit supt el, că multe munci scornind vrăjmașii asupra lor, precum am arătat în suta întâia, că zicea că creștinii mănincă carne de prunc omenesc și curvesc cu rudeniile sale. Mulți mucenici s-au făcut și pre vremea acestui împărat; ci, acestea, mai virtos din ura și din /minia norodului, au purces, decit din porunca împăratului⁶⁴. Ci, văzind că nici așa nu se stinge focul goanei și nu incetează urghia norodului, grea poruncă au dat la thesaloneni și la athineni și la asiiani⁶⁵, ca de se piraște cineva că iaste creștin⁶⁶, cel pirit să se pedepsească.

Supt Marco Aurelie Antonin, păgînii, multe minciuni au început a scorni asupra creștinilor, că mănincă prunci de om, că curvesc cu rudeniile cele de aproape, că nu cred nici într-un D(umne)zeu, cit mulți din creștini au dat Apologhii, adică cu scrisoare, la toate ce arunca păgînii asupra creștinilor, au răspuns și au arătat nevinovăția lor. Ci nu numai norodul era turbat asupra creștinilor, dar și împăratul grele cazne împotriva creștinilor au dat. (Meliton la Evsevie, car. 4, cap. 26; Oros., car. 7, cap. 19; Evs(evie), car. 5, cap. 1), pentru aceea, cumplită goană asupra creștinilor s-au făcut pe vremea lui; mulți creștini, vărsîndu-și singele pentru H(risto)s, au luat cununa muceniciei, între carii foarte vestit iaste Sf(intul) Policarp, e(pisco)pul de la Smirna.

f. 79 v Acesta, de Sf(intul) Ioan Evanghelistul, au fost pus / episcop la Smirna, și mai șaptezeci de ani au ocîrmuit (a)stă Biserică; mai pre urmă, fiind băgat în foc și nearzându-se, junghiat cu sulița, au săvirșit lupta muceniciei. Pre această vreme, și Sf(intul) Iustin Filosoful, împreună cu mulți alții, au săvirșit muceniicia. Această goană, mai cumplită, au fost în Asia și în Galiia. Mai pre urmă, împăratul s-au mai înblînzit; pricina înblînzirei și a mutării lui, zic că au fost ploaia cea minunată, cu rugăciunile creștinilor dobîndită, în războiul cel asupra marcomanilor, de care vom zice unde vom pomeni lucrurile cele vrednice de pomenire.

Goana supt Sever. Mai bine au fost creștinilor supt împăratul Comod carele, amintrilea tiran și vărsător de sînge au fost, ci, pre creștini nu i-au gonit. Dară i-au gonit, după ce s-au început suta a treia, Sever împărat, carele

63. A scris : «al pa», voind să scrie : «al patrulea», apoi a șters.

64. Urmează cuvintele : «ci nici!», șterse.

65. Textul de la : «la thesaloneni...», adăugat

66. Urmează cuvîntul : «adevărului», șters.

- f. 80 au dat poruncă, ca nimene din păgini să nu se facă / jidov sau creștin, carea poruncă au dat prilej judecătorilor a chinui greu și pre cei ce mai înainte se făcuse, din păgini, creștini. Foarte mare goană au fost aceasta, cât unii din creștini socotea că s-au apropiat vremea lui Antihrist.

Ce oameni vestiți pentru învățatură și ce scriitorii creștinești au fost în suta a doa?

Vestiți, pentru învățatură și pentru scrisorile ce le-au lăsat după sine, în suta aceasta, sînt :

- Codrat, episcopul Athinei, carele au scris o carte, în carea răspunde la hulele păgînilor și la scrisorile lui Chels cele⁶⁷ asupra creștinilor, și arată cit de nevinovați sînt creștinii. Acest fel de scrisori, cu cuvînt grecesc, se cheamă Apologhii. Această Apologhie o au dat împăratului Adrian, în anul 124, cînd mergea prin țerile împărăției, și au venit la Athina. Dintru aceasta acum, afară de puținele / rînduri, nimica nu avem, precum nimica nu avem nici din Apologhiia lui Aristid Filosoful și episcopul, iarăși al Athinei.
- f. 80 v

Sf(întul) Iustin Mucenicul și Filosoful, în ținutul Samariei, în orașul Sihem ; care oraș și Flavia s-au zis, născut din părinți păgini, nimica mai plăcut nu au avut, decît să afle cunoștința⁶⁸ adevăratului D(umne)zeu, cu care dor arzînd, mai toate eresurile filosofești le-au gustat, iară i-au mai plăcut dogmele platonenilor care, ca mai adînc să le ispitescă și să le cugete, au căutat singurătatea. Odinioară, umblînd pre țărmurile mării, au văzut pre un bătrîn umblind pre urma sa, cu carele lungă vorbă au început a face, din carea au dobîndit⁶⁹ fierbinte iubire și dor a ceti pro(o)roci și a grăi cu iubitorii de H(risto)s și, după puțintel, au cunoscut cum că, numai acestea sînt dascăli a înțelepciunii și a filosofiei cei / adevărate. Și, apoi, după ce s-au făcut creștin, portul filosofesc pururea l-au ținut, și multe călătorii au făcut prin Asia, prin țara grecească, prin Italia, foarte mult nevoindu-se să apere și să lățească credința creștinească, al cării adevăr, cu vîrsarea singelui său l-au întărit. Doao lungi Apologhii au scris, una în anul 150, carea o au dat împăratului Antonin Pius. Într-această Apologhie, arată adevărul credinței creștinești. A doa Apologhie, o au scris pre vremea împăratului Marco Avrelie, carea o au dat Senatului de la Roma ; întru aceasta, arată nedreptatea judecătorilor și a deregătorilor. Au mai scris asupra jidovilor un Dialog sau Vorbă

- f. 81 între doi. Întru acest Dialog vorbește cu Trifon, om / învățat, jidov, carele, pentru războiul ce avea iudeii, fugise în țara grecească, la Corinth. Arată, din pro(o)roci și din toată Sfînta Scriptură cea Veche, adevărul credinței lui H(risto)s. Mai avem încă dintr-o carte a Sfîntului Iustin, partea a doa, De monarhia, adică De unimea lui D(um)nezeu, în carea arată cum că iaste un D(umne)zeu. Sînt și mai multe cărți supt numele lui, ci, despre acestea iaste indoiială, oare ale lui sînt.
- f. 81 v

Athenagora, filosof creștin, om foarte învățat, îndreptătoriu școalei de la Alexandria, în anul 166 au scris o Apologhie, carea o au dat împăratului Marco Aurelie, în carea se plînge cum că, numai creștinii se gonesc, pentru umbra numelui, cînd tuturor altor noroadă / le iaste slobod să trăiască după

67. Cuvîntul : «cele», intercalat.

68. Urmează cuvîntul : «adevărului», șters.

69. Cuvintele : «au dobîndit», adăugate.

legile credinței sale. Arată și adevărul credinței creștinești. Scris-au încă o carte Despre învierea morților, care până astăzi stau.

Sf(întul) Dionisie, episcopul Corințului, pre acea vreme, opt epistole au scris: a) Cătră Biserica Romei. b) Cătră Iahedemoni, cu carea învață pre ei credința cea pravoslavnică și îi îndeamnă la pace și unire. c) Cătră athineni, ca să aște întru ei credința și să-i aducă iarăși la ținerea poruncilor evanghelicești, care după moartea lui Publie, episcopului lor, mai le părăsise. d) Cătră nicomediani, împotriva eresului lui Marchian. e) În Pont, la Biserica Amostrachiei, poruncește ca, pentru tot păcatul sau eresul, pre cei ce se pocăesc / să-i primească. f) Cătră Biserica Gortinului⁷⁰. g) Cătră gnosiaci, în ostrovul Critului. h) Cătră o soră, anume Hrisofora. Întru o scrisoare se plinge Sf(întul) Dionisie cum că, unii apostoli ai Diavolului, adăugînd și scăzînd în cărțile lui, au semănat neghină.

Meliton, episcopul Sardiiei, în Asia, în anul 170 au dat împăratului Avrelie o Apologhie, pentru creștini. Scris-au și alte cărți despre credință și despre îndreptarea vieții; doaozeci și șapte se numără dintru acestea, din carea la noi puținele dăraburi au ajuns. Între altele, alesese învățături din Sfînta Scriptură, și numără și cărțile Legii Vechi. Aici avem creștin, carele întii numără cărțile Legii Vechi. / Fost-au Meliton, om cu viață sfîntă și cu mare învățătură.

Apolinar, episcopul de la Ieropol, om vestit și întocma cu Meliton. Acesta au scris o carte răspunzătoare pentru creștini, carea o au dat împăratului. Și multe cărți au scris, între care zece se numără, dintre care unele împotriva păgînilor, altele împotriva iudeilor, altele împotriva montaniștilor sint scrise.

În ostrovul Chiprului, Pinit, episcopul Gnosiei. Filip, e(pisco)pul Gortinei; acestea au scris împotriva lui Marchian. Modest au scris și au arătat rătăcirea lui Marchian. Musan au scris împotriva celor ce au părăsit Biserica și au trecut la eresul encratitenilor. Acestea toți au scris pre vremea împăratului Marco Avrelie. /

Tatian, ucenicul Sfîntului Iustin, în anul 172, au scris împotriva elinilor. Era Tatian de neam asir. Din filosof platonice, s-au făcut creștin și până au trăit Sf(întul) Iustin nu au rătăcit de la învățătura cea sănătoasă, ci încă mari semne de bună credință da; pentru învățătură, și la păgîni era om vestit. Din multe cărți care au scris, acum numai carea o au scris asupra elinilor avem.

Sf(întul) Theofil, episcopul Antiohiei, au scris o carte cătră un păgîn învățat, anume Autolic. Acesta, precum mulți alții, socotea cum că, credința creștinilor iaste noao și împotriva cuvîntului și a minței cei adevărate, pentru aceea, Sf(întul) Theofil i-au scris o carte, carea o împarte în trei părți, și cu temei arată adevărul credinței creștinești și deșertăciunea dumnezeilor păgînești. Apoi, îl îndeamnă să cetească Sfîntele Scripturi. / Răspunde și la hulele care le arunca păgîinii asupra creștinilor, și arată cît de demult iaste învățătura creștinească, și numără anii de la Adam până la împăratul Marco Avrelie. Theofil acesta iaste, carele de Tatăl și de Fiul și de Duhul Sfînt, întii au zis cuvîntul acesta: *Troiță*. Scris-au tilc și în Pildele lui Solomon și

70. Inițial a scris: «Gorthinului».

în patru Evanghelii. Scris-au și mai multe învățături, pentru îndreptarea vieții credincioșilor. Și au scris și împotriva lui Marchian și a lui Ermoghen, ereticilor; într-această mai de pre urmă carte, aduce mărturie din Apocalipsul Sfântului Ioan.

f. 84 v Sfântul Ireneu, episcopul Lugdunului, din Galia, ucenicul Sfântului Policarp și a lui Papia, din Asia au trecut în Galia, la Lugdun, unde întâi preot, apoi episcop au fost. Sfântă viață și mare învățătură au avut și se crede cum că, cu mucenicie s-ar fi săvârșit. / Multe scrisori au făcut, iară din toate scrisorile lui, acum numai cinci cărți avem, carea le-au scris împotriva eresurilor, și acestea nu elinește, în limba în care au scris el, ci în limba latinească, de oarecine tălmăcite.

f. 85 Sfântul Climent Alexandrinul, carele se chiea și Tit Flavie Climent, pre carele unii îl chiea Athinean, din care nume scotesc unii, că la Athina s-au născut. Acesta, după ce s-au făcut creștin, au avut dascăl pre vestitul Panten, dascălul școlaei creștinești de la Alexandria, după carele apoi Climent au urmat dascăl într-acea școală. Supt Sever împărat, făcîndu-se goana asupra creștinilor, s-au lăsat de slujba sa și, ca să se ascunză de mînia vrăjmașilor, s-au dus la Ierusalim, de aci la Antiohia, mai pre urmă⁷¹ iarăși s-au întors la Alexandria, unde în anul 220 au trecut la cele cerești. Acesta au fost preot / al Bisericii Alexandriei; om foarte învățat în Sfînta Scriptură și în filosofie, mai ales în cea platonicească. Pre la anul 194, multe cărți au scris și, să zice că, toată Biblia din tablă în tablă o au tîlcuit; iară din scrisorile lui, ce au ajuns pînă la noi, acestea sînt: a) Îndemnare cătră păgîni. b) Pedagogul. c) Stromata. d) Și o carte mică: *Cine iaste bogatul carele se va mîntui*.

Întru Îndemnarea cătră păgîni, arată adevărul credinței creștinești. În Pedagog, dă învățături cum să viețuiască cei ce se gată spre botez. În Stromate, arată credința creștinească, carea creștinilor trebuie să fie cunoscută, iară păgînilor ascunsă. Puține dăraburi mai sînt dintr-o carte ce se zice: Ipothiposion, de carea mai adevărat iaste că nu iaste a lui.

f. 85 v Afară de acestea, au mai fost Ermia, a cărui rîdere de filosofii cei păgînești, și astăzi stă. Panten, dascălul / școlaei de la Alexandria. Aceștii, pînă acum numărați scriitori, au scris grecește, nu cum grecii acum vorbesc, ci elinește, cum atunci vorbea.

f. 86 Dintre cei ce au scris latinește, iaste Tertulian, om foarte învățat și, pînă la o vreme, bun creștin și bine au scris; iară după ce au căzut în eresul montanistilor, nu e minune de au rătăcit în multe. Acesta au început a scrie cătră anul 197, și mai multe au scris în suta a treia; preot au fost, dară nu se știe bine oare la Roma au la Carthagen, în Africa, de unde era de loc. Întii au fost păgîn, și s-au făcut creștin; muiare au avut; mult s-au nevoit pentru credință și multe scrisori bune au lăsat, cu care arată și apără adevărul credinței creștinești. Scrisorile⁷² lui, cele mai multe, și astăzi le avem. Murit-au cătră anul 220, după ce au trecut la eresul lui Montan. /

71. Urmează textul: «la anul 220», șters.

72. Fraza începea cu cuvîntul șters: «muri».

Ce învățătură și ce dogme ale credinței au avut creștinii din suta a doa?

Tot aceeași învățătură și aceleași dogme ale credinței au avut creștinii cei din suta a doa, care și cei din suta întâia; aceeaia se poate și aici poftori, însă pre scurt tot și aici o vom pune.

Ținea creștinii din suta a doa cum că, afară de Sfinta Scriptură, carea Apostolii scrisă o au dat, încă și altă învățătură, nu scrisă, ci numai cu gura o au dat Apostolii Bisericii, carea, după aceeaia, Sfinții Părinți o au scris și până la noi nevătămată au ajuns. Acest fel de învățătură, grecii îl cheamă Paradosis, latinii Tradiția, adecă dare sau trădanie și predanie, noi putem f. 86 v să-i zicem, pentru că numai cu gura ni o au dat Apostolii. /

Sfinta Troiță se mărea în trei fețe osibite și de o ființă. Paștile, în cea mai mare parte a Bisericii, se sârba duminica. Duminica se ținea sărbătoare. Mucenicii și moaștele lor se cinstea. Păresimile, miercurea și vinerea⁷³ se postea, și care altele s-au zis în suta întâia.

Ce ținemonii din afară sau obiceiuri și rînduiale bisericești au fost în suta a doua?

Mai tot cele ce au fost în suta cea dintîi, care și aici trebuie poftorite, însă pre scurt și aici unele le vom număra.

Din Sfîntul Iustin învățăm, că se aduna creștinii într-o casă, că atunci nu-i lăsa păgînii să aibă biserici, în toată săptămîna, într-o zi și, la adunarea aceasta, se cetea Sfînta Scriptură, după aceeaia, preotul cuvînta cătră norod, apoi slujea Liturghie și împărțea Euharistiia la norod, încă și pruncilor celor mici li se da Euharistiia. Cînd era goane, se da Euharistiia mirenilor de / o ducea la căsile sale. Cei ce se boteza, de trei ori se afunda goli, în apă. La botez, mai înainte se făcea exorchismi, suflări, ungere; preotul punea minile pre cel ce venea la botez. Credincioșii, duminica stînd, se ruga lui D(um-ne)zeu, și mai întotdeauna cu fața cătră răsărit. Acestea toate le învățăm din scrisorile sfinților celor de atunci. f. 87

Stăpînire și putere și ocîrmuire aceeaia au fost, în suta a doua în Biserică, carea am zis⁷⁴ în suta întâia⁷⁵.

Statul păgînilor au fost în floare și puternic, de vreme ce împărații toți au fost păgîni.

Iară statul iudeilor, ticălos au fost, și supt Traian, iară mai virtos supt Adrian, tot s-au stricat, că Adrian, nu numai cu totul i-au supus, ci și din tot țînutul Ierusalimului, au scos pre iudei și au dat poruncă ca, nici să se uite cătră Ierusalim, să nu le fie slobod. Și Ierusalimul, au poruncit, să se chiiame Elia, pre numele lui, că el se chiiama Elia Adrian, și au fost supus f. 87 v Chesariei. /

Ce oameni învățați și ce scriitori, la cel dinafară, adecă la păgîni, au fost în suta a doua?

Intr-această vreme, oameni învățați și pentru învățătură vestiți, la păgîni, acestea au fost: Plutaric Hersoneanul, preotul lui Apolon, carele cu fru-

73. Urmează cuvintele: «se fîn», șterse.

74. Cuvîntul: «am zis», înlocuiesc pe «și», șters.

75. Urmează cuvintele: «am zis», șterse.

mos grai au scris Ethica, Istorica și Politica. Dion Hrisostom. Avlu Ghelie au scris Noaptele aticești. Cornili Tachit a scris Istoriia. Arian Nicomedeianul, ucenicul lui Epictet, filosof și istoric și orator au fost, carele s-au zis și Xenofont cel Nou. Svetonie⁷⁶ Tranchil Gae au scris Viețile la doisprezece chesari. Apian Alexandreianul au scris Istorie, carea mai de folos iaste ostașilor decit cetățenilor. Clavdie Elian, orator mare. Pavsianie⁷⁷ Capodox, Vechimile Greciei, cu doasprazece cărți le-au cuprins. Clavdie Ptolomei, întru ale gheografiei și întru ale astrologhiei, foarte învățat. Dioghe Laertie, strădalnic ispitiitor al filosofiei celor vechi. Iustin Istoricul, care Istoriia lui Troie Pateiu, dascălului său, o au scris mai pre scurt. / Clavdie Galen Pergamea, după Ipocrat, alt luminător al doctoriei. Athineu, scriitorul cuvintelor celor de ospăț. Ermoghen Tharseanul, ritor. Antioh Sofistu. Luchie Afulsu Platonic. Luchie⁷⁸ Samarateanul, om fără de D(umne)zeu, carele și înpotriva oamenilor și înpotriva d(um)nezeilor au scris. Chels, filosof epicuresc; acesta, înpotriva creștinilor și a credinței și a obiceiurilor creștinești, au scris. Atie Platonic. Irodian, istoric. Opian, carele au scris stihuri despre pești. Papiian Maxim, tirian filosof. Plinie cel Tânăr. Flor, istoric. Solin, de multe feluri de istorii scriitor. Filostrat, scriitorul Vieții lui Apolonie. Și alții.

Ce întrebări au fost în Biserică, care nu s-au hotărât atunci?

In anul 148, mare întrebare s-au făcut pentru Paști. Sfântul Policarp, cu
f. 88 v cei din Asiia, / sârba Paștile în ziua a patrusprazece a lunei întâi, ori în ce zi s-ar fi întâmplat, adecă într-o zi cu iudeii, și zicea că acest obicei l-au luoat de la Sfântul Ioan Evanghelist. La Roma și la Alexandria și în tot apusul, Paștile, creștinii le sârba duminica, după paștile iudeilor.

Sf(întul) Policarp voia să tragă în partea sa pre Sf(întul) Anichit, ep(isco)pul Romei, că mersese Sf(întul) Policarp la Roma. Sf(întul) Anichit se silea să aducă pre Sf(întul) Policarp la obiceiul său. Ci, nici unul, nici altul, n-au ascultat, iară în credință și în dragoste, pururea au fost uniți. Fost-au și săboare prealocurea pentru acest lucru, cum am arătat, ci hotărîre desăvirșit nu s-au făcut până la anul 325, în săborul cel a toată lumea, de la Nicheia, în care s-au hotărît ca toți creștinii să sârbeze Paștile duminică, după paștile iudeilor. /
f. 89

Ce s-au întâmplat în suta a doa în Biserică, vrednic de pomenire?

In anul 174 s-au întâmplat minune carea se zice: minunea legchioanei cei fulminatrice sau fulgerătoare. Împăratul Marco Avrelie, ducînd oaste asupra sarmatilor, cvadilor și a marcomanilor și asupra altor noroade ale Ghermaniei, au rătăcit în munți, între păduri, și de toate părțile l-au înconjurat varvarii, că erau mai mulți decit romanii. Iară romanii, de sete și de fierbințeala soarelui, se usca; atunci, creștinii cei din oastea romanilor, că la romani era mulți ostași creștini, dintre carii cei mai mulți veniseră din Melitina și din hotarale Armeniei, ingenunchind, cu fierbințeală, rugîndu-se lui D(umne)zeu, au cerut apă. Să uita ceialalți și se mira ce fac ei, iară norii, de grab

76. Urmează cuvîntul: «Traneu», șters.

77. Inițial a fost scris: «Pavsanie».

78. Urmează cuvîntul: «Samosate», șters.

f. 89 v adunându-se, au început a vărsa ploae; romanii / ținea gurile căscate în sus, ca să se răcorească, și mai pre urmă, după ce au băut ei destul și șe-au adăpat și caii, varvarii au făcut năvală asupra lor; într-aceia, grindină și fulgeri cădea asupra varvarilor; romanilor nimica nu le strica, iară pre varvari îi ardea, și ploaia, nu numai stîngea focul ci, ca cum ulei în foc ai vărsa, așa ardea; așa tot trupul le era ud⁷⁹ și căuta apă. Mulți rănea unii pre alții ca, măcar cu sînge, să poată stînge focul. Alții, cunoscînd că pre romani ajută apa cea cerească, fugea la romani, pre carii înpăratul, cu iubire de oameni, i-au primit.

Achila, carele din păgîn, creștin, și din creștin, iudeu s-au făcut, de pre limba iudeilor au tălmăcit Sfînta Scriptură cea veche în limba elinească, vrînd să îndrepteze, cum zicea el, greșelile celor 70 de tălmăcitori, rău au strămutat locurile în care de I(isu)s H(risto)s se grăia. Aceasta iaste a doa / f. 90 / tălmăcire a Scripturei cei Vechi, de pre jidovie pre elinie.

La începutul înpărăției lui Comod, pre la anul 180, Theodotian Efeseanul, ucenicul lui Tatian, după aceia marchionean eritic, mai pre urmă jidov s-au făcut; acesta au tălmăcit toată Scriptura cea Veche, de pre limba jidovească, pre cea elinească. Această⁸⁰ tălmăcire, măcar de au fost de eritic și părăsitor de credință, Biserica, măcar de nu o au primit ca să se cetească în Sfînta biserică, ci tot, de tot, nu o au lăpădat, ci în multe locuri se ajută cu ea, mai vrîtos în cartea lui Daniil pro(o)roc. Aceasta au fost a treia tălmăcire a Scripturei cei Vechi, de pre jidovie, pre elinie. / f. 90 v

Ce s-au întimplat, în cele politicești, mai vrednice de pomenire?

În anul 105, înpăratul Traian, cu multă vărsare de sînge, au bătut pre gheti și, luînd Dachia, țara lor, o au supus înpărăției romanilor și au dus apoi în Dachia locuitori romani, pre carii i-au așezat acolo, unde și astăzi, cei ce ne tragem din romanii cei vechi, ne zicem români.

În suta aceasta, romanii multe biruințe au făcut asupra schithilor, asupra evadilor, asupra sarmatilor, asupra ghermanilor și asupra altor neamuri varvare.

f. 91 În anul 162, parthii au tăiat pre oștile romanilor și au prădat Siria și au luat Armenia. /

(va urma)

79. Inițial, în loc de : «era ud», a fost : «ardea».

80. Urmează cuvîntul : «tălmăctre», șters.

SEMNIIFICAȚII ALE NOȚIUNII DE «LUMINĂ» ÎN NOUL TESTAMENT*

Symbolismul și universalismul luminii. — Lumea¹ și lumina vin la existență deodată, intrucît universul apare și se organizează în lumină. Structurile lumii, la chemarea lui Dumnezeu, își iau rînd pe rînd locul în univers, conform planului creației, expus în cartea Facerii². Lumina inițială, după concepția creștină, este un reflex al energiilor divine necreate, un semn al prezenței și al plinătății harului divin creator. «Diferența între lumina primei zile și cea a zilei a IV-a, zice Sfîntul Vasile cel Mare, este aceasta: prima era esența însăși a luminii; a doua era purtată de corpurile astrale. Dar altceva este lumina și altceva luminătorii; pe aceștia Creatorul îi umple de lumină și-i suspendă în vecinătatea lumii»³. Ca element primordial în creație, lumina este cea dintîi care s-a învrednicit de lauda Creatorului Însuși, după cum se spune în Sfînta Scriptură: «Și a văzut Dumnezeu că lumina este frumoasă foarte» (cf. Facere I, 4). Întotdeauna s-a vorbit despre ea cu o deosebită frumusețe și mai toate popoarele au zeificat-o. Cultul zeilor-soare este esențial în viața popoarelor antice orientale și mai cu seamă în religiile de mistere. Zeul egiptean Ra⁴, semiticul Bel, iranianul Ahura-Mazda⁵, olimpiantul Zeus, zeița Isis, Cibeles și zeul Mithra sau dacicul Zamolxe — sînt doar zeitățile principale din panteonul bogat al cultului solar antic. Platon socotește binele suprem a fi lumina iar în textele gnostice ea simbolizează sferile cosmice superioare, unde trebuie să ajungă sufletul purificat și inițiat⁶. Lumina este cea mai subtilă dintre substanțe și se unește atît de intim cu celelalte elemente ale lumii încît prezența ei este evidentă pretutindeni. Mireasma plăcută a florilor și coloritul lor nesfirșit, aroma fructelor și dulceața lor sînt rezultate ale întîlnirii dintre lumină și celelalte elemente terestre⁷. Pentru lumea fizică, lumina este condiția vieții, așa cum mărturisește sîrea înconjurătoare; În literatura religioasă, symbolismul luminii formează unul din capitolele mari și tratat în inegalabilă frumusețe.

Symbolismul religios al luminii în Vechiul Testament. — Chiar dacă nu găsim în Vechiul Testament formulări directe ale lui Dumnezeu ca lumină — și aceasta din

*) Lucrare de seminar întocmită în cadrul pregătirii doctoratului în teologie și alcătuită sub îndrumarea P.C. Pr. Lector Constantin Cornișescu, care a și dat avizul pentru publicare.

1. Avem în vedere lumea în sensul de «cosmos».

2. Înainte de crearea luminii de către Dumnezeu, Sfînta Scriptură prezintă universul într-o stare neorganizată (Facere I, 2) și învăluit în întuneric precosmic. Acest întuneric primordial este identificat de Sfîntul Vasile cel Mare în Omiliile sale la Hexaemeron cu o masă acvatică peste care «se poartă Duhul lui Dumnezeu» (cf. Facere I, 2), «Sources Chrétiennes», nr. 26 bis, Paris, 1968, p. 156.

3. Sfîntul Vasile cel Mare, *op. cit.*, p. 156.

4. Σάββα Χρ. Ἀγουρίδου «Βιβλικὰ μελετήματα» Fascioli I. Tesalonic, 1966, p. 36—37.

5. K. E. Gilbert & Kuhn, *Istoria Estetică*, București, 1973, p. 142.

6. J. E. Ménard, *Symbote et gnose*, în «Révue de sciences religieuses», 49-e Année, nr. 1—2, Strasbourg, 1975, p. 37.

7. Fenomenul Irisului este, de asemenea, un rezultat al întîlnirii dintre lumină și picăturile de apă răspîndite în atmosferă, în urma cărora iau naștere cele șapte culori. Numărul și armonia lor vorbesc de o ordine divină. La Facere IX, 12—13, curcubeul apare ca un semn al împăcării dintre cer și pămînt, o scară a lui Iacob, ale cărei trepte sînt culorile.

teama de a nu cădea în idolatria religiilor astrale învecinate⁸ — totuși poporul evreu își reprezenta destul de clar și felurit conceptul despre lumina divină, atât în lege cât și în cult. Psalmul CIII ne prezintă o imagine expresivă a lui Dumnezeu, care este înconjurat de lumină ca de o mantie: «Întru strălucire și în mare podoaă Te-ai îmbrăcat, Cel ce te îmbraci cu lumina ca și cu o haină» (Ps. CIII, 2). Înveșmîntat în lumină și slavă se va arăta Dumnezeu în toate teofaniile descrise în Vechiul Testament (Ieșire XIX, 8; Ezechil I, 27; Avacum III, 4). Două mari teofanii au ca notă distinctivă lumina orbitoare, ce însoțea prezența și cuvîntul lui Dumnezeu și la care omul nu putea privi. Este vorba de arătarea Domnului în rug, pe Muntele Horeb (Ieșire III, 4) și în lumina apofatică a norului de pe Sinai, la primirea Legii (Ieșire XIX, 4). La ieșirea din norul întîlnirii cu Dumnezeu, Moise purta pe fața lui lumina feței Domnului pentru că în cugetul lui stăruiau încă razele cuvîntului divin, înscris adînc în inimă de unde iradia și inspira teamă dar și încredere poporului pe care îl conducea. Strălucirea feței lui Moise era așa de puternică, încît își acoperea fața cu un văl, atunci cînd înceta să mai vorbească poporului cuvîntul transmis de Dumnezeu (Ieșire XXXIV, 33). Rătăcirea prin pustiu a fost o perioadă îndelungată de evenimente grele dar și un timp important în care popotul ales a fost inițiat în legea și tainele divine de către Dumnezeu, Care-i conducea nemijlocit prin prezența Sa luminoasă, concretizată în coloana de foc sau prin același nor strălucitor de pe Sinai. Este cea mai lungă teofanie din istoria sfîntă, în timpul căreia, poporul ales s-a bucurat de prezența luminii divine prin care se manifesta Dumnezeu. Alte imagini ale cărților poetice din Vechiul Testament ne înfățișează lumina lui Dumnezeu ca pe izvorul vieții: «Că la Tine este izvorul vieții, întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. XXXV, 9); «Sufletul omului este o lumină de la Domnul, care cercetează toate cămările trupului» (Prov. XX, 27).

Lumina dumnezeiască se află cuprinsă și în Lege, care este un îndreptar al sufletelor celor drepti: «Că povața este un sfeșnic bun și legea o lumină, iar îndemnurile care dau învățătură sînt calea vieții» (Prov. VI, 23). Cel care umblă după Legea și voia Domnului urmează calea cea bună și va fi condus către bucuria unei zile ferice; în această cale «Legea este făclie picioarelor mele și lumină cărărilor mele» (Ps. CXVIII, 105). Dimpotrivă, cei care nu fac fapte bune, cei care umblă împotriva Legii lui Dumnezeu sînt într-o grea confuzie și ignoranță, după cum ne încredințează profetul Isaia: «Vai de cei ce zic răului bine și binelui rău, care numesc întunericul lumină și lumină întuneric; care socotesc amarul dulce și dulcele amar! Vai de cei ce sînt înțelepți în ochii lor și pricepuți după gîndurile lor!» (Isaia V, 20). Timpurile mesianice vor fi o revărsare cerească de pace, bucurie și lumină căci Mesia va fi întemeietorul unei împărății a păcii și luminii. De aceea profeții, cînd priveau peste veacuri la timpul mesianic, vedeau această zi a slavei iar profeția lor era un imn al bucuriei și luminii, fericind pe cei care se vor învrednici de acele timpuri pe care ei le vedeau de departe (Evrei XI, 10). Iată cîteva din profețiile Vechiului Testament despre lumina timpurilor mesianice și despre Mesia. «Căci nu va mai fi întuneric pentru țara care era în strîmoare. În vremurile de demult ei a supus pămîntul Zabulonului și țînutul Neftali; în vremurile din urmă el va acoperi de slavă calea mării, celălalt tîrm al Iordanului, Galileea neamurilor». «Poporul care locuia întru întuneric va vedea lumină mare și voi cei ce locuiați în latura umbrei morții, lumină va străluci peste voi» (Isaia VIII, 23; IX, 1). Imnul Ierusalimului celui nou, al aceluiași profet Isaia, este o laudă a luminii lui Hristos pe care creștinii o cîntă la Sfînta Înviere, într-o negrăită revărsare de bucurie și strălucire spirituală: «Luminează-te, luminează-te, Ierusalime, că vine lumina ta și slava Domnului peste tine a răsărit» (Isaia LX, 1, 3). Toate acestea se vor plini în persoana Celui care a fost «plinirea vremurilor», a proorociilor, chipul slavei lui Dumnezeu, Iisus Hristos, «Soarele Dreptății», «Lumina lumii» iar Cuvîntul Său era Cuvîntul vieții și al luminii. Întreg Noul

8. Scriptura Vechiului Testament exclude orice mitologie și deci și identificarea luminii sau a stelelor cu Dumnezeu. Dar lipsa elementului mitologic nu exclude bogăția simbolică a elementului luminos în reprezentările despre Dumnezeu. Deosebirea fundamentală între lumină creată și între Dumnezeu — creatorul ei — este făcută din primele rînduri ale cărții Facerii. Lumina însăși aduce imn de laudă Creatorului ei, după mărturia psalmistului: «Lăudați-L pe El, soarele și luna. Lăudați-L pe El toate stelele și lumina» (Psalmul CXLVIII, 2-3).

Testament este o mărturie despre lumina întrupată în Domnul Iisus, o vorbire la prezent despre ceea ce profețiile Vechiului Testament proiectau în timpul unei viitoare renașteri spirituale a lumii.

Lumina în Noul Testament. — Născut la răscruce de veacuri, Noul Testament este un răspuns la întreaga căutare a adevărului din acel veac crucial și din toate veacurile. În Noul Testament se mărturisea o nouă credință, se descoperea adevărul și lumina cea adevărată unei lumi care le pierduse și le căuta, și pentru ca această nouă și dumnezeiască învățătură să fie înțeleasă, trebuia folosit același mod de exprimare pe care-l avea în uz gândirea vremii respective; astfel, acceptându-se mai întâi forma, avea să fie cuprins deodată și conținutul cel nou, Mîntuitorul Înșuși venise îmbrăcat, «în chipul omului celui vechi» pentru ca să-l facă «făptură nouă» (II Cor. V, 17); venise întru asemănarea trupului morții și «în chip de rob» (Filip. II, 7) pentru a ne scoate din robia morții. Sfîntul Apostol Pavel exprimă cuprinzător altitudinea propovăduitorilor Evangheliei lui Iisus Hristos față de problemele și mentalitatea vremii, spunînd: «Tuturor toate M-am făcut ca, în orice chip, să mîntuiesc pe unii» (I Cor. IX, 22). Marea noulate, «singurul lucru nou sub soare» — cum va spune Sfîntul Ioan Damaschinul — va fi aceea că Adevărul, Viața, Lumina, nu vor mai fi noțiuni abstracte, idei sau umbre ale realității (după conceptul platonice), ci, precum spune Sfîntul Ioan Evanghelistul, Noul Testament va fi o mărturie despre «ceea ce era de la început, ceea ce a fost auzit, privit și cu mîinile noastre pipăit, despre Cuvîntul vieții Cel Întrupat» (cf. I Ioan I, 1). Adevărul luase trup, se făcuse viață; creștinul se împărtășea de singele Adevărului (Ioan VI, 55) și de lumina Vieții (Ioan I, 9). Deosebirea este fundamentală, este ontologică; cerul se mutase pe pămînt iar pămîntenii se făcuseră fii ai lui Dumnezeu și își aveau casa lor în ceruri (Ioan XIV, 2). De această mutație trebuie să ținem seamă la analiza unor expresii referitoare la lumină în Noul Testament. Aici, ideea centrală a teologiei luminii este aceea că «Dumnezeu este lumină» (I Ioan I, 5) și, din iubire pentru om, trimite în lume pe Fiul, Care este «chipul ființei Sale» și «strălucirea slavei» (cf. Evr. I, 3) spre a fi «lumină lumii» (Ioan VIII, 12) și să facă părtași la mărirea Tatălui pe cei care, prin Sfintele Taine, se fac fiii luminii și ai harului (cf. Efes. V, 8). În Noul Testament cuvintele care exprimă lumină, strălucire, slavă, claritate etc., sînt foarte des întîlnite și cuprind diferite aspecte ale acțiunii de curăție, iluminare și îndumnezeire a creștinului prin lucrarea harului mîntuitor. În scrierile Sfîntului Ioan Evanghelistul, găsim formulări directe referitoare la Dumnezeu ca lumină sau la Iisus Hristos ca lumină a lumii (I Ioan I, 5; Ioan VIII, 12). Teologii creștini⁹ vorbind despre lumină au văzut în ea întotdeauna un atribut ale dumnezeirii, alături de Adevăr, Iubire, Cunoștință ori Înțelepciune — atribute ale dumnezeirii în Sine sau în raport cu lumea. Cu toate acestea ei au subliniat, de cîte ori au avut prilejul, așa cum se vede în scrierile lui Dionisie Pseudo-Areopagitul, că ființa lui Dumnezeu rămîne pentru om absolut transcendentă și necunoscută, deși această cunoaștere a Lui rămîne o țință permanentă a sufletului creștinului (II Cor. III, 17—18).

«Dumnezeu este lumină» și «Părintele Luminii» (I Ioan I, 5; Iacov I, 16—17). — Cele mai dese referiri la lumină¹⁰, sub toate aspectele ei, și expresia cea mai directă ce caracterizează pe Dumnezeu ca lumină, le găsim la Sfîntul Evanghelist Ioan, care, la rîndul său, l-a auzit de la Mîntuitorul Înșuși: «Și aceasta este solia pe care am auzit-o de la El și v-o vestim: că Dumnezeu este lumină și nici un întuneric nu este întru El» (Ioan I, 5). Expresia «Dumnezeu este lumină» nu definește însă natura lui Dumnezeu, ci, împreună cu alte caracterizări ale aceluiași Evanghelist: «Dumnezeu este iubire» (I Ioan IV, 8, 16) și «Duh este Dumnezeu» (Ioan IV, 24), arată ce înseamnă Dumnezeu pentru om¹¹. Prin această numire a lui Dumnezeu, se descrie «desăvîrșirea Lui, omniprezența și strălucirea, slava și fericirea dintru El și mai ales puritatea sau sfințenia Lui absolută»¹². Sfîntul Apostol Iacov vorbind despre Dumnezeu ca izvor a tot binele și ca Cel ce este Adevărul absolut și neschimbat, îl numește «Părinte

9. Cf. L. Lémouneyer și L. Cerfaux, *Théologie du Nouveau Testament*, Paris, 1963, p. 186.

10. Ioan I, 4, 6, 7, 9; III, 9; V, 35; VIII, 12; XI, 9; XII, 35, 36; I Ioan I, 5, 7; II, 8, 9.

11. Σ. Ἀγοριδίου Ἰπόμνημα εἰς τὰς Α', Β' καὶ Γ' Ἐπιστολάς τοῦ Ἀπόστολου Ἰωάννου Ἀτῆνα, 1973, p. 163.

12. Βασιλείου Ἰωαννίδου Ἡ Χριστολογία τοῦ Εὐ. Ἰπάνου, Ἀτῆνα, 1958, p. 58.

al luminilor» (Iacov I, 16—17). Dumnezeu este lumină pentru creștin nu numai datorită sfințeniei, înțelepciunii, bunătății și iubirii Sale, ci și pentru că El este creatorul luminii, atât al celei fizice (Fac. I, 14) cât și al luminii spirituale, adică al rațiunii sau al minții omenеști, în baza căreia primul om și după el toți ceilalți cunosc rațiunea existenței lucrurilor și a lumii înconjurătoare. Înțelepciunea sau lumina divină se va reflecta și în omul făcut după chipul lui Dumnezeu, aceasta constituind nota caracteristică a creaturii umane în raport cu restul creației văzute¹³.

Iisus Hristos, lumina lumii. — Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos este anunțată de semne luminoase care dădeau mărturie despre venirea Celui ce mai înainte fusese anunțat de prooroci a fi «Împăratul slavei» (Zaharia IX, 9), «Soarele dreptății» (Maleahi III, 20) și «Răsăritul Cel de Sus» (Luca I, 78). Steaua ce a apărut la Răsărit anunța magilor că s-a născut Cel ce era așteptarea și luminarea tuturor neamurilor (Matei II, 2; Luca II, 32); păstorii ce privegheau turmele lor pe cîmp în noapte, au fost scâldați deodată de slavă și lumină din care îngerul Domnului le anunța: «Că vi s-a născut azi Mîntuitor, care este Hristos Domnul, în cetatea lui David» (Luca II, 11). Dreptul Simeon, peste care era «Duhul Sfînt», primind în brațele sale pe pruncul Iisus, profețește că acesta va fi «Lumină spre descoperirea neamurilor și slavă și oporului Israel» (Luca II, 32). Evanghelistul Matei precizează că în Iisus Hristos s-a împlinit profeția lui Isaia, care zice: «Pămîntul lui Zabulon și pămîntul lui Neftalim spre mare, dincolo de Iordan, Galileea Neamurilor»; «poporul care stătea în întuneric a văzut lumină și celor ce ședeau în latura și în umbra morții, lumină le-a răsărit» (Matei IV, 15—16). Evanghelistul care vorbește în mod deosebit despre Iisus ca lumină rămîne tot Sfîntul Ioan; în Evanghelia sa, se cuprinde și mărturia Domnului însuși, că El este lumina lumii. În Prologul Evangheliei a IV-a avem o adevărată «Geneză» a Noului Testament, arătînd nașterea Cuvîntului din veci din Tatăl și crearea tuturor celor ce sînt de către acest cuvînt, Care avea să se intrupeză din Sfînta Fecioară (Ioan I, 14). La versetul 9 din Prolog, cu precizarea că «El era lumina cea adevărată», Iisus Hristos apare ca o lumină distinctă, izvorul oricărei alte lumini și Cel care o împărlăsește tuturor oamenilor: «și din plînătatea Lui noi toți am luat și har peste har» (vers. 16). Cuvîntul sau Fiul lui Dumnezeu Cel Intrupat, a primit această lumină din sînul Tatălui de unde s-a născut din veci; prin El, Tatăl se face cunoscut lumii ca autor al «luminii celei adevărate» (vers. 18). Se împlinea astfel cuvîntul psalmistului care spune «Întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. XXXV, 9). Lumina apare în Prolog ca o linie de unire între revelația divină din actul creației și cea din actul Întrupării — ca început al mîntuirii sau recreării lumii. Aceeași lumină — Logosul — Care a luminat la creație, se arată și acum în persoana lui Iisus Hristos; atunci ca lumină creatoare, acum ca lumină mîntuitoare și sfințitoare a creației¹⁴.

Domnul Iisus Hristos, ca lumină adevărată și mîntuitoare, este mărturisit de către Sfîntul Ioan Botezătorul, un trimis anume de la Dumnezeu pentru a mărturisii la Iordan despre lumină (Ioan I, 6—8); este mărturisit de Sfinții Apostoli, care au dus pînă la «marginile lumii» solia Luminii pe Care ei au văzut-o și au stat alături de Ea (I Ioan I, 1, 5); se mărturisește pe Sine ca fiind «Lumina lumii» (Ioan VIII, 12),

13. Lumina cea veșnică și necreată, ca atribut al naturii divine, este puterea prin care Dumnezeu cunoaște și pătrunde totul, este înțelepciunea dumnezeiască prin care s-a creat ordinea lumii și care se reflectă și în intelectul uman (vezi Giuseppe Muzio, *La scolastica de la Lumière* în «Rêvue de sciences religieuses», 20 année no. 4, oct. 1955, p. 374. La Părinții răsăriteni teoria gnozei are un profund caracter moral; înălțimea cunoașterii stă în adîncimea moralei. Comentînd versetul de la I Ioan I, 5, Sfîntul Simeon Noul Teolog spune că «Dumnezeu este lumină și pe cei care-i îmbrățișează El îi face să participe, după măsura purificării lor, la propria-I strălucire; și atunci candela sufletului» (Matei XXV, 8), adică inteligența, cunoaște că un foc divin a cuprins-o, îmbrățișînd-o» (Cateheze, vol. II, în «Sources Chrétiennes»), Paris, 1964, p. 228.

Sfîntul Maxim Mărturisitorul spune despre procesul cunoașterii luminii divine că: «Cel ce crede, se teme; cel ce se teme, se smerește; cel ce se smerește, se îmblînzește... cel ce s-a curățit, se luminează iar cel ce s-a luminat, se învrednicește să se sălășluiască în câmara tainelor cu Mirele-Cuvîntul» (*Capete gnostice* în «Filocalia», vol. II; Trad. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1947, p. 128. Tot Sfîntul Maxim ne încredințează că este posibilă cunoașterea dacă scopul său este bun și luminos (*Ibidem*, cap. 19—21).

14. B. 'Ιωαννίδου, *op. cit.*, p. 58.

într-un moment foarte semnificativ din activitatea Sa, cînd oprește uciderea cu pietre a femeii păcătoase (Ioan VIII, 11). El desăvîrșea Legea, o spiritualiza, instituia legea milei și a iubirii creștine în locul jertfei sîngerose pentru păcat (Matei IX, 13). În acest punct înalt al «plinirii Legii» (Matei V, 17) apare ca «lumină a lumii» și ca «soare al dreptății» (Maleahi III, 20), ce «luminează pe tot omul ce vine în lume» (Ioan I, 9).

Mărturia deplină despre Lumină se săvîrșește însă în momentul celor două mari teofanii ale Noului Testament — cea de la Botez și cea de la Schimbarea la Față, cînd cele trei Persoane ale Sfintei Treimi se arată în strălucirea egală a dumnezeirii și adevărului (Matei III, 13, 16; Marcu I, 10; Luca IX, 29—36; Fapte III, 22—23)¹⁵. În planul mîntuirii, cele două teofanii sînt în strînsă legătură cu aspectul kenotic al Întrupării Fiului lui Dumnezeu: «Prin gestul luminii de pe Tabor, se lumina fața ne-dezlegată a tainei lui Hristos»¹⁶. Era necesară această mărturie a Tatălui și a Duhului Sfînt despre Cuvînt, întrucît El «întru ale Sale a venit dar ai Săi nu L-au cunoscut» (Ioan I, 10—11). Lumina și slava arătate la botez și la schimbarea la față aveau să călăuzească pe Apostoli prin noaptea adîncă și plină de agonie a Ghetsimanilor către «ziua Domnului» (Apoc. I, 10) în care a strălucit lumina în întuneric, s-au deschis veacul învierii și porțile «împărăției cerurilor». Sfîntul Luca ne spune în mod explicat că Moise și Ilie, care s-au arătat la Schimbarea la Față, se întrețineau cu Iisus despre «ieșirea Sa din această lume pe care trebuie să o împlinească la Ierusalim»¹⁷. Textul schimbării la față se cuprinde între cele două prime anunțuri pe care Iisus Hristos le face Apostolilor despre patima Sa (Matei XVI, 21; XVII, 22—23) pentru a se scoate și mai mult în evidență semnificația luminii Domnului de pe Tabor în planul mîntuirii, săvîrșite de Fiul lui Dumnezeu. Și întrucît luase «chip de rob» și avea să sufere moartea cea mai umiltoare, Domnul a avut grijă să încredințe pe cîțiva dintre ucenicii Săi că acest «chip fără frumusețe», cum spunea Isaia (LIII, 2) cuprîndea în Sine «strălucirea slavei și chipul ființei lui Dumnezeu» (Evr. I, 3). Sfîntul Grigorie Palama spune: «Ce înseamnă «s-a schimbat la față»? Zice Sfîntul Ioan Hristosom: a întredeschis, după cum a binevoit, puțin taina dumnezeirii Sale și celor inițiați a arătat pe Dumnezeu cel ce era în sine»¹⁸. Lumina de pe Tabor este «lumină mai presus de lumină», și slava lui Hristos îi provine în chip natural, iar din cauza unității ipostatice, a împărtășit-o și trupului Său pentru puțin timp, în munte, fiindcă se spune că fața Lui strălucea ca soarele. «Este lumină necreată, spune Sfîntul Grigorie Palama, neapusă și neînvinșă și transcende orice timp și veac și aceasta este, socotesc, moștenirea celor mîntuiți»¹⁹, precum le-a făgăduit ucenicilor înainte de Schimbarea la Față, cînd le-a spus: «Sînt unii din cei ce stau aici care nu vor gusta moartea pînă nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu» (Luca IX, 27). Pentru ca cei trei ucenici — Petru, Ioan, Iacov — care s-au învrednicit de făgăduința aceasta a Domnului, să poată vedea strălucirea firii dumnezeiești, «Duhul Sfînt le-a transformat simțul vederii pentru a cuprinde suprasensibilul, le-a deschis ochii cei dinăuntru,

15. În Noul Testament, fiecare persoană treimică apare reprezentată prin lumină. Dumnezeu-Tatăl este «Părintele luminilor» (Iacob I, 5) și locuiește în lumină neapropiată» (I Timotei VI, 16). El este cauza luminii celei necreate, care izvorăște din natura divină din veci și în baza căreia «Dumnezeu cunoaște ontologic toate» (Sfîntul Dionisie Pseudo-Areopagitul; P.G., vol. III, col. 869; cf. Ἀρχιμ. Βασιλείου «Εἰσοδικόν» Sf. Munte, 1974, p. 50. Dumnezeu-Fiul se naște din veci din Tatăl ca «Lumina din Lumină»; El este strălucirea slavei și chipul ființei lui Dumnezeu» (Evrei I, 3), avînd aceeași putere și strălucire ca și Dumnezeu-Tatăl. Egalitatea aceasta este revelată mai ales cu ocazia Schimbării la Față, cînd pe chipul Mîntuitorului a strălucit însăși lumina slavei lui Dumnezeu (cf. II Corinteni IV, 6).

La Cincizecime, Duhul Sfînt se descoperă, de asemenea, de asemenea, sub forma luminoasă a limbilor de foc (Fapte II, 3). În Taina Botezului, lucrarea Duhului Sfînt este aceea de a curăți și a lumina pe cei botezați, fapt pentru care se și numesc «luminați». Lumina este deci starea naturală în care sălășluiește Sfînta Treime purtînd-o fiecare Persoană în mod egal și împărtășind-o egal celorlalte două, încît Treimea este o singură strălucire în trei ipostase.

16. Michael Coune, *Baptême, Transfiguration et Passion*, în «Nouvelle Revue Théologique», 102-e année no. 2, fevr. 1970, p. 176. 17. M. Coune, *op. cit.*, p. 166.

18. P.G., CLI, 429.

19. *Ibidem*, col. 432.

făcându-i din orbi clarvăzători»²⁰. Lumina de pe Tabor este o pregustare a veacului viitor al învierii în care «dreptii vor străluci ca soarele» în împărăția lui Dumnezeu și vor fi îmbrăcați în veșmintele albe strălucitoare, ca cele de pe Tabor, veșmintele purității și ale sfințeniei; și se vor bucura pururea privind la fața lui Dumnezeu și «nu vor mai avea trebuință de lumina lămpii sau a soarelui, pentru că Domnul Dumnezeu le va fi lor lumină, și vor împărăți în vecii vecilor» (Apoc. XXII, 5).

Întreaga viață a Domnului Iisus a fost lumină așa cum ne încredințează Însuși, zicind: «Cît timp sint în lume, Eu sint Lumina lumii» (Ioan IX, 5). A fost lumină pentru cei orbi pe care i-a vindecat de orbirea fizică, deschizându-le în același timp și ochii sufletului ca să vadă în Iisus Hristos pe Fiul lui Dumnezeu, după mărturia orbului din naștere vindecat de Iisus: «De n-ar fi acesta de la Dumnezeu, n-ar putea face nimic» (Ioan IX, 22). A fost lumină prin învățătura Sa care, după cum ne încredințează Sfântul Ioan Evanghelistul, este o solie despre lumina lui Dumnezeu (Ioan I, 5), pe care Apostolii au dus-o pînă «la marginile lumii», după cuvîntul ce spune: «Te-am pus spre lumină neamurilor, ca să fii Tu spre mîntuire pînă la marginea pămîntului» (Fapte XIII, 47; cf. Ps. CXVI, 1; Isaia XLII, 6). Nici în moarte lumina lui Hristos nu încetează, ci doar se «ascunde sub pămînt»²¹, coborînd pînă la iad, fapt de care ne amintește Sfântul Pavel, zicînd: «Iar aceea că «s-a suit» ce înseamnă decît aceea că s-a și pogorît în părțile cele mai de jos ale pămîntului? Cel ce s-a pogorît, Acela este care s-a suit mai presus decît toate cerurile, ca pe toate să le umple» (Efes. IV, 9—10).

În Vechiul Testament, cei ce mureau, fie drepti, fie păcătoși, mergeau toți în același locaș al morții și al umbrei. Singura deosebire era că cei drepti aveau credința într-un Mîntuitor care îi va scoate din robia morții și aceasta le dădea o mîngiere ce purta denumirea de «sinul lui Avraam» (Luca XVI, 22) — ca o aluzie la cei ce au murit în credința mîntuirii, după exemplul celui mai credincios dintre Patriarhi, Avraam, căruia Dumnezeu i-a și făgăduit din pricina credinței lui. «Această credință în care mureau cei drepti le dădea certitudinea mîngietoare că vor scăpa și o putere de înălțare spirituală, care singură s-a pus în lucrare, cînd a apărut Domnul Iisus în fața lor. Toți scăparea lor nu se putea realiza pînă nu se arăta Mîntuitorul în strălucirea Lui biruitoare, vestind prin aceasta că Legea pedepse universale a fost înlăturată»²². Prin coborîrea la iad, «întinericul absenței se risipește în prezența totală a slavei»²³ și «celor ce locuiau în latura umbrei morții, lumină le-a strălucit (cf. Isaia IX, 1; Matei IV, 16; Luca I, 79). Dar sărbătoarea luminii prin excelență este Învierea Domnului; ea este începutul zilei a opta, a unui nou veac; prin ea se trece pragul lumii vechi și se intră într-o stare nouă de strălucire uimitoare. Primul care a înviat din morți este tot Domnul Iisus — din care izvorăște pentru toți lumina învierii ca rod al jertfei și iubirii Sale răscumpărătoare. În chipul slavei celei negrăite de la Înviere și înălțare, va veni și la Parusie — precedat de semnul luminos al Sfîntei Cruci, ce va apare ca un fulger «luminînd de la răsărituri pînă la apusuri» (cf. Matei XXIV, 27, 30).

Aspectul eshatologic al luminii. — Un alt aspect al noțiunii de lumină, deosebit de important și frecvent în Noul Testament și în întreaga Sfîntă Scriptură, este cel al reprezentării ei antinomice; aceeași strălucire este pentru unii iluminare iar pentru alții întineric sau foc. Un exemplu foarte elocvent al acestei duble înfățișări, întîlnim în Vechiul Testament, în cartea Ieșirii: «Și și-a întins Moise mîna sa spre cer și s-a făcut întineric beznă trei zile, în tot pămîntul Egiptului, de nu se vedea om cu om, și nimeni nu s-a urnit de la locul său trei zile. Iar la fiii lui Israel a fost lumină peste tot în locuințele lor» (Ieșire X, 22—23). Comentînd acest pasaj, Sfîntul Grigore de Nisa spune că lumina fizică era aceeași și pentru egipteni și pentru israe-

20. Sfîntul Ioan Gură de Aur, în P.G., CLI, 433.

21. Din Cîntările Patimilor, «Stuțba înmormîntării Domnului», Starea a II-a, stihirile 9 și 16.

22. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau «Restaurarea omului»*, Sibiu, 1943, p. 319.

23. Pr. Prof. Constantin Galeriu, «Jertfă și răscumpărare», București, 1973, p. 128.

liți; diferența era de natură morală. Egiptenii nu puteau să participe la lumină din pricina vieții lor păcătoase și pentru faptul că se împotriveau voinței lui Dumnezeu²⁴. Aceeași idee o găsim și la Isaia, unde cel care săvârșește binele se bucură de lumină întotdeauna, pe cînd cel rău trăiește într-o continuă derută și beznă (Isaia LVIII, 10; LIX, 3—10). În Noul Testament această deosebire între cei păcătoși și cei drepti este proiectată pe fondul transcendent al vieții viitoare. Venirea într-o slavă a Domnului va determina starea de lumină sau de întuneric pentru oameni, în raport cu binele ori răul săvîrșit (Matei XXV, 1—13). «Ziua Domnului — spune Apostolul Pavel — vine așa ca un fur noaptea» dar numai peste cei care umblă în noaptea păcatului și a fărâdelegii (cf. I Tes. V, 2, 7). Pentru fiii luminii și ai zilei, venirea Domnului nu va fi «ca un fur noaptea» (cf. I Tes. V, 4—5). Aceeași slavă ce se va arăta la Parusia Domnului va fi pentru unii bucurie și lumină iar pentru alții foc mistuitor sau întuneric desăvîrșit (Matei VIII, 12; XXII, 13). De aici reies două adevăruri ale credinței creștine: a) Iadul și răul în general nu au existență ontologică, ci ele apar ca o lipsă a binelui, ca o imposibilitate a celui păcătos de a participa la fericire și lumină (Luca XVI, 26). Coborîrea la iad a Mîntuitorului dovedește că Dumnezeu este «totul în toate» (I Cor. VIII, 10), luminînd și chemînd în Sine toată făptura²⁵. Omul este însă liber de a răs;unde sau nu acestei chemări și este singurul răspunzător de situația pe care și-o crează prin participarea ori neparticiparea la lumina dumnezeiască (Ioan I, 10). b) Faptul că vederea lui Dumnezeu, a slavei Lui de la a doua venire, va aduce celor buni fericirea eternă iar celor răi chinurile nesfîrșite, ne dovedește că fericirea nu constă în simpla vedere a luminii divine iar nefericirea nu presupune lipsa vederii acestei străluciri. Sfinții Părinți au aprofundat această problemă a fericirii și nefericirii veșnice, trecîndu-o de la aspectul exterior la cel moral, al conștiinței. Ea este aceea care va face pe unii să participe la lumină²⁶, «să intre într-o bucuria Tatălui» (Matei XXV, 21) iar pe cei răi să fugă de lumină pentru a nu vădi faptele lor (cf. Ioan III, 19). Vederea exterioară, rece, cunoașterea mecanică și morala fără iubire nu aduc bucuria și plînatatea, nu reușesc să umple vidul care amenință sufletul celui care nu este prins de dragoste față de semen și de Dumnezeu». Așa precum cel ce mege într-o întuneric nu are nici un folos dacă poartă lămpi stinse, oricît de multe și de frumoase ar fi, tot așa și cel ce pare să aibă toate virtuțile și nu are lumina Duhului Sfînt, nu poate să vadă cum sînt faptele lui²⁷. Sfințul Pavel spune că «De ar avea omul toate darurile și toată știința și credința încît să mute munții iar dragostea nu are, nu este nimic» (cf. I Cor. XIII, 2). Acolo unde este iubire, lumina și harul vin să umple ființa cu sentimentul plînatății și al fericirii divine, cu sensul veșnic al existenței. Aceasta se realizează în Biserică unde creștinul se poate împărtăși de lumina harului mîntuitor care izvorăște ca o lumină neinserată din jertfa iubitoare a Domnului, prezent în Sfintele Taine.

*

24. Sfințul Grigore de Nisa, «*De vita Moysis*», P.G., XLIV, p. 349.

25. Universalismul luminii și lipsa de ființă a răului este sugerată și de Sfințul Ioan în cuvintele: «Lumina a strălucit în întuneric și întunericul nu a cuprins-o» — exprimînd întotdeauna acțiunea luminii în mod pozitiv iar pe cea a întunericului sub forma negației, a lipsei și a neființei (I Ioan I, 5).

26. Sfințul Simeon Noul Teolog, *Cateheze*, în «*Sources Chrétiennes*», vol. III, p. 250.

27. Participarea deplină la lumina divină se va realiza la învierca cea de obște, după cum ne arată Sfințul Apostol Pavel în Epistola I-a către Corinteni. Învierca presupune o transformare profundă (I Corinteni XV, 51), o trecere de la chipul pămîntesc la cel ceresc fiindcă, spune el «carnea și singele nu pot să moștenească împărăția lui Dumnezeu» (I Corinteni XV, 51), ci este necesară trecerea de la trupesc la duhovnicesc (I Corinteni XV, 44). Prin învierca, Dumnezeu ridică pe om la o realitate divină, necunoscută și îl pătrunde cu energiile Sale, fiindcă «cel ce participă la energiile dumnezeiești, devine el însuși, într-un fel, lumină» (Sfințul Grigorie Palama, *Omihe la «Intrarea în Biserică»*, cf. Paul Evdokimov, «*L'amour fou de Dieu*», Paris, 1973, p. 53).

a) În Sfinta Scriptură, existența timpului și a lumii se desfășoară între lumina primei zile a creației (Fac. I, 3) și cea eshatologică de la Apocalipsă (XXI, 23). Această lumină izvorăște din Dumnezeu, în prezența căruia nu este trebuință nici de soare, nici de lampă (Apoc. XXII, 5). b) Tema luminii și simbolismul ei constituie unul din marile capitole ale spiritualității umane din toate timpurile și la toate popoarele. Cultul astral a fost cel mai răspândit în istoria religiilor, iar literatura respectivă, rămasă până astăzi, cuprinde aspecte de o reală bogăție și frumusețe. c) În Vechiul Testament, Teofaniile, însoțite de strălucirea și de lumina negrăită, specifică divinității, constituie momentele fundamentale în istoria poporului ales. Amintim teofania rugului pe Muntele Horeb (Ieșire III, 2—4), prin care se face chemarea lui Moise, cea de pe Muntele Sinai (Ieșire XIX, 18) când se dă Legea, sau conducerea prin pustie a poporului evreu, pe care Dumnezeu o realiza prin forma luminoasă a coloanei de foc. În Vechiul Testament, lumina rămâne un fenomen exterior, atribuit al unui Dumnezeu, care locuiește într-o zonă absolut inaccesibilă omului. d) În Noul Testament, lumina ni se înfățișează ca aparținând interiorității divine iar omul se împărtășește de ea datorită noii relații de apropiere și iubire, care au fost statornicite între om și Dumnezeu prin Întruparea Mântuitorului. e) Domnul Iisus Hristos este Cel care deschide calea către «Părintele luminilor» și al tuturor darurilor (cf. Iacov I, 17); El s-a întrupat ca să fie «lumină lumii» (Ioan VIII, 12) și «să lumineze pe tot omul ce vine în lume» (Ioan I, 9). f) Această iluminare se săvârșește prin ascultarea Evangheliei și prin sfintele taine, prin care ne împărtășim de Duhul Sfânt, Care este foc curățitor (Ioan III, 5; Fapte II, 3, 38). g) Creștinii sînt chemați să ducă o viață curată pentru ca să se poată numi fii ai luminii și ai zilei (I Tes. V, 5—6) și să-și aducă contribuția la progresul uman în calitate de fii ai luminii, de sare a pămîntului și de lumină a lumii, iar la Înviere se vor bucura de lumina împărăției cerurilor, unde vor străluci ca soarele (Matei XIII, 43).

Pr. Drd. Alexandru Joița

SFÎNTA TAINĂ A EUHARISTIEI—TAINĂ A IUBIRII JERTFELNICE

Apa vie a harului mintuitor țîșnește din Everestul infinit al dumnezeirii prin șapte izvoare minunate, care sînt cele șapte Taine ale Bisericii Ortodoxe. Lumina lumii se revarsă în lume prin cele șapte candelă de aur divin ale sfințelor Taine, care alcătuiesc candelabru harismatic nestins al Ortodoxiei, pe a cărei țarină mănoasă se găsește comoara de mare preț a theosis-ului teandric și epectazic.

Mai cu osebire dumnezeiasca Euharistie «minunata taină a dragostei»¹ este taină a iubirii jertfelnice.

Sfînta Euharistie — Taină a iubirii desăvîrșite. — Dumnezeiasca Euharistie este misterul prezenței pliromatice și a lucrării celei mai profunde a lui Iisus Hristos în Biserică. În mod tainic dar real, ca dovadă supremă a dragostei față de Biserică, Hristos este prezent în Euharistie cu trupul său luat din Fecioara Maria, răstignit pe cruce, înviat, înălțat, șezînd la dreapta Tatălui ceresc.

«Hristos e prezent real în Euharistie pentru a ne face parte de toate cele ce s-au făcut în Trupul Său, de urmarea lor în El pînă azi și în vecii vecilor comunicîndu-ni-le acum în mod actual în măsura în care putem să le primim în acest veac, dar în această comunicare actuală aflîndu-se virtual tot ceea ce vom putea primi în veacul viitor², adică comuniunea maximă incandescentă cu El. «Dacă Hristos — scrie Cabasila — a primit în sine trup și sînge lipsite de orice întinăciune și Cel ce fiind prin fire dintr-un început Dumnezeu a îndumnezeit însăși firea omenească pe care a luat-o și în sfîrșit, în acest trup omenesc Fiul lui Dumnezeu a murit și a înviat, cel ce se doarește după unirea cu Hristos va trebui să se împărtășească din trupul Lui, să guste din dumnezeirea Lui și să-și lege viața sa de moartea și învierea Domnului...»

De aceea mîncăm hrana prea sfîntă a Împărtășaniei și ne adăpăm din dumnezeiescul potir, pentru ca să ne cuminecăm cu însuși trupul și sîngele pe care Hristos și le-a luat asupra-și încă din pîntecele Fecioarei.

Așa că, la drept vorbind, noi ne facem una cu Cel ce s-a intrupat și îndumnezeit, cu Cel ce a murit și a înviat pentru noi»³ prezența lui în acest mister fiind aceeași cu cea eshatologică cu deosebirea că acum Hristos ni se împărtășește în timpul sinapsei sub trupul pîinii și al vinului — scrie Sfîntul Maxim Mărturisitorul⁴ după aceea minunată metavoli post epiclezică care anticipează eonul eshatologic.

Prefacerea elementelor euharistice prin lucrarea Duhului Sfînt coborît pe iacobica epiclezică este o taină față de toate categoriile *Analiticelor prime* ale Stagiritului, scrie un vestit ortodoxofor.

Minunea față de substanță, pentru că înainte de sfințire cele puse înainte au substanța pîinii și a vinului, iar după sfințire sînt trupul și sîngele lui Hristos cel

1. *Urmarea lui Hristos*. Tipografia Mînăstirei Neamțu, 1927, p. 339.

2. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Teologia Euharistiei*, în «Ortodoxia», XXI (1969), nr. 3, p. 344.

3. N. Cabasila, *Despre viața lui Hristos* (trad. rom., T. Bodogae), Sibiu, 1946, p. 26—27.

4. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, P.G., XCI, p. 704.

indumnezeit. Este minunea față de cantitate pentru că acel trup al lui Hristos are trupul cu toate membrele dar nu are întindere exterioară față de el și se găsește în fiecare părticică întreg în același chip în care soarele e întreg în fiecare din bucățile unei oglinzi ce s-a tăiat.

Este minunea față de relație, pentru că în Euharistie Hristos cel născut din veci din Tatăl după dumnezeire și în trup din Fecioară după omenitate, având deci relație cu Tatăl și cu mama este fără de relație potrivit celui de al treilea mod de existență realizat în potirul Bisericii prin prefacerea operată de Sfântul Duh, nenăscându-se nici din Tatăl, ca-n modul divin și etern de existență, nici din mamă, ca-n modul kenotic de existență soteriologică.

Este minune față de activitate, pentru că lucrează material dar face miracole în mod spiritual. E minune față de suferințe, pentru că Hristosul euharistic se jertfește fără durere și fără sfârșit. Este minunea față de loc, pentru că același Hristos ipostazic din potir este și cel înălțat la dreapta lui Dumnezeu și cel de pe toate altarile ortodoxe. Este minunea față de timp, pentru că Hristos, deși e veșnic, rămâne în elementele euharistice doar pînă la rămînerea formelor lor. Este minunea față de posesiune pentru că în Hristosul euharistic este Trupul și singele Său real dar are ca îmbrăcăminte exterioară formele pînii și ale vinului.

«Dacă dumnezeiasca Euharistie depășește toate hotarele, toate modurile de existență ale lucrurilor naturale este cea mai mare minune a puterii dumnezeiești»⁵ și gustarea ei cucernică echivalează cu o escaladare duhovnicească, aceea ce Galaction numea cu profundă inspirație teologică și poetică «Taborul euharistic».

Sfinta Euharistie — jertfă a iubirii desăvîrșite. — Dumnezeiasca Euharistie nu este numai taina supremă, ci și jertfa absolută a iubirii lui Dumnezeu pentru Biserică, e jertfa sublimă și nesfîrșită ce nu subestimează jertfa de pe Golgota (cum zic protestanții) pentru că e una cu ea.

Același este Logosul euharistic și jertfa de pe Golgota este una cu cea euharistică, cu deosebirea că una a fost singeroasă și istorică, iar cealaltă nesingeroasă, veșnică și «magnetică», fiind Rațiunea spre care converg toate rațiunile tuturor nivelelor ontologice prin «metavoli» în Biserică.

Hristos manifestă iubirea Sa desăvîrșită în Euharistie prin faptul că noi, gustîndu-l, ne scufundăm în oceanul înfinit al vieții; în El «ne mișcăm, viem și sîntem» și prin Euharistie dobîndim arvuna învierii.

Sfîntul Irineu scrie⁶ în acest sens că: «Așa cum mlădița viței, plantată în pămînt și putrezind, a răsărit cu rod înmulțit prin puterea Duhului lui Dumnezeu și primind cuvîntul lui Dumnezeu, devine Euharistie, care este trupul și singele lui Hristos, tot așa trupurile noastre fiind hrănite de El și fiind puse în pămînt unde suferă putrezirea, se vor scula iarăși la timpul rînduit lor.

Jertfa euharistică ca jertfă a iubirii desăvîrșite este mereu actuală nu numai pentru că ne reprezintă, ci și pentru că ne cuprinde pe toți și ne cere și pe noi în stare de jertfă. «Căci e primită consacrarea și viața nouă și evanghelică spre miros de buna mireasmă, coplăsmuindu-se într-un mod oarecare cu patimile lui Hristos și însușindu-și imitarea Lui»⁷.

5. I. Minat, *Predici și didachii*, București, 1945, p. 366—368.

6. Sf. Irineu, *Adversus haeresis*, cartea a IV-a, cap. XVIII, p. 5.

7. Sf. Chiril din Alexandria, *Inchinarea în Duh și adevăr*, P.G., LXVIII, cartea XVIJ, 1001 C.

Buna mireasmă a jertfei lui Hristos trebuie să emane și din sufletele noastre în stare de jertfă ca din niște crini ai eternității sădiți în Biserica lui Hristos, pentru că «această bună mireasmă este esența Bisericii și fără ea nu există Biserică autentică. Așadar, de la început pînă la sfîrșit străjuiește în Biserică buna mireasmă prin Mielul Hristos.

Ea e buna mireasmă a Bisericilor și sfinților din ele, pentru că «răspindesc buna mireasmă a lui Emanuel și săvîrșesc taina lui Hristos aducînd lui Dumnezeu jertfa cea nesîngerăoasă»⁸.

Față de Logosul euharistic plin de infinita forță magnetică a iubirii divine, sufletele pioase ale Bisericii manifestă o liberă, duioasă și harismatică mișcare centripetă, ca persoane.

O dovadă elocventă a acestui ideal este faptul că «miridele» pentru credincioși ca persoane stau în jurul sffintului agneț prefăcut, fără să se fi prefăcut și ele și apoi se toarnă în Sfintul Potir.

Dumnezeiasca euharistie, taină și jertfă a comuniunii ecleziologice. Simbolismul ei. — Euharistia este o taină și o jertfă reală ce unifică în Biserică pe toți cei ce se adună să o săvîrșească agapic printr-un preot hirotonit de episcopul lor. Îi unifică pentru că Hristos îi oferă în sine Tatălui și pentru că toți se împărtășesc în El.

Toți episcopii, preoții și mirenii sînt instrumentele raționale din care țîșnește spre cer, ca dintr-o unică și mirifică fîntînă arteziană, apa cristalină și sonoră a simfoniei euharistice a Bisericii Ortodoxe.

Unitatea de credință ortodoxă este premisa majoră a împărtășirii euharistice comune și a unirii desăvîrșite cu Hristos și cu semenii.

Unitatea în Hristos, ca unitate desăvîrșită în primul rînd în aceiași Rațiune divină a rațiunilor tuturor, e pregătită prin unitatea de credință în acea Rațiune a tuturor.

Toți trebuie să credem în Hristos, întreg chiar dacă nu ne aflăm la același nivel de comprehensibilitate a Logosului și unii ne împărtășim din piciorul euharistic, alții din miinile euharistice, alții din ochii euharisticii sau din capul euharistic, cum spune Sfintul Maxim Mărturisitorul.

Biserica în calitate de trup tainic al Domnului⁹, hrănită din Logosul intrupat și euharistic este în primul rînd o unitate simfonică în spirit, în credință, pe care o desăvîrșește Hristos prin iubirea sa: «Așa se mănîncă Mielul lui Dumnezeu, scrie Sfintul Maxim Mărturisitorul, și se mestecă spre digestie duhovnicească pentru ca să prefacă în Sine cu Duhul pre cei ce se împărtășesc, pe fiecare din ei atrăgîndu-i și așezîndu-i în locul mădularului mîncat de el duhovnicește (piciorul, mîna, ochiul, capul...) potrivit cu ordinea și armonia trupului ca să facă cu iubire de oameni Rațiunea din toate, cea singură mai presus de fire și de rațiune, ființa lucrurilor»¹⁰.

Pătrunzînd pînă la cea mai înaltă instanță a transcendenței și sfințeniei, Hristos din taina și jertfa euharistică este pentru noi un Logos magnetic pliromatic spre care sîntem atrași de un dor nemărginit, în care ne apropiem de Dumnezeu, dar și unii și alții, după cum razele soarelui în apropierea centrului sînt apropiate atît de

8. *Ibidem*, cartea XVII, 1092 B.

9. N. Chișescu, *Biserica, trupul tainic al Domnului*, București, 1942.

10. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, P.G., XCI, 1336.

mult și între ele încît deși sînt distincte formează o incandescență unitate fonică cosmică, o corolă cu infinite petale de lumină misterioasă.

Din taina și jertfa Logosului euharistic țîșnește unitatea tuturor eurilor raționale ale Bisericii universale, cum o sugerează și simbolismul real al elementelor ei.

Din epoca primară a creștinismului, elementele euharistice au fost aureolate cu un simbolism religios abisal, ce a fost apoi nuanțat mistic și poetic de marii sfinți ai Bisericii.

Într-o veche epicleză euharistică din *Didahia celor 12 Apostoli*, Biserica este simbolizată de piinea cea una făcută din multe boabe de grîu : «Precum această piine frîntă odinioară risipită pe coline a fost adunată în așa fel încît să nu mai fie decît una, așa adună Biserica ta de la marginile pămîntului și împărăția ta»¹¹.

Elementele euharistice au dobîndit o forță simbolică specială datorită vorbirii alegorice și metaforice a Mîntuitorului Hristos. El a folosit celebra alegorie a viței și mlădițelor pe care se coc strugurii și metafora bobului de grîu care putrezind răsar și dă rod. Prin aceste mijloace artistice de un farmec particular Mîntuitorul a indicat vitalitatea noastră spirituală în El și învierea morților în vederea veșniciei dihotomice transfigurate în eshatologie.

Tocmai alegoria și metafora aceasta evanghelică a fertilizat pămîntul cugetării patristice asupra simbolismului realist euharistic. Anafora canonului euharistic din *Evhologiul* lui Serapion, episcop de Thmuis (sec. IV) reia imaginea din *Didahie* aproape mots-à-mots : ...«îndură-te Dumnezeu al adevărului și precum piinea aceasta a fost împrăștiată deasupra dealurilor și adunată s-a făcut una așa adună și Sfînta Ta Biserică din tot neamul, din toată cetatea și din tot satul și o fă Biserică vie, sobornicească»¹².

Dezvoltînd un verset din I Corinteni («o piine este un trup, sîntem și noi cei mulți»), Sfîntul Ioan Gură de Aur scrie : «Ce numesc împărtășire ? Noi sîntem chiar acest trup. Ce este piinea ? Trupul lui Hristos. Ce devin cei ce se împărtășesc ? Trupul lui Hristos ; Nu multe trupuri, ci un trup, fiindcă, după cum piinea e unirea mai multor boabe adunate așa încît să nu se arate grăuntele și ea să fie acel grăunte, fără ca în unirea lor să fie sădită deosebirea dintre ele tot astfel și noi ne unim unii cu alții și cu Hristos»¹³.

În același spirit de profunzime mistică și poetică patristică Fericitul Augustin dezvoltă simbolismul boabelor de grîu și de strugure într-o manieră patetică scriînd : «Și pentru ce cu piine ? Să nu spunem nimic de la noi. Să ascultăm pe Apostolul însuși care vorbind despre această taină zice : «Noi cei mulți sîntem un singur trup și o singură piine» Înțelegeți și vă bucurați !.

Unitate, evlavie, iubire ! O singură piine, și ce este această piine unică ? Un singur trup făcut din multe. Gîndiți-vă că piinea nu se face cu un singur bob de grîu ci cu multe. În timpul exorcismelor voi erați oarecum în moară. La botez ați fost îmbibați cu apă ; cînd ați primit pe Duhul Sfînt ați fost ca și frămîntătura copti. Fiți ceea ce vedeți și primiți ceea ce sînteți : Iată ce ne spune Apostolul cu privire la piine : «Fraților, amintiți-vă cum se face vinul. Multe broboane atîrnă de un ciorchine dar mustul din broboane se confundă în unitate. În acest fel Domnul ne-a

11. *Didahia celor 12 Apostoli* în «La Rouet de Journal, *Enchiridion Patristicum*, Friburg, MCMXXXVII, p. 2.

12. Serapion de Thmuis, *Rugăciunea jertfei*, apud Johannes Quaste, *Monumenta Euharistica et Liturgica vetustissima*, Bonnae, MCMXXXV—MCMXLV, p. 62.

13. *Comentariu asupra Epistolei I către Corinteni Omilia 2412*, P.G., LXI, 200.

înfățișat pe noi înșine în El; a voit ca noi să-i aparținem și a consfințit pe altarul său taina păcii voastre și a unității noastre»¹⁴.

Acest fascicol de raze policromatice ale cugetării patristice luminează latura simbolică a materiei euharistice preepiclezică. Mai delicat este simbolismul postepiclezic al Sfintei Euharistii, în care, în mod real dar nesîngeros, se află trupul și sângele lui Hristos cel născut, mort, înviat și înălțat la dreapta Tatălui.

Acest simbolism al Euharistiei nu atinge realismul ei ci este doar un reflex: Dumnezeuiasca Euharistie rămîne prin excelență taina unității Bisericii, simbolul și forța unității. Este simbol al unității Bisericii pentru că Biserica poate să nu fie în unitate desăvîrșită cu trupul euharistic, ci în drum spre această dumnezeiască unitate absolută. Deci Euharistia în ea însăși nu este o închipuire simbolică a lui Hristos, cum susțin adepții unor curente protestante, nu este prin ea însăși un simbol, ci o taină și o jertfă reală a trupului și singelui lui Hristos, dar este și un simbol (în sensul sublim dat de Berdiaev și Collieridge) al unității spre care trebuie să tindă Biserica de pe pămînt.

În măsura în care devenim concorporali cu Hristos¹⁵, noi devenim din mlădițe simbolice ale trupului tainic mlădițe adevărate ale Logosului euharistic, cum zice Sfîntul Chiril al Ierusalimului, și se săvîrșește și în noi, la modul teandric, taina și jertfa unității în Dumnezeu și între noi prin Dumnezeuiasca Euharistie agapică.

Prin împărtășire în ființa noastră, se produce un fel de intrupare a lui Hristos și a Bisericii Sale fără absorția personală a eului nostru în El, ca a lui Atman în Brahma și fără nimicirea lui ca într-o nirvană budistă ori într-o nebuloasă euharistică impersonală, ci printr-o potențare a eurilor umane pînă la îndumnezeire harică (*theosis kata hari*), moment în care ele, avînd maximul de potențial ca persoane, comunică la cea mai înaltă tensiune a iubirii cu Dumnezeu și între ele și săvîrșesc cu Hristos eterna, sublima și agapica liturghie cosmică.

*

Rezumînd cele de mai sus, vom conchide că:

Sfînta Euharistie este taina și jertfa dragostei desăvîrșite a lui Hristos față de Biserica a cărei unitate ființială și energetică izvorăște din ea.

Ca sacrament și jertfă Euharistia ne atrage spre Hristos și ne unește și între noi pentru noul și eternul Eon al theosis-ului teandric și epectazic a cărui infrastructură este iubirea, fiindcă «Dumnezeu este iubire» și omul, pentru a deveni «Dumnezeu după har», trebuie să devină și el iubire.

Această iubire îndumnezeitoare curge din sfînta taină și jertfă a Euharistiei.

14. Fericitul Augustin, *Sermo CCLXXII*, P.L., XXXVIII, 1247—1248.

15. Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, P.G., XXXII, 1097.

TEME DOGMATICE

ÎN PICTURA BISERICII VECHII EPISCOPII A GEOAGIULUI

Cîteva date istorice. — În satul Geoagiul de Sus, sat ce apare în documente la anul 1264¹, așezat la distanță la șapte-opt km de localitatea Teiuș, pe vatra vechii Episcopii a Geoagiului, într-o regiune cu un peisaj deosebit de pitoresc, se află străvechea biserică, a acestei episcopii, în jurul căreia se mai pot observa, încă și azi, urmele chiliilor, în cuprinsul cărora umilii călugări de odinioară, săvârșeau slujbe și învățau carte sfântă². Anul și împrejurările zidirii acestui așezământ minăstiresc, devenit între timp, reședință episcopală, istoricii nu le-au putut preciza pînă în prezent. După unul din istorici «înființarea lui s-ar datora vreunui domn al Țării Românești, căci mulți dintre ei aveau feude în părțile de sud ale Transilvaniei, între care se numără și Goagiul, stăpînit de Radu cel Mare și Neagoe Basarab»³. Care va fi fost cel dintîi episcop de la Geoagiul de Sus, precum și urmașii acestuia, pînă la anul 1557, cînd este pentru prima dată pomenit documentar, vlădica Cristofor, nu se știe nimic. Documentul în care se vorbește de acest vrednic episcop, face o mențiune importantă, privind vechimea acestei episcopii. În el se amintește de: «apertinențiile, veniturile și foloasele care le-a avut din vechime (ab antiquo) acel episcopat»⁴. Marele istoric Nicolae Iorga dă ca prim ctitor al acestui așezământ minăstiresc, pe Radu de la Afumați, domnitor al Țării Românești, între anii 1521—1529, stăpînitor al unor domenii din Transilvania, între care Stremțul, Geoagiul de Sus și Cetea⁵. Printre ctitorii mai de seamă se pomenește și un logofăt Ioan Noroceea din Pitești⁶. Numirea episcopului Cristofor, potrivit documentului amintit, se face de văduva lui Ioan Zapolya, Izabela, la intervenția domnitorului Țării Românești, Pătrașcu cel Bun, tatăl lui Mihai Viteazul. Izabela arată că l-a numit pe Cristofor episcop «după rugăciunea unor credincioși ai noștri și pentru meritele, virtuțile și cunoștințele speciale de limbă și literatură grecească ale lui»⁷. Între datorințele vlădicăi Cristofor erau îndeosebi mărturisirea credinței ortodoxe, precum și «să învețe, să certe și să pedepsească pe cei cu purătări rele»⁸. Jurisdicția acestui episcop se întindea peste toată partea sudică a Transilvaniei, peste partea nord-estică, păstrînd episcopul de la Vad. Păstorirea lui Cristofor a fost însă de scurtă durată, în locul lui fiind amintit în primăvara anului 1559, episcopul Sava din Țara Românească, care și el după puțin timp a fost scos din scaunul episcopal, pentru a face loc episcopului Gheorghe, fost

1. Ștefan Meteș: *Episcopia Geoagiului de Sus (1557—1957, Comemorare de 400 de ani, în: «Mitropolia Ardealului»*, II, (1957), nr. 9—10, p. 654.

2. Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania*, vol. I, Sibiu, 1935, p. 74.

3. Pr. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, p. 113—114.

4. Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 74.

5. Nicolae Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, București, vol. I, p. XII; vezi și: Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești*, p. 73; Prot. Ioan Dăncilă, *În slujba neamului prin Evangheliile*, Sibiu, 1925, p. 65—94; Vasile Drăguț, *Pictura murală din Transilvania*, București, 1970, p. 67; Acad. Andrei Oțetea, *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 151.

6. Ștefan Meteș, *Satul ardelean Cetea și logofătul Ioan Noroceea din Pitești și iobagii săi*, Cluj, 1933, p. 4—42.

7. Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 75.

8. Andrei Șaguna, *Istoria Bisericii Ortodoxe*, vol. II, Sibiu, 1860, p. 97—98.

preot la Ocna Sibiului⁹. La 10 aprilie, 1562, episcopul Sava se reîntoarce la Episcopia Geoagiului, fiind recomandat clerului românesc din districtele Hațeg și Caransebeș, de către principele Ioan Sigismund Zapolya¹⁰. Vlădica Sava, dirz apărător al credinței strămoșești, în fața uneltirilor calvine și catolice, nevoind să primească îndemnul lui Zapolya de a îmbrățișa calvinismul și să schimbe legea ortodoxă, a găsit că este mai bine să părăsească scaunul episcopal. Din această cauză i s-a luat casa din Lancrăm, în noiembrie 1570¹¹. Trebuie să menționăm, în legătură cu acest vlădică Sava de la Geoagiu, că prima carte românească, intitulată *Întrebarea creștinească*, tipărită de diaconul Coresi, la Brașov, în 1559, s-a făcut cu binecuvîntarea lui, «cu care a și încetat șirul episcopilor de la Geoagiu»¹². Minăstirea se mai menține ca așezămint monastic, încă cel puțin două veacuri, prin călugării ei umili dar plini de credință și de trăire sfântă, care pentru a păstra dreapta credință, au trebuit ca să îndure tot felul de prigoane, de lipsuri și de suferințe. Astfel, în timpul mișcării religioase a lui Sofronie de la Cioara, generalul Bucow, îndemnat de episcopul unit Petru Pavel Aaron, hotărî să distrugă pe lângă multe biserici și minăstiri, și vechea reședință episcopală de la Geoagiu. Faptul acesta îl aflăm de pe foile îngălbenite ale unui vechi Octoih, de la Minăstirea Rîmeț, pe care stă următoarea însemnare: «Aceasta aicea am însemnat, acest lucru cu jale adevărată, cînd au stricat necredincioșii minăstirea de la Rîmeț și cea de la Geoagiu, la anul 1762, în august 10, într-o zi Sîmbătă, spre peirea lor... scris-am eu Silivestru monachul»¹³. După această dată, nu s-a mai putut înghimba o viață monahală, la Geoagiul de Sus. Biserica a fost restaurată și pictată, potrivit unei inscripții de lângă un tablou votiv, din pronaos, la anul 1724. «Aspectul clădirii actuale, o biserică-sală, cu clopotniță în Vest și altar heptagonal»¹⁴. Din cercetările și constatările făcute, este de menționat că sub pictura de la suprafață, de care ne vom ocupa în această lucrare, se mai observă urme ale unei alte picturi, mai vechi.

Legătura indisolubilă dintre dogmă și icoană. — S-a spus despre pictura icoanelor, că «ea nu este numai o artă, ci ceva mai mult decît o artă, o viziune a lui Dumnezeu, o cunoaștere a lui Dumnezeu, o mărturisire prin mijlocirea artei»¹⁵. De aceea, pictura bisericească, pe lângă valoarea sa ca artă religioasă, are și o inestimabilă valoare moral-dogmatică. Căci precum harul dumnezeiesc ajută prin puterea sfințelor taine la întipărirea în credincios a asemănării dumnezeiești, tot așa prin pictura bisericească se redă în mod intuitiv anumite învățături de credință. «Ceea ce cuvîntul spune urechii, precizează Sfîntul Vasile cel Mare, pictura arată deasemenea prin imitare»; iar Sfîntul Grigore de Nazianz, se exprimă astfel: «Pictura lucrează cu culorile, ca într-o carte vorbitoare»¹⁶. Sfîntul Ioan Damaschin, vorbind despre necesitatea icoanei pentru credincios, spune că: «Omul, fiind circumscris în timp și spațiu, datorită insuficiențelor firii omenești, nu poate avea o cunoștință directă a celor nevăzute, nici a celor trecute sau viitoare. Din pricina acestor insuficiențe de cunoaștere ale firii omenești, a fost descoperită icoana, care servește... la revelarea și arătarea celor ascunse»¹⁷. S-a afirmat că «icoana privită ca pictură strict bisericească poate fi corect înțeleasă, numai din punctul de vedere al învățaturii dogmatice»¹⁸. Datorită acestui fapt, pictura bisericească a căpătat în Biserica Ortodoxă o mare dezvoltare, icoanele ajungînd ca să fie socotite ca o parte integrantă veșnică

9. Ștefan Meteș, *Satul ardelean, Cetea...*, p. 3; vezi și: Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 75.

10. A. Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, 1904, p. 303—304.

11. Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 77, 107, 108, 127, 261; vezi și: A. Bunea, *Ierarhia românilor...*, p. 303—304; Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor...*, p. 175.

12. Pr. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe...*, p. 113—114.

13. Nicolae Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, București, 1906, p. 158.

14. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959, p. 570.

15. Sergiu Bulgakoff, *Ortodoxia*, în românește de Nicolae Grosu, Sibiu, 1933, p. 181.

16. Charles Diehl, *La peintures byzantines*, Paris, 1933, p. 8.

17. Sf. Ioan Damaschin, *Cutul sfințelor icoane, Cele trei tratate contra iconoclaștilor*, traducere de D. Fecioru, București, 1937, p. XXXI.

18. Arhim. Anatolie Kuznețov, *Icoana ortodoxă ca expresie a învățaturii dogmatice a Bisericii*, în «Revista Patriarhiei din Moscova», nr. 11/1970, p. 73—79, tradus în românește de Ion V. Georgescu, în «Ortodoxia», XXIII (1971), nr. 4, p. 585.

și supra temporală a Bisericii Ortodoxe¹⁹. Atît de mult și atît de adînc a pătruns cîntea icoanelor în sufletele credincioșilor «încît ar părea că nu se poate vorbi despre o evlavie ortodoxă, făcînd abstracție de icoane»²⁰. Orice credincios ortodox simte nevoia de a avea în fața sa o reprezentare a unei teme a credinței lui. El fiind o unitate psiho-fizică, «nu se mulțumește să se apropie de Dumnezeu numai pe calea contemplației spirituale, ci dorește să vadă, să atingă cu degetul, să sărute cu buzele. El vrea să-și umple ochii sufletului cu misterul care-l înconjoară»²¹. Icoanele ne redau învățături de credință, privind adevărurile revelate, ca și Sfînta Scriptură, așa încît «ceea ce Scriptura ne spune prin cuvinte, menționează Sf. Părinți, icoanele ne anunță și ne fac prezenți prin culori»²². Pentru acestea icoanele au fost numite «oglinzi în care se reflectă veșnicia, chei care ne descuie ușile lumii inteligibile, porți sau ferestre deschise spre acel cer nou și pămînt nou, pe care-l așteptăm, potrivit făgăduinței» (Apoc. XXI, 1 ; II Petru III, 13)²³.

În pictura bisericească se reprezintă întregul plan de restaurare a ordinii divine, a creației, ordine în care stăpînește Harul dumnezeiesc, cu toate darurile lui binefăcătoare. «Toată învățătura dogmatică a Bisericii exprimată în teologia Sfinților Părinți, a devenit izvor pentru arta bisericească»²⁴. Astfel, «legătura artei bisericești cu dogma despre intruparea lui Dumnezeu, s-a manifestat în formă strălucită în timpul iconoclasmului la Bizanț. Fiul lui Dumnezeu, o dată ce a devenit om adevărat, poate fi zugrăvit ca om. A nu fi de acord cu aceasta, era egal cu tăgăduirea realității întrupării însăși și ca urmare ascundea în sine primejdia pentru credință și răscumpărare și mîntuire»²⁵. Sfinții Părinți, care au participat la Sinodul VII ecumenic au întărit tradiția zugrăvirii icoanelor, prin trimiterea la Sfînta Tradiție a Bisericii, zicînd : «Zugrăvirea de icoane nu este deloc imaginată de zugravii de icoane, ci dimpotrivă ea este rînduită canonic și constituie Tradiția Bisericii sobornicești»²⁶. Acest lucru îl arată și Simion al Tesalonicului, zicînd : «Zugrăvește cu culori în conformitate cu tradiția și această pictură va fi pe tot atît de adevărată, cum este Scriptura în cărți și harul dumnezeiesc se va cobori asupra ei, pentru că ceea ce reprezintă ea este sînt»²⁷. Așadar icoana «dă o anumită amprentă credinței... care nu este un fenomen vag bazat pe simple povești, ci ea este puternic ancorată în istorie, în concretul faptelor petrecute odinioară aveau»²⁸. Sfinții Părinți au reliefat la Sinodul VII ecumenic acest adevăr : «Cu cît mai mult va privi aceste chipuri cineva, cu atît mai mult își va aduce aminte de cel reprezentat și se va sili să-i imiteze, simțîndu-se îndemnat să-i mărturisească respect și venerație»²⁹.

Urmînd acestei tradiții, pictura ce împodobește biserica vechii Episcopii a Geoagiului redă și ea o seamă din lemele dogmatice ale credinței Bisericii noastre, pe care vom încerca să le tilcuim în cele ce urmează.

Teme dogmatice în pictura bisericii vechii episcopii a Geoagiului. — Ca în orice biserică, și în biserica vechii episcopii a Geoagiului, vom găsi potrivit erminiei de pictură bisericească, transpuse pictural, momente importante din istoria mîntuirii, în-

19. Pr. Prof. Corneliu Sirbu, *Adevărul și frumusețile Ortodoxiei*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 4, p. 596. 20. Sergiu Bulgakoff, *Ortodoxia...*, p. 176.

21. Dom Ildelfons Dirks, *Les Saintes icones. Essai de synthèse pour les faire, comprendre et aimer*, II-ème, ed. Prieuré d'Amay sur Meuse (Belgique), 1939, p. 14. Cf. Magistrand N. V. Stănescu, *Sensul ortodox al icoanei*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 2, p. 245.

22. *Canonul III al Sinodului al VII-lea ecumenic*, Cf. magistrand N. V. Stănescu, *Sensul ortodox al icoanei...* p. 246.

23. Pr. Prof. Ene Braniște, *Teologia icoanelor*, în : «Studii Teologice», IV (1952), nr. 3—4, p. 190. 24. Arhim. Anatolie Kuznețov, *Icoana ortodoxă...*, p. 586—587.

25. *Ibidem*, p. 508.

26. *Canonul al VI-lea al Sinodului al VII-lea ecumenic* ; cf. Arhim. Anatolie Kuznețov, *Icoana Ortodoxă...*, p. 589.

27. Simion al Tesalonicului, *Dialogul împotriva erezilor*, cap. 23 ; cf. Arhim. Anatolie Kuznețov, *Icoana ortodoxă...*, p. 591.

28. Aug. Bidjan, *Despre vechile icoane românești pe sticlă și tematica lor*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 11—12, p. 1239.

29. Cf. Nicolae, mitropolitul Ardealului, *Sfinții în viața morală ortodoxă*, în «Studii de teologie morală», Sibiu, 1969, p. 332.

cepind cu creația lumii și sfîrșind cu găsirea crucii Mîntuitorului de către Sfinții Constantin și Elena. Sînt redată în această pictură teme dogmatice reprezentînd subiecte despre: Sfînta Treime, hristologie, pnevmatologie, soteriologie, ecleziologie, mariologie, anghelologie, antropologie, cultul sfinților, sfînte taine, eshatologie și ierarhia bisericească. Toate aceste teme dogmatice sînt susținute și prezentate, în mod fidel, conform învățăturilor din Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție.

Intrucît de pictura bisericii vechii Episcopiei a Geoagiului nu s-a ocupat nimeni pînă în prezent, vom căuta în chip descriptiv să o înfățișăm, atît cît a mai rămas din ea, datorită vitregiei vremurilor prin care a trecut această biserică, ca și alte biserici și multe mînăstiri din Transilvania.

Biserica este zidită din piatră și cărămidă, în stil ortodox, avînd formă de navă. Sub cornișă are un brîu compus din tor între zimți de cărămidă, care fac parte din stilul arhitecturii din Țara Românească. Naosul este despărțit de pronaos printr-un zid masiv, avînd o deschidere în semi-calotă. În pronaosul bisericii, pe perețele sudic, se află un tablou votiv, ce reprezintă un preot în veșmint, ținînd în mîna stîngă o biserică, cu înfățișare asemănătoare, cu cea existentă. Lîngă acest tablou se află următoarea inscripție, cu caractere cirile: «pth. Protopop ot Karilova, ctitorul bisearicii, rucopiseț, Popa Ivan zugrav I. Nistor, 1724, luna Mai, 5 zile». În afară de acest tablou votiv, nu se mai observă nici o altă pictură decît cîteva motive geometrice, peste o vîruială albă. Doar pe pereții laterali ai semi-calotei dintre naos și pronaos, se pot descifra unele urme de pictură, cu motive ornamentale florale, care încadrează pictura unui serafim. Aceste urme precum și alte două icoane cu răstîgnirea Mîntuitorului de pe pilaștrii naosului, de lîngă sfîntul altar, ne dau să credem, că sub vîruiala albă din pronaos și sub întreaga pictură de la suprafață se află o altă pictură ce urmează să fie dată la iveală, prin grija specialiștilor istorici, care în anul 1974 au terminat restaurarea de consolidare a zidurilor și refacerea întregului acoperiș.

În naosul bisericii, pe bolta sferică, se află zugrăvit, într-un medalion rotund «Pantocratorul» sau Iisus ținînd în mîna stîngă Sf. Evanghelie deschisă și cu dreapta în semn de binecuvîntare. Chipul lui Iisus are o expresivitate pioasă, plină de blîndețe, fiind înconjurat de o aureolă, cu raze de soare și încadrat în mai multe cercuri, de o deosebită frumusețe picturală. Se vede preocuparea pe care a avut-o meșterul zugrav de a reda în acest chip, al Mîntuitorului, Frumusețea absolută a lui Iisus Hristos, Cel unic, fără de păcat, Noul Adam, care a restabilit în Sine frumusețea lui primordială. Avem aici înfățișată tema dogmatică despre hristologie, Iisus Hristos fiind în centrul tuturor actelor pentru refacerea chipului omenesc, cel strîcat de patimi și aducerea lui la starea dintii. Natura omenească s-a luminat prin intruparea Mîntuitorului de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria, chipul lui Dumnezeu arătînd chipul omului desăvîrșit, omul putînd să ajungă la îndumnezeire, însă nu după natură, ci după har. Prin pictarea chipului Mîntuitorului pe cheia de boltă a naosului, ceea ce este o abatere de la erminie, pictorul a voit să arate unitatea între Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiul, potrivit cuvîntelor din Sfînta Scriptură: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan X, 30); că în El locuiește toată plînatatea dumnezeirii (Col. II, 9); că este veșnic (Ioan XVII, 5); atotputernic: «Toate prînt-Insul s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut din tot ce s-a făcut» (Ioan I, 3), de asemenea «Datu-Mi-s-a toată puterea în cer și pe pămînt» (Matei XXVIII, 18); că este omniprezent: «Unde sînt doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sînt și Eu în mijlocul lor» (Matei XVIII, 20) și că i se cuvine adorare dumnezeiască: «Toți să cinstească pe Fiul, precum cinstește pe Tatăl. Cine nu cinstește pe Fiul, nu cinstește pe Tatăl care L-a trimis» (Ioan V, 23). Dealtfel, Mîntuitorul întărește toate aceste adevăruri de credință prin convorbirea pe care o are cu Sf. apostol Filip, cînd îi spune: «Cel ce M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl. Cum zici tu: arată-ne pe Tatăl? Nu crezi tu că Eu sînt întru Tatăl și Tatăl este întru Mine?» (Ioan XIV, 8—10).

În jurul «Pantocratorului» care reprezintă «cheia de boltă a sublimului, ce prezidează iconografia bisericii ortodoxe»³⁰, se află scenele cu cele șapte sfînte taine, încadrate în șapte cercuri, legate de un al optulea cerc: Domnul răstîgnit. Avem aici o viziune a infinitului, prin înlănuirea acestor opt cercuri. Este de remarcat în chip deosebit, concepția dogmatică a meșterului zugrav, care redă prin înlănuiri-

30. Vasile Drăguț, Vasile Florea, Dan Grigorescu, Marlin Mihalache, *Pictura românească în imagini*, 1111 reproduceri, București, 1970, p. 13.

rea și interdependența celor șapte Sfinte Taine, toate legate printr-un lanț ce pleacă din mîna dreaptă a Mîntuitorului răstignit, întreaga Taină a iconomiei mîntuirii noastre. Tot ce ține de om vine din mîinile lui Dumnezeu, potrivit cuvintelor Psalmistului: «Mîinile Tale m-au făcut și m-au zidit, înțeptește-mă și voi învăța poruncile Tale» (Ps. CXVIII, 73) și «Dîndu-le Tu lor, vor adună; deschizînd Tu mîna Ta toate se vor umple de bunătăți» (Ps. CIII, 29). Deasemeni, este de remarcă și faptul, că din coasta dreaptă a Mîntuitorului pornește o mlădiță de viață de vie cu frunze și ciorchini de struguri, aceasta simbolizînd potirul euharistic, ce nu se poate obține decît numai prin Jertfa Mîntuitorului pe cruce. Găsim îmbinată aici, într-un tot armonic, noțiunea de jertfă, specific creștină, ce are la baza ei dragostea lui Dumnezeu, care atît de mult a iubit lumea, încît după însăși cuvintele Domnului nostru Iisus Hristos «pe Fiul Său cel unul-născut, L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (Ioan III, 16).

De o parte și de alta a Mîntuitorului răstignit, se află Maica Domnului și Sfîntul Evanghelist Ioan aureolați, în momentul greii pămîiri, fără asemănare de pe muntele Golgota, pentru întreaga omenire și de restaurarea ordinii divine. Prin Jertfa de pe cruce Domnul nostru Iisus Hristos a adus lumii mîntuirea obiectivă, împacînd-o cu Dumnezeu. Văzînd crucea Mîntuitorului creștinul ortodox vede mîntuirea lui, potrivit cîntării bisericești: «Crucii Tale celei făcătoare de viață neîncetat închinîndu-ne, Hristoase Dumnezeule, Invierea Ta cea de a treia zi o mărim, că printrînsa ai înnoit firea noastră cea stricată, Atotputernice, și suirea la ceruri, ne-ai arătat, ca un bun și de oameni iubitor»³¹.

Primul cerc legat de cel al Răstignirii, din partea dreaptă, cuprinde Sfînta taină a Botezului. În acest medalion, este pictat un preot, avînd în mîini un prunc, pe care-l ține deasupra cristelniței. În spatele preotului, se află un diacon cu orar și cădelniță. Lîngă cristelnița se observă două femei, îmbrăcate în port țărănesc, probabil mama și nașa pruncului. În această scenă a Botezului găsim multe învățături dogmatice, taina Botezului fiind ușa de intrare în Biserică și începutul renașterii noastre spirituale. Prin Botez sîntem altoiți în butucul viei care este Hristos și devenim mlădiță, ce se hrănește din sevele vieții Lui divine. Pictorul redă oficierea acestei Sfinte Taine, în chip desăvîrșit ortodox, prin cufundare, continuîndu-se tradiția, împotriva faptului că în Transilvania, în acest timp, cînd se face această pictură, ne găsim în plină frămîntare de impunere a uniției.

De partea cealaltă a Răstignirii este redată taina Sfîntului Mir, care este taina creșterii în viața spirituală, prin care cel botezat primește darurile Sfîntului Duh, spre creștere și sporire în viața cea nouă, de trăire cu Hristos. Disponerea persoanelor în această scenă este aceeași ca la Sfîntul Botez, observîndu-se în centrul scenei cristelnița, ceea ce înseamnă că această Taină se administrează imediat după Botez, potrivit învățăturii dogmatice a Bisericii Ortodoxe.

După această taină, în ordine, este zugrăvită scena Sfintei Taine a Împărtășaniei, scenă ce este legată de medalionul cu Sf. Taină a Botezului. Preotul avînd în mîna dreaptă lingurița, iar Potirul pe sfînta masă, dă Sfînta Împărtășanie, asistat cu multă evlavie de un diacon. Sfînta Împărtășanie în concepția ortodoxă este taina unității noastre cu Hristos și unității noastre întreolaltă, ea alcătuiind hrana vieții celei noi, după cuvintele Domnului: «Cel ce mănîncă trupul Meu și bea singele Meu, petrece întru Mine și Eu întru el» (Ioan VI, 56).

De medalionul în care este redată scena cu taina Sfîntului Mir e legată scena cu taina Pocăinței, avînd în centrul medalionului preotul îmbrăcat în veșmînte și un penitent în genunchi. Este de remarcă faptul că disponerea scenică a sfîntelor taine este făcută de meșterul zugrav, nu la voia întîmplării, ci într-o înlănțuire firească și logică. De cercul cu taina sfintei Împărtășanii este legat cercul cu taina Hirotoniei, ceea ce înseamnă că pentru această sfîntă taină a împărtășaniei se cere un preot ca slujitor. Se confirmă astfel, legătura indisolubilă între Sfînta Taină a Împărtășaniei și ierarhia bisericească. Căci nu se poate vorbi de sfînta taină a Împărtășaniei, decît în cadrul ierarhiei bisericești, după cum nu se poate concepe o ierarhie bisericească, fără sfînta Împărtășanie. Potrivit concepției ortodoxe, orice taină trebuie să fie săvîrșită de Biserică, adică de episcop sau de preoți, organele ei rînduite pentru aceasta și imputernicite cu un dar dumnezeiesc deosebit. Numai Botezul, în caz de necesitate urgentă, poate fi săvîrșit și de un mirean «dar de un mirean membru

31. *Catavasier sau Octoihul mic*, București, 1970, p. 103 (Prima stîhiră, gls. IV).

al Bisericii, care îi transmite puterea dumnezeiască prin taine»³². Unirea cu Hristos nu poate avea loc decât în Biserică și prin Biserică, prin Sfintele Taine ca lucrări, prin care credinciosul se încadrează în comunitatea bisericească, lucrări prin care el intră, în mod implicit «în ordinea obiectivă cosmică a realității, în relația reală dintre om și făpturi»³³.

Medalionul cu scena sfintei taine a Hirotoniei cuprinde următoarele personaje: episcopul în odăjdii arhieresti, șezând pe scaun. Un preot ține o carte deschisă și un diacon cu cădelnița, iar în fața episcopului stă un tânăr în genuchi. Pe capul tânărului venit la hirotonie se află puse mâinile episcopului. Este redat aici momentul hirotoniei. Scena cu taina Cununii e legată de o parte cu cercul sfintei taine a Pocăinței, iar de cealaltă parte cu taina Maslului. În această scenă, preotul are de-a stînga și de-a dreapta lui, mirele și mireasa, care-și dau mîna în formă de legămint, pe care-i binecuvîntează cu mîna dreaptă, primindu-le jurămintul de credință. Deoparte și de alta a mirelui și miresei se află nunul și nuna. De remarcat că așezarea scenică a personajelor de la această sfințită taină este conformă tradiției ortodoxe, cu un rînd de nași nu cu două, trei sau chiar mai multe rînduri de nași, cum s-a luat obiceiul ca să se facă prin unele părți ale țării.

Față în față cu medalionul ce cuprinde Răstignirea, deoparte și de alta a «Pantocratorului», e redată scena cu taina Maslului. În această scenă ni se înfățișează un bolnav pe pat, înconjurat de șapte preoți, îmbrăcați în veșminte preoțești, cu aureolă în jurul capetelor. Numărul de șapte preoți, nu este dat la voia întâmplării, ci ca să se arate învățătura ortodoxă a oficierii acestei sfinte taine, potrivit rînduiei Bisericești prin șapte preoți. Trebuie să menționăm că fiecare scenă cu cele șapte Sfinte Taine, are zugrăvit în partea extremă, de sus, Sfîntul Duh, în chip de porumbel, înconjurat de raze strălucitoare, prin aceasta zugrăvind căutînd să redea învățătura dogmatică a Bisericii că nici o lucrare de renaștere și de sfințire nu se poate face fără ajutorul harului divin. Duhul Sfînt este cel care ajută ca să se reverse harul dumnezeiesc în inimile credincioșilor. Întreaga putere de curățire de patimi și de desăvîrșire a credincioșilor vine tot prin puterea Sfîntului Duh, El ajutînd la întărirea sufletului ca să poată înainta pe culmile sfințeniei și unirii lui cu Dumnezeu. Peste tot se arată lucrarea de sinergie, de colaborare a omului cu Dumnezeu în actul mîntuirii. Omul este făcut pentru transcendent, ceea ce explică năzuința lui continuă de a se apropia de Dumnezeu. Această apropiere nu se poate face decât prin îmbrăreuna-lucrarea a harului cu voința celui ce crede, a îmbinării puterii divine cu strădaniile omenești. De fapt, în esența ei, mîntuirea este viața cea nouă trăită în unire cu Sfîntul Duh. Pe deoparte se arată în toate scenele cu sfintele taine voința lui Dumnezeu de a intra în relație cu omul credincios și în același timp voința acestuia de a se face părtaș la perfecțiunea divină. Această temă teandrică este redată de zugrav într-un mod fidel, potrivit învățăturilor dogmelor ortodoxe. Prin tonul auriu, al aureolelor, prin culorile potrivite pentru fiecare scenă zugrăvită, se redă un cadru sărbătorec, arătînd transfigurarea îndeplinită în chipul omului, prin Harul divin, ce lucrează prin fiecare Sfințită Taină în parte și prin toate la un loc. Lanțul ce leagă cele șapte Sfinte Taine, ce pleacă din mîna dreaptă a Mîntuitorului răstignit, redă în chip simbolic raportul de iubire între ființa noastră umană și Dumnezeu și între semenii noștri, «Dumnezeu însuși introducîndu-se în lume ca dar și cuvînt suprem, revelînd în Sine din nou lumea întreagă și pe om ca un asemenea dar și cuvînt. Fiul lui Dumnezeu, care se dăruiește Tatălui în mod desăvîrșit, ca răspuns la dăruirea de Sine a Tatălui către El, luînd firea omenească Se dăruiește Tatălui și ca om... dar ni se dăruiește și nouă în modul desăvîrșit în care Se dăruiește Tatălui, ca viață și Cuvînt dumnezeiesc și omenesc»³⁴. Toată această lucrare se face prin iconomia mîntuirii divine. Credinciosul trebuie să repete drumul lui Hristos, cu ajutorul sfîntelor taine, care-l renasc la viața cea nouă de trăire în Duhul Sfînt. În întreaga acțiune de mîntuire și de sfințire a omului «Duhul continuă să fie împreună-lucrător cu Hristos, sau Hristos continuă să lucreze prin Duhul»³⁵. Această temă

32. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Ființa Tainelor în cele trei confesiuni*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 1, p. 9.

33. *Ibidem*, p. 12.

34. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Chipul lui Hristos în Biserica Răsăriteană: Iisus Hristos, darul și cuvîntul suprem al lui Dumnezeu*, în «Ortodoxia», XXV (1975), nr. 1, p. 9.

35. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, *Sfîntul Duh în revelație și în Biserică*, în «Ortodoxia», XXVI (1974), nr. 2, p. 236.

dogmatică pnevmatologică e redată de meșterul iconograf cu o mare putere de pătrundere și de înaltă viziune a adevărilor de credință ortodoxă.

În registrul descendent, următorul scenelor cu sfintele taine și răstignirea, sub cupola, în cele patru unghiuri sferice, pe pandantivi, sînt zugrăvite trei praznice împărătești: Nașterea lui Iisus, Întîmpinarea Domnului și Botezul, la care se adaugă scena cu învierea lui Lazăr. Atît la scena cu Nașterea lui Iisus precum și la scenele cu Întîmpinarea Domnului și Botezul, vedem iarăși prezența Sfîntului Duh. De asemenea toate personajele sînt aureolate, fiind transfigurate prin har, reflectînd în chipul lor, lumina dragostei și a bunătății divine. Pe suprafața arcurilor mari, care susțin cupola, între pandantivi și pe intradosul acestor arcuri sînt zugrăviți în medalioane, chipuri de sfinți, arătînd în întreaga lor figură, că sînt părtași unei vieți profund spirituale, ca reprezentanți ai altor norme de viață, cu totul nou, față de ordinea lumii văzute. Cinstirea Sfîntilor nu poate umbri proslăvirea lui Dumnezeu. Dimpotrivă, Mîntuitorul însuși le-a dat slava, primită de El de la Tatăl din veci (Ioan XVIII, 22). «Grație Sfîntilor, în Biserica noastră, creștinul nu este izolat în pustii acestei lumi, ca un copil rătăcit într-o pădure sau ca un Robinson pe o banchiză de gheață la pol»³⁶. Meșterul zugrav, avînd în vedere cinstirea Sfîntilor, îi așează la loc de cînstire, pe suprafața arcurilor, ce susțin cupola, pentru ca să fie cît mai la vedere, «Rugăciunile noastre către Sfinți nu se adresează unor morți, unor necunoscuți, unor indiferenți, unor neputincioși..., ci se adresează celor mai de cînstire mădule ale trupului lui Hristos, ...unite cu noi în aceeași credință, chemare și nădejde întru Capul și Mîntuitorul lor și al nostru»³⁷. Sfîntul Apostol Pavel vrînd să arate acest adevăr zice: «Suntem un trup și un Duh, într-o nădejde a chemării, avînd un Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, care este peste toți și prin toți și întru noi» (Efes. IV, 4—6). Biserica a avut grijă, nu numai prin sinaxarele din Minee, ci și prin zugrăvirea icoanelor lor, să țină aprinse aceste făclii ale Sfîntilor care s-au mistuit pentru Hristos și pentru luminarea căii credincioșilor.

Partea estică a naosului înfățișează, în registrul de sus, trei scene principale: «Iisus Hristos dus la Pilat», «Iisus dus la Ana și Caiafa», «Iisus în fața lui Pilat», cînd acesta se spală pe mîini. Pe perețele de nord al naosului, în același registru cu scenele amintite, se înfățișează alte trei scene privind Patimile Mîntuitorului. În scena de la mijloc, este înfățișat Iisus Hristos în momentul cînd I se pune cununa de spini pe cap. Pe o eșarfă, în planul superior al scenei, se scrie: «Că Mi-au pus cunună de spini». În stînga acestei scene, este înfățișat Mîntuitorul bătut la stîlp de către doi ostași. În a treia scenă este înfățișat: «Iisus Hristos căzînd sub cruce», înconjurat de ostași care-L lovesc cu biciul. Pe perețele sudic al naosului, în același registru cu scenele amintite, sînt înfățișate trei momente de seamă din viața Mîntuitorului: «Iisus în Grădina Ghetsimani, rugîndu-se», «Prinderea lui Iisus» și «Învierea Domnului».

Este de remarcat că în toate aceste scene cu «Patimile Mîntuitorului», «printr-o subtilă interpretare, personajele negative sînt îmbrăcate în uniforma ostașilor turci, sau în costumul de epocă al altor asupritori»³⁸. Deasemenea aceste personaje nu sînt aureolate, arătînd prin aceasta lipsa lor de trăire cu Duhul Sfînt. Astfel, poporul nostru, prin penelul unor pictori ridicați din mijlocul lui, și-a arătat toate suferințele și asupririle de veacuri, legîndu-le de suferințele și Patimile Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Scena cu Învierea Mîntuitorului este zugrăvită lingă sfîntul altar, în față, ca fiecare credincios văzînd suferințele Mîntuitorului, să-și ridice mîntea, potrivit învățăturii Bisericii la revenirea la viață a tuturor celor care au trăit pe pămînt și au decedat înainte de a doua venire a Domnului. Mîntuitorul prin Învierea Sa din morți a învins pentru totdeauna moartea, în trupul Său. O învingere asemănătoare, dar referitoare la toți oamenii, va fi odată cu învierea generală. Învierea Mîntuitorului este chezașia întregii credințe a Bisericii și a învierii noastre, potrivit cuvîntelor Apostolului neamurilor: «Căci dacă nu este învierea morților, nici Hristos n-a înviat.

36. *Teologia dogmatică și simbolică*, vol. II, manual pentru Institututele teologice, 1958, p. 758.

37. Prof. Teodor M. Popescu, *Doctrina Bisericii Ortodoxe despre cultul sfinților*, în «*Studii Teologice*», III, (1951), nr. 5—6, p. 313.

38. Prot. Ion B. Mureșanu, *Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului*, Timișoara, 1973, p. 12; vezi și Vasile Drăguț, ș.a., *Pictura românească...*, p. 25.

Și dacă Hristos n-a înviat, deșartă este atunci predica noastră, deșartă este și credința voastră» (I Cor. XV, 13—14). Dar «Dumnezeu care a înviat pe Domnul și pe noi ne va învia prin puterea Sa» (I Cor. VI, 14).

Sub scenele cu Patimile Domnului, în registrul inferior, pe peretele nordic, se află scena cu Sfântul Ilie, în car de foc, înălțându-se spre cer. Pe peretele din apus, în același registru sînt pictate scenele: Daniil în groapa cu lei și Sf. Maria Egipteanca cu Ava Zosima. Pe peretele din sud, sînt înfățișați, așa cum scrie pe o eșarfă: Sfântul Țar (= împărat) Constantin și Sfînta Țarină (= împărăteasă) Elena», cu cruce la mijloc, îmbrăcați în veșminte împărătești, cu cununi pe cap și aureolați. Deoparte și de alta a pilaștrilor naosului, sînt zugrăvite chipuri de cuvioși: Antonie cel Mare, Sava, Anatolie, precum și Sfîntii mucenici, Teodor, Dimitrie, Hristofor, Procopie etc.

În sfîntul altar, pe centrul bolții, este înfățișată Sfînta Treime, cu globul pămîntesc. După concepția ortodoxă, Sfînta Treime este temelie Bisericii și a vieții creștine. Meșterul zugrav zugrăvind aici, pe bolta sfîntului altar, Sfînta Treime a vrut să scoată în evidență acest adevăr de neclintit al întregii noastre pietăți și vieți religioase. De fapt, Biserica este prezența Sfîntei Treimi între credincioși prin harul cel dumnezeiesc. Viața în har e viața în Duh sau viața în Sfînta Treime. Orice faptă bună a credinciosului se produce din prezența și lucrarea Sfîntei Treimi în om. «În concepția ortodoxă a primi harul și a trăi în har înseamnă a primi pe Duhul Sfînt și prin El întreaga Sfîntă Treime și a fi în comuniune cu Ea. Iar a fi în comuniune cu Sfînta Treime înseamnă a fi în Biserică, sau viceversa»³⁹.

În partea de răsărit a altarului, pe semi-calotă, în planul imediat vecin cu medalionul Sfîntei Treimi, este zugrăvit chipul Maicii Domnului cu Pruncul Iisus în brațe, stînd pe un tron, încadrată de Sfîntii Arhangheli Mihail și Gavriil, în atitudine de adorare. În registrul al treilea, sînt înfățișați în medalioane profeți și drepti din Vechiul Testament. În registrul de jos, pe peretele de răsărit al absidei altarului, se observă cîteva chipuri de sfînti ierarhi și de diaconi. Pe peretele iconostasului, în interior, în registrul prim, de sus, sînt zugrăviți în medalioane sfînti rugători. În registrul doi, în partea dreaptă a sfîntelor uși este zugrăvită sfînta mahramă, iar în partea stîngă Maica Precurată, în mărime naturală, îndurerată.

Din înfățișarea acestei picturi bisericești, a străvechii biserici a Episcopiei Geoagiului, se poate constata în mod limpede, că preocuparea meșterilor zugravi a fost de a reda în chip întru totul fidel, învățăturile dogmatice ortodoxe, neținînd totdeauna seama de erminia tradițională⁴⁰. Din această pictură transpiră toată gama de simțire a trăirii religioase, a adevărilor revelate, după dreapta credință și toată curăția duhovnicească. Prezența Harului divin se face simțită cu ajutorul graiului simbolic: aureolă, culori, umbre, ornamente florale și figuri geometrice. Din toată compoziția lor de mister și subtilitate picturală, reiese o seamă de teme dogmatice, care sînt susținute și argumentate, pe bază de versete scripturistice și a întregii Sfînte Tradiții. Zugravii s-au străduit în mod conștient ca să redea întocmai, toate adevărurile de credință ortodoxă, în toată puritatea și plenitudinea originară, cău-tînd astfel să le sădească în inimile credincioșilor, spre a le însuși și înțelege, ca apoi înțelegîndu-le și simțîndu-le în mod desăvîrșit, să le trăiască în viața lor creștinească ortodoxă. Întreaga imagine a picturii bisericii vechii Episcopii a Geoagiului, are o mare putere de evocare, de luminozitate, conferind în toată întinderea ei, puternice accente de simțire și de trăire ortodoxă. Pentru păstrarea credinței noastre strămoșești, în fața atacurilor sectare și de alte credințe, această pictură, ca de altfel întreaga pictură a Bisericii, a adus o contribuție însemnată la instruirea religioasă a credincioșilor, alcătuiind pentru tot trecutul Bisericii noastre, un adevărat com-pendiu de dogmatică ortodoxă.

39. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Condițiile mintuirii*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 5—6, p. 248.

40. În legătură cu dispunerea scenică a întregii picturi a Bisericii Ortodoxe, a se vedea articolul Pr. Prof. Ene Braniște, *Programul iconografic al Bisericilor Ortodoxe, îndrumător, pentru zugravii de Biserică*, în «Biserica Ortodoxă Română», XCII (1974), nr. 5—6, p. 730—771.

Doctorand Samir Gholam

LEGEA DIVINĂ ȘI LEGEA BISERICESCĂ

(*Jus divinum et Jus ecclesiasticum*)*

Taina Bisericii rămâne nepătrunsă celor care nu intră într-însa prin ușile revelației. Descoperirea dumnezeiască este calea prin care slăbiciunea celui credincios este ferită de alunecare de la adevăr, și, prin urmare, ajutată în înțelegerea acestuia. În Sfânta Scriptură, unde Revelația este dată în scris, Biserica este reprezentată ca o comunitate a celor care au crezut în Iisus Hristos și au primit Botezul în numele Lui (Fapte II, 38, 39, 42, 44, 46, 47) mărturisind aceiași credință despre persoana și faptele lui Iisus Hristos, fiind uniți între ei printr-o legătură spirituală și adăpîndu-se din harul Sfântului Duh sub conducerea nevăzută a lui Hristos, prin Sfinții Apostoli. Comunitatea aceasta este rezultatul unor secole de pregătire în care Dumnezeu a crescut pe omul credincios și l-a educat pînă la înțelegerea tainelor Sale divine. Iar acum, aceste taine fiind revelate și încredințate acestei comunități, Biserica, sub călăuză Duhului Sfînt, se îndreaptă spre starea pregătită ei înainte de creația lumii. Această comunitate divino-umană, în constituția ei desfășurîndu-și activitatea în spațiu și timp, a ținut seama de împrejurările oferite de aceste dimensiuni. De aceea, pe lîngă voința divină care o conduce, Biserica a întrebunțat și va întrebunța și un element propriu dimensiunilor respective, care, la rîndul său, este de asemenea condus de voința divină. În istoria mîntuirii, consemnată în Sfînta Scriptură, legea divină pozitivă sau ceea ce se mai numește «*Jus divinum*», este tocmai expresia acestei voințe, iar referitor la Biserică, legea bisericească sau «*Jus ecclesiasticum*» constă în observarea poruncilor lăsate de Mîntuitorul, ținînd seama și de împrejurările în care Biserica își desfășoară activitatea. În acest studiu vom arunca o privire asupra aplicării în timp a voinței divine cit și a volii Bisericii.

Voia lui Dumnezeu exprimată:

a) În *Sfînta Scriptură*. — Legea veșnică sau legea eternă este voința lui Dumnezeu care a adus la existență creația văzută și cea nevăzută, spre a le împărtăși din fericirea Sa cea negrăită. Această creație a fost făcută după o ordine, care de altfel s-a și păstrat în natură. Dumnezeu a vrut ca această ordine să nu fie nîcicum tulburată¹. Prin natura și funcția ei, ea este altceva decît ordinea juridică. Cel care o asimilează unei ordine juridice confundă două ordine întru totul deosebite.

Voința divină, care rînduiește stabilirea acestei ordine, constituie izvorul legii veșnice. Aceasta, la rîndul ei, cuprinde legea divină pozitivă, a cărei revelație a fost mai pe urmă înscrisă în cărțile Vechiului Testament și în cele ale Noului Testament. Știrbirea ordinei stabilite de Dumnezeu, prin căderea omului în păcat, a necesitat revelarea unei legi divine pozitive pentru a o restabili. Prin legea divină pozitivă se înțelege acea lege pe care Dumnezeu prin voința Sa o acordă celui ce crede printr-o revelație specială. Prin urmare, revelația este singurul izvor al legii divine pozitive, care se manifestă prin legămîntul încheiat de Dumnezeu cu cel credincios. Cel căzut este judecat de Dumnezeu care îl restabilește în starea dinaintea căderii. Aceasta se datorește dreptății lui Dumnezeu imbinată cu dragostea Sa. Dragostea lui Dumnezeu îl stabilește pe cel ce crede din nou în viață, iar dreptatea Sa îi impune, în

* Lucrare de seminar, susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie, întocmită sub îndrumarea D-lui Prof. Iorgu Ivan, care a dat și avizul pentru publicare.

1. Fer. Augustin, *Contra Faustum*, L. XXII, C. 27, P.L., XLII, c. 416 și A. Molieu, art. *Loi éternelle*, în «*Dict. de Th. Cath.*», t. IX, 1-ère par., p. 877.

schimb, niște condiții. Acest act este numit legământ în Vechiul Testament. Prin el, Dumnezeu impune voința Sa în schimbul vieții acordate, stabilind stăpînirea asupra omului: «Vesnicul ne-a poruncit să punem în practică toate aceste legi... ca să ne păstreze viața» (Deut. VII, 24). Credinciosul aderă și se supune (Ieșire XXIII, 21; Lev. XXVI, 14—15; Deut. XXVIII, 15—68).

Legea divină pozitivă a Vechiului Testament, redată prin cuvîntul Toră (Ieșire XX—XXIII; Deut. V, 6—21; XX—XXVI), este mai mult decît o legislație, ea este o învățătură dată de Dumnezeu celor ce cred în El pentru a reglementa conduita lor. Ea a cunoscut două perioade: perioada premozaică și perioada mozaică. Prima perioadă cuprinde poruncile revelate sau descoperite lui Adam și Evei, lui Noe și lui Avraam, și din care amintim: deosebirea dintre animale curate și necurate, porunca de a nu consuma carne în singele ei, tăierea împrejur, căsătoria de levirat (Fac. VII, 2; IX, 4; XVII, 10; XXXVIII, 8)². A doua perioadă cuprinde legea morală, legea ceremonială și legea juridică. Legea morală cuprinde cele zece porunci ale Decalogului, în care se arată voința lui Dumnezeu în chip solemn. Legea ceremonială a avut ca scop trezirea conștiinței păcătoșeniei și îndreptarea spre căință. Ea a avut un caracter provizoriu, pînă cînd va fi înlocuită prin Legea Noului Testament, legea harului (II Cor. V, 17; Evr. X, 1; Gal. IV, 9; Fap. XV, 19). Legea juridică a avut ca scop organizarea poporului evreu în regim teocratic. Prin ea s-au reglementat relațiile cetățenești ale poporului evreu și separația sa de popoarele păgîne. Ultimele două legi — legea ceremonială și legea juridică — au fost abrogate de Legea Noului Testament, iar prima lege — legea morală a fost împlinită și desăvîrșită de Mîntuitorul Iisus Hristos.

Apropiindu-se «plinirea vremii» s-a simțit nevoia unui nou legământ, un legământ în care Toră, modificată în ceea ce privește raportul celui credincios cu ea, va fi învățătura dată tuturor popoarelor pe Muntele cel Sfînt al lui Dumnezeu (Isaia II, 3). Legea va înceta de a fi exterioară omului, cioplită în table de piatră: va fi înscrisă în adîncurile inimilor, încît toți vor avea cunoștința de Iahve (Ieremia XXXI, 33). De asemenea și inimile vor fi schimbate, și sub impulsunea lăuntrică a Duhului Sfînt, cei credincioși, în sfîrșit, vor păzi legile și poruncile lui Dumnezeu (Iezechieel XXXVI, 26). Astfel va fi noua lege pe care Hristos o va aduce.

Viziunea aceasta, pe care dreptii Vechiului Testament și-au făcut-o în legătură cu noua lege, cuprinde primele urmări ale noului legământ pe care Dumnezeu a rînduit să-l încheie în Iisus Hristos. Caracteristica acestui legământ este judecata lui Dumnezeu purtată în mod radical, și, devenită nemodificabilă, deoarece apartenența creaturii lui Dumnezeu a fost de această dată făcută prin răsămîntarea omului cu singele lui Iisus Hristos³. Dumnezeu ne-a acordat niște drepturi în persoana lui Iisus Hristos, drepturi bazate pe moartea și învierea Sa. În schimbul acestor drepturi, Dumnezeu a pus unele condiții, ca și în legămintele anterioare. Continuitatea acestor condiții cu cele anterioare este atestată de cuvintele Mîntuitorului: «N-am venit să stric legea, ci să o desăvîrșesc» (Matei V, 16; cf. Matei XIX, IX, 19; Marcu X, 19; Luca XVIII, 20). Aceasta se atestă prin cuvintele întrebunțate de El: «Vi s-a spus ... iar Eu vă spun» (Matei V, 22, 28, 32, 34, 39, 44). Modificarea adusă de El prin această afirmație, se face înțeleasă cînd ne gîndim că El n-a vizat poruncile Decalogului, ci ceea ce s-a format în tradiția cărturarilor și fariseilor, deoarece tradiția acestora conducea oamenii la călcarea legii și la anularea Cuvîntului lui Dumnezeu (Marcu XII, 28—34). Numai în măsura în care cărturarii și fariseii sînt credincioși lui Moise, autoritatea lor trebuie recunoscută (Matei XXIII, 2). Prin urmare, autentică lege trebuie păstrată, deoarece în Impărăția lui Dumnezeu, legea nu trebuie desființată, ci împlinită pînă la ultima iotă (Matei V, 17; cf. Matei VIII, 4).

Desăvîrșirea legii aduse de Hristos constă, în primul rînd, în restabilirea ordinii poruncilor, ordine perturbată de tradiția cărturarilor și fariseilor. Aceștia au nesocotit principalul — dreptatea, mila, intenția bună — ca să salveze accesoriul (Matei XXIII, 16—26). Pe lîngă aceasta, imperfecțiunile cuprinse în legea veche din cauza «învîrtoșării inimilor» (Matei XIX, 8) trebuie să dispară în legea nouă, deoarece regula de conduită care trebuie păstrată este o lege a perfecțiunii, asemănătoare perfecțiunii lui Dumnezeu (Matei V, 21—48). Aceasta ar părea greu de atins, dacă se

2. P. Grelot, art. *Loi* în «Vocabulaire de Théologie Biblique», Abeville, 1966, col. 542.

3. J. Ellul, *Le fondement théologique du droit*, Neuchâtel, 1946, p. 38.

ține seama de condiția actuală a unui credincios. Iisus Hristos însă, a fost o mărturie vie a ei, și a adus, celor care îl vor urma, puterea Duhului (Fapte I, 8; Ioan XVI, 13), care este arvuna celor viitoare.

Cu aceste trăsături, Mintuitorul apare ca un legislator, însă cu totul deosebit de legislatorul precedent. El îl explică pe acesta, îi perfecționează învățăturile, de pildă, când proclamă superioritatea credinciosului asupra simbetei (Marcu II, 23—27; cf. Ioan V, 18; VII, 21); uneori, El depășește litera legii și îi opune norme noi, când desființează reglementările codului purității (Marcu VII, 15—23). Aceasta mai apare și din cuvintele pe care Mintuitorul le folosește când manifestă voința Sa sau îndrumează, dând dispoziții exprese. Pentru a arăta aceasta, vom examina pe scurt terminologia folosită de El în această privință.

Aceste cuvinte sînt următoarele: rînduială, precept, drept, lege, poruncă și sfat⁴. Cuvîntul rînduială (διαταγή) în cele două locuri unde este întrebuințată (Fapte VII, 53; Rom. XIII, 2), redă sensul de dispoziție. Cuvîntul precept (ἐπιταγή) redă sensul de ordin categoric. Cuvintele drept (δικαιος) și lege (νόμος) redau respectiv sensul de conformitate cu voința lui Dumnezeu, și în fine toată legea mozaică. Cuvintele poruncă (ἐντολή) și lege (νόμος) merită o atenție mai deosebită. Cuvîntul lege este folosit de 148 ori⁵ în cărțile Noului Testament, iar cuvîntul poruncă de 63 ori⁶. Cuvîntul «lege» cuprinde, în mod unanim, sensul întîlnit mai sus, anume voința divină concretizată în legea divină pozitivă din Vechiul Testament, care este sfințită și duhovnicească (Rom. VII, 12, 14). Acest cuvînt se referă, în majoritatea cazurilor, la Decalog și la ceremoniile legate de viața templului, nicidecum la legea juridică. Cuvîntul poruncă este preferat cuvîntului lege de Evanghelistul Ioan (Ioan VII, 49, 51; XII, 34; XVIII, 31; XIX, 7). În textul din Matei V, 19 cuvîntul «porunci» înseamnă «articole» ale legii Vechiului Testament, adică se înțeleg poruncile Decalogului. Iar în Matei XV, 13, porunca lui Dumnezeu este opusă datinei fariseilor și cărturarilor, prin urmare, o dispoziție divină față de o tradiție omenească. Mai legat de sensul de la Matei V, 19 avem textul din XIX, 17 unde Iisus răspunde tînarului bogat: «iar de vrei să intri în viață, păzește poruncile», adică articolele legii lui Moise. Textul-cheie însă, este în Matei XXII, 36—40 unde saducheii întreabă pe Iisus: «Învățătorule, care poruncă este mai mare în Lege?» la care Iisus răspunde: «Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău cu toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău. Aceasta este marea și întîia poruncă. Iar a doua, la fel ca aceasta: să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. În aceste două porunci se cuprind legea și proorocii». La aceste versete adăugăm versetul 9 din cap. XIII din Epistola către Romani a Sfîntului Apostol Pavel unde Apostolul spune: «Pentru că poruncile: să nu săvîrșești adulter; să nu uciți; să nu furi; să nu mărturisești strîmb ... și orice altă poruncă ar mai fi, se cuprind în acest cuvînt: să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși». Din citatele de mai sus, putem scoate această concluzie: poruncă înseamnă o dispoziție care revelează voia lui Dumnezeu. Ea poate fi un singur articol, precum și o învățătură întreagă, o învățătură de bază a Evangheliei: iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui. Dispoziția aceasta trebuie înțeleasă ca mijlocul cel mai potrivit sufletului nostru de creștini, după atotînțelepciunea dumnezeiască, spre mîntuirea lui. Ea se impune conștiinței noastre a celor ce credem, care am îmbrățișat această credință în mod liber. Dacă cel ce crede pătrunde rostul ei adînc și o aplică, se mîntuiește. În aceasta se caracterizează Mintuitorul ca legislator față de Moise, în a pune la dispoziția celor ce cred în El mijloacele cele mai eficace, însuși harul lui Dumnezeu. În acest sens Mintuitorul a desăvîrșit legea, a făcut-o premergătoare și aducătoare a harului dumnezeiesc.

Deosebirea între cele două faze ale legii divine pozitive poate fi scoasă în relief nu numai prin atitudinea Mintuitorului față de legea Vechiului Testament, ci și prin motivul pentru care au fost revelate. Legea veche a fost destinată celor păcătoși, celor care trăiau în pofte neîfrîmate. Prin opreliștele ei ea le aducea la cunoștință și îi făcea să recunoască păcatul, făcînd să se nască în ei căința și dorința de îndreptare.

4. Am luat sensurile cuvintelor după traducerea din Sfînta Scriptură, fără a reda celelalte sensuri întîlnite în izvoarele dreptului bisericesc.

5. Alfred Schmoller, *Hand Konkordanz zum griechischen Neuen Testament*, Vierzehnte Auflage 1968, Stuttgart, p. 348—350. 6. *Ibidem*, p. 171—172.

Legea nouă, în schimb, este destinată celor îndreptați în Hristos care, prin mijlocirea Duhului Sfânt, săvârșesc faptele dragostei. Aceștia trăind după Lege, adică lucrând potrivit firii lor reinnoite prin har, nu mai sînt obligați la nici o lege exterioară lor, deoarece ei sînt, în purtarea lor, întru totul conform legii (I Tim. I, 8—10; Rom. XIII, 5). Din momentul cînd se nasc din apă și Duh, ei au înscrisă în sufletul lor, rînduiala Legii noi. În felul acesta se exprimă Sfîntul Apostol Pavel cînd spune: «Legea duhului vieții în Iisus m-a izbăvit de legea păcatului și a morții» (Rom. VIII, 2). Raportată la o altă afirmație a Sfîntului Pavel care spune: «ceea ce era cu neputință legii, fiind slabă prin trup, Dumnezeu a făcut-o cu puțință trimițînd pe Fiul Său» (Rom. VIII, 3), de unde se dezvoltă următoarea învățatură paulină: legea Vechiului Testament nu putea să conducă pe cel credincios la viață; dimpotrivă «ea făcea să prisosească păcatul» (Rom. VII, 8—9). Legea Noului Testament, în schimb, izvorăște din duhul de viață căpătat de Iisus Hristos, prin moartea și învierea Sa, și procură omului creștin acest duh cu care biruiește păcatele și scapă morții. De aceea, Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan numește legea Noului Testament «Har și adevăr» (Ioan I, 17), în opoziție cu legea Vechiului Testament care este legea faptelor (Rom. III, 27; Iacob III, 21—24). El preferă cuvîntul «poruncă» cuvîntului «lege» (Ioan VII, 49, 51; XII, 34; XVIII, 31; XIX, 7), și spune că Iisus Hristos însuși a primit de la Tatăl poruncile și le-a păzit deoarece sînt «viață veșnică» (Ioan XII, 49). A primit porunca de a da viața, ceea ce constituie cea mai mare dragoste (Ioan XV, 13).

În ceea ce privește mijloacele de care se folosesc ambele legi, e de observat că mijloacele legii vechi sînt aproape întru totul constrîngătoare, deoarece poruncile sale aveau ca scop oprirea dinafară a credinciosului de a săvîrși păcate, fără ca această opreliște să aibă vreo legătură internă cu sufletul credinciosului. Legea nouă, în schimb, folosind mijloace harice, îndeamnă creștinul la săvîrșirea faptelor dragostei din motive interne care sînt într-o perfectă armonie cu acele mijloace. De aici se naște dorința celui credincios de a colabora cu harul la împlinirea cerințelor naturii, regenerată în apă și în Duh.

Din deosebiri reliefate între cele două faze ale legii pozitive, precum și din aprecierea mijloacelor de care se servesc, putem spune că legea divină pozitivă a fost revelată într-o evoluție ascendentă, ținînd seama mai întîi de cel păcătos sau omul vechi, și crescîndu-i sensibilitatea la realitatea păcatului, încît, prin moartea și învierea Mîntuitorului, omul vechi s-a regenerat într-un om nou, nu prin faptele legii, ci prin voința lui Dumnezeu — izvorul legii divine pozitive — care a fost intrupată «la plînirea vremii» în persoana Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Viața și opera Sa mîntuitoare pot fi considerate ca actul de judecată-cunună a vieții noastre credincioase, act în care Dumnezeu ne-a invitat să luăm o poziție față de persoana Mîntuitorului, poziție-judecată a lor înșiși.

b) În *Sînta Tradiție*. — Sfînții Părinți vorbind de legea divină pozitivă s-au referit mai ales la forma și folosul ei. Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful privește legile mozaice ca legi particulare și nedepline, din cauza sferei lor de aplicare strînsă, precum și din cauza imperfecțiunii lor; iar legile creștine, le privește ca pe niște legi depline și veșnice, care erau prevestite astfel de către proorocii iudei⁷.

Sfîntul Irineu, comentînd valoarea celor două Testamente, spune: «Ambele au unul și același autor și unul și același scop. În Vechiul Testament vorbește Dumnezeu prin Logos, iar în Noul Testament totul este îndreptat spre mîntuirea și îndreptarea celor credincioși; numai cu privire la formă și grad există deosebire, fiindcă cel credincios poate fi adus la Dumnezeu în diferite feluri⁸.

Vorbînd despre scopul celor două chipuri ale legii divine, același Sfînt Părinte spune că atunci în Vechiul Testament s-a înmulțit îngrijirea în viața noastră prin aceea că ni s-a poruncit să ne reținem de la faptele rele, iar acum în Noul Testament nu numai de la acestea, ci și de la vorbe deșarte, de la cuvinte goale și de la vorbe frivole, mărîndu-se și pedeapsa celor care nu cred în Cuvîntul intrupat al lui Dumnezeu și disprețuiesc venirea Lui, pentru că nu s-a făcut numai temporală ci veșnică⁹.

7. Sfîntul Iustin Martirul și Filozoful, *Dialogul cu iudeul Trifon*, C. 11, P.G., VI, col. 496.

8. Sfîntul Irineu, *Adversus Haereses*, lib. IV, c. 9, P.G., VII, 999.

9. *Ibidem*, c. 28, 1062.

Caracterizînd adevărata lege a Noului Testament, Sfîntul Irineu ne-o înfățișează ca fiind o locuire în noi a Duhului, care ne învață și ne sfințește prin iubire¹⁰. Această caracterizare a Sfîntului Irineu are meritul de a ne fi arătat specificul naturii Legii Noului Testament, în raport cu natura celei din Vechiul Testament, punînd accentul pe elementul activ al legii, anume dragostea cea de viață dătătoare.

Sfîntul Ioan Gură de Aur, cu modul lui de descriere atrăgător, caracterizează cele două chipuri în felul următor: «Acolo litera, aici spiritul, acolo corabia lui Noe, aici Fecioara, acolo toaiajul lui Aaron, aici crucea, acolo mielul, aici Hristos, acolo azima, aici pîinea»¹¹. Într-un alt loc, el caracterizează Legea Noului Testament ca fiind legea Duhului, a însuși Duhului Sfînt care ne scrie cuprinsul Legii pe tablele inimilor noastre și, prin iubirea ce ne-o însuflă, împlinește toată Legea. Încă o dată, înțilnim, la Sfîntul Irineu, dragostea ca element activ la împlinirea Legii.

Fericitul Augustin privește deosebirea dintre cele două legi, ca fiind cea dintre frică și dragoste, sau cea dintre patria pămîntească și patria cerească¹².

Voia Bisericii exprimată prin :

a) *Organe legiferatoare*. — Intemeietorul Bisericii, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, a lăsat Sfînților Săi Apostoli toate puterile necesare continuării și menținerii operei Sale mîntuitoare în Biserica Sa, și printre ele puterea de a legifera în vederea explicitării voii Sale pe pămînt. Un exemplu viu de exercitare a acestei puteri este hotărîrea luată de toți Sfînții Apostoli adunați în sinodul de la Ierusalim în anul 51. Noul prin care a fost soluționată problema obligativității legii mozaice pentru cei proveniți dintre păgîni arată conștiința vie a Sfînților Apostoli că dețin o putere de a tranșa toate litigiile care ar putea să apară în Biserică și de a emite normele necesare în privința reglementării lor.

Această putere au transmis-o Sfînții Apostoli succesorilor lor, în Bisericile înființate de ei, episcopilor care au fost hirotونيți de ei în fruntea acelor Biserici. După exemplul Sinodului Apostolic, acești episcopi și urmașii lor în secolele următoare, s-au adunat în soboare arhieresti și au rezolvat problemele de interes local, în Bisericile autocefale, și general, pentru toate Bisericile laolaltă. De astfel de probleme care au determinat ținerea de sinoade, menționăm pe cea a datei sărbătoririi Paștelui în secolul al II-lea și cea a reprimirii ereticilor și schismaticilor din secolul al III-lea precum și din secolele următoare. Aceste soboare, locale și ecumenice, au fost organele prin care Biserica a manifestat poziția ei față de problemele vremii respective, reglementînd situațiile iscate prin norme pozitive. Nomocanonul în XIV Titluri, atribuit Patriarhului Fotie al Constantinopolului din secolul al IX-lea, ne-a consemnat normele celor șapte sinoade ecumenice, obligatorii pentru toată Biserica și ale celor unsprezece sinoade locale, care au căpătat obligativitatea generală prin canonul 2 al Sinodului VI ecumenic.

Organ legiferator în Biserică poate fi considerat nu numai sinodul ecumenic, sau după el sinodul Bisericilor autocefale, care constituie laolaltă organe colective, ci și episcopul în eparhia sa, ca organ individual, cu privire la problemele de natură strict internă a episcopiei sale. Exemple de acest fel sînt epistolele și răspunsurile canonice ale unor Sfînți Părinți, epistole și răspunsuri a căror obligativitate la început era locală, căpătînd, pentru importanța lor, obligativitate generală pentru toată Biserica, prin același canon 2 al Sinodului VI ecumenic.

b) *Legea bisericească ca expresie a voii Bisericii*. — Din hotărîrile acestor organe individuale și colective, Biserica și-a format un cod canonic cu obligativitate generală, care este cuprins în Nomocanonul în XIV titluri. Acest Nomocanon a fost decretat în anul 920 de către sinodul endemic de la Constantinopol, cod oficial al Bisericii prin Tomosul Unirii, încheind colecția Sfîntelor canoane în vigoare și astăzi în Bisericile Ortodoxe autocefale care formează Biserica Ecumenică a Răsăritului.

Acestei colecții i se dă și numele de lege bisericească, adică ansamblul acelor legi pozitive, promulgate spre a duce la bună aplicare și concretizare în cazurile

10. *Idem*, lib. III, C. 17, 929—931 ; lib. IV, c. 13, 2, 1008, lib. IV, C. 16, 3, 1017.

11. Sfîntul Ioan Gură de Aur, la Emilian Voiușchi, *Prelegeri academice de teologie morală ortodoxă*, vol. II, Cernăuți, 1911, p. 41.

12. Fer. Augustin, *De spiritu et littera*, C. 24, nr. 41, P.L., XLIV, 225.

cele mai amănunțite, principiile fundamentale cuprinse în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradiție¹³. Legea aceasta cuprinde canoanele atribuite Sfinților Apostoli, cele ale sinoadelor ecumenice, canoanele sinoadelor locale și cele ale Sfinților Părinți. La aceste canoane s-au adăugat, în mileniul al doilea, niște norme promulgate de sinoadele patriarhale generale. Aceste norme fiind la început obligatorii în cele patru patriarhate ale Răsăritului, au căpătat mai pe urmă obligativitate în toate Bisericile Ortodoxe, fiind primite de către celelalte Biserici Ortodoxe, în virtutea consimțământului tacit dintre ele.

c) *Apariția legii bisericesti*. — La examinarea cuvintelor folosite de Mintuitorul pentru a arăta voia Sa, am observat că aceste cuvinte, fiind departe de a exprima noțiuni juridice, sînt în schimb expresia unor legi religioase și morale. La aceasta aducem dovada că observarea lor este asigurată numai prin constringere pur spirituală, lucru neadmis în cazul legilor juridice. În al doilea rînd, însăși doctrina Evangheliei, bazată pe iertarea păcatelor inițiată de dragostea dumnezeiască, exclude în mod desăvîrșit existența vreunui element juridic într-însa.

Prin urmare, dacă Sfânta Scriptură nu cuprinde elemente de drept, cum se explică existența lor în organizarea și conducerea Bisericii de mai tîrziu?

Factorii care au dat naștere legii bisericesti

Primul factor este existența și răspîndirea Bisericii în societate, care implică, în mod necesar, întrebuintarea dreptului. Condițiile vieții omenescii care au dat naștere dreptului în societate s-au răsfrînt de asemenea asupra legăturilor sociale ale creștinilor. În prima perioadă, normele religioase și morale au fost suficiente pentru a rezolva problemele iscate din aceste legături sociale. După o anumită perioadă, cînd ele s-au dovedit insuficiente, Biserica a trecut la elaborarea de norme juridice proprii, ținînd seama de natura și de rostul ei aparte. Această acțiune a fost determinată de unele probleme cum sînt cele privitoare la căsătorie, tutelă, moștenire, testament¹⁴. De fapt, aceste probleme fac parte dintre acelea iscate din cauza prezenței Bisericii în statul roman, prezență care a obligat Biserica să împrumute dreptul deja stabilit al statului roman și să-l îmbrace cu veșminte religioase. Astfel conceput, dreptul a fost însuși de Biserica din nevoie practică. În modul acesta Biserica a avut două categorii de norme juridice deosebite, normele proprii, elaborate independent de principiile și de normele dreptului roman și normele transpuse în limbaj religios creștin.

Elementul care a determinat adoptarea normelor juridice în viața Bisericii, a fost lipsa de omogenitate socială a membrilor ei¹⁵. Membrii Bisericii erau, mai întîi, recrutați printre săraci și sclavi, apoi, printre înstăriți și liberi. Asemenea situație nu putea să nu lase urme în viața lor socială, cu toată străduința lor comună de a aplica normele religioase și morale. Unele norme juridice, chemate să țină seama de aceste deosebiri și să le aplaneze cu timpul, reducîndu-le la minimum, s-au adevărit necesare.

Care putea fi conținutul acestor norme juridice bisericesti? Amintim organizarea comunităților sau Bisericilor locale, raporturile dintre acestea, ca unități social-religioase distincte, raporturile lor cu marea obște a tuturor creștinilor, numită Biserica. Aceste raporturi au fost mai întîi reglementate pe cale de obicei juridică, iar apoi au fost consemnate în scris în canoane, precum sînt canoanele 34 și 35 apostolice.

Cum s-au organizat aceste comunități religioase și care au fost raporturile dintre ele? Ele s-au organizat după modelul sinagogilor, acolo unde creștinii de proveniență iudaică au fost mai numeroși, după modelul familiilor, cum era și a mai rămas și azi în unele părți ale Orientului Mijlociu; altele s-au constituit după limbă sau neam, cum au fost vechile Biserici Orientale; altele în chip de asociație cu scop religios cultic sau ajutor reciproc, mai mult în orașele principale ale Imperiului roman, unde abundau persecuțiile și se impunea necesitatea de a duce o existență

13. Nicodim Milaș, *Dreptul bisericesc oriental*, trad. de D. Cornilescu și Vasile Radu, București, 1915, p. 38.

14. Liviu Stan, *Jus ecclesiasticum. Dreptul în viața Bisericii*, în «Studii Teologice» XII (1960), nr. 7—8, p. 474. 15. *Ibidem*.

legală, imitând asociațiile și corporațiile romane cu profiluri social-omenești¹⁶. Însă, modul care s-a impus, fiind mai corespunzător cuvîntului Evangheliei, a fost acela al familiei. Conducătorii s-au numit părinți, duhovnici, iar credincioșii, copii, fii duhovnicești.

Înșurirea și dezvoltarea normelor juridice elaborate și adoptate de Biserică, a fost favorizată în mare măsură de relațiile patrimoniale ale comunităților¹⁷. Această se întîmpla cînd unii bogați donau averea lor Bisericii, sau cînd prin testament i se lăsa diferite bunuri sau imobile... Aceste achiziții, ca și înstrăinările, purtau în Biserică normele juridice de stat, care le reglementau, introducînd astfel și elemente străine de natura ei, însă necesare fiindcă sub aspectul ei extern, Biserica se manifesta ca orice instituție recunoscută de stat¹⁸.

Alți factori, interni de această dată, care atîrnă de esența și scopul ei, au determinat Biserica să adopte, în noile condiții de viață, norme juridice proprii numite canoane, a căror respectare s-a impus prin investirea lor de către împărați, cu autoritate de legi, constituind așa numitul «jus ecclesiasticum».

Raportul dintre «jus divinum» și «jus ecclesiasticum»

Legea divină ca fundament al legii bisericesti. — Legea bisericească este condiționată de caracterul social al Bisericii, nu de esența ei. Totuși, o condiție internă se impune în mod necesar pentru ca această lege să slujească scopului ultim al Bisericii, anume, să fie fundamentată pe legea divină.

Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, fiind voința întrupată a lui Dumnezeu, revelatorul și interpretul legii divine prin excelență, urmează ca poruncile revelate de El — porunci care de fapt constituie legea divină pozitivă a Noului Testament — formează principiile pe baza cărora trebuie să se organizeze și să se conducă Biserica. Aceste principii, prin urmare, ca expresii ale voinței divine sînt neschimbabile, obligatorii pentru întreaga Biserică, și formează, în consecință, legile fundamentale ale sale. Cîteva exemple pot ilustra această învățătură. Biserica a păstrat și a păzit dispoziția Mîntuitorului: «Oricîte veți lega pe pămînt, vor fi legate și în cer, și oricîte veți dezlega pe pămînt, vor fi dezlegate și în cer» (Matei XVIII, 18), întemeind pe ea sînta taină a pocăinței și reglementînd-o cu numeroase canoane¹⁹. Într-un sens mai larg, tot dreptul penal al Bisericii creștine este întemeiat pe această poruncă divină.

Procesul de judecată bisericească are temeiul lui în exemplul dat de Mîntuitorul cînd a arătat cele trei faze prin care trebuie să treacă o corecție disciplinară a celui ce a greșit, ca să fie readus la pocăință: mustrarea personală, cea făcută în fața a doi sau trei martori, și în fine cea făcută în fața Bisericii. Această procedură nu numai că este urmată ca atare, ci este și detaliată într-un drept procesual special, care n-ar avea nici un temei, dacă n-ar fi avut această dispoziție a Mîntuitorului²⁰.

O altă poruncă a Mîntuitorului este cea referitoare la indisolubilitatea căsătoriei și la interzicerea divorțului. Biserica a observat această poruncă, învățînd despre unitatea și indisolubilitatea căsătoriei săvîrșită în mod legal. Ea a interzis divorțul, acordîndu-l totuși în singurul caz amintit de Mîntuitorul însuși «afară de cuvînt de desfrinare»²¹. Toată instituția căsătoriei și dispozițiile legate de ea, observate în

16. Prof. Dr. Iorgu Ivan, *Bunurile bisericești în primele șase secole. Situația lor juridică și canonică*, București, 1937, p. 37—50. 17. Liviu Stan, *op. cit.*, p. 478.

18. *Ibidem*, p. 479.

19. Can. 2 al Sin. de la Laodiceea, în Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoțite de comentarii*, trad. de Uroș Kovincici și N. Popovici, vol. II, par. I, Arad, 1934, p. 83 și canoanele paralele.

20. Can. 75 apostolic, în Nicodim Milaș, *Canoanele...*, vol. I, par. I, Arad, 1930, p. 300. p. 300.

21. Biserica acordă divorțul și pentru alte motive determinate. Ea se folosește în această privință de principiul economiei, care are în vedere ajutorarea credinciosului pentru mîntuirea sa, ajutorare care ar deveni cu neputință de realizat dacă s-ar aplica acrivia legii (aplicarea strictă a legii) în acele cazuri.

fiecare Biserică, nu urmăresc decît păstrarea unității și indisolubilității acestui legămint sfințit și ridicat la nivelul tainei din unirea lui Hristos cu Biserica.

Atitudinea Bisericii față de stat a fost și ea obiectul unei porunci exprese date de Mîntuitorul, cînd a răspuns faiseilor: «Dați deci Cezarului cele ce sînt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu». Urmînd această poruncă, Biserica Ortodoxă a cerut mereu s-o aplice, respectînd drepturile și prerogativele statului în slujba patriei, și colaborînd cu el în tot ceea ce duce la binele cetățenilor aceluï stat²².

Pe baza poruncii Mîntuitorului «mergînd învățați toate neamurile botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfințului Duh, învățîndu-i să păzească toate cîte v-am poruncit vouă», Sfinții Apostoli au fost conștienți că dețin de la Învățătorul lor puterea de a învăța pe oameni să păzească toate cîte le-a poruncit lor Mîntuitorul. Dintre aceste porunci, unele au fost scrise iar altele au rămas în Sfînta Tradiție. Mare parte a lor a fost consemnată de Sfinții Apostoli în epistolele lor, iar cealaltă a rămas în taină în Bisericele înființate de ei. Biserica a păstrat poruncile cuprinse în aceste epistole ca și cum ar fi venit de la însuși Mîntuitorul Iisus Hristos, cu toate că Sfîntul Apostol Pavel face o distincție, în Epistola I către Corintenii, între «ceea ce poruncește Domnul» și «ceea ce El sfătuieste»²³. Alături de această considerație facem o alta pe care o socotim tot așa de importantă. Prescripțiile Sfîntei Scripturi, referitoare la adevărurile fundamentale ale credinței și la organizarea bisericească, Biserica le-a primit și le-a păstrat totdeauna ca norme strict obligatorii. Însă, Sfînta Scriptură cuprinde și alte prescripții, care nu conțin adevăruri fundamentale, ci se referă doar la diferite chestiuni de organizare și administrație bisericească. Importanța și obligativitatea acestor norme le-a stabilit însăși Biserica, potrivit cu împrejurările existenței sale ulterioare, și le-a pus în practică în acord cu aceste împrejurări²⁴. Prin urmare, însăși practica Bisericii este criteriul de apreciere a prescripțiilor lăsate de Sfinții Apostoli în Sfînta Tradiție. Aceasta nu împiedică, totuși, să le amintim ca pe niște exemple de care legea bisericească s-a folosit în diferite grade și la niveluri deosebite.

O prescripție din acest gen ar fi instituirea preoților în locurile vacante. Așa a procedat Sfîntul Apostol Pavel în prima sa călătorie misionară în Asia Mică și așa a lăsat lui Tit, un ucenic al lui, așezat episcop al Cretei (Fapte XIV, 23; Tit I, 5). În secolele următoare Biserica a dat multe canoane reglementînd instituirea preoților²⁵.

Calitățile și datorile conducătorilor bisericești, enumerate de Sfîntul Apostol Pavel în epistolele pastorale (I Tim. III, 18; IV, 14; V, 22; II Tim. I, 6; Tit I, 5), au devenit condițiile clasice la hirotonia clericilor în Biserica creștină, ca și dreptul lor la întreținere. În această privință, Sfîntul Apostol Pavel aduce aminte corintenilor că «tot așa a poruncit Domnul, celor ce propovăduiesc Evanghelia, ca să trăiască din Evanghelie» (I Cor. IX, 14). Biserica, luînd în considerare această poruncă, a oprit hirotoniile fără oficiu bisericesc, asigurînd prin aceasta întreținerea cuvenită noului cleric²⁶.

Cu privire la plingerile aduse împotriva clericilor, Sfîntul Apostol Pavel dispune prin Timotei să nu fie primite acestea decît «din gura a doi sau a trei martori» (I Tim. V, 19). Această procedură imită întru totul pe cea indicată de Mîntuitorul Iisus Hristos (Matei XVIII, 16), și capătă prin aceasta o tărie care o va face indiscutabilă.

De asemenea, Sfinții Apostoli ne-au lăsat multe prescripții în lumina cărora Biserica a reglementat instituția căsătoriei, ținînd seama de aspectul ei de taină. Bazîndu-se pe afirmația Sfîntului Apostol Pavel, «căci femeia măritată este legată, prin lege, de bărbatul său atîta timp cît el trăiește; iar dacă i-a murit bărbatul, este dezlegată de legea bărbatului» (Rom. VII, 2), Biserica Ortodoxă nu admite căsătoria a doua, după divorț (I Cor. VII, 11) decît prin iconomie, ca să împiedice pe cei divor-

22. Canonul 84 apostolic, în Nicodim Mîlaș, *Canoanele...* vol. I, p. 313.

23. I Cor. VII, 10, 12. Vezi și Sfîntul Ciprian, *Ad. Pompeium*, Ep. 74, P.L., III, col. 1175.

24. Nicodim Mîlaș, *Dreptul bisericesc...*, p. 34.

25. Can. 33 al Sin. VI ecumenic, în Nicodim Mîlaș, *Canoanele...* vol. I, p. 400.

26. Can. 6 al Sin. IV ecumenic, în Nicodim Mîlaș, *Canoanele...* p. 200.

țaji să cadă într-o desfrinare continuă. Ea, în schimb, nu permite această căsătorie decât celui nevinovat, iar vinovatului îi impune o pedeapsă pînă cînd îl aduce înapoi la calea cea dreaptă. Cînd însă una din părți moare, recăsătorirea celeilalte este tolerată pentru același motiv (I Cor. VII, 39).

Pe baza acestor prescripții precum și pe baza poruncilor Mîntuitorului, legea bisericească s-a fundamentat, fie prin canoane exprese, fie prin obiceiuri juridice bisericești. Însă acele dispoziții lăsate de Mîntuitorul prin Sfinții Apostoli s-au putut epuiza toate problemele care au fost puse Bisericii în diferitele situații schimbătoare ale societății, ceea ce a obligat-o să legifereze fie în spiritul acelor porunci, fie făcînd apel la puterea Duhului Sfînt care o călăuzește, după făgăduiala Mîntuitorului. Aceasta apare, pentru prima dată la sinodul de la Ierusalim, unde Sfinții Apostoli declară că hotărîrea lor este cea a Duhului Sfînt, zicînd: «Păruțu-s-a Duhului Sfînt și nouă» (Fapte XV, 28). Așa au deliberat cele șapte sinoade ecumenice, hotărînd cu aceeași convingere. De observat este că legiferarea canoanelor nu este inspirată, cum este cazul cu învățătura dogmatică, adică nu este fructul unei prezențe reale a Duhului Sfînt printre părinții sinodului, ci este o continuare în același spirit care curge de la Sfinții Apostoli, și, prin ei, de la Mîntuitorul însuși. În acest sens, se poate vorbi de o legiferare ferită de contradicții, o legiferare care păstrează același duh de învățătură, a cărui întrupare de conștiință este. În modul acesta înțelegem mai bine cuvintele Sfîntului Apostol Pavel adresate lui Timotei, prin care îi cere «să țină dreptarul cuvintelor sănătoase pe care le-au auzit de la el.» (II Tim. I, 13). Alături de «cuvintele sănatoase» erau și instrucțiunile verbale (Tit I, 5; I Tim. III, 14, 15) care, cu trecerea timpului, au constituit practica Bisericii din acele locuri pe unde au trecut Sfinții Apostoli. Această practică, fie întărită cu o lege formală, fie neîntărită, a căpătat o mare importanță pentru viața și organizarea Bisericii, încît ea însăși forma o lege, fără să se fi simțit cîndva o nevoie de a o îmbrăca cu forma legii.

Înțelegînd, învățînd și aplicînd în mod corect sensul și legătura dintre Legea divină pozitivă și legea bisericească, Biserica reușește să răspundă problemelor noi ale societății. Ea este datoare să spiritualizeze în mod continuu legea bisericească, ca aceasta să ajungă la transparența dorită față de legea divină. Biserica creștină, care este în organizarea și conducerea ei implinitoarea voinii lui Dumnezeu, poate fi o mărturie vie nu numai a crucii, ci și a învierii Domnului.

De aceea, în dialogul actual între Bisericile creștine se cere ca toate eforturile să fie îndreptate spre realizarea unei ecclesiologii asemenea celei a Bisericii creștine primare, cînd legea divină pozitivă era în deplină armonie cu legea bisericească. Ținînd seama de faptul că porunca de a iubi pe Dumnezeu și pe aproapele rezumă toată legea divină pozitivă, ne dăm seama bine ce trebuie să caracterizeze aceste eforturi și legea bisericească actuală.

Pr. Drd. Ioan L. Băjău

PREDICA ORTODOXĂ ÎN PERIOADA TRIODULUI ȘI ÎN PERIOADA PENTICOSTARULUI*

A. — PERIOADA TRIODULUI

1. *Insemnătatea Triodului pentru viața religioasă-morală a creștinului.* — Vremea Triodului este de o însemnătate deosebită pentru viața și educația religioasă-morală a creștinului. În vederea Sfințelor Paști, slujbele din această perioadă amintesc evenimente copleșitoare: patimile, răstignirea și moartea Mântuitorului. Acestea pot converti simțurile stăpinite de indiferență și amorteală, pot trezi preocuparea pentru pocăință, care treptat se transformă într-o adevărată dorință.

Vremea Triodului și a postului mare pune sufletului întrebări ca în nici o altă perioadă a anului bisericesc. Iar întrebarea permanentă este cea a izbăvirii de păcat, de păcatul cu care creștinul se află într-o continuă luptă. Triodul, pe de o parte, oglindește frumusețea binelui spre care sufletul tinde mereu, iar pe de alta, detestă răul și condamnă viciul. De la Duminica Vameșului și Fariseului până în noaptea cea luminoasă a Învierii, slujbele Triodului cuprind într-un desăvirșit echilibru compozițional o profundă și detaliată analiză psihologică a acestei frământări care continuu înteste să îndepărteze răul și să aducă biruința binelui.

Triodul prin rugăciunile și cîntările sale îndeamnă la o coborîre în adîncurile sufletului, în cele mai ascunse unghere ale lui, îndeamnă la o cunoaștere de sine, la o cunoaștere a gândurilor și simțămîntelor, precum și la stăpînirea lor. În urma acestor investigații de-a dreptul temerare întreprinse pe arena sensibilității sale umane, creștinul descoperă o rază de lumină și adevăr în sufletul său, ori cît ar fi el întunecat de păcate.

Urmărind mai îndeaproape conținutul sfințelor slujbe ale Triodului în care se reflectă ca într-o oglindă întreaga gamă de frământări ale sufletului insetat de minuire, înțelegem însemnătatea lor pentru viața religioasă-morală a creștinilor. Totodată gustăm din bogăția lor de gîndire care se revarsă ca într-un adevărat șuvoi de poezie, dînd glas celei mai vii predici a Bisericii.

2. *Triodul, calea însușirii treptate a virtuților creștinești și obiect al predicării din acest răstimp.* — Duminica Vameșului și Fariseului, prima duminică cu care se deschide perioada Triodului, începe cu modelul de rugăciune al vameșului smerit, care din adîncul sufletului zicea: «Dumnezeule, milostiv fii mie păcătosului». În fruntea tuturor virtuților este pusă smerenia, în opoziție cu mîndria întruchipată de persoana fariseului.

Smerenia face ca rugăciunea noastră să fie ascultată și primită de Dumnezeu. Dar ce trebuie să ceară creștinul prin rugăciunea sa în această vreme? El se roagă lui Dumnezeu pentru ca inima și sufletul să-i fie gata de pocăință: «Ușile pocăinței deschide-mi mie, dătătorule de viață...»¹. Se roagă să-i dea putere de cîntă pentru păcatele care i-au întinat trupul și sufletul. Smerenia este cheia care-i deschide ochii minții ca să-și vadă mulțimea faptelor celor rele și să cugete asupra lor.

Prin porțile largi ale sufletului deschise de rugăciunea însoțită de smerenie, pătrunde puterea pocăinței, care continuu cere milostivirea lui Dumnezeu: «Ca vameșul.

* Lucrare de seminar alcătuită și susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie sub îndrumarea P.C. Pr. Lector Gabriel Popescu, care a dat și avizul pentru publicare.

1 Slava glasului 8 de la utreniile Triodului: «Ușile pocăinței...».

suspîn, și cu tînguiri neîncetate mă apropîi eu, Doamne, acum la milostivirea Ta; miluiește-mă și pre mine cel ce-mi petrec acum viața cu smerenie»².

Cu această zi Sfinții Părinți vestesc mai dinainte pregătirile ce trebuie făcute în vederea celorlalte duminici ale postului mare. Căci rugăciunea, smerenia și pocăința sînt cele dintîi mijloace care pun temelia întregului edificiu de pregătire spirituală din perioada Triodului. Este vorba de o unitate de conținut indestructibilă a întregului Triod, de o armonie a cărei rezonanță o simțim mereu. Triodul este o mare lecție de morală religioasă creștină, rod al unei pedagogii dumnezeiești și în același timp o adevărată predică creștină, în care trebuie bine înțeleasă comuniunea de idei din toate duminicile care alcătuiesc această perioadă. De la o duminică la alta, gîndurile se reiau și se continuă, toate avînd un țel precis, curățirea de păcat, transformarea în om nou, demn de a primi bucuria cea mare a Învierii Domnului.

În duminica Fiului risipitor se pune mai mult accentul pe pocăință. Acum conștiința vinei este și mai mare, vîzînd cum creștinul se îndepărtează de bine și devine în toată puterea cuvîntului rob păcatului. Și chiar în momentul în care se părea că nu mai este cu putință salvarea, pocăința restabilește totul: «De toată rușinea m-am umplut, necutezînd a căuta la înălțimea cerului...»³. În duminica trecută s-a dezbrăcînat păcatul mîndriei iar acum al deznădejdiei, tot atît de vătămător în calea mîntuirii; atunci s-a cultivat virtutea smereniei, iar acum a nădejdiei.

În duminica Înfricoșatei judecăți, pentru a nu se înțelege greșit virtutea nădejdiei (din duminica anterioară) Sfinții Părinți au rînduit învățătura despre judecata cea dreaptă, pentru ca nimeni să nu stăruiască în nepăsare sau păcat, socotînd cumva că toate se vor trece cu vederea prin bunătatea și iubirea de oameni a lui Dumnezeu. Se reliefează, astfel, dreptatea divină, iar sentimentul de pocăință devine mai vibrant: «Deci, o, suflete! Vremea a sosit, aleargă, apucă înainte, și cu credință strigă: Greșit-am Doamne, greșit-am Ție...»⁴.

În ajunul postului mare, duminica Izgonirii lui Adam din rai sporește și mai mult semnificația duminicilor care o preced. Căderea lui Adam din rai oferă iarăși prilej de căință și rugăciune: «De veșmintul cel de Dumnezeu țesut, m-am dezbrăcat... neascultînd porunca Ta cea dumnezeiască, Doamne...»⁵.

Sfinții Părinți au așezat această duminică înaintea celor patruzeci de zile de post cu scopul de a arăta mai bine necesitatea și folosul postului chiar din neascultarea lui Adam, care n-a vrut să postească, să se abțină de la mîncarea din pomul oprit»⁶. Postul mare al cărui început îl face această duminică trebuie petrecut «strălucînd cu razele sfințelor porunci ale lui Hristos... care sînt strălucirea dragostei, fulgerul rugăciunii, sfințenia curăției...», iar scopul final al lui de pe acum se face cunoscut: «ca să ajungem luminați la sfința și cea de a treia zi Înviere...»⁷.

În postul mare sfința biserică, pentru a da noi dimensiuni preocupărilor inițiate de ea pînă acum, a rînduit ca prima duminică să fie închinată Ortodoxiei, înțelegînd prin aceasta că adevărata viață religioasă-morală a credinciosului are la bază învățătura de credință așa cum a fost ea primită de la Mîntuitorul și prin Sfinții Săi Apostoli, neschimbată, fără adăogiri și fără știrbituri.

În formarea caracterului religios-moral al credinciosului este luat ca model și exemplu de profundă și autentică înțelegere a învățaturii creștine Sfîntul Grigorie Palama, al cărui nume îl poartă duminica a II-a din post. În persoana sfîntului, credinciosul descoperă o superbă întruchipare a unității dintre gîndirea curat ortodoxă și trăirea ei, pentru care și este numit: Trîmbița Teologiei, Gura cea însuflată de focul darului, cîstit locaș al Duhului, Stilul Bisericii»⁸.

2. Slava de la peasna I a utreniei din duminica Vameșului și Fariseului.

3. Slava de la peasna a III-a a utreniei din duminica Vameșului și Fariseului.

4. Slava de la stihovavna vecerniei de sîmbătă a duminicii Înfricoșatei judecăți.

5. Stihira a II-a de la «Doamne strigat-am...» a vecerniei de sîmbătă seara a duminicii Izgonirii lui Adam din rai.

6. Din sinaxarul utreniei, din duminica Izgonirii lui Adam din rai.

7. Din sedealna lui Teodor de la utrenia de luni din prima săptămîină a postului mare.

8. Stihira I de la «Doamne strigat-am...», de la vecernia de sîmbătă seara a duminicii a II-a din post.

Cu duminica a III-a din postul mare, a sfintei cruci, credinciosul urcă încă o treaptă pe calea însușirii virtuților creștinești, căci sensul sfintei cruci în această vreme a postului este ca, aducându-ne aminte de patimile Domnului, să ne întărim în lupta cu păcatele noastre, să descoperim că moartea pe cruce a Domnului este premisa învierii Sale.

Duminica sfintei cruci este urmată de duminica a IV-a, a Sfântului Ioan Scărarul, care prin viața lui curată s-a arătat a fi un adevărat purtător al crucii lui Hristos: «Locuitor pustului și înger în trup și de minuni făcător Te-ai arătat...»⁹. Viața Sfântului ne amintește și de opera lui intitulată *Scara* sau *Scara paradisiului* în care expune concepția sa ascetică-morală și în care tratează despre virtuți și păcate într-o aleasă înlănțuire.

Un moment deosebit de important din postul mare pentru transformarea lăuntrică a credinciosului îl constituie canonul Sfântului Andrei Criteanul care se citește în joia săptămânii a V-a din post, care evocă sugestiv, începând cu Vechiul Testament și continuând cu Noul Testament până la Înălțarea Domnului, într-o largă gamă, adevăratele criterii și caracteristici ale pocăinței, virtuozității și evlaviei creștine.

Urmează simbăta dreptului Lazăr, cu care atmosfera faptelor se intensifică tot mai mult, iar sfintele slujbe, care se fac evocatoare ale acestor fapte, ca niște raze de lumină ne descoperă calea spre învierea Domnului, fiindcă învierea lui Lazăr este doar o anticipare a învierii Domnului și a învierii celei de obște.

Duminica Floriilor cu aceeași notă de aureolare a postului reflectă încă o dată și mai profund elementul de biruință, pe de o parte descoperit de faptul în sine al intrării în Ierusalim, pe de alta de caracterul ei simbolic, evidențiat chiar de stîlpările de finic.

În sfârșit, săptămîna cea mare sau a patimilor, care umple cu valuri de căldură sfîntă această vreme a Triodului, petrecută în exerciții spirituale. Este sfîntă și mare această săptămîna pe măsura evenimentelor cuprinse într-însa, acum, cînd Mintuitorul își petrece ultimele zile, ceasuri sau clipe printre fiii oamenilor, acum cînd așteaptă să fie vindut chiar de un ucenic al Său, să fie judecat și osîndit la moarte, acum cînd împovărat de greutatea crucii urcă pe Golgota, acum cînd se află pe cruce pironit, și își dă duhul, pentru păcatele noastre.

Nici un suflet credincios nu poate rămîne indiferent, nimic nu poate orbi ochii minții pentru a nu vedea iubirea de oameni în jertfa de pe Golgota. Cu fiecare zi în această săptămîna creștinul, prin transformarea sa lăuntrică morală, urcă o treaptă spre Golgota, ca de acolo să poată privi apoi și învierea. Și în această ascensiune el nu este singur, este însoțit de glasul sfintelor slujbe atît de bine potrivite prin însuși cuprinsul lor.

Această succintă expunere indică drumul pe care trebuie să-l străbată predica ortodoxă din perioada Triodului în vederea pregătirii sufletești a creștinului pentru sărbătoarea cea mare a Învierii Domnului. Este absolut necesară o cunoaștere temeinică a acestui drum de către predicator, pentru ca să poată conduce bine și cu siguranță pe credincioșii care-l ascultă în acest timp. Drumul este neîntrerupt și este progresiv, căci o idee dintr-o duminică se continuă și se dezvoltă în celelalte. Datorită acestui fapt o predică din Triod este continuarea celei anterioare și începutul celei care urmează, iar reușita este determinată tocmai de această interdependență. Cu alte cuvinte, se poate întrevădea reușita predicii din perioada Triodului, dacă o încadrăm în însăși desfășurarea acestei mari rînduiri bisericești liturgice.

Predica, respectînd această notă caracteristică Triodului, are și menirea de a facilita înțelegerea slujbelor și cîntărilor imnografice. La rîndul său predica le poate folosi ca valoroase surse de inspirație.

3. *Predica dovezită din bogăția spirituală a Triodului.* — Vremea Triodului, cum am văzut, se dovedește a fi deosebit de prielnică pentru predicare. În ea se trezește conștiința responsabilității religio-morale a oricărui creștin. Totodată Triodul este timpul cel mai potrivit pentru rugăciune, post, pocăință, milostenie și orice faptă bună. Cînd se poate vorbi mai bine decît acum despre păcat, virtute, despre pedeapsă și răsplată, despre rai și iad?! Este timpul cînd credinciosul se spovedește și se împărtășește; timpul cel mai nimerit a vorbi despre suflet, despre sfințenie, despre vir-

9. Slava de la stihovna vecerniei de simbătă seara a duminicii a IV-a din post.

tuji. Solul sufletului este doritor pentru a primi în sinurile lui sămînța Cuvintului lui Dumnezeu, prin glasul slujitorului sfintului altar.

Motivele invocate ar fi însă incomplete dacă nu le-am adăuga tezaurul de bogăție spirituală a Triodului ca izvor prețios de inspirație pentru predica ortodoxă.

De fapt, toate învățăturile fundamentale creștine, ca pe niște mărgăritare de mare preț, le poți întîlni la fiecare pas, scăldate în marea cea însuflețită a simțirii religioase, pe care se poartă cîntările bisericești de acum; frumusețea principiilor morale se desprinde din toate lecturile și cîntările sfinților slujbe¹⁰. Numai cîteva rînduri din Triod exprimă atîtea adevăruri de credință, atîtea frumuseți de cugetare și de simțire religioasă, care adeseori cer o meditare aprofundată pentru a pătrunde în miezul lor de aur¹¹.

Dacă acest lucru se poate afirma cu privire la inmografia Triodului în general, apoi o sursă importantă de inspirație pentru predică rămîn anumite rugăciuni, care special au fost rînduite de Sfinții Părinți în acest timp.

Iată spre exemplu rugăciunea Sfîntului Efreem Sirul: «Doamne și Stăpînul vieții mele» se poate folosi direct ca sursă de inspirație tocmai pentru faptul că ea conține «o mare bogăție de cugetări și simțăminte sfinte și foarte lămurit ne înfățișează toate nevoile noastre sufletești»¹². Fiecare cerere cuprinsă în această rugăciune poate constitui tema unei predici. În ordinea cererilor se poate predica despre: trîndăvie, deznădejde, iubirea de mărire, grăirea deșartă, curățenie, smerenie, răbdare, iubire și despre datorია de a ne cunoaște pe noi înșine.

Respectînd ordinea cererilor din rugăciune, predicatorul își însușește și concepția Sfîntului Efreem, care se roagă «mai întîi ca să îndepărteze de la el patimile cele vătămătoare de suflet și după aceea să-i trimită în locul lor virtuțile»¹³.

Alte rugăciuni specifice Triodului, deosebit de eficiente pentru predica din această vreme, sînt: «Doamne al puterilor, fii cu noi...» și «Cămara Ta, Mîntuitorule...», în care se concentrează atîtea adevăruri de trăire și simțire religioasă creștină.

O sursă de inspirație pentru predica din acest timp o constituie sinaxarele, care din punct de vedere al conținutului lor bogat și al formei de expunere atît de familiară maselor largi de credincioși, ca și al limbajului bisericesc, au o valoare deosebită. În partea finală, întocmai ca și o predică, dau îndemnuri de trăire virtuoasă. De asemenea, menționăm paremiile vecerniilor din acest interval de timp, care, fiind alese cu discernămint de Sfinții Părinți din Sfînta Scriptură a Vechiului Testament, oferă predicii minunate și folositoare învățături și fundamentare biblică. Iată, de pildă, ce învățături folositoare pentru post găsim în paremia de la vecernia de vineri seara din săptămîna brînzei: «Acestea grăiește Domnul atotstăpînitorul, postul al patrulea și al cincelea și al șaptelea și postul al zecelea vor fi casei ludei spre bucurie și spre veselie, și al serbării voioase. Să vă veseliți dar, și adevărul și pacea să o iubiți...».

4. *Frumusețea literară a inmografiei din Triod ca sprijin în alcătuirea predicilor.*
— Se cade să ne îndreptăm atenția și spre podoaba de frumusețe literară a inmografiei Triodului, acea frumusețe prin care este exprimată cu atîta artă poetică și cu atîta evlavie suplețea gîndirii teologice și întreaga gamă de trăire duhovnicească a creștinului ortodox.

Imnele reprezintă în structura lor o îmbinare armonioasă a compoziției muzicale bisericești cu poezia creștină. Este vorba de acel duh al poeziei creștine care se revarsă în energie și pace ca slovele cîntărilor bisericești să capete viață, să izvorască însuflețire. Predica din această vreme va avea mult de cîștigat împrumutînd acest duh de poezie și cadență inmografică.

Există în inmografia Triodului atîtea frumuseți de limbă, care reprezintă pentru predică adevărate comori, inepuizabile.

Iată, spre exemplu, în duminica lăsatului sec de brînză, în stihira a III-a de la Doamne strigat-am, de la vecernia de sîmbătă seara, cit de mișcător, de artistic și în ce culori vii este prezentat raiul pentru a trezi în sufletul credinciosului dorința de cîntă: «Raiule precinstite, podoaba cea prea frumoasă, locașul cel de Dum-

10. Pr. Marin S. Diaconescu, *Răscolind Triodul*, în «Păstorul ortodox», XX (1939), nr. 2—3, Pitești, p. 69. 11. *Ibidem*, p. 70—71.

12. Inochentie..., *51 cuvîntări la postul mare*, București, 1910, în Cuvînt înainte al traducătorului, p. 97. 13. *Ibidem*, p. 99.

nezeu zidit, veseliea cea nesfirșită, frumusețea profețiilor și sălășluirea sfinților, cu sunetul frunzelor tale roagă pe Ziditorul tuturor să-mi deschidă ușile care cu neascultare le-am închis...¹⁴. Iar stihira a 3-a de la laudele utreniei întocmai ca o predică, îndeamnă pe credincioși la îndreptarea vieții lor prin post, pentru a redobîndi raiul: «Pentru aceasta cei ce poftim să fim locuitori raiului, să ne lepădăm de hrana cea nefolositoare...»¹⁵.

Aceste podoabe ale graiului imnografic sînt deopotrivă eficiente și pentru cult și pentru predică. Totul depinde de măsura în care predicatorul poate să guste din frumusețea lor cea neasemuită, de iscusința cu care el izbutește să le folosească în predică sau știe să se lase impulsivat și chiar stăruințat de farmecul lor.

Iată, cum este vestită sfînta cruce în duminica a III-a a sfîntului post la vecernia de simbătă seara, în stihira a 3-a de la Doamne strigat-am: «Cruce purtătoare de viață, semnul cel nebiruit al creștinătății, ușa raiului, întărirea credincioșilor, zidul cel dimprejurul Bisericii, prin care s-a pierdut și a încetat blestemul și s-a înghițit puterea morții și ne-a înălțat de pe pămînt la cele cerești... armă nebiruită împotriva dracilor, mărirea martirilor, podoaba cuvioșilor, cu adevărat limanul mîntuirii, ceea ce dăruiește lumii mare milă».

Această vesteire imnografică este consubstanțială cu ceea ce numim într-un cadru mai larg și mai special predică sau vestirea cuvîntului lui Dumnezeu.

La exemplele date se pot adăuga încă multe altele, deoarece întreg Triodul este împodobit cu asemenea frumuseți de limbă și de cugetare creștină, care au tot dreptul să fie încrustate în predică, ca niște adevărate giuvaere.

5. *Cicluri de predici în perioada Triodului.* — Înainte de a urmări măsura și felul în care predica s-a folosit de inspirația Triodului de-a lungul vremii, așa cum se ilustrează prin opera unor mari predicatori ai Bisericii Ortodoxe, vom spune că, avîndu-se în vedere pregătirea credincioșilor pentru sfînta înviere, încă din epoca patristică predicii din perioada premergătoare Sfîntelor Paști i s-a acordat importanța cuvenită¹⁶. În genere este vorba de o predică moralizatoare. Postul Paștelui este menționat chiar în canonul 79 ap.ostolic.

Încă din veacul al IV-lea Sfîntul Chiril al Ierusalimului și-a ținut în postul Paștelui primele sale cateheze (1—18), de unde deducem că învățătura creștină propovăduită catehumenilor se împletea armonios cu trăirea religioasă-morală cerută în acest răstimp. Cel mai mare predicator al Bisericii Răsăritene, Sfîntul Ioan Gură de Aur tratează în această perioadă dinaintea Sfîntelor Paști în predicile sale subiecte morale pe care le desprinde din conținutul pericopelor evanghelice¹⁷. Astfel, în cele zece duminici, începînd cu a Vameșului și Fariseului și terminînd cu duminica Stîlpărilor, în ordinea lor, vorbește despre: vrednicia smereniei, păcatul deznădejdiei, gîndirea la iad și împărăția cerului, post, vinovăția păcatelor, folosul mărturisirii, conștiința, post și patima defăimării, puterea rugăciunii și din nou despre post. Iar în Sfînta și marea joi vorbind despre sfînta cină și vînzarea lui Iuda subliniază vrednicia și curăția morală a celor ce se fac părtași la această sfîntă masă¹⁸.

Tot în veacul al IV-lea, Sfîntul Eftem Sirul și-a îndreptat atenția asupra predicii din această perioadă a anului bisericesc, drept care ne-a lăsat predici la: săptămîna mare, la cina cea de taină, răstîgnirea Domnului. Iar din omiliile sfîntului Vasile cel Mare cele mai frumoase sînt socotite următoarele: Despre post, despre mulțumire, despre zgîrcenie...¹⁹. Și tot aici se poate aminti omilia a XIII-a, Despre pocăință, a lui Asterie al Amasiei. Mai tirziu, Sfîntul Ioan, patriarhul Constantinopolului, numit pustnicul, s-a distins prin cuvîntările sale despre mărturisire și pocăință²⁰.

14. Stihira a III-a de la vecernia duminicii Izgonirii lui Adam.

15. Stihira a III-a de la laudele utreniei a duminicii Izgonirii lui Adam.

16. Pînă în sec. IX, nu se poate vorbi de Triod, fiindcă alcătuirea slujbelor cuprinse în el este legată de numele unor imnografi ca Teodor Studitul, Andrei Critanean etc.

17. În toate cazurile pericopa evanghelică dă specificul sărbătorii sau slujbei respective, ca atare și predicii.

18. Sf. Ioan Gură de Aur, *Șaizeci și patru cuvinte sau predici* (extrase din operele acestui mare părinte de doctorul Carl Joseph Hefele), traduse în românește și orînduite după duminicile și sărbătorile anului de Episcopul Melchisedec al Romanului, București, 1893, p. 347—454.

19. Vasile Mitrofanovici, *Omiletica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, Cernăuți, 1875, p. 91.

20. *Ibidem*, p. 98.

Iar dintre omiliile închinat Sfintei Fecioare Maria de Gheorghie, mitropolitul Niçomidiei, contemporan cu Fotie, cea mai frumoasă este socotită cea a Mariei Îngăz cruțe²¹.

Începînd din veacul al IX-lea și în veacurile următoare, după alcătuirea slujbelor specifice acestui timp al anului liturgic, se poate vorbi de Triod și predica lui.

Referindu-ne mai cu seamă la Cazanile românești, vremea Triodului concepută ca un mijloc de pregătire duhovnicească a credinciosului, este înțeleasă ca o vreme de luptă împotriva diavolului, ucigător de suflete, dusă prin post, rugăciune și smerenie²².

Cazania a II-a a lui Coresi (1581) începe cu prima duminică din Triod, a Vameșului și a Fariseului, iar predica acestei duminici se încheie cu îndemnul: «Fraților, ispediți-vă lui Dumnezeu pururea!». La duminica Fiului risipitor cazania se încheie cu incurajarea adresată credincioșilor de a nu-și pierde nădejdea, cînd se află în păcate și să nu se mîhnească²³.

Cazania lui Varlaam (1643), cea mai reprezentativă operă pentru predica românească veche, vorbește în duminicile Triodului despre: smerenie și mîndrie, îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu, înțelesul rugăciunii și postului, sfînta împărtășanie, etc. Se respectă tematica pericopelor evanghelice. Și celelalte cazanii românești, posteroare *Cazaniei lui Varlaam*, avînd izvoare comune de inspirație prezintă cu aceleași caracteristici predica la Triod.

Începutul secolului al XVIII-lea este marcat în istoria predicii românești de *Didahiile* mitropolitului Antim Ivireanul. Acesta acordă o mare însemnătate predicii în postul mare. El vorbește de spovedanie, de felul cum trebuie făcută, adeseori mustriînd aspru pe cei care, superficial, își îndeplinesc această datorie creștinească²⁴, vorbește despre post, arătînd sensul lui adevărat și respingînd cu înflăcărare starea de ignoranță a unor creștini, care fac din post mai degrabă prilej de păcătuire²⁵.

Puternic ancorat în realitate, mitropolitul Antim vorbește despre milostenie și despre alte virtuți, care trebuie cultivate de către creștini în acest timp²⁶.

Și alți predicatori din lumea Ortodoxiei românești abordează intens tematica Triodului în predicile lor. Astfel, Neofit Scriban în opera sa *Cuvînte bisericești compuse și rostite la diferite ocazii* (publicată în 1868) are o frumoasă cuvîntare la vinerea patimilor, din care cităm: «O, Dumnezeule! Ziua aceasta de astăzi este cea mai neagră, cea mai tristă din toate zilele din cite Tu ai făcut în lumea aceasta»²⁷.

Din secolul trecut, se cade să menționăm pentru început o carte de predici intitulată *Cuvîntări bisericești despre cele șapte păcate de căpetenie, la duminicile Păresimilor*. Aceste cuvîntări în număr de șapte sînt prelucrate de Teodor Aaron și au

21. *Ibidem*.

22. Varlaam, *Cazania 1643*, ediție îngrijită de J. Byck, Editura Academiei R.S.R., București — Cazania de la duminica Vameșului și Fariseului, p. 8.

23. Diac. Dr. Gheorghe Coșma, *Istoria predicii la români*, București, 1921, p. 17—19.

24. Antim Ivireanul, *Predici*, Ediția G. Ștrempel, București, 1962, în Cuvîntul de învățătură de la duminica Florilor, p. 163—165.

25. *Idem*, Cuvînt de învățătură la duminica lăsatului sec de brînză, p. 170—174.

26. Includ în această ordine cronologică predicile lui Ilie Miniș datorită importanței lor pentru predica ortodoxă. El, de asemenea, abordează în predicile sale subiecte specifice acestui răstimp și anume: despre credință, păcat, zavistie, suflet, judecata viitoare, mărturisire, rai și iad, pocăință etc. (Ilie Miniș, *Predici și panegirice*, traducere de Pr. D. Iliescu Palanca, vol. II, București, 1944, p. 17—253). Iar din predicile sale în număr de 38 traduse în românește încă din 1742 de mitropolitul Neofit, patru erau la duminica I din postul mare, trei la duminica a II-a, trei la duminica a III-a, două la duminica a IV-a, trei la a V-a, două la Florii și una la marea vineri (Diac. Dr. Gh. Coșma, *op. cit.*, p. 88). Ca și în Cazanile românești, predica de la vinerea patimilor a lui Miniș este cea mai impresionantă. Începe printr-o antiteză grandioasă: «Cum a făcut Dumnezeu pe om, și cum a făcut omul pe Dumnezeu, Dumnezeu înăuntrul în raiul bucuriei a luat țărîna din pămînt, a zidit cu miinile lui, a însuflețit cu suflarea lui, a cînsit-o, cu chipul lui și așa a făcut pe om. Iară omul sus pe muntele Golgota a făcut pe Dumnezeu fără chip, fără de suflare, tot singe, tot rane, prornit în lemn» (Cf. Diac. Dr. Gh. Coșma, *op. cit.*, p. 90).

27. Neofit Scriban, *Cuvînte bisericești*, București, 1868, p. 89.

apărut la Buda în 1847²⁸. În 1872, arhimandritul Inocențiu Moisiu publică la Huși *Carte de predici pentru duminicile, sărbătorile anuale, precum și pentru alte diferite ocaziuni*, care cuprinde predici remarcabile la duminicile Triodului și la săptămîna mare.

În 1874 episcopul Rîmnîcului Atanasie Stoenescu tipărește la Craiova un volum de predici intitulat *Predici pentru toate duminicile și sărbătorile principale ale anului*, în care în afară de predicile duminicale ale Triodului are și cinci cuvîntări pentru primele cinci zile ale săptămîinii mari, spre a fi citite la priveghere în loc de sinaxar. Aceste cuvîntări rămîn folositoare mai ales pentru îndemmurile ce se fac creștinilor care trăiesc intens ultimele zile ale postului mare.

În 1896 apare volumul intitulat *Predici pentru toate duminicile anului bisericesc*, ale lui T. Tarnavski și E. Voiutski, în care, de asemenea, sînt incluse predici valoroase la duminicile Triodului. În 1898 sînt publicate la Sibiu *Cuvîntări la duminicile de peste an*, ale lui Zaharia Boiu. Acesta se folosește într-o măsură mare de Triod, acordîndu-i o însemnătate deosebită. De aceea în cuvîntarea de la duminica Vameșului și Fariseului spune: «Cînd în cununa anului bisericesc văd că se deschide cartea Triodului, parcă văd deschizîndu-se cerurile și pe îngerii lui Dumnezeu suindu-se și pogorîndu-se peste Fiul Omului..., pentru că cuvîntul cel dintîi al cărții Triodului este învățătura smereniei, iar smerenia mi se pare scara aceea minunată întemeiată cu un capăt pe pămînt iar cu celălalt ajungînd la cer...»²⁹. În cuvîntarea de la duminica Înfricoșatei judecăți, predicatorul, pentru a trezi și mai mult în credincioși hotărîrea de pocăință, folosește sub formă de rugăciune cîntarea bisericească «Suflete al meu, suflete al meu, scoală pentru ce dormi?». Iar în duminica lăsatului sec de brînză cuvîntarea este încadrată întru totul în atmosfera de evlavie și rugăciune a postului: «Biserica începe a ne deschide mai adeseori ușile sale: rugăciunile ei se înmulțesc; cîntările ei devin mai intime, mai umilite, mai pătrunzătoare...»³⁰. Din aceeași bogăție spirituală se inspiră și cuvîntarea la duminica întîi a păsărilor, unde se vorbește despre postul mare «cu rugăciunile și cîntările sale cu tăcerea și liniștea sa», care este ca «o voce cu care ne chiamă Mîntuitorul ca pe Filip...»³¹.

Treptat, predica din perioada Triodului capătă un contur tot mai definit. Astfel, Constantin Șerbănoiu își publică în 1909 în București lucrarea sa de licență în teologie, intitulată *Zece predici duminicale*, în care sînt incluse toate duminicile Triodului. Iar preotul iconom Dimitrie Georgescu publică peste un an, în 1910, tot la București, un volum de predici pe care-l intitulează *Predici la duminicile Triodului, ale Pentecostarului și în sărbătorile de peste an*. La alcătuirea lor, după afirmația autorului, s-a avut în vedere mai mult partea practică³². Predicile lui au un pronunțat conținut moral, fiindcă postul mare este conceput de predicator ca «timp de pregătire sufletească pentru creștinii care vor să se închine cu vrednicie patimilor Domnului»³³.

În 1912 arhiepiscopul Evghenie Piteșteanul publică la București un volum de predici intitulat *Pășune duhovnicească*. Autorul include în acest volum predici remarcabile la duminicile Triodului, una la Sfînta și marea joi și alta în sfînta și marea vineri, inspirate în mare parte din slujbele Triodului.

Aceste volume de predici amintite descoperă în bună parte unele note caracteristice predicii Triodului. Există în literatura omiletică ortodoxă și alte cicluri de predici alcătuite special pentru acest timp și care folosesc ca izvor de inspirație bogăția spirituală a Triodului. Așa, spre exemplu, la sfîrșitul secolului trecut (1897) fostul mitropolit primat Iosif Gheorghian traduce din limba rusă *Cuvîntări spre tolosul celor ce se pregătesc la penitență și la sfînta cuminicare*. Aceste cuvîntări, în număr de 19, au fost roștite în prima săptămîină a postului mare de vestitul predicator Inochentie, rector al Academiei teologice de la Kiev. Faptul că toate au fost

28. Diac. Dr. Gh. Comșa, *op. cit.*, p. 159.

29. Zaharia Boiu, *Semințe din ogrorul lui Hristos* (Cuvîntări la duminicile de peste an), Sibiu, 1898, p. 248. 30. *Ibidem*, p. 278. 31. *Ibidem*, p. 293—294.

32. Pr. Dimitrie Georgescu, *Predici la duminicile Triodului, ale Pentecostarului și sărbătorile de peste an*, București, 1910, p. 5. 33. *Ibidem*, p. 35.

rostită în prima săptămână din postul mare denotă atenția și importanța deosebită ce i se dă primei săptămâni din post, care trebuie să fie ca o temelie solidă pentru întreg restul postului.

Un ciclu important de cuvântări, care adâncește semnificația predicii din acest timp și utilizează fondul de bogăție iconografică al Triodului îl constituie cele 51 de cuvântări la Postul mare, ale aceluiași autor, Inochentie, arhiepiscopul Odesei, traduse în românește de Nicodim Băcăoanu, în 1910, mai apoi patriarhul Nicodim.

Se cuvine să amintim un ciclu de 15 predicii (tot pentru perioada Triodului), intitulat *Ușile pocăinței*, apărut la Arad în 1925, alcătuite de Vasile Gan. Autorul își consideră predicile «convorbiri sufletești» purtate cu credincioșii ascultători în timpul postului. În același an preotul N. Runceanu publică *Predici la duminicile Triodului și Penticostarului*.

Ca un corolar al predicii ortodoxe românești la Triod cităm *Tilcuirea Evangheliilor și Cazanii la toate duminicile*, alcătuite de Prea Fericitul Patriarh Justinian după *Kiriacodromionul* lui Nichifor Teotoke, în care sînt tratate teme ca : despre smerenie, pocăință, milostenie, post, suflet etc.

Menționăm, de asemenea, că un mare număr de predicii la duminicile Triodului, cu inspirație din slujbele rînduite pentru aceste zile, se află publicate în revistele mitropolitane ale Bisericii Ortodoxe Române din ultimele decenii.

Predica ortodoxă din perioada Triodului fiind strîns legată de cele mai însemnate momente din istoria mîntuirii credincioșilor creștini, patimile, răstignirea, moartea și apoi învierea Domnului nostru Iisus Hristos, constituie un capitol important din predica întregului an bisericesc. Este o predică cu conținut dogmatic și moral, avînd permanent în perspectivă pregătirea religioasă-morală a creștinului pentru întîmpinarea cu vrednicie a Învierii Domnului. Ca și slujbele din acest timp, rînduite cu atîta chibzuință de Sfinții Părinți și din a căror bogăție spirituală își trage conținutul sevă, predica face progresiv această pregătire pe un interval de zece duminici, care sînt ca niște adevărate trepte pe care creștinul le urcă odată cu transformarea lui lăuntrică, cu îndepărtarea viciilor, cu curățirea de păcate și cultivarea virtuților. Este călătoria sfîntului și marelui post, în care luăm cu noi merindele pocăinței, postului și rugăciunii. Predica ortodoxă din perioada Triodului aduce o contribuție de seamă la îmbunătățirea vieții religioase-morale a creștinilor.

Este o datorie sfîntă a fiecărui preot să acorde atenția cuvenită predicii inspirate din Triod, spre a situa lucrarea sa învățătoarească la nivelul corespunzător acestui răstimp de aleasă pregătire duhovnicească a tuturor creștinilor.

B. — PERIOADA PENTICOSTARULUI **

Vorbînd despre predica ortodoxă din perioada Triodului, am arătat că atît slujbele rînduite pentru acest interval de timp cit și predica au ca țintă edificarea sufletească a credincioșilor pentru întîmpinarea cu vrednicie a praznicului cel mare al Învierii Domnului.

Există, astfel, o firească legătură între predica Triodului și predica din perioada Penticostarului, asupra căreia ne vom opri acum. Această legătură se axează pe o întregă gamă de gândiri și simțămînte, care se nasc și cresc dobîndind un conținut tot mai bogat și o perspectivă tot mai largă și cuprinzătoare.

Predica Triodului, cu o putere generatoare de energii spirituale, premerge orizonturilor pline de lumină ale predicii din perioada Penticostarului. La rîndul ei, predica Învierii redimensionează valorile predicii din postul mare. Legătura dintre predica Triodului și cea a Penticostarului are la bază legătura care există între evenimentele răstignirii, morții și apoi învierii Domnului, după cum glăsuiește o cîntare din noaptea Învierii : «Ieri m-am îngropat împreună cu Tine, Hristoase, astăzi mă ridic împreună cu Tine, Cel ce ai înviat. Răstignitu-m-am ieri împreună cu Tine, Însuți împreună mă preamărește, Mîntuitorule...»³⁴.

** Lucrare de seminar alcătuită și susținută în cadrul pregătirii doctoratului în teologie sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Gabriel Popescu, care a dat și avizul pentru publicare.

34. Sthira a 2-a din peasna a III-a a utreniei din noaptea Învierii.

Aceste evenimente formează un tot, o unitate indivizibilă, reprezintă «punctul de maximă dăruire... momentul crucial în înțelesul propriu al cuvintului»³⁵. Astfel, «jertfa își are sensul în înviere, și învierea se naște în jertfă»³⁶. Pornind de la această complementaritate, înțelegem mai bine dimensiunile reale ale predicii din perioada Penticostarului.

1. *Penticostarul, expresie a învățaturii ortodoxe despre înviere și viața veșnică.* — Cum este și firesc, prima și cea mai importantă învățatură din Penticostar este învățătura despre înviere și viața veșnică. Într-o cântare din canonul sîmbetei celei mari se arată: «Bogat este mormîntul, că primind în sine pe Făcătorul, ca pe un adormit s-a arătat dumnezeiască vistierie de viață»³⁷. Această definiție a mormîntului lui Hristos: «vistierie de viață» ne conduce la învățătura despre înviere și viața veșnică. Iar în canonul din noaptea învierii se afirmă: «Păznuim omorirea morții, sfărîmarea iadului și începătura altei vieți, veșnice...»³⁸.

Urmărind mai departe semnificația duminicilor din Penticostar precum și conținutul lor iconografic, descoperim limpede învățătura despre înviere și viața veșnică.

Duminica a II-a, a Tomii, este legată de faptul că apostolul Toma s-a îndoit de Învierea Domnului, dar a fost adus la credință de însuși Mîntuitorul; ea are deci pe prim plan în vedere întărirea în credința învierii. O stihiră de la stîhoavna vecerniei spune că «necredința a rodit credința nezdrunțată»³⁹.

Duminica a III-a după Paști, a Mironosițelor, apare ca o dovadă în plus a Învierii, fiindcă femeile mironosițe «au văzut cele dintii pe Hristos înviat din morți»⁴⁰.

Duminica a IV-a, a Slăbănogului, amintind minunea care a fost săvîrșită de Mîntuitorul în timpul prăznuirii de către iudei a Cincizecimii, nu este mai puțin semnificativă pentru credința în înviere, fiindcă minunea este în același timp o vindecare de boală trupească, dar și o ridicare la viața cea adevărată: «Ca un mort neingropat fiind slăbănogul, văzîndu-Te pe Tine a strigat: Miluiește-mă, Doamne, că patul meu mormînt s-a făcut mie»⁴¹.

În duminica a V-a după Paști, a Samarinencii, într-o cântare de la vecernie, Mîntuitorul este numit «izvorul minunilor», care vine la fîntina lui Iacob «spre a aduce la viață pe urmașa Evei»⁴². Această aducere la viață constă în puterea de cunoaștere, de luminare și de sfințenie, pe care o dobîndește samarineanca de la Mîntuitorul.

În duminica a VI-a sau a Orbului, ideea de înviere sau viață veșnică se cuprinde în fapt în sine al minunii, care relevă atotputernicia Fiului lui Dumnezeu, stăpîn al vieții, despre care iconografia glăsuiește: «Întru degetele Sale se plămăiește și tîna și vederea»⁴³.

Perioada Penticostarului se încheie cu praznicul Înălțării Domnului la cer, care aureolează actul învierii prin ridicarea firii omenești la cele cerești, la viața veșnică, cu duminica a VII-a a Sfinților Părinți de la Sinodul I ecumenic, care au apărat și mărturisit dumnezeirea Fiului și, în sfîrșit, cu Pogorîrea Duhului Sfînt, ca un corolar al acestei perioade de 50 de zile, cînd orice creștin poate spune din adîncul ființei sale: «Văzut-am lumina cea adevărată, primit-am Duhul cel ceresc; aflat-am credința cea adevărată, nedespărțitei Treimi închinîndu-ne...»⁴⁴.

2. *Insemnătatea Penticostarului pentru viața religioasă-morală a creștinului.* — În cadrul anului bisericesc, perioada Penticostarului are un loc definit și cu adînci semnificații pentru viața religioasă-morală a creștinului. În primul rînd, ea ne pune în față cel mai sfînt și mai luminos fapt — învierea Domnului Iisus Hristos. Eveni-

35. Pr. Constantin N. Galeriu, *Jertfă și răscumpărare* (teză de doctorat), București, 1973. p. 112. 36. *Ibidem*, p. 130.

37. Stihira a 2-a din peasna a VII-a din Canonul sîmbetei celei mari.

38. Stihira a 2-a din peasna a 7-a a utreniei din noaptea Învierii.

39. Stihira a 1-a de la stîhoavna vecerniei mari de sîmbătă seara a duminicii Tomii.

40. Sinaxarul utreniei din duminica Mironosițelor.

41. Stihira a 9-a de la «Doamne strigat-am» de la vecernia mare de sîmbătă seara a duminicii Slăbănogului.

42. Idiomela I de la vecernia mare de sîmbătă seara a duminicii Samarinencii.

43. Stihira I de la «Doamne strigat-am» de la vecernia de luni seara din săptămîna a 6-a după Paști. 44. Stihira I de la stîhoavna vecerniei mici, din duminica Cincizecimii.

ment insufletitor, învierea Domnului impulsionează zborul duhovnicesc al oricărui creștin, aducînd cu sine încrederea desăvîrșită în întreaga învățătură de credință, căci învierea — biruință asupra morții și asupra păcatului — este totodată biruință a credinței noastre: prin înviere se petrece «ceva cu totul nou, care înseamnă: moartea morții, anularea ei definitivă în existența primului-născut din morți, Hristos, fiindcă învierea «nu e reîntoarcere, ci trecere dincolo de moarte, e Paște»⁴⁵.

Este învins răul, care generase în om suferințele și moartea. «Avem aici o limpezire a misterului răului. Vremea lui e pină la înviere. În «cel înviat» nu are nici-o putere⁴⁶.

Se descoperă deci, în toată plinătatea și în toată frumusețea, învățătura vieții, la lumina razelor atît de strălucitoare ale învierii; nu putea moartea să stăpînească Viața și nici întunericul să copleșească Lumina.

Înțelegerea deplină pentru această învățătură se naște în inima oricărui creștin, începînd de la noaptea sfințită a învierii.

De la un capăt la celălalt al Penticostarului, săptămînă de săptămînă, ca și de la o zi la alta, sînt înfățișate într-un minunat buchet atîtea simțiri creștinești, infuzate de bucuria neîfărmurită a biruinței asupra morții. Deschizînd cartea Sfințelor Paști—Penticostarul, poți cunoaște și trăi divinitatea slujbelor din acest timp, care au menirea să înalțe creștinul pe treptele cele mai înalte ale religiozității și virutozității creștine. Astfel, «Ziua Învierii», este concepută ca o trecere «din moarte la viață și de pe pămînt la cer»⁴⁷.

Învierea Domnului, oglindită în imnografia Penticostarului, oferă creștinului o adevărată comoară de bunuri spirituale. Primul dintre aceste bunuri este pacea, care se prezintă ca un rod al patimilor și morții Mîntuitorului, așa cum reiese dintr-o cîntare, care zice: «Cel ce răstignire ai răbdat și moarte ai strîcat și ai înviat din morți, împacă viața noastră, Doamne, ca un singur atotputernic»⁴⁸.

Însuși duhul slujbelor se desfășoară acum într-o ambianță de pace, înțelegere și armonie, duh de comuniune, de dragoste creștină, al unei apropieri tot mai intime de semenul nostru, cu alte cuvinte, pacea omului cu Dumnezeu, cu el însuși și cu toți semenii, așa cum se poate vedea din slava de la laudele Uteniei din noaptea Învierii: «Ziua Învierii! Și să ne luminăm cu prăznuirea, și unul pe altul să ne îmbrățișăm. Să zicem: fraților, și celor ce ne urască pe noi; să iertăm toate pentru Înviere...». Acest duh al păcii, frățietății și dragoste, care domnește acum mai mult ca oricînd, se naște din împăcarea omului cu Dumnezeu. Faptul împăcării, ca și atmosfera de pace, care tronează în aceste momente, sînt prinse în chip minunat în Cuvîntul Sfințului Ioan Gură de Aur, pe care Biserica l-a rănduit să fie citit la utrenia Învierii după Slava de la laude. Prin acest Cuvînt, Biserica cheamă deopotrivă pe toți fiii ei ca să se împărtășească din roadele atît de bogate ale Învierii, din binefacerile și bucuria ei: «Intrați toți întru bucuria Domnului»⁴⁹.

Ziua Învierii nu este un praznic obișnuit, ci este pogorîrea Împărăției lui Dumnezeu pe pămînt: «că s-a arătat împărăția cea de obște»⁵⁰.

Conștiința împlinirii unei atît de dorite împăcări izvorăște din Faptul Învierii, care conferă creștinului cea mai robustă încredere în capacitatea și demnitatea lui umană, în puterea lui de a săvîrși binele, de a atinge culmile înalte ale sfințeniei. Creștinul transfigurat de razele sfințitoare ale Învierii urcă tot mai sus pe calea ascensiunii sale religioase-morale, avînd mereu în gînd și inimă cuvintele: «Nimeni să nu se tînguiască pentru păcate, că din Mormînt iertare a răsărit»⁵¹.

Această încredere, acest optimism insufletitor, apare ca o notă caracteristică întregului Penticostar și exclude orice șovăială, căci prin Învierea cea de a treia zi «firea cea strîcată a neamului nostru întru Sine s-a înnoit»⁵². S-a înnoit, adică a fost curățită de întinărirea păcatului și stricăciunea poftelor lui, a fost luminată și

45. Pr. Const. N. Galeriu, *op. cit.*, p. 129. 46. *Ibidem*, p. 131.

47. *Irmosul de la peasna I al utreniei din noaptea Învierii*.

48. *Stihira a 2-a de la laudele utreniei din noaptea Învierii*.

49. *Din cuvîntul de învățătură al Sf. Ioan Gură de Aur în Sfînta și luminata zi a slăvitei și mîntuitoarei Învieri a lui Hristos*. 50. *Ibidem*. 51. *Ibidem*.

52. *Sedelna I de la utrenia din duminica Slăbănogului*.

sfințită prin harurile mintuitoare ale Învierii Domnului, care fiind «izvorul dragostei și noianul milei, izvorăște lumii iertare...»⁵³.

Potrivit imnografiei Penticostarului, «Învierea lui Hristos se integrează în ființa mântuirii... ea este arvuna propriei noastre învieri, spre viața veșnică (I Cor. XV, 12, 13, 14). În conceptul creștin nu moartea este felul vieții, ci viața este rostul morții»⁵⁴.

3. Textele Penticostarului, izvor pentru predica ortodoxă din acest răstimp. —

După ce am arătat importanța Penticostarului pentru formarea religioasă-morală a creștinului putem sesiza mai bine caracteristicile predicii din această perioadă. În primul rând predica ortodoxă se poate inspira cu mult folos din această sursă de bogății și frumuseți spirituale ale Penticostarului, din optimismul atât de vibrant care infuzează totul, odată cu învierea, care deși este un act divin, «se săvârșește în noi și cu noi»⁵⁵. Iar elementul participării noastre ființiale la praznicul Învierii oferă cel mai bun prilej de bucurie duhovnicească, înălțător și unic în felul lui. Așa încît se poate vorbi despre o predică a Învierii sau a Penticostarului, imprimîndu-i chiar structura compozițională specifică imnografiei din acest interval de timp. Să urmărim măsura în care se poate utiliza acest izvor al Penticostarului, precum și puterea lui stimulatorie pentru predica ortodoxă.

Ne aflăm în săptămîna luminată, luni la laudele utreniei: «Doamne, pecetluit fiind mormîntul de cei fără de lege, ieșit-ai din mormînt precum Te-ai născut din Născătoarea de Dumnezeu. N-au cunoscut cum Te-ai întrupat ingerii Tăi cei fără de trup. N-au simțit cînd ai înviat ostașii cei ce Te-au străjuit; că amîndouă au fost pecetluite pentru cei ce ispiteau; dar minunile s-au descoperit celor ce se închină cu credință tainei...»⁵⁶. Stihira aceasta descrie faptul învierii, întrebînd în acest scop mijloace specifice predicii, și anume asemănînd taina învierii Domnului din mormînt cu cea a nașterii Sale din Fecioară, taine necunoscute de ingeri și de străjeri, dar descoperite celor ce se închină lor cu credință.

Tot atât de reușită și cu aceleași note proprii predicii se face vestirea învierii Domnului în stihira a 3-a de la vecernia de luni după duminica Mironosițelor: «Ceata femeilor a căutat de dimineață, pe Soarele cel mai înainte de soare, care apusese atunci în mormînt; dar ingerul cel plin de strălucire a strigat către dînsule: A răsărit lumina, care luminează pe cei ce dorm în întuneric; vestiți aceasta luceferilor, uce-nicilor Lui, schimbați întristarea în bucurie».

Frumusețea de cugetare se întrece aici cu frumusețea graiului. Iată în continuare cît de minunat și intuitiv este surprins, ca într-o prea frumoasă frescă, momentul convorbirii Domnului cu samarineanca, într-o cîntare de la vecernia duminicii a 5-a după Paști: «Lîngă fîntîna lui Iacob aflînd Iisus pe samarineanca, apă de la dînsa a cerut, Cel ce acoperă pămîntul cu nori. O minune! Cel ce este purtat pe heruvimi, stă de vorbă cu o femeie păcătoasă, apă cerînd, Cel ce a spînzurat pămîntul peste ape; apă căutînd, Cel ce revarsă izvoarele și limanurile apelor, vrînd să atragă spre Sine cu adevărat pe cea vinată de luptătorul vrăjmaș și să adape cu apa cea vie pe cea înflăcărată amarnic după lucruri netrebnice...»⁵⁷. Stihira a 8-a de la vecernia duminicii a 6-a după Paști oferă profundă analiză psihologică a stării orbului îndurerat, care singur își întrebă cugetul său atât de frămîntat: «Au doară pentru păcatele părinților m-am născut fără vedere?» Și tot el răspunde sub aceeași formă interogativă, nedumerit, ca să scoată și mai în relief suferința lui: «Au doară pentru necredința neamurilor m-am născut spre dovadă? Nu sînt în stare să întreb cînd este noapte, și cînd este zi. Picioarele mele nu mai pot răbda poticnirile de pietre; că n-am văzut soarele strălucînd și nici chipul Celui ce m-a zidit...»⁵⁸. Modul iscusit în

53. Stihira a 2-a de la «Doamne strigat-am» de la vecernia din luna săptămîni a V-a după Paști.

54. Diac. Prof. O. Bucevski, *Învierea Domnului*, în «Mitropolla Olteniei», XVII (1965), nr. 3—4, p. 271. 55. Pr. Constantin N. Galeriu, *op. cit.*, p. 130.

56. Stihira I de la laudele utreniei de joi din săptămîna luminată.

57. Slava de la vecernia de sîmbătă seara a duminicii Samarinenții.

58. Stihira a 8-a de la «Doamne strigat-am» de la vecernia mare de sîmbătă seara a duminicii a 6-a după Paști.

care această stihiră reușește să pătrundă în adincurile sufletului îndurerat al orbului poate rămâne ca un îndrumător prețios pentru predica din această zi.

Între bogatele surse de inspirație oferite de Penticostar pentru predică se cuvin menționate și sinaxarele. Astfel, sinaxarul de la duminica Tomii ne dă unele date biografice importante în legătură cu Sfântul Apostol Toma. De asemenea, sînt deosebit de frumoase stihurile acestui sinaxar: «Dacă încuietorea pintecelui sau a mormintului — nu a putut împiedica puterea Ta, Mîntuitorule — Cum o va putea împiedica încuietorea ușilor?» Sinaxarul din duminica Mironosițelor conține date referitoare la Sfintele Femei Mironosițe. Sinaxarul din duminica Samarincii prezintă date referitoare la fiintina lui Iacob. Important este și sinaxarul din duminica Sfinților Părinți în care sînt cuprinse date legate de primul Sinod ecumenic.

4. *Predici la perioada Penticostarului.* — Predica Penticostarului continuă spiritul predicii apostolice, care a fost în primul rînd o predică a Învierii. S-ar putea afirma că cea dintîi predică a Învierii a încolțit în gîndurile și inimile Sfințelor Femei Mironosițe, atunci cînd venind la mormîntul Domnului și găsindu-l gol, au alergat coplesite de cea mai sfințită bucurie — să vestească Apostolilor că Domnul s-a sculat din morți (Matei XXVIII, 8—9; Marcu, XVI, 7, 10; Luca, XXIV, 9, 22; Ioan XX, 1, 18).

Vestea cea mare, exprimată în cuvintele: «A înviat Domnul!» a umplut inimile Apostolilor de o bucurie fără seamăn. Învierea Domnului a întărit și înflăcărat credința lor, i-a îmbărbătat, i-a umplut de curaj, de zel și abnegație. Așa încep Sfinții Apostoli predicarea lui Hristos cel Inviat. Inima nu le dă pace, nu-i lasă ca să tacă, să nu facă tuturor cunoscută Învierea și să nu împărtășească bucuria ei cît mai repede.

Sf. Apostol Petru în cuvîntarea ținută în Ierusalim după pogorîrea Sfîntului Duh, vorbește despre minunile săvîrșite de Iisus Hristos apoi cum a fost vîndut, a pătimit și a înviat (Fapte II, 22—23). Ținta cuvîntării este evidentă — vestirea Învierii Domnului și deci a dumnezeirii Sale și a adevărului învățaturii Sale. Și în a doua cuvîntare Sf. Apostol Petru vestește Învierea Domnului, iar apostolii se numesc «martori ai acestui fapt» (Fapte III, 15).

În Antiohia Pisidiei, Sfîntul Apostol Pavel face din învierea Domnului tema centrală a propovăduirii sale și o datorie, cum reiese și din afirmația sa: «Noi, deci, să vestim că făgăduința dată părinților, Dumnezeu ne-a împlinit-o nouă, copiilor Lui, înviind pe Iisus» (Fapte XIII, 22).

Răstignirea, moartea și apoi învierea Domnului au constituit tema permanentă a predicii apostolice. Moartea pe cruce a Fiului lui Dumnezeu ca și biruința morții prin înviere au coplesit inimile ascultătorilor din lumea veche păgînă, înduioșindu-le simțurile și trezindu-le dragostea pentru frumusețea învățaturii noii religii creștine. Aceasta a contribuit substanțial la succesele propovăduirii apostolice.

Predica învierii, însă, rămîne valoroasă nu numai pentru perioada apostolică, ci de-a lungul întregii istorii a creștinismului. Propovăduirea învierii Domnului este continuată cu același zel și elan de urmașii Sfinților Apostoli, învierea fiind centrul învățaturii creștine.

Cunoaștem încă din secolul al IV-lea predici închinată Învierii Domnului. Așa Sfîntul Efreem Sirul, pe lîngă unele predici din Săptămîna Mare, are și predici la Sfîntul Paști⁵⁹.

Sfîntul Chiril al Ierusalimului, renumit prin catehezele sale, are ultimile cinci cateheze (19—23), numite și mistagogice, rostite în săptămîna luminată⁶⁰. Iar Sfîntul Grigore de Nisa ne-a lăsat cinci cuvîntări la Paști și cite una la Înălțare și Rusalii. De asemenea, Sfîntul Grigore de Nazianz din cuvîntările sale la sărbătorile mari, a 45-a o închină Învierii Domnului, iar a 41-a Rusaliilor. Aceste cuvîntări sînt de o rară frumusețe, de o înălțime teologică și literară deosebită⁶¹.

Sfîntul Ioan Gură de Aur, în strălucita sa activitate predicatorială acordă un loc de frunte predicii la Învierea Domnului. Se cade remarcat în primul rînd *Cuvîntul* lui de la Înviere (despre care am mai amintit), care se citește la utrenia din noaptea Învierii. Acest Cuvînt, prin conținutul și forma lui, este neîntrecut și ca bogăție și profunzime teologică și ca frumusețe artistico-literară. Valoros rămîne mai ales pentru

59. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Patrologie* (manual pentru uzul studenților) București, 1956, p. 219. 60. *Ibidem*, p. 159. 61. *Ibidem*, p. 180.

puterea lui de înviere și pentru entuziasmul pe care-l trezește în sufletele credincioșilor.

Sfântul Chiril al Alexandriei ne-a lăsat un număr de 29 de omilii pascale, în care anunță și data sărbătoririi Sfintelor Paști, sarcină încredințată după Sinodul I ecumenic îndeosebi patriarhului de Alexandria.

De-a lungul primelor zece veacuri creștine predica învierii, ca și a celorlalte duminici pînă la Pogorirea Sfântului Duh, a fost în atenția predicatorilor, deși în această perioadă nu se poate vorbi despre o predică propriu-zisă, a Penticostarului, deoarece această carte de slujbă în forma și compoziția ei imnografică de azi, o avem abia din sec. al XI-lea.

Vom arunca acum o privire asupra predicii românești, începînd cu cele două *Cazanii* ale lui Coresi, I-a, 1564, a II-a 1581. Se poate constata că prima *Cazanie* se deschide cu Duminica Paștelui, iar a II-a are inserată predica Sfântului Ioan Gură de Aur de la Duminica Sfintelor Paști.

Cazania mitropolitului Varlaam (1643) cuprinde, «La slăvita și luminata zi a Învierii Domnului», învățătură pentru bucuria zilei și de cîte ori s-a arătat Domnul în acea zi ucenicilor Săi, la duminica Tomii, învățătură despre credința apostolului Toma, la duminica a III-a, învățătură despre mironosițe, la a IV-a, despre minunea săvîrșită asupra slăbănogului, iar în duminica a V-a și a VI-a în legătură cu pericopele evanghelice respective (samarineanca și vindecarea orbului). Și în sfîrșit, la Înălțare, duminica a VII-a și Pogorirea Sfântului Duh, mitropolitul Varlaam, personalitate marcantă și cu ecouri puternice pentru istoria predicii românești, tratează în *Cazania* sa, subiecte corespunzătoare Penticostarului. Mai tîrziu, pentru veacul al XVIII-lea, se poate menționa manuscrisul ieromanahului Ștefan de la Bistrița, păstrat în Biblioteca Academiei R. S. România, datînd de la anul 1720 și care cuprinde 12 predici începînd cu Învierea, Înălțarea, Rusaliele ⁶².

Începutul secolului al XIX-lea este marcat la noi în predica românească de tipăritura la București în 1801 a traducerii românești a *Kiriacodromionului* lui Nichifor Teotoke, vestit predicator ortodox-grec, arhiepiscop de Astrahan ⁶³. Este important de reținut că acest *Kiriacodromion* începe cu duminica Paștelui, întocmai ca prima *Cazanie* a lui Coresi (1564).

În 1872 arhimandritul Inocențiu Moisiu publică o *Carte de predici pentru duminicile, sărbătorile anuale precum și pentru alte diferite ocaziuni*, în care se cuprinde și un buchet reușit de predici la Penticostar.

Ca o punte între secolele XIX și XX trebuie amintit și *Cuvîntul la sînta și marea Duminică a Paștilor, pentru adevărarea Învierii Domnului*, tradus din limba greacă de schimonahul Antonie Focșăneanul, prodomit la Sfîntul Munte, și care a fost tipărit în anul 1900 ⁶⁴.

În secolul al XX-lea literatura omiletică ortodoxă românească este mult mai bogată, iar la perioada Penticostarului există predici deosebit de valoroase. Amintim, desigur, o parte din această operă, spre a ilustra importanța predicii din acest timp și totodată însemnătatea utilizării Penticostarului ca sursă de inspirație pentru predică.

Preotul Dimitrie Georgescu publică în București în 1910 un volum de predici intitulat: *Predici în duminicile Triodului, ale Penticostarului și în sărbătorile de peste an*. Menționăm dintre acestea, pe lângă predica din luminata zi a Învierii, și predica din ziua a doua a Învierii, tocmai datorită însemnătății deosebite pe care o acordă frumuseții cîntărilor de strană din acest timp, din care autorul se inspiră luînd drept motto stihul de la Praznicul Învierii: «Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim întrînsa». În continuare autorul afirmă că ne vom putea curăți sufletul și vom îndepărta din inima și mintea noastră orice răutate numai dacă vom fi iertători, citînd, în felul acesta, din Slava de la laudele utreniei: «Să zicem: fraților, și celor ce ne urască pe noi; să iertăm toate pentru Înviere».

Arhiepiscopul Evghenie Piteșteanul, în volumul său de predici, din 1912, *Pășune duhovnicească* include și predici la Penticostar, printre care se remarcă predicile de la Învierea Domnului și Rusalii. În prima predică se poate observa lesne utilizarea

62. Dlac. Dr. Gheorghe Comșa, *Istoria predicii la români*, București, 1921, p. 83.

63. Ne vom opri mai amănunțit atunci cînd vom vorbi despre *Cazania* editată de Preafericitul Patriarh Justinian.

64. Dlac. Dr. Gh. Comșa, *op. cit.*, p. 213.

fondului de bogăție spirituală a Penticostarului, a slujbelor și cîntărilor lui, pentru care predicatorul se adresează credincioșilor astfel: «Ați auzit cîntîndu-se «Învierea Ta, Hristoase Mintuitorule, îngerii o laudă în ceruri și pe noi pe pămînt ne învrednicește cu inimă curată să Te mărim» (troparul glas. 6, al slujbei din noaptea Învierii)»⁶⁵.

În 1917 Ioan Broșu publică la Arad un volum de predici intitulat *Casa din Ierihon*. Sînt unele din cele mai frumoase predici românești și ne convingem de aceasta dacă avem în vedere îndeosebi predicile de la perioada Penticostarului. Cea de la Înviere începe astfel: «Nu cunosc sărbătoare pe fața pămîntului, care să ne umple inima cu nădejdi mai bogate ca această luminată zi... Nu cunosc dimineața mai minunată, decît aceasta, cînd poporul cu virtelniți de ceară în mîini aleargă spre biserică, din mijlocul căreia cu glas de biruință le vestește preotul înălțătoarele cuvinte: «Hristos a înviat!»»⁶⁶.

În 1925 preotul N. Ruceanu publică într-o cîrticică de 112 pagini *Predici la duminicile Triodului și Penticostarului*. Iar în 1926 episcopul Aradului, Dr. Grigore Comșa dă la lumină un volum de predici pe care îl intitulează *Veniți la Hristos*, în care sînt incluse și predici inspirate din Penticostar. Preotul Constantin C. Dron publică în 1929 la București un volum intitulat *Daruri și adevăruri*. Cum afirmă însuși autorul, nu este vorba, propriu-zis, de o carte de predici, ci de o carte după care se pot face predici. Se stăruie îndeosebi în prima parte asupra frumuseții neasemuite a Adevărului Învierii: «Hristos a înviat pentru a dovedi veșnicia Adevărului (Său) ... minunea Învierii trebuie să fie pentru noi imboldul de a trăi mereu în acest adevăr»⁶⁷.

Preotul Toama Chiricuță, publică în 1933 un volum de predici pe care-l intitulează *Chemări de sus*. Predicile preotului Toma Chiricuță se dovedesc a fi deosebit de valoroase mai ales prin entuziasmul, prin elanul și spiritul lor dinamic. Pentru perioada Penticostarului merită amintite predicile: la Duminica slăbănogului, *Iisus, puterea noastră*; la Duminica Samarincii, *Venți de vedeți*; la Duminica orbului, *Iisus, lumina lumii*; la Înălțarea Domnului, *Bucuria Înălțării*.

Sub denumirea de *Duminicile primăverii* apare la București în 1943 un volum de predici la duminicile Penticostarului, duminici în care, potrivit celor spuse de autor, «nădăjdum că fiecare ne vom bucura de paradisul pierdut»⁶⁸.

Arhimandritul Iuliu Scriban, profesor de teologie și remarcabil predicator, a lăsat literaturii omiletice un volum bogat de predici pe care-l intitulează, potrivit caracterului lor, *Predici pentru popor*. În acest volum aflăm și predici la duminicile Penticostarului. Cele mai frumoase pot fi socotite cele de la: Ziua Învierii, Duminica Mironosițelor, Duminica Samarincii, Despre închinare. Se cade relevată și înțelegerea profundă a predicatorului cu privire la semnificația acestei perioade a noului bisericesc: «Ajuns la sfînta zi a învierii Domnului, creștinul trece de la întristare la bucurie. Inima lui se deschide, după cum și mugurii copăcelului încep a se deschide la venirea căldurii»⁶⁹.

Mai amintim ca deosebit de importantă pentru predica ortodoxă la perioada Penticostarului, *Tîlcuirea Evangheliilor și cazaniile duminicilor de peste an*, alcătuite de Prea Fericitul Patriarh Justinian, după *Kiriacodromionul* lui Nichifor Teotoke. Cartea aceasta începe cu tîlcuirea și cazania de la duminica Sfințelor Paști. Pînă la duminica Rusaliilor, în ordinea respectivă, aflăm următoarele teme: Despre sărbători, credință, mărinimie, sufletească, pedeapsa păcatului, Dumnezeu voiește ca toți oamenii să se mîntuiască, pedeapsa vremelnică a păcatelor, rugăciune (duminica Sfinților Părinți), stăpînirea patimilor (Rusalii).

În 1973 a apărut la Sibiu un volum de cuvîntări și predici alcătuite de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, intitulat *Iisus Hristos, viața noastră*. Partea a doua a acestui volum, *Tîlcuirii la duminici și sărbători* cuprinde la perioada Penticostarului pastoralele de la Înviere (pe anii 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 și 1973), predicile de

65. Evghenie Pîteșteanu, *Pășune duhovnicească*, București, 1912, p. 101.

66. Diac. Dr. Gh. Comșa, *op. cit.*, p. 240-241.

67. Pr. C. Dron, *Daruri și adevăruri*, București, 1929, p. 12.

68. Protos. Dr. Vasile Vasîlache, *Duminicile primăverii* (Predici), București, 1943, p. 5.

69. Arhim. Iuliu Scriban, *Predici pentru popor*, ed. a IV-a, București, 1944, p. 182.

la înviere; Praznicul vieții și învierea Domnului, o predică la Pogorirea Duhului Sfânt, de asemenea o predică, am putea spune specifică acestei perioade a Penticostarului, pe care o intitulează *De la Paști la Rusalii*. În această predică se vorbește despre bucuria pascală pe care o simte și o trăiește creștinul în decursul acestor cincizeci de zile, evocându-se, totodată, și rezonanța lăuntrică pe care o au slujbele și cântările din Penticostar pentru credincioși: «Bucurați-vă și iarăși zic bucurați-vă!» ne grăiește Sfântul Apostol Pavel. Ne grăiesc și cărțile de slujbă, Penticostarul — de la Sfintele Paști la Sfintele Rusalii. Bucurați-vă că Hristos a înviat⁷⁰.

În 1974 a apărut la Timișoara o culegere de predici editată de Mitropolia Banatului și intitulată *Ieșit-a semănătorul*, care cuprinde predici pentru întreg anul bisericesc, autorii fiind în marea majoritate preoți din mitropolia Banatului. Sint incluse predici la toate duminicile Penticostarului. Menționăm aici predică de la Înviere — Praznicul biruinței vieții — a P. S. Episcop Dr. Vasile Coman, în care se acordă o mare însemnătate slujbelor din noaptea Învierii, precum și unor rînduieli îndătinăte pe care credincioșii, îndeosebi din Banat și Transilvania, le cunosc și le trăiesc cu atita cucernicie: «Hristos a înviat cu moartea pe moarte călcînd, deschizînd prin înviere porțile cele veșnice, pentru toți cei ce cred și împlinesc poruncile Lui... Pentru aceasta în noaptea Învierii, la sfînta slujbă, preotul se apropie de ușile închise ale bisericii și lovînd cu crucea zice: «Deschideți porțile voastre și va intra împăratul mării»... Și porțile incuiate se deschid ca să facă părtași de intrarea în împărăția cerurilor pe toți cei ce mărturisesc prin credință și fapte bune pe Hristos»⁷¹.

Din același volum amintim predică Pr. Prof. Ene Branîște din duminica Rusaliiilor — Cincizecimea în viața credincioșilor — în care se oglindește, de asemenea, folosul spiritual pe care-l au cîntările din Penticostar pentru predică: «Astăzi lumina Mîngîietorului a venit și lumea a luminat» (*Penticostar*, la utrenia Rusaliiilor, sedealna a doua)⁷².

În afară de aceste volume de predici, menționăm pastoralele de Sfintele Paști ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și ale I. P. S. Mitropoliți și P. S. Episcopi, chiriarhi ai eparhiilor Bisericii Ortodoxe Române, din care semnalăm o parte a temelor tratate: Legătura învierii cu patimile, Răstignirea și moartea Domnului, Mărturiile ale învierii lui Hristos, Roadele duhovnicești ale învierii, învierea din morți a Domnului Iisus Hristos — cununa învățurii Sale, Învierea Domnului, dovada lucrării Sale dumnezeiești, Învierea din morți a Domnului Iisus Hristos, temelia credinței noastre, Învierea lui Hristos, chezașia învierii noastre, Sfintele Paști, cel mai mare și mai vechi praznic al Bisericii creștine, Datini legate de Învierea Domnului.

Vorbînd despre aceste pastorale la Sfintele Paști se cade mai cu seamă îndreptată atenția către utilizarea fondului de bogăție și frumusețe spirituală a imnografiei Penticostarului. Cîntările slujbelor sînt cele care ajută în pastoralele înalților noștri ierarhi să fie exprimată atît de potrivit bucuria pascală trăită de creștini.

Iată în acest sens cum e prezentată atmosfera acestei bucurii într-una din pastoralele Prea Fericitului Patriarh Justinian: «Acum toate s-au umplut de bucurie: și cerul și pămîntul și cele de desub» (din peasna a III-a de la slujba Învierii) părănuind toată făptura învierea Domnului. Mulțimile nenumărate ale îngerilor se bucură în ceruri și vestesc că «Astăzi este mintuirea lumii, că a înviat Hristos» (din peasna a IV-a de la slujba Învierii)⁷³.

Cîntările pascale descoperă și definesc în aceste pastorale măreția praznicului Învierii: «Biserica noastră dreptslăvitoare numește ziua Învierii Domnului «zi sfîntă, praznic al praznicelor, sărbătoare a sărbătorilor» (din peasna a VIII-a de la slujba Învierii) pe care Domnul a făcut-o ca să ne bucurăm și să ne veselim într-însa»⁷⁴. Însăși slujba din noaptea Învierii oferă o prilej strălucit de a aminti — intuitiv — măreția momentului în care «sfînțiii slujitorii ai altarelor noastre ortodoxe purtînd

70. I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, *Iisus Hristos viața noastră*, Sibiu, 1973, p. 141.

71. P. S. Episcop Dr. Vasile Coman, Praznicul biruinței vieții (predică) în *Ieșit-a Semănătorul*, Timișoara, 1974, p. 10.

72. Pr. Prof. Ene Branîște, Cincizecimea în viața credincioșilor (predică) în *Ieșit-a Semănătorul*, p. 38.

73. Prea Fericitul Patriarh Justinian *Pastorală de la Sfintele Paști*, București, 1952, p. 4.

74. Idem, *Pastorală de Sfintele Paști*, București, 1948, p. 3.

în mîini făclia sfîntă, au strigat: «Veniți de primiți lumină!» Din lumina lor, s-au aprins făclii fără de număr și sub cerul instelat a fost auzită iarăși străvechea cîntare: «Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte călcînd...»⁷⁵.

Cîntările pascale sînt cele care ne îndreaptă cugetul «către adîncul Adevărului încredințîndu-ne că — din moarte la viață, și de pe pămînt la cer, Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi, care cîntăm cîntare de biruință —» (din canonul Învierii, cîntarea I)⁷⁶.

Și tot cu ajutorul lor se fac îndemnurile cele mai fericite de trăire și simțire cu adevărat creștină: «Să adăpăm simțurile noastre din «izvorul nesticăciunii» (irmosul pesnei a III-a, de la slujba Învierii) și «să vedem pe Hristos, strălucind cu neapropiata lumină a Învierii» (Din peasna I de la slujba Învierii). Să mincăm, cu grabnică purcedere, și să aducem «Stăpînului vieții, mirul cîntărilor»⁷⁷.

Inseși «troparele Sfîntelor Paști încep mai totdeauna cu îndemnuri însuflețite, cu vorbe de uimire, cu strigăte de bucurie și chiar cu porunci care nu suferă împotrivire: «Să ne luminăm popoare! Veniți să bem băutură nouă; să ne curățim simțirile; să se veselească cerurile și să se bucure pămîntul; Luminează-te, luminează-te, noue Ierusalime. Cuprinsul lor este o negrăită slavă»⁷⁸.

În pastoralele pascale se folosește ca motto textul unor cîntări din Penticostar, ca: «Acum toate s-au umplut de lumină: cerul și pămîntul și cele de desupt. Deci să serbeze toată făptura Învierea lui Hristos...» (din peasna a II-a de la slujba Învierii).

Sau: «Învierea Ta, Hristoase, îngerii o laudă în ceruri și pe noi pe pămînt ne învrednicește cu inimă curată să Te mărim» (troparul glas. 6 de la slujba Învierii).

Și de aici rezultă importanța incontestabilă a imnografiei Penticostarului pentru predica din acest timp.

Este necesar, de asemenea, să menționăm că un număr însemnat de predici la duminicile Penticostarului, care folosesc ca sursă de inspirație bogăția și frumusețea spiriuală a Penticostarului sînt publicate în anii din urmă în revistele mitropolitane ale Bisericii noastre.

*

După cele înfățișate putem afirma că predica ortodoxă din perioada Penticostarului este animată de cea mai sfîntă și curată bucurie duhovnicească, bucuria Învierii din morți a Domnului Iisus Hristos. Este o bucurie în lumina căreia predică evocă biruința binelui asupra răului, a dreptății asupra nedreptății, a luminii asupra întunericului; o bucurie a biruinții vieții asupra morții, care generează încredere desăvîrșită, trezește dorință și dragoste pentru calea mîntuirii.

Predica Penticostarului avînd mereu în față Învierea Domnului — tabloul acesta atît de viu, plin de atîta lumină și strălucire care coleşte cu razele lui sfîntitoare pe toți credincioșii și toată firea, prin conținutul care-l dobîndește și forma care o imbracă, aduce o contribuție esențială la înălțarea vieții religioase-morale a creștinilor.

Penticostarul — această carte de căpătîi a anului liturgic ortodox, se oferă predicatorului cu întreaga sa bogăție, inspiră și asigură atmosfera cea mai prielnică propovăduirii creștine din răstimpul pe care îl cuprinde.

75. Idem, *Pastorală de Sfintele Paști*, București, 1954, p. 3.

76. I.P.S. Mitropolit Firmilian, *Pastorală la Sfintele Paști*, Craiova, 1960, p. 6.

77. Idem, *Pastorală de Sfintele Paști*, Craiova, 1948, p. 3. 78. *Ibidem*, p. 4.

Adrian N. Popescu

ȘT. O. IOSIF

O sută de ani de la nașterea poetului (1875 — 1975)

Sînt în literatura unui popor scriitorii cărora atributul de «popular» în sensul de «familiar», adică de foarte cunoscut, cu mare priză în opinia iubitorilor de literatură, ce li se acordă în timpul vieții lor, li se păstrează și după moarte, transmițîndu-se, mai departe, generației sau chiar generațiilor viitoare.

În literatura română de o asemenea favoare s-a bucurat — pe lingă alții — și poetul Șt. O. Iosif.

Despre poetul Iosif s-a vorbit, în general, cu multă simpatie, încă în timpul vieții sale, cînd, prin firea sa delicată, prietenoasă, plină de sensibilitate, prin laborioasa lui activitate literară, ca și prin drama sa familială, devenise foarte cunoscut contemporanilor, iar poezia lui, la un moment dat o adevărată «poezie a zilei», era foarte mult gustată mai ales în lumea tineretului iubitor de poezie tradițională, care găsea în ea un mesaj și un vademecum plin de răspunsuri la o serie de întrebări, stări sufletești și probleme ce frămîntau opinia românească la începutul secolului nostru.

În competiție cu noua poezie de factură modernistă îmbrățișată de unii poeți de generație cu Iosif, — acesta și poezia sa au reușit să se mențină și să se impună chiar și posterității, păstrîndu-și viu interesul și actualitatea pînă în zilele noastre.

Într-adevăr, de la manualele școlare de curs primar și secundar pînă la opțiunea candidaților la bacalaureatul de altădată pentru Iosif ca «autor preferat»; de la cursurile universitare pînă la edițiile «populare», edițiile «definitive» și «critice» sau la monografiile și studii de specialitate, — viața și opera poetului Șt. O. Iosif au fost și sînt, de mai bine de trei sferturi de veac, prezente neîntrerupte în literatura și cultura noastră.

Împlinindu-se în toamna acestui an un secol de la nașterea poetului Șt. O. Iosif, eveniment marcat de o serie de manifestări cultural-artistice — emisiuni speciale în programele de radio și televiziune, simpozioane și comunicări în cadrul unor instituții de cultură, recitaluri de poezie etc. —, ancorăm și noi rîndurile de mai jos la suita acestor manifestări de evocare, în semn de afecțiune și prețuire sinceră pentru viața și creația poetică a lui Șt. O. Iosif, care au impresionat, încîntat și delectat mintea și inima generației lui și a generației noastre.

VIAȚA. — Ștefan Octavian Iosif s-a născut la Brașov, la 11/23 octombrie 1875, ca fiu al profesorului secundar Ștefan Iosif și al Paraschivei, născută Mihălțeanu, fiică de preot ortodox din Vingard, lingă Alba Iulia. Iosif, poetul de mai tîrziu, era al cincilea copil între cei 11 frați și surori cîți erau cu toții.

După tată, strămoșii poetului erau români din sudul Dunării, stabiliți în Transilvania în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, unde au dus o viață grea¹. Numele de familie «Iosif», provine din numele de botez purtat de doi din primii strămoși după tată ai poetului. Profesorul Iosif, tatăl poetului, s-a născut în 1832, și la botez a primit numele de *Stan*, ca și părintele său; «Ștefan» și-a zis mai tirziu, în diceu. A învățat la gimnaziul maghiar din Brașov, apoi la liceul săsesc din Sibiu unde și-a luat și bacalaureatul. La Leipzig a făcut studii de filologie și și-a luat licența, iar la Viena urmează cursuri speciale pentru doctoratul în filologie. Din cauza lipsei de mijloace materiale, le întrerupe însă și se întoarce în Transilvania.

În 1856, Ștefan (Stan) Iosif ajunge profesor de limba elină și de limba germană la gimnaziul din Brașov, iar din 1878, după moartea fostului director Ion Meșotă, este și director al acestei școli, pe care o conduce pînă în 1889, cînd, pensionat înainte de vreme — era în vîrstă de 57 de ani —, pleacă cu familia sa la Sibiu, unde obține o funcție administrativă la Mitropolia ortodoxă. Profesorul Ștefan Iosif era un om de cultură: «vorbea curent latinește și citea orice text elin, iar la 65 de ani a învățat franceza»²; cunoștea foarte bine limba germană. Era autor de manuale școlare și colaborator la «Gazeta Transilvaniei». A supraviețuit fiului său, poetul, pînă în anul 1918, cînd a încetat din viață la București, în vîrstă de 86 de ani.

Paraschiva Iosif, născută Mihălțeanu, mama poetului, văzuse lumina zilei în anul 1845 și a trăit pînă în anul 1894, cînd a închis ochii la Turnu-Măgurele. Era o femeie blîndă, cu multă dragoste pentru copii și soț.

Frații și surorile poetului, — unii au murit înainte de 40 de ani, alții la adînci bătrîneți; Alexandrina, una dintre surori, născută în 1878, a trăit pînă în zilele noastre³.

Poetul Ștefan Octavian Iosif a urmat cursurile elementare la Brașov, începîndu-le la școala de fete (clasa întii și a doua «normale»), după care a trecut la școala de băieți. Trăind primii ani de școală în mijlocul fetițelor, se pare că acestea au exercitat o oarecare influență asupra copilului, în sensul imprimării unei puternice și timpurii sensibilități sufletești.

Vacanțele școlare și le petrecea adesea fie la bunicii dinspre mamă, la Vinșard, fie la Drăușeni, satul natal al tatălui, — medii unde copilul și mai pe urmă adolescentul avea să cunoască viața rurală și frumusețile folclorului românesc. De la bunicul său dinspre mamă, părintele Mihălțeanu, avea să afle unele din tainele

1. Cf. N. Iosif, *Șt. O. Iosif. — Contribuții la cunoașterea poetului*, în «Răsăritul», VIII. nr. 7, martie 1926, p. 3—5, la: Șt. O. Iosif, *Opere alese*, vol. I, ediție îngrijită de Ion Roman (col. «Scriitori români»), București, 1962, Editura pentru literatură, p. VI a studiului introductiv, intitulat «Șt. O. Iosif» semnat de I. Roman. În 1964, I. Roman a publicat o valoroasă monografie: *Șt. O. Iosif*, București, Editura pentru literatură, care, alături de studiul introductiv mai sus citat, de studiul prof. D. Micu, intitulat «Șt. O. Iosif», din vol. *Inceput de secol XX* (p. 236—242), București 1970, Editura «Minerva» și de cap. «Șt. O. Iosif — un virtuos al cîntecului elegiac» (p. 108—112) din vol. lui Ion Dodu-Bălan, *Valori literare*, București, 1966, Editura pentru literatură, ne-au stat la baza datelor, ideilor și considerațiilor din paginile închinată poetului Șt. O. Iosif, la centenarul nașterii sale. Adăugăm la acesta și: Ion Dodu Bălan, *Ethos și cultură sau vocația tinereții*, București, Editura Albatros, 1972, cap. «Ștefan Octavian Iosif», p. 335—353.

2. Ion Roman, *Șt. O. Iosif*, București, Editura pentru literatură, 1964, p. 11 (monografie).

3. *Ibidem*.

creației poetice, căci preotul «era vestit pentru darul său de versificare: improviza cintece funebre, orații și-și împăna predicile cu pasaje în versuri»⁴.

Studiile secundare le-a făcut Șt. O. Iosif la Brașov, Sibiu și București. În orașul său natal, la școala condusă de tatăl său, «Gimnaziul mare public de confesiune ortodoxă orientală din Brașov», domnea o atmosferă sobră de studiu și disciplină. La Brașov, elevul Iosif asistase, în februarie 1882, la pregătirea și reprezentarea operei «Crai nou» de Ciprian Porumbescu pe versurile lui Vasile Alecsandri. Impresionat de spectacol, el va pune în scenă, după aceea, piese haiducești. Era prima lui manifestare literară⁵.

Cind tatăl său se mută, în 1889, cu familia la Sibiu, elevul Iosif Ștefan Octavian este înscris la liceul de aici în clasa a V-a.

În liceu, Șt. O. Iosif a studiat limbile: latina, româna, germana și maghiara, și, facultativ, franceza. Era un școlar sîrguincios, cu aptitudini speciale în învățatura limbilor străine. În cursul superior, la Sibiu, tînărul licean citea mult: literatură română și străină, studii de istorie; a parcurs de la un capăt la altul revistele «Convorbiri literare», «Familia», «Albina Carpaților». Dintre scriitorii români, idolul lui era poetul Mihai Eminescu; îi plăceau mult Alecsandri, Bolintineanu, Negruzzi. Citea pe marii clasici latini în original: Ovidiu, Horațiu, Virgiliu, Tit Liviu, Salustiu, — din Horațiu și Ovidiu traducînd cu multă ușurință. Elevul avea pe atunci 15—16 ani. La lectura din marii clasici ai antichității se adăuga lectura din marii scriitorii ai literaturii universale — mai ales germane și maghiare. Arăta deosebit interes pentru poezia și proza populară originală (balade, doine, povești, anecdote), pentru frumusețea și «dulceața» graiului popular românesc. Lecturile și le făcea mai cu seamă din cărțile existente în biblioteca tatălui său, profesorul; ele pregăteau pe viitorul poet, iar traducerile constituiau un util exercițiu pentru «excelentul» tîlmăcitor de mai tîrziu⁶.

Șt. O. Iosif era o «fire retrasă, întotdeauna nemulțumită... Pentru el visul era o distracție. Ca un erou romantic, junele varsă de multe ori lacrimi, fără să știe de ce. În aceste împrejurări, el continuă să scrie versuri, căci de început, începuse pe la zece ani (din această pricină, în familie i se zicea chiar «poetul»). Deocamdată stihurile și le dă în vileag numai amicilor intîmi»⁷.

Inceputurile literare «tipărite» ale lui Șt. O. Iosif țin de primele clase secundare. În clasa a III-a, la «Gimnaziul mare» din Brașov, el colaborează la o revistă școlară «Izvorul», scoasă de colegul său Radu D. Rosetti, scriitorul de mai tîrziu. Tot ce scria în această vreme: versuri și proză, ca de pildă, o nuvelă al cărui erou e un tînăr, schițele *Unde duce cearta!* și *Moșneagul* sau încercarea de dramă istorică *Moartea lui Grigorie Ghica*, poemul *Carzic* și altele, copia în caiete frumos ornate cu desene și figuri, făcînd neîncetate corecturi, convins fiind că «activitatea literară presupune muncă îndirjită și perseverență»⁸. (În 1890 trimisese cîteva poezii revistei «Familia» a lui Iosif Vulcan de la Oradea; nu i se publică însă, fie socotindu-i-se vîrsta prea fragedă, fie, mai probabil, necorespunzînd ca realizare).

4. Paul Papadopol, *Un sol al biruinței: poetul Șt. O. Iosif*, Editura Cartea Românească, București, 1930, cit. de I. Roman în Studiul introductiv la: Șt. O. Iosif, *Opere alese*, vol. I..., p. VII.

5. Ion Roman, Studiul introductiv la Șt. O. Iosif, *Opere alese...*, p. VII.

6. Idem, *Șt. O. Iosif*, (monografie), p. 15.

7. Idem, Studiul introductiv la Șt. O. Iosif, *Opere alese...*, p. VIII.

8. Idem, *Șt. O. Iosif* (monografie), p. 18.

În toamna anului 1891, profesorul Ștefan Iosif cu familia sa trece munții, cu gândul de a se stabili la București, unde spera să-și găsească o slujbă mai convenabilă. Negăsind, merge cu familia și se stabilește la Turnu-Măgurele, unde funcționează ca profesor suplinitor la gimnaziul din localitate. Pe fiul său, «poetul», îl trimite la București să-și continue studiile secundare.

Împărțindu-și timpul afectat studiilor între boală (căci era bolnăvicios din fire) și preocupări literare, de care se simte tot mai mult atras, la București, Șt. O. Iosif reușește, în toamna anului 1895, să-și treacă bacalaureatul în «științe și litere» la liceul Matei Basarab, după care se înscrie la Facultatea de litere și filosofie. Ani de-a rândul însă nici nu frecventează și nici nu-și susține examenele. De-abia prin 1903, va reuși Iosif să-și treacă examenele, să absolve facultatea, fără a-și lua licența⁹.

În răstimpul acesta, poetul duce o viață grea, plină de privațiuni și mizerie: era, deobicei, «prost hrănit, prost îmbrăcat, locuia într-o odăiță insalubră»; muncea însă foarte mult. Toate acestea la un loc pun o profundă și dureroasă amprentă pe întreaga ființă a poetului, care se înfățișa ca un «adolescent subțire, slăbuț și osos, cu ochii mari și blinzi, în care se vedea parcă o teamă de ceva, o figură de băiat bolnăvicios și rău trăit»¹⁰, dar harnic și stăruitor. Traduce și publică mult prin ziarele și revistele vremii («Adevărul», «Revista școalei» din Craiova, «Vieța» lui Vlahuță, «Lumea nouă literară și științifică», «Adevărul ilustrat», «Convorbiri literare», «Povestea vorbeii», «Epoca», condusă de I. L. Caragiale, care-l face pe Iosif secretar de redacție și care-l învață meșteșugul scrisului limpede, concentrat și expresiv, «Floare albastră», «Curierul literar» etc.). Șt. O. Iosif se face tot mai cunoscut și leagă prietenii, unele foarte statornice.

Cu prilejul unei călătorii la Iași, înainte de anul 1894, și al șederii sale cîtva timp acolo, Iosif cunoaște pe poetul Ion Păun-Pincio, cu care leagă o strinsă prietenie; mai cu seamă după ce Păun-Pincio vine și se stabilește în București. Amândoi se înrudeau prin temperament, experiența de viață, păreri și gusturi similare. La îndemnul lui I. Păun-Pincio, Șt. O. Iosif se apropie de mișcarea muncitorească, frecventînd adesea ședințele socialiștilor. N-a devenit însă un poet socialist militant, deși protestul social este vădit în creația lui literară din această vreme¹¹.

În 1896, Iosif tipărește un volumaș de traduceri, cuprinzînd poemul *Apostol* și alte poezii ale poetului maghiar Petöfi.

În 1897 vede lumina tiparului primul volum de poezii originale ale lui Șt. O. Iosif, intitulat *Versuri*, elogios apreciate de redacțiile revistelor la care poetul colaborase sau colabora. Nota dominantă a versurilor scrise în această laborioasă perioadă este «seninătatea sufletească, izvorită dintr-o dragoste de viață încă nealterată, pornirea spre glumă, interpretarea luminoasă a lumii; înclinația spre poezia de confesiune personală»¹².

În vara anului 1899, Șt. O. Iosif primește invitația unui bun prieten al său, Virgil Cioflec, el însuși scriitor și critic de artă, de a-l însoți, pe cheltuiala acestuia, într-o călătorie în Apus. Un gest mărinimos al prietenului și un prilej foarte bine venit pentru Iosif, care de cîtva timp trecea printr-o gravă criză sufletească.

Înainte de plecare, Șt. O. Iosif își vizitează familia la Turnu-Măgurele.

Toamna, în noiembrie, cei doi prieteni plecați în călătorie se găseau la Paris. Aici «poetul se simte fericit, își recăpătă încrederea în viață și în posibilitățile lui

9. *Ibidem*, p. 23.

10. *Ibidem*, p. 24.

11. *Ibidem*, p. 26, cu amănunte.

12. *Ibidem*, p. 32-33.

creatoare»¹³. Este prezent mereu în mijlocul tinerilor români din capitala Franței și se simte foarte bine printre ei. Acum cunoaște pe Dimitrie Anghel, pe pictorii Kimon Loghi, Petrașcu, Basarab și alții¹⁴. În cercurile lor se discută despre literatură, despre poezie, în special despre noua poezie franceză, poezia simbolistă. Iosif e totuși un adept al poeziei germane, scriitorul care continuă să-l preocupe fiind poetul Heine, pe când ceilalți conașionali preferă poezia și literatura franceză. Cu toții sînt la curent cu mișcarea literară din țară, de unde primesc cu regularitate reviste: «Convorbiri literare», «Familia» etc. Poetul scrie meru și pregătește un nou volum de versuri originale.

O bună parte din anul 1901, Șt. O. Iosif și-o petrece în Germania, mai ales în Bavaria. Negăsind liniștea necesară la München, unde intenționa să stea mai mult, părăsește capitala bavareză și se stabilește în orașelul Neuburg, pe Dunăre. Aici desfășoară o intensă activitate literară: «scrie zile întregi, uneori și nopțile», cultivînd îndeosebi sonetul. Citește cu nesaț, mai cu seamă pe Goethe; face traduceri din Heine, pregătind în versiune românească volumul acestuia, *Romanțe și cîntece*.

Atît la Paris cit și în Bavaria, «creația lui Iosif cunoaște un revîriment, cores-punzător stărilor sufletești senine, fără ca vechea lui orientare tematică să se altereze»: poezia modernă, simbolistă, la modă în această vreme, la Paris, cum am spus, nu-l atrage; în schimb vibrează puternic coarda lirică națională: îl cheamă patria, «țara Doinei» și a haiducilor, «mîndra Românie». Recunoaște că «de cîntece Parisu-i plin», îl plac serenadele napolitane și suspinul țiterelor din Tirol, «Dar creadă cine cum o vrea, / Cum crede să-și aleagă; / Nu-s doine ca în țara mea / Pe lumea asta -ntreagă!» (*De cîntece Parisu-i plin*) — constată poetul plin de dor după meleagurile românești lăsate departe și sătul de străinătate. În această stare afectivă de nostalgie, care-i stăpînește ființa, prind formă concretă unele sonete de inspirație istorică, prinde contururi un poem despre Alexandru Lăpușneanu (ce va rămîne însă neterminat), pune în versuri basme populare românești, îi apar în minte și așterne pe hîrtie, vrăjit, icoane dragi de acasă, — un întreg univers domestic și rural. Sub impresia acestor stări sufletești, cite ceva din ceea ce scrie trimite revistelor din țară.

Noul volum de versuri originale pregătît la Paris și-l intitulează, parcă semnificativ, *Patriarhale*, și cuprinde poeziile din perioada de criză sufletească și nemulțumire a anilor 1897—1899 și pe care acum o depășise, precum și cîteva reluări din volumul *Versuri*, 1897.

Apariția, la București, a *Patriarhalelor* — cu toate că poetul era nemulțumit de poeziile selectate să formeze acest al doilea volum — vădește un spirit «eliberat din criza sufletească prin care trecuse», un poet care înțelegea acum altfel rosturile poeziei. Noul volum a fost primit destul de favorabil, unii critici considerîndu-l drept «o carte din cele mari, un fel de sărbătoare în viața noastră actuală, o speranță»¹⁵. Prezentat la concursul pentru premiile Academiei Române, volumul *Patriarhale* nu obține însă nici un premiu, principala deficiență a operei fiind «pesimismul», propriu unora dintre poeziile elaborate, cum am spus, în perioada de criză și de nemulțumire sufletească, anterioară plecării lui Iosif în străinătate. Cu toate acestea, versurile din *Patriarhale* au făcut o «impresie deosebită printre cititori, ceea ce i-a asigurat o faimă specială»¹⁶, mai ales în lumea tineretului.

13. *Ibidem*, p. 44.

14. Cf. Studiul introductiv la Șt. O. Iosif, *Opere alese...*, p. XV

15. I. Roman, *Șt. O. Iosif*, (monografie) p. 48; interesante sînt notele de subsol.

16. *Ibidem*, p. 49.

Pe la jumătatea lui octombrie 1901, după aproape doi ani de absență, poetul Șt. O. Iosif se întoarce în țară. Colaborează la «Curierul literar», o nouă publicație, care are însă o apariție de numai câteva numere, căci se va contopi cu și mai noua revistă «Semănătorul».

Apariția, la 2 decembrie 1901, a revistei «Semănătorul», sub conducerea poetilor mai vîrstnici, Al. Vlahuță și G. Coșbuc, și mișcarea ideologică literară — «semănătorismul»¹⁷, căruia i-a dat naștere această revistă, sprijinită de publicațiile înrudite cu ea, înseamnă o nouă etapă în activitatea literară a poetului brașovean, activitate care va dura cîtiva ani și care se va materializa printr-o colaborare frecventă — Iosif devine dealtfel, poetul cel mai de seamă al «Semănătorului» —, cu unele lucrări în spiritul ideologiei revistei. La mai puțin de un an de la apariția «Semănătorului», Vlahuță și Coșbuc, retrăgîndu-se de la conducerea revistei, acestea trece în seama unui comitet, din care făcea parte și Iosif. În calitate de membru în comitetul conducător, poetul se străduia să aibă colaboratori cît mai valoroși și voia ca revista să devină un «puternic organ al tinerilor». Într-adevăr, printre tinerii colaboratori, se numărau: M. Sadoveanu, D. Anghel, J. Bart, P. Cerna, I. A. Basarabescu ș.a. — tineri ce se vor afirma mai tîrziu ca renumiți romancierii, poeți sau dramaturgi. Iosif, foarte activ, publica poezii originale și traduceri, uneori chiar mai multe în același număr, semnate fie cu numele întreg, fie cu inițiale, fie cu pseudonimul *I. Darie*.

În 1905, cînd N. Iorga ia conducerea revistei, căreia îi dă o orientare proprie, Iosif și ceilalți din fostul comitet rămîn doar simpli colaboratori, — o colaborare tot mai rară, care în chip practic va înceta peste cîtiva ani, căci în 1909, nemulțumit cu noua orientare a «Semănătorului», la conducerea căruia venise Aurel Popovici, și a mișcării pe care o reprezenta, Iosif împreună cu M. Sadoveanu, D. Anghel și Ilarie Chendi scot o revistă proprie, «Cumpăna».

Reîntorcîndu-ne la viața particulară, personală a poetului, un eveniment de seamă în această perioadă de activitate semănătoristă este marcat de căsătoria lui Șt. O. Iosif, în vara anului 1904, cu Natalia Negru, o sirguincioasă studentă la litere, cititoare nelipsită în Biblioteca Fundațiilor Regale, unde, începînd cu septembrie 1902, Șt. O. Iosif fusese numit custode.

Natalia Negru era fiica unui director de școală din Galați și se născuse în decembrie 1882, în comuna Buciumeni de lîngă Tecuci. Poetul-custode o cunoscuse la Fundație, unde sirguincioasa studentă își avea — în sala de lectură — un loc al ei preferat, «colțul cu dor». Se îndrăgostise de ea. Cînd împrejurările nu le permiteau să-și mărturisească sentimentele și dorurile față către față, Șt. O. Iosif o făcea pe calea scrisului¹⁸. În ciuda opoziției tatălui acesteia, destinul face ca — după o că-

17. Despre revista «Semănătorul» și despre mișcarea semănătoristă: origini, ideologie, reprezentanți și opere, influențe etc. etc., judecate sub unghi critic, a se vede pe larg bogata monografie: Z. Ornea, *Semănătorismul* (Col. «Momente-Sinteze»), București, 1972, Editura «Minerva».

18. Această corespondență sentimentală scrisă avea să fie adunată mult mai tîrziu, în 1931, într-un volum cu titlul: Șt. O. Iosif, *Domnița mea erat!*... și subtitlul «roman epistolar», apărut în București, Editura «Universală»-Alcalay. În afară de semnificația lor lirică-sentimentală, aceste scrisori prezintă o oarecare însemnătate de ordin istoric-literar, întrucît, în cuprinsul lor, «pe lîngă mărturisirile și efuziunile lirice sentimentale, pe care poetul le aduce ofrandă iubitei sale, găsim și anumite date privind viața lui Șt. O. Iosif, greutățile materiale cu care se lupta, intrigile de care se lovea, precum și anumite înfor-

lătorie oficială efectuată de Iosif în Moldova, la Putna și în alte locuri, unde fusese trimis de susținătorul său, Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii publice, să adune material pentru un poem închinat comemorării a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare — Natalia Negru să devină soția sensibilului custode al Bibliotecii Fundațiilor.

După altele nemulțumiri și privațiuni cu care-i fusese presărată pînă atunci viața, Iosif, care dorise mult să-și aibă un cămin al său, a socotit acest eveniment o adevărată «binecuvîntare», căci i-a redat «încrederea în sine» și i-a readus la viață, după cum însuși mărturisește: «Și s-a pătruns de farmec ființa mea întregă, / Cînd tu mi-ai spus o vorbă și mi-ai șoptit cu drag... / Eu mă duceam spre moarte, tu m-ai întors din prag... / — Fii binecuvîntată pe cît îmi ești de dragă, / Stăpînă adorată a fostului pribeag!».

Soții Natalia și Șt. O. Iosif au locuit o vreme la Muzeul Theodor Aman, unde poetul fusese, de asemenea, numit custode. În urma unor neînțelegeri cu soția fostului mare pictor, iscate din niște intrigi «ce n-au putut fi spulberate în ciuda efortului poetului și a sprijinului unor protectori» (pe soția fostului mare pictor, poetul o va încondeia într-o poezie, *Zmeoaița*), — soții Iosif au trebuit să părăsească acest așezămint și să ia de la cap necazurile vieții zilnice. Lipsa de locuință, lipsa de bani, greutatea în găsirea unei catedre pentru soția sa, — toate apasă greu pe umerii poetului, a cărui familie se mărise, în 1905, prin venirea pe lume a fetei Corina, numită astfel de maică-sa, după numele eroinei unuia din romanele D-nei de Staël (*Corinne*), pe care Natalia îl citise în «colțul cu dor», la Fundație, cînd era studentă și cînd se cunoscuse cu Iosif. Noroc că Iosif are prieteni buni cu care se ajută: Sadoveanu, Gîrleanu, Anghel, Iorga, Pârvan, Jean Bart ș.a., astfel că, e drept, cu greu, necazurile de acest fel sînt totuși înfrînte pînă la urmă.

Cu toate greutățile și neajunsurile vieții, activitatea literară a lui Iosif, cum am văzut, continuă în această vreme intens: poetul dă la iveală cîteva volume originale și cîteva volume de traduceri, singur sau în colaborare cu D. Anghel. În 1902, de pildă, îi apare volumul *Poezii*, care conține versuri scrise peste hotare, dar de inspirație românească. Volumul este premiat de Academia Română. În 1904, alcătuiește poemul *Din zile mari*, menit să evoce figura și faptele de vitejie ale domnitorului Ștefan cel Mare, cu prilejul sărbătoririi a patru veacuri de la moartea sa. Il va publica în 1905, cu convingerea însă că nu reușise să realizeze o lucrare de valoare. Tot în 1905 îi apare un nou volum de versuri intitulat *Credințe*, dedicat soției sale. Și acesta este premiat de Academia Română, cu toate că i se imputa poetului «lipsa de căldură și entuziasm, amărăciunea și dezamăgirea, sfiala» ș.a.¹⁹ Recenzînd acest volum, Gabaret Ibrăileanu sublinia cu convingere «sinceritatea poetului, realismul și adevărul versurilor», afirmînd despre Iosif că «e o notă originală în literatura noastră — o notă distinctă și sonoră în armonia sufletului românesc idealizat prin artă»²⁰. În 1907 apare drama *Zorile*, cu acțiunea plasată în timpul revoluției din Transilvania din 1848 și cu un personaj care amintește de bunicul său, luptător în revoluție alături de Avram Iancu.

mații, anumite relatări ce ne ușurează reconstituirea atmosferei literare și culturale în genere, de la începutul secolului nostru» (D. Micu, *Început de secol XX...* p. 237).

19. Ion Roman, *Șt. O. Iosif* (monografie), p. 93, 95.

20. G. Ibrăileanu, *Scritori români și străini*, vol. II («Biblioteca pentru toți»), Editura pentru literatură, București, 1968, p. 52.

În august 1907 apare în revistele literare un nou nume A. Mirea. Este pseudonimul sub care Șt. O. Iosif și Dimitrie Anghel colaborează pînă în primăvara anului 1910, — perioadă în care din această colaborare ies la iveală o serie de lucrări în versuri și proză. Noul nume literar, rămas citva timp enigmă pentru cititori, este identificat și destăinuit publicului de profesorul M. Dragomirescu, estetul de la «Convorbiri critice», cu ocazia unei polemici literare. Colaborarea literară dintre Iosif și Anghel era însă mai veche; ea începuse cu mult înainte, prin septembrie 1902, mai cu seamă prin traduceri. Sub pseudonimul A. Mirea, cei doi poeți au dat la lumină mai multe lucrări originale în versuri și proză: *Legenda tunigeilor*, poem dramatic în trei acte, 1907; *Caleidoscopul lui A. Mirea*, versuri, 2 volume, 1908, 1910, — cea mai valoroasă lucrare a acestei colaborări; *Cometa*, comedie în trei acte, 1908; *Carmen saeculare*, poem istoric, 1909; *Cireșul lui Lucullus*, proză, 1910; *Portrete*, 1910, al cărui conținut e definit de titlu precum și traduceri din Verlaine și alții.

Colaborarea Iosif-Anghel sub pseudonimul A. Mirea a ridicat criticii o problemă destul de dificilă: care este partea de contribuție a fiecăruia din cei doi scriitori în producțiile literare pe care le-au dat la iveală? Fără a se elucida problema, s-a ajuns la anumite constatări definitive. Întii, ca chestiune de principiu: în unele producții literare (versuri sau proză) partea de contribuție aparține exclusiv lui Iosif. Pentru Iosif, «tematica istorică este mai familiară»; sentimentul patriotic și preocupările sociale sînt la el mai vii decît la Anghel. În schimb, în lucrările unde abundă fantezia și care au ca temă antichitatea latină sau greacă «vom identifica mai ușor pe Anghel». Oricum, însă, «contopindu-se în A. Mirea, cei doi poeți și-au topit laolaltă, chiar dacă nu totdeauna în proporții egale, însușirile personale: duioșia, căldura, sentimentul, ușurința de versificație», — la Iosif; «fantezia, verva spumoasă, ironia», — la Anghel. Dacă «vina poetică a lui Iosif e mai puternică prin latura socială, națională și etică...», «tendința» din *Caleidoscop*, de pildă, i se datorește lui Anghel. Fără ascuțimea și arta parodiei, care îi aparține lui Anghel, contribuția lui Iosif n-ar fi fost pusă în valoare²¹.

În anul 1908, poetul Șt. O. Iosif întreprinde o acțiune de triere și selectare a tot ce scrisese în versuri pînă atunci, în scopul alcătuirii unei culegeri antologice din creația sa originală, antologie pe care o va intitula *Poezii. 1893—1908*. În afară de versuri selectate din volumele anterioare și din fragmente din poemul *Din zile mari*, volumul acesta conține și cîteva poezii apărute în diverse periodice la care colabora. În versurile selectate pentru reeditare în acest volum antologic, poetul a făcut unele modificări, acolo unde a crezut de cuviință, tendința și efortul lui mergînd în direcția conciziei și a expresivității. Volumul acesta a văzut lumina tiparului în 1910.

21. Ion Roman, Șt. O. Iosif, (monografie), p. 112, 115. În legătură cu colaborarea Iosif-Anghel, sub pseudonimul A. Mirea, în cea mai valoroasă, operă a acestei colaborări, *Caleidoscopul lui A. Mirea*, D. Micu, (op. cit., p. 411), afirmă categoric: «*Caleidoscopul* este în cea mai mare parte neîndoieloz opera lui Anghel» și sprijină această afirmație pe o seamă de argumente ce i le dau analiza poeziilor din această scriere (p. 412—415).

E. Lovinescu, după ce la început «a negat categoric contribuția lui Iosif» la *Caleidoscop*, face mai apoi amendamente de felul acesta: cel dintîi (Iosif) a pus «simțirea», iar al doilea «arta», sau: «inspirația aparține lui Anghel, șlefuirea lui Iosif».

Șerban Cioculescu, în «Introducere» la *Poezii* de Șt. O. Iosif, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944, p. XXII, restabilește «rolul activ» al lui Iosif, dar îl limitează, de asemenea, la arta versificării. (Cf. Studiul introductiv de I. Roman la Șt. O. Iosif, *Opere alese*, vol. I, p. XIX.

Între timp, în 1909, poetul tipărise un volum de *Tălmăciri*, tot un fel de antologie, în care sînt incluse, prin selecție, traduceri în versuri, făcute de el însuși sau în colaborare cu D. Anghel, cele mai multe din ele incluse în volume apărute anterior, și scoate, cum am arătat mai sus, împreună cu Mihail Sadoveanu, D. Anghel și Ilarie Chendi, «Cumpăna», revistă săptămînală. Afară de obișnuitele versuri, în coloanele acestei reviste, sub semnătura A. Mirea, apar rînduri polemico-apologetice, în care este apărât «dreptul scriitorilor la o viață demnă, liberă de capriciile editorilor» și se militează pentru întemeierea «Societății Scriitorilor Români». Tot acum Iosif colaborează la cunoscuta revistă bucureșteană «Minerva».

Revista «Cumpăna» își încetează apariția în aprilie, anul următor, 1910. Momentul acesta coincide cu un moment dureros din viața personală a lui Iosif: soția sa, Natalia, îl părăsește pe Iosif și se căsătorește cu D. Anghel, care îi răpise inima. Lovitura ce primise «blîndul Steo» din partea «domniței» lui «Lia», coalizată cu prietenul său «Mitif» va fi foarte greu de suportat de sensibilitatea excesivă a lui Iosif, iar pe plan literar se pune capăt, după opt ani, «uneia dintre cele mai interesante colaborări din literatura noastră»: A Mirea înceta să mai existe.

Anii ce au urmat după puternica lovitură, prin care se spulbera un cămin atît de mult dorit de poet («O spune-mi dragă rîndunea, / Ce zbori mereu în preajma mea, / Tu știi mai bine: / O să-mi ajute Dumnezeu / Să-mi pot alcătui ca tine, / Un cuib al meu?») și prin care se destrăma o atît de rodnică colaborare literară, au grăbit «dezorganizarea definitivă a vieții și accelerarea procesului de prăbușire fizică»²² a lui Șt. O. Iosif.

Lovit dureros de două ori în același timp — și de soție și de prieten, — poetul n-a avut puterea să se resemneze, să uite, și a trăit pînă la sfîrșit durerea dragostei trădate. Infidelei sale soții nu i-a făcut însă nici un reproș; ba, dimpotrivă, a continuat s-o iubească statornic și după despărțire.

Are chiar puterea ca, în noua sa stare sufletească, trăind din plin a vieții dramă, să continue să lucreze mereu. Scrie și publică poezii originale: «cîntece pentru Natalia»; lucrează la marile traduceri din Schiller, Goethe, Shakespeare; colaborează la «Viața românească» și la revista transilvană «Lucefărul», la «Ramuri» din Craiova, la «Freamătul» din Bîrlad, la «Flacăra» lui Ion Banu din capitală; participă la șezătorile organizate de «Societatea Scriitorilor Români», pentru a cărei înființare luptase și al cărei membru fondator era. Paralel cu toate acestea, în anul 1912, Șt. O. Iosif își adună poeziile tipărite prin reviste după lovitură familială într-un nou volum intitulat *Cîntece*, pe care îl dedică fostei sale soții. La apariție, volumul, care cuprindea, în primul rînd, versuri de dragoste pe ton elegiac, a fost primit cu «aprecieri dintre cele mai elogioase». În afară de «cîntecele iubirii pierdute», volumul mai cuprinde și poezii descriptive, cîntece de leagăn, vibranta poezie patriotică *La arme!* etc., — tonul general rămîinînd însă elegiac²³.

Bolnav de ochi, «îmbătrînit înainte de vreme» — avea nici 38 de ani impliniți —, «copleșit de o permanentă tristețe», «cu privirea pierdută», «într-un suris dureros», învins de patima alcoolului, prăbușirea definitivă a poetului era inevitabilă și nu va întîrzia să vină. Greu bolnav — și trupește și sufletește —, poetul Șt. O. Iosif, internat în spitalul Colțea din capitală, încetează din viață în dimineața zilei de 22 iunie 1913, în urma unei congestii celebrale. A fost înmormîntat la cimitirul

22. Ioan Roman, Șt. O. Iosif (monografie), p. 182.

23. *Ibidem*, p. 191.

Bellu, a doua zi, petrecut la locul de veșnică odihnă de câțiva prieteni. La mormînt, i-au vorbit Gh. Bogdan-Duică și N. Iorga. În întreaga presă au apărut rînduri elogi-oase la adresa poetului.

Se consuma astfel o «adevărată și jalnică poveste», cu care «se încheie o viață de poet» (*O viață*). Drama conjugală din familia poetului Șt. O. Iosif a constituit materia unei cărți, romanul *Helianta* al Nataliei Negru, în care, sub nume de împrumut («Steluța» pentru Iosif și «Fulga», pentru Anghel — cei doi protagoniști ai romanului) sînt povestite amănunțit întîmplările care au dus la «surparea vieții celor doi poeți»²⁴.

Trei ani mai tîrziu, în toamna anului 1916, avea să-i urmeze Corina, fetița lui, ucisă în timpul unui atac aerian german asupra Bucureștiului²⁵. Natalia, soția și mama, avea să supraviețuiască încă aproape 50 de ani, pînă în ziua de 2 septembrie 1962, cînd a închis ochii pe vecie în jurul vîrstei de 80 de ani, în orașul Tecuci, ca pensionară a Uniunii Scriitorilor din România²⁶. Un an după moartea lui Iosif, D. Anghel, noul soț al Nataliei Negru, în urma unor scene violente cu Natalia, avea să-și curme șirul zilelor prin sinucidere.

OPERA. După cum s-a putut vedea din relatările de mai sus, Șt. O. Iosif a scris am putea spune, mult și variat, dacă ne gîndim că el a trăit mai puțin de 38 de ani. A scris poezii, teatru, proză beletristică scurtă, articole de istorie și critică literară, recenzii și a tradus foarte mult.

În literatură el rămîne însă, în primul rînd, ca poet. Și-a început activitatea literară la sfîrșitul veacului trecut și și-a desfășurat-o din plin în prima decadă a veacului nostru, într-o epocă în care era la modă, cîștigînd tot mai mult teren poezia simbolistă, de origine din Franța. Mișcarea simbolistă — și la noi ca și în țara de origine — a fost pentru mulți tineri poeți, a căror viață era hărțuită de mizerie și sărăcie, un «refugiu, în afara realității sociale, în ficțiunea desprinsă adesea de viața reală, în căutări formale și uneori formaliste»²⁷. Era în aceasta o formă de manifestare și un mod de protest împotriva orînduirii și nedreptății sociale, proprii acelor vremuri.

Dacă mulți dintre tinerii poeți care au dus viață grea de «poeți proletari» au ancorat în simbolism și și-au făcut din el un scut de apărare, dar și o armă de atac, Șt. O. Iosif s-a arătat refractar noii poezii. Dar chiar dacă s-a declarat împotriva «poeziei noi» (simboliste), nu putem ignora faptul că, totuși, fără voia lui, găsîm în poezia lui Șt. O. Iosif și unele urme simboliste, ca, de pildă, «ritmuri ce trezesc numadecît în memorie rezonanțe verlaineene», marele simbolist Paul Verlaine fiind unul dintre poeții francezi preferați de Iosif, din care, cum am văzut, acesta a tradus cu predilecție (singur sau împreună cu D. Anghel). Potrivit temperamentului său — era blajin, timid, visător, sentimental, iubitor al trecutului, al patriarhalității, al folclorului și înțelepciunii populare — Iosif a rămas fidel, în general, poeziei tradiționale — și ca fond și ca formă și mijloace de exprimare. Protestul lui împotriva mentalității și a relelor întocmiri de toate felurile din societatea vremii sale, se ma-

24. D. Micu, *op. cit.*, p. 238.

25. Faptul este consemnat prin cîteva rînduri, sub titlul «*Fetița lui Iosif*», de N. Iorga într-una din scrierile sale, *Războiul nostru* — note zilnice, rînduri reproduse în *Oameni cari au fost*, vol. II, «Biblioteca pentru toți», București, 1969, p. 354.

26. Ioan Roman, *Șt. O. Iosif* (monografie), p. 85 cu notele.

27. D. Micu, *op. cit.*, p. 239.

ȘT. O. IOSIF

Paraschiva și Ștefan Iosif,
părinții poetului

nifestă prin întoarcerea și ancorarea în trecut, în trecutul măreț al moșilor și strămoșilor săi, al marilor oameni și fapte de vitejie, al vieții patriarhale, liniștite, al vechilor credințe și obiceiuri, al înțelepciunii și istețimii trudititorilor acestui pământ, adevărat paradis. De aceea, poezia sa originală are un profund caracter național: e o poezie românească; în ea te simți acasă la tine.

Prin temperamentul lui, Iosif a fost un paseist. Paseismul lui nu trebuie înțeles însă în sens peiorativ, retrograd, ci dimpotrivă. Un paseism pe care — mutatis mutandis și păstrând proporțiile — l-au cultivat și Eminescu și Coșbuc; il va cultiva și Goga, spre a pomeni numai de aceștia. Dealtfel, Eminescu și Coșbuc i-au fost modele, de la care a pornit și sub influența cărora s-a aflat la începutul activității sale poetice, pînă cînd Iosif a găsit un fogaș propriu, pe care a curs apoi poezia sa. Eminescu, știm, i-a fost idolul său în anii de liceu, iar urme eminesciene vom întîlni adesea în versurile sale ca motive de inspirație și ca mod de exprimare poetică. Genialului poet îi va închina chiar o odă: *După o cetire din Eminescu*. În ceea ce privește Coșbuc, despre acesta, Iosif mărturisea în 1901: «Am nutrit întotdeauna iluzia tainică de a fi un discipol al lui Coșbuc și un continuator al lui»²⁸. S-a vrut un discipol și un continuator al acestuia și într-un fel a și fost, dar nu ca un imitator servil, căci, spre deosebire de năsăudean, Iosif era alt temperament, cu un lirism aparte, propriu numai lui, un lirism elegiac, de factură strict personală. Lui Goga i-a fost magistrul în prima perioadă a creației acestuia. Goga însuși mărturisea că «în tinerețe se lăsa sugestionat de creațiunile lui Iosif»²⁹, în sensul că sentimentul dezrădăcinării, regretul de a-și fi părăsit casa părintească, atașamentul față de bătrîni, de oamenii simpli și nevoiași, modul lor de gîndire, graiul lor ca mijloc concret de exprimare a ceea ce gîndesc și simt, în care se întîlnesc și idei și sentimente religioase, — toate acestea, luate de la Iosif, vor fi valorificate și potențate superior de Octavian Goga.

Chiar dacă întîlnim în paginile liricii sale unele influențe ale «poeziei noi», simboliste (idei, procedee literar-stilistice etc)³⁰, poezia lui Șt. O. Iosif — repetăm — a rămas o poezie tradițională, cu un drum al ei propriu, o poezie adesea personală, cu multe elemente autobiografice, uneori un fel de *Amintiri din copilărie* în versuri.

Ca temperament, ca concepție, ca sursă de inspirație și ca manifestare poetică, «Iosif este unul din cei mai umani poeți ai noștri... o sinteză a eminescianismului romantic și a tradiționalismului clasic reprezentat de Coșbuc»³¹, spunea criticul literar Pompiliu Constantinescu. Trăsăturile fundamentale ale fizionomiei sale morale și ale scrisului poetic al lui Șt. O. Iosif se pot urmări pe citeva coordonate cu valoare permanentă: «cultul artei, în speță al poeziei și, în primul rînd al celei populare; respectul pentru limba poporului; sentimentul naturii, atașamentul pentru satul românesc cu oameni, tradițiile și obiceiurile lor; atitudinea romantică față de trecutul

28. Cf. Studiul introductiv la Șt. O. Iosif, *Opere alese...*, nota 1.

29. *Ibidem*, p. XXII, nota 2.

30. Să se compare, în acest sens, cunoscuta poezie verlaineană «*Chanson de l'automne*»: «Les sanglots longs / Des violons / De l'automne / Blessent mon cœur / D'une langueur / Monotone»... / cu poezia lui Iosif: «*Sărmane flori*»: «Sărmane flori, / De cite ori / Ați înflorit, / Vreau să vă string, / La plept, / Să plîng, / Că-n suflet port, / Un cîntec mort. / Și-aș fi dorit / Să fi murit / Cu el de dor...», pentru a se vedea melodicitatea, suavitatea și ritmul versurilor, — elemente de poetică, comune și unuia și celuilalt.

31. Cf. Emil Boldan, Const. Ciopraga, Vl. Dogaru ș.a., *Literatura română*, manual clasa a IX-a, Editura didactică și pedagogică, București, 1967, p. 109.

glorios al neamului românesc; starea poetului «blestemat», neînțeles de societatea în care trăiește» (Șerban Cioculescu)³².

Avem în rîndurile acestea, tematica generală a poeziei lui Șt. O. Iosif, o poezie «care se caracterizează printr-o nemărginită dragoste de oameni, printr-o sinceră solidaritate cu cei năpăstuiți, prin prezența unei duiosii pure, semn al unui profund umanism». Iar dacă uneori a cultivat o poezie sentimentală, «de album», care astăzi pare desuetă, a făcut-o aceasta în tonul și pe gustul general, proprii vremurilor, mentalității și sensibilității îndrăgostiților de poezie de la începutul veacului nostru. Nu înseamnă însă că acest «sentimentalism de album» trebuie confundat cu duiosia care, ca «prezență psihică, organică, în orice moment al comunicării artistice» (...) «constituie aproape o categorie estetică, o dominantă a personalității sale», care-i «conferă lui Iosif un loc aparte — e adevărat, nu de prim rang, dar de cinste — în peisajul liricii românești». Ceva intermediar între «dulcele corn» eminescian și «cîntarea pătîmirii noastre» a lui Goga³³.

*

Intr-adevăr, **anilor copilăriei și familiei sale, universului domestic și peisajului rural**, blîndul Iosif le închină o serie de poezii pline de optimism și de duiosie, ca: *Lumea lor!*, *Nucul*, *Furtuna*, *Bunica*, *Revedere*, *Adio*, *E mult de-atunci...*, *Cobzarul*, poezii ce sînt o pledoarie pentru realizarea idealului fericirii sale, așa cum îl dorea el în momentul cînd făcea aceste evocări, adică întoarcerea grabnică la cei dragi din mijlocul cărora se dezrădăcinase, la viața simplă și calmă de la țară.

Șt. O. Iosif a fost un «poet al luminii și al soarelui». Primăvara i-a fost anotimpul preferat și i-a servit ca peisaj decorativ, fie de dragul frumuseții în sine, fie pentru exprimarea unor trăiri personale ce și-au găsit concretizare în: *Cîntec de primăvară*, *Spre primăvară*, *Primăverii*, *Cucoarele*, *April*, *Baladă*, *Visul*, *Reînviere*, *Noapte de mai*, — aceasta din urmă o adevărată bijuterie lirică: «Plăsmuiri de basme / M-au impresurat? / Aripi de fantasmе / Poate-au scuturat / Aur peste ele? / Cine dete, oare, / Strai de sărbătoare / Gîndurilor mele? / Stau încrîmînt — / Parcă niciodată / N-am mai pomenit / Noapte așa-nstelată, / Floare de cireș / Mai strălucitoare, / Tril mai fără greș / De privighetoare...».

Anotimpului estival îi consacră, de asemenea, cîteva poezii, vara servindu-i, ca și primăvara, de altfel, fie ca decor și cadru pentru exprimarea unor stări sufletești proprii, fie pentru înfățișarea — uneori idealizată — a unor aspecte din activitatea umană sau a unor fenomene meteorologice generatoare de tristețe și îngrijorare: *Vara*, *Noapți de vară*, *Farniente*, *Secerișul*, *Tălăngi*, *Salcîmul*, *Pastelul I* (din ciclul «Pasteluri»): «E secetă, și de căldură, / Pe cîmp porumbul se uscă, / Mor vitele în bățatură / Și norii vin ca să se ducă...» /

În decor de toamnă plasează Iosif cîteva aspecte din activitatea și dinamica vieții de la țară, activitate, de asemenea, uneori idealizată, după cum tot în decor de toamnă, dă glas, exteriorizîndu-le, unor stări sufletești proprii: *La cules*, cîntul II din ciclul «Cîntece» («Nu mai sînt pe luncă flori, / Văile-s deșarte, / Țipă cîrduri de cocori, / Pribegind departe...»), *Toamna*, *În toamnă*, aceasta, o poezie care anticipează lirica modernă impresionist-simbolistă a lui G. Bacovia («...Sînt singur, și toamna ploioasă / Revine așa de curînd! O groază de gînduri m-apasă: / Tot sufletul meu e un gînd...»).

32. Cf. «Postfața», semnată de Ioan Dodu Bălan, la Șt. O. Iosif, *Poezii*, Editura Minerva București, 1975, p. 321.

33. *Ibidem*, p. 329.

Iarna este prezentă mai rar în poezia lui Iosif. Ea servește de decor și cadru mai cu seamă cînd e vorba de înfățișarea unor obiceiuri și datini românești, proprii acestui anotimp: *Moș Ajun, De sărbători* («...Visez... și-n vis mă cheamă dragi icoane / Din țara Doinei, dulcea Românie! / Văd copilași pe ulițele ninse / Umblînd cu steaua și cu Moș-Ajunul / Și-aud departe-un cor de glasuri stinse...»). Cînd scria aceste versuri, poetul se afla departe de țară, de locurile și obiceiurile la care se referea la Paris sau în Germania. Dar iarna servește și ca fundal pentru exprimarea unor stări sufletești elegiace ale poetului, ca în *Fulgii*, de pildă.

Îndrăgostit de munți, poetul Șt. O. Iosif, inzestrat cu un sentiment al naturii foarte fin și profund, consacră acestora mai multe veritabile poeme-pastel. Un întreg ciclu: *Icoane din Carpați* reține în deosebi atenția prin pitorescul și uneori puterea de sugestie. În aceste «icoane», el zugrăvește munții plini de lumină, încununată de razele soarelui ca de o diademă, sau scâlțați în raze de lună și în sclipiri discrete de stele, ca în versurile ce alcătuiesc pastelul II din acest ciclu:

«Stă Caraimanu 'nnegurat,	Și cum se uită la moșneag,
Moșneag în veci cu fruntea sus;	Se mai oprește-o clipă-n loc:
Slăvitul zilei împărat	I-azvirle, cu un zimbet drag,
Încet se lasă spre apus.	Pe frunte-un diadem de foc.

Iar după culmi doi noursași,
Urcînd tiptil, în zare, sus,
Rid răsfațați și drăgălași
Privind idila din apus».

De subliniat că pastelurile lui Iosif nu sînt statice, niște naturi moarte, ci ele fremătă de viață, de mișcare și de sunet:

«Sună dealul, sună valea,	Căci coboară de la munte
Stă văzduhul să se spargă	Oile, și curg puhoi,
De tălângi nenumărate	Cu un greu potop de ceață
Ce izbesc în bolta largă,	Înainte și-napoi».

Omul se încadrează pe de-a-ntregul în acest maiestuos peisaj, fie în chipul ciobanului înalt, al baciului, care, hiperbolizat,

«Cu căciula într-o parte,	Sara purpurie-i schimbă
El pășește plin de fală,	Zeghea-n mantă triumfală», —

fie în chipul ciobănașului, «copil din munți și pace!», care «c-un pumn doboară cinci, / De-i cată unul și-altul ceartă», fie, în fine, în chipul celor trei haiduci din *Doina*, care «pe ca mărunți» după «un scurt popas»... «pornesc la pas», și, ajunși «la cotituri», chiuiesc și doinesc de «clocotesc și hohotesc păduri adînci».

Cînd zugrăvește satul, mediul rural în genere, poetul o face în accente de profund lirism și nostalgie, izvorîte din inima unui dezrădăcinat. Uneori satul, cu lumea și viața lui e prins în imagini și culori festive, avînd în centru petreceri, veselie și imprimînd o notă de optimism, de bună dispoziție, ca în poeziile *Zile de chef* și *Veselie*, unde:

«Glasuri vesele răsună,	Dînd uitării grija, scîrba,
Zic vioare, urlă vîntul...	Inima în piept le saltă...
Joacă toți cu voce bună	Pîn' și popa-i trage sîrba,
Dudue sub ei pămîntul!	Cu creștinii laolaltă!».

Alteori Iosif înregistrează aspecte dureroase provocate de calamități naturale, ca de pildă, seceta, ca în deja menționatul pastel I din ciclul de șapte pasteluri: «E secetă și de căldură / Pe cîmp porumbul se usucă, / Mor vitele în bătătură, / Și norii vin ca să se ducă...». Tot în această categorie se înscrie poezia *Fuit*.

Calamităților naturale care lovesc adesea lumea satelor, Iosif le asociază nedreptățile sociale generate de împărțirea oamenilor vremii sale în «posedanți trîndavi și oameni care muncesc fără folos personal»³⁴, ca în cazul cărăușului — din pastelul V —, care îngînă «un cîntec vechi și trist nespus, / Ca o poveste-ntunecată...», și la soarta căruia și a celor mulți ca el, poetul meditează cu îngrijorare:

«Și cum se pierde-n umbra serii, Va răsări cîndva și steauna
Mă-ntreb pe gînduri adîncit: Acestui neam nenorocit?..».

În afară de plugari și cărăuși, alți eroi ai suferinței umane mai sînt femeile, copiii, bătrîinii, poeții, unii intelectuali, — prinși în diferite ipostaze (*Artiști, Goana, Surorile, Romanță, Harpistul, O viață, Elegie, April, Domnul profesor*).

În general însă, lirica social-revoluționară este mai slab reprezentată în poezia lui Iosif. Aceasta însă, nu din pricina lipsei de îmbrățișare a unei astfel de cauze, drepte și vitale pentru vremea sa, ci mai cu seamă datorită temperamentului său, firii potolite a poetului. Cu toate acestea, Șt. O. Iosif, are momente cînd se răzvrătește și el și ridică tonul acuzator, ca în poeziile *Somnul lui Corbea*, *Scrisoare deschisă a unui melc și Rugăciune* — martie 1907, inspirate din răscoalele țărănești din primăvara anului 1907, sau ca în pamfletele din *Caleidoscopul lui A. Mirea*.

*

Mai la el acasă, cum se spune, se simte Șt. O. Iosif cînd stă de vorbă cu **tre-cutul istoric**, față de care se vedește un pasionat admirator și cîntăret, și față de care manifestă multă receptivitate. Iosif tratează temele de acest gen în spirit realist, dar de o manieră romantică, într-o serie de sonete ca: *Boierii, Lăutarul, Răzmeriță, Gorunul lui Horia*. În această din urmă poezie este evocată răscoala din Transilvania din 1784, cu reflecții dureroase ale poetului la starea maselor populare de peste munți după înăbușirea răscoalei:

«Trecură anii... Cumplit ofta iobagul
În lanțuri și mai crunte ca-nainte,
Ingenunchiat de cei atotputernici...»

Tot din același eveniment istoric sînt inspirate versurile din poezia *Stau la Bălgrad trei firtați*, ai căror eroi sînt căpeteniile răscoalei: «firtații» Horia, Cloșca și Crișan.

Revoluția de la 1821 i-a inspirat evocarea personalității lui *Tudor Vladimirescu*, iar revoluția transilvană de la 1848, condusă de Avram Iancu, este sursa de inspirație pentru poemul *Cîmpul libertății*, închinat adunării populare de la Blaj din 3/15 mai 1848, care a premers izbucnirii revoluției, ca și pentru drama istorică în versuri, *Zorile*, în care este evocat un episod dramatic, cu eroi — de exemplu părintele Dan din piesă — care amintesc de înaintași din familia poetului, participanți alături de Iancu la revoluție.

34. Ion Roman, Șt. O. Iosif (monografie), p. 146.

Reamintim și aici, pentru tematica sa, poemul *Din zile mari*, închinat sărbătoririi a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, — lucrare lăudabilă ca intenție, dar neizbutită ca realizare.

Eroismul țaranului român pe cîmpul de luptă, ca ostaș într-o armată străină de neamul lui, cum era situația cu românii din Transilvania în timpul stăpînirii austro-ungare, este evocat în *Eroul de la Königgrätz*, poezie a cărei fabulație este brodată pe un fundal de umor, în care acționează eroii.

Într-o altă serie de sonete, Șt. O. Iosif creionează figurile unora dintre cărturarii români din trecut: *Cronicarii, Cîrlova, Anton Pann* sau *Șincai*, «tinărul canonic» și «istoricul semeț și dîrz», care «din vechi hrisoave, din scripturi bătrîne» strîngea «de-a valma note pentru *Hronic*», «gigantica sa operă» națională, pe care «ne-nțeles», «pribeag prin sate» asemenea marelui Dante, o purta cu el «în spate». Dar, spre deosebire de florentin, *Hronicul* lui Șincai era:

«Un alt *Infern*, mai crunt, mai plin de jale,
Căci toate-n el erau adevărate!»,

aluzie la situația dramatică a neamului său dinainte de înfăptuirea statului național unitar.

*

Prețuitor nespus al **folclorului** românesc, Șt. O. Iosif a găsit în creația populară o sursă inepuizabilă de inspirație și un valoros material de prelucrat la nivel superior, — prelucrare avînd drept rezultat, cîteva dintre cele mai reușite și mai perene realizări artistice ale sale. El a luat din creația noastră populară, «fie motivul, fie subiectul», pe care, cu mijloacele și talentul său de versificator, le-a șlefuit cu finețe de mare artizan. Prelucrînd motivele epicului nostru popular, în deosebi baladele cu conținut istoric, ai căror protagoniști, haiducii, l-au fascinat prin faptele lor de vitejie, Șt. O. Iosif a trecut totul prin filiera sensibilității sale proprii, foarte receptivă la ce e măreț și frumos, — astfel încît se poate spune că el «a liricizat epicul din balada noastră populară, reinnoind cu o deosebită autenticitate vremurile eroice de altădată»³⁵.

Haiducul sau voinicul, eroul prin excelență al baladelor noastre istorice populare, este cîntat fie ca un anonim singular sau colectiv, fie pomenindu-i-se cu admirație numele, — și într-un caz și într-altul, văzut, de obicei, în acțiune, în mișcare, înfrățit cu codrul, cu apele, cu munții.

Într-o poezie ca *Haiducul*, de pildă, poetul își vede eroul în luptă cu dușmanii săi urmăritori, luptă în care aceștia, mai numeroși și perfizi, îl rănesc de moarte; această crimă face să se cutremure însuși codrul ce-l adăpostea:

«Cum se ridică leul stăpîn peste pustie
Și-așteaptă prada mîndru, cu nările în vînt,
Ca dintr-o săritură s-o culce la pămînt,
Haiducul clocotește de ură și mînie,
Și pieptul i se umflă, stînd să zbucescă-n cînt...
Dar din tufiș trei focuri vrăjmașe se descarcă, —
Un răcnet moare-n pieptul rănitului erou!
El vrea să se ridice și cade-n brînci din nou:
Din somn tresare codrul, rănit și dinsul, parcă,
Și urlă de durere cu repetat ecou...»

35. Ion Dodu Bălan, «*Postfața*» la *op. cit.*, p. 335.

Haiducii ca pedepsitori ai celor ce asupresc și jefuiesc poporul apar colectiv în *Cîntec vechi* (asemănător ca ritm și efect onomatopeic cu eminescienele *Revedere* și *Ce te legeni, codrule?*), unde poetul Iosif cheamă codrul să fie părtaș la acțiunea justițiară a haiducilor: «Codrule, stăpînule, / Codrule, bătrînule! / Scutură-ți tu pletele / Să s-adune cetele: / Cetele haiducilor, / Spamele răscrucilor, / Să răstoarne carele, / Vinzolind covoarele, / Să desfunde lăzile, / Să împartă prăzile...».

Hiperbolizînd însușirile fizice și istețimea minții eroului, în *Gruia*, «baladă din popor», Iosif creează o piesă antologică, în care umorul și sprinteneala fabulației, ridică la un coeficient superior mesajul social-patriotic și liric al poeziei închinată acestui erou, mai cu seamă în versurile din ultimele strofe:

«Sar frînghiile în trei	Saltă Gruia și — hai-hui! —
Și plesnesc în șase,	Sus pe cal s-aruncă, —
Turcii fug ca vai de ei,	Clocotă pe urma lui
Fug cu moartea-n oase.	Șapte văi și-o luncă.

Tropotă copitele,
Pulberea o scurmă,
Turcii-și pierd săritele,
Alungați din urmă.

Surpă Gruia schelele,	Dunării fac turcii vad,
Coborînd la vale —	Trăznet este Gruia,
Turcii-și pierd giubelele	Șapte copii la Țarigrad
Și papucii-n cale.	Cîntă: «Aleluia!».

Contrastul dintre forța fizică și morală a eroilor dragi, pe de o parte și lașitatea adversarilor, văzuți caricatural, pe de altă parte, dau naștere unui comic stenic — în poeziile *Novăcești* și *Pintea*, înrudite cu *Gruia*, «baladă din popor». *Novăceștii* au statură herculeană (asemănătoare firtaților din *Harap Alb*: *Flăminzilă*, *Setilă*, *Păsări-Lăți-Lungilă*): «Trei străini descălecară / Și de-abea-i încape casa; / Ca-ntr-un fund dogit de clopot / Tună-n gura lor cuvîntul, / Și pe unde calcă dinșii / Se cutremură pămîntul!». Cît despre puterea lor de băutură, aceasta e pantagruelică: au deșertat în ei «nouă buți de vin» și tot mai cer să bea!

Dacă în balada populară *Pintea viteazul*, acesta apare în ipostaza eroului în acțiune, în poemul lui Iosif închinat aceluiași haiduc, *Pintea* e văzut ca un om de treabă, nerăzbnunător pe cei ce-l asupriseră. E mai degrabă un ghiduș, un pierde-vară, o întruchipare a dragostei poporului nostru pentru cîntec, joc și voie bună. Dar văzut așa, asta nu înseamnă că Iosif i-a infirmat calitățile sale de viteaz, ci doar că poetul a vrut să-l vadă sub altă optică, aceea a umorului.

Corbea, ferecat «în lanțuri pline de lăcate» din poemul *Somnul lui Corbea*, are o valoare simbolică, pusă în legătură cu răscoala maselor țărănești din primăvara anului 1907. Deșteptarea lui din somn pare să semnifice ridicarea la răscoală a țărănilor — acțiune care face «să zbughească prin găuri viperi și șopîrle», splendidă metaforă sugerînd teama și panica iscată în rîndul asupritorilor de la putere.

Cea mai reușită poezie închinată haiducilor, în același timp una din cele mai rezistente din întreaga sa creație în versuri, «expresia cea mai înaltă a virtuozității artistice» a lui Iosif este cunoscuta *Doină*, pe care am mai menționat-o pînă acum.

În versuri scurte, poetul fixează într-un sublim cadru al naturii de munte, imaginea fantastică, parcă, dar atît de reală în același timp, a trei haiduci. În peisajul

măreț al munților, învăluit în horbotele de neguri care se desprind, crescînd într-una din «negre văi», apariția haiducilor pe caii lor mărunți «sus, la răscruci», sub lumina pală a lunii, «tăcutul crai al nopții reci», este impresionantă. Vorbirea în șoaptă a celor trei voinici călări ce se mișcă asemenea unor umbre, tînguirea tălăngilor peste imensele «căi pustii», pe care nu se mai zărește nici o ființă omenească, contribuie, într-o alternare măiastră de imagini vizuale și auditive, la creionarea unui splendid tablou cu secvențe de lumini și întunecimi, de neuitat. Scurtul popas «La făgădău / La Vadul Rău» al haiducilor punctează, parcă, și mai pregnant satisfacția pe care o simt, calmă și deplină, de a se afla la adăpost în codru, unde puterile stăpînirii cu greu le mai pot da de urmă. Chiotul neașteptat, cu o eliberare imediată a doinei, ce țîșnește puternic din piepturile celor trei haiduci, cuprinzînd întreaga natură înconjurătoare, înfățișează deodată și bucuria și aleanul lor, multiplicat parcă de «mii de guri»; explozia lor de voieșie sfarmă peisajul împietrit, «dărîmă stînci» și face «să clocotească și să hohotească pădurile adînci», parcă ar fi acordurile unei imense orgi a naturii, ale cărei clapete uriașe răsună ca o cuceritoare și răscolitoare simfonie a vieții biruitoare, sub degetele unui mare artist³⁶.

Tot de proveniență folclorică sînt poemele: *Frumoasa Irina, Ielele, Înșiră-te mîrgăritare*, ca și povestea *A fost o dată*, prelucrare după Petre Ispirescu, — lucrări unde predomină latura duiosă sau dramatică a folclorului. Aportul personal al poetului în prelucrarea acestui material folcloric «constă nu numai în transpunerea în versuri a narațiunii, ci și în selectarea și echilibrarea episoadelor, în general în prelucrarea artistică».

Dintre speciile liricii noastre populare se pare că doina i-a plăcut cel mai mult poetului Iosif. Ei îi închină, de altfel, cîteva din cele mai frumoase versuri lirice. *Cîntec sfînt*, pare a fi chintesența acestei specii atît de mult cultivată de poet³⁷.

«Cîntecul ce-ades ți-l cînt	Mama mi-l cînta și ea,
Cînd te-adorm în fapt de seară,	Și la viersul ei cel dulce,
Puiule, e-un cîntec sfînt,	Puiul ei se potolea
Vechi și simplu de la țară.	Și-o lăsa frumos să-l culce.

.
Mîine, cînd voi fi pămînt,
Nu uita nici tu — și zi-le,
Zi-le doina, cîntec sfînt,
La copiii tăi, copile!»

Într-o altă poezie, intitulată *Cîntec* — «reminiscentă» (înrudită, într-un fel, ca tematică, cu *Doina lui Coșbuc*), Șt. O. Iosif subliniază popularitatea și ușurința de receptat a doinei românești, în stare să exprime toată gama de sentimente și stări sufletești ale omului din popor, creatorul și propagatorul ei, ca: doină haiducească, doină vîntătorească, doină de dor, doină păcurărească etc. Poetul conchide pe această linie: «Și din gură-n gură-acum / Umblă doina cea pribeagă, / Iară azi o cîntă toți, / De răsună țara-ntreagă».

*

Cîntecul, — similar ca structură a conținutului cu *Lied-ul* —, una din speciile genului liric, definit ca «expresia lirică a stării de spirit declanșate în împrejurări și

36. Emil Boldan, Const. Ciopraga ș.a., *op. cit.*, p. 114.

37. Ion Dodu Bălan, *op. cit.*, p. 329.

aspecte variate ale existenței cotidiene», specie care se caracterizează prin spontaneitate, ambianță familială, absența voită a gravității, ritm alert al expresiei, — datorează mult lui Șt. O. Iosif, care devine astfel unul din cei mai de seamă reprezentanți ai acestui gen de poezie lirică din literatura noastră. Predominante la el sînt cîntecele pe ton elegiac, expresie a temperamentului său de inadapabil, dar și a privațiunilor materiale, și, mai ales, a dramei sale sufletești, după destrămarea familiei. Sînt însă și cîteva cîntece luminoase, senine, pline de gingășie și suavitate; în primul rînd cele două *Cîntece de leagăn* («În grădină numai îngerii / Zugrăvit-au la fereastră»...) și, respectiv, «Hai, odor, hai păsărică, / Dormi, o, dormi, fără de frică, / Să te-alinte / Moș cuminte / Și să-ți cînte-ncetinel: / «Mugur, mugur, mugurel»...», (versuri închinat fetei sale, Corina). Acestea li se pot alătura: *La fereastră, spre livadă, Cîntec de primăvară* («Înfloresc grădinile, / Ceru-i ca oglinda, / Prin livezi albinele / Au pornit colinda. / Cîntă ciocirliile / Imn de veselie, / Fluturii cu miile / Zboară pe cîmpie. / Joacă fete și băieți / Hora -n bătătură. / Ah! De ce n-am zece vieți, / Să te cînt, natură!»), precum și bahicul *Cîntec de beție*.

*

Un capitol aparte în lirica lui Șt. O. Iosif îl constituie **poezia erotică**. Este poezia cea mai personală din întreaga sa creație lirică. Ca geneză, ea este mai cu seamă ecoul trăirilor, frământărilor, iluziilor și decepțiilor încercate de poet în viața sa familială. De aceea, lirica sa erotică are un pronunțat caracter subiectiv, de confesiune autobiografică.

Versuri de dragoste a scris Șt. O. Iosif și înainte de a cunoaște obiectul «dragostei supreme», întruchipat în Natalia Negru — «Lia», «Li», — soția sa, infidelă pînă la urmă. Aceste versuri sînt fie niște madrigaluri (*Domnișoarei, Aceleiași*), fie o obiectivare a acestui sentiment erotic, atunci cînd cîntă iubirea nefericită a altora, preludiu parcă la propria sa nefericire (*Vremuri apuse, Baladă*), fie o puternică tresărire la «chemarea unei iubiri ce i-a dat impresia fericirii totale»³⁸, ca în poezia *Reînviere*.

De cum a cunoscut-o însă pe Natalia Negru și aceasta i-a cucerit inima, Șt. O. Iosif a fost poetul unei singure iubiri, povestea lor de dragoste amintind într-un fel pe aceea a lui Vasile Alecsandri și a Elenei Negri. Și așa după cum bardul de la Mîrcești a dedicat acestei iubiri un volum *Lăcrămioare*, tot așa Șt. O. Iosif avea să-i dedice și el — pe lângă volumul *Credințe* (1905) — un volum, *Cîntece*, socotit un «imn al iubirii deznădăjduite»³⁹, care totuși nu moare. Într-adevăr, între entuziasmul și bucuria fără margini din versurile citate mai înainte: «Și s-a pătruns de farmec ființa mea întregă, / Cînd tu mi-ai spus o vorbă și mi-ai șoptit cu drag... / Eu mă duceam spre moarte, tu m-ai oprit din prag... / — Fii binecuvîntată, pe cît îmi ești de dragă, / Stăpînă adorată a fostului pribeag» / și versuri pline de durere ca acestea:

«Te duci, și cum zimbești nepăsătoare,
M-abat din cale și mă simt murind...
Pierdut spre tine brațele-mi întind
Ca-n urma unei viziuni fugare, —
Dar nu mai pot în ele să te prind...» (*Te duci*)

38. Ion Roman, Studiu introductiv, la Șt. O. Iosif, *Opere alese...*, LII.

39. *Ibidem*, p. LIII.

sau, ca o concluzie la cele de mai sus, versurile :

«De-aceea azi, cînd nimicî
Văd visu-mi cel mai scump, simt bine :
Nu-i nimeni mai nefericit,
Nici, vai, mai fericit ca mine!» (*De profundis*)

este o diferență frapantă : sînt cei doi poli între care s-a desfășurat toată drama erotico-lirică a unui suflet care a acumulat în el «Potop de chin de la -nceput / Și-abea un strop de bucurie».

Trădat, umilit, ultragiatic în dragoste, Iosif a rămas, însă, străin de orice pornire vindecativă (*O, zboară iar...*) Mai mult chiar, cu inima singeros rînită — ceea ce-l face să cheme uneori moartea, singura în stare să vindece «un suflet bintuit de mari restriști» (*Ad mortem*) — și cu convingerea că «te-am pierdut pe veci!» (*O, vremea*), poetul va continua să o iubească pe Natalia «așa de tare... / Încît nici moartea nu-i în stare / Să frîngă lanțul ce ne leagă», fiindcă :

«...dacă viața mea e stinsă	Și-oricît te-ai apăra-mpotriva
Și tu mă dai uitării mine,	Iubirii ce-o-ngropai în ele,
În cîntecele mele însă	Fantoma-i tristă răsări-va
Iubirea-mi trainică rămîne :	Mereu din cîntecele mele!» (<i>Și dacă vii...</i>)

Pe aceeași notă elegiacă de factură romantică (dar fără intensitatea din elegiile erotice eminesciene) sînt construite și alte poezii : *În ochii tăi, Cîntecelor, Rana, Cum te-am iubit !... Romanșă, Duram un vis de fericire, Amintire* etc.

Credem că s-a putut observa din cele cîteva versuri citate mai sus că — cu foarte puține excepții — Iosif nu cîntă dragostea (și obiectul acesteia, femeia) ca fenomen general omenesc, adică nu obiectivează acest sentiment, ci cîntecele lui de dragoste, indiferent ce ipostază sufletească exprimă ele, au un destinatar precis : soția sa, Natalia ; de aceea ele au un vădit caracter de «jurnal intim» în versuri.

*

Fără să constituie o preocupare expresă și, prin urmare, fără să fie numeroase în poezia sa, — dar justificate pe deplin prin apartenența poetului la niște strămoși preoți slujitori ai altarelor (de ex. : «popa Stan» și «popa Ioan», din Drăușeni⁴⁰, precum și prin educația primită în familie, educație care era în tonul general al mentalității tradiționale despre viața și rostul nostru trecător pe acest pămînt, în acea vreme, — găsim în lirica lui Iosif și **versuri de inspirație religioasă creștină**. Aceste versuri sînt expresia unor stări sufletești de confesiune personală.

În poezia *O rază*, de pildă, poetul, «străin pierdut», răznit de-ai săi, «de tot ce-i scump departe», dîndu-și seama că «amarul deznădejdii multe» și atîtea lacrimi vărsate în zadar nu-i aduc de la nimeni — în înstrăinarea în care se află, nici o mîngîiere —, regăsește liniștea, ancorîndu-și gîndurile și simțirea în sferile înalte :

«Alină-ți plînsul, potolește-ți dorul
Și-ntoarce-te spre A-toate-Știutorul :
El singur, numai, poate să te-asculte».

40. Cf. Șt. O. Iosif, *Poezii*, Ediție comentată de Petre V. Haneș, vol. I, ediția a II-a, Editura «Universul», București, 1943, p. 11, și p. 178.

Cuprins de «neîărmurita jale», fulgerat de suferință, căzind în genunchi la picioarele tronului divin, într-o frumoasă *Rugăciune*, poetul invocă stăruitor îndurarea lui Dumnezeu :

«Doamne, către tine-ndrept
Astăzi ruga mea umilă !	Doamne, tu ești sfânt și mare !
Iartă celuia nedrept :	Mintuie-mă de blestem...
De la tronul tău aștept	Către tine plîng și gem :
Cel din urmă semn de milă...	Îndurare !»

Într-o altă poezie intitulată *Iisus*, imaginea din icoana din perete a Pruncului sfânt, «la sînul maicii sale», dă prilej poetului să facă, sub formă de întrebare, unele reflecții de nedumerire, gîndindu-se la contrastul dintre bunătatea Fiului lui Dumnezeu și suferințele, chinurile și moartea Acestuia :

«Ce presimțiri, ce chinuri ideale
Umbresc în taină fața ta divină!...
Știai de-atunci, Iisuse, tu, c-odată,
Iubind prea mult pe oameni, drept răsplată

Vei îndura batjocura și-amarul,
Și-ncununat cu spinii, urcînd Calvarul,
Pe umeri crucea singur și-o vei duce,
Și vei muri, strigînd la cer, pe cruce?»

Dacă poeziile de inspirație religioasă sînt puține în creația poetică a lui Iosif, în schimb, momente și stări, atmosferă, nume de locuri, termeni, expresii proprii domeniului religios, se întîlnesc mai des.

Cuprins de spaimă în pădure, cînd, după tunet, se descarcă un fulger, poetul-copil cade în genunchi și zice «Tatăl nostru» (*Furtună*). La «ceas divin», după ce călugărul a-nchis «străvechiul paraclis» / Și intră în chilia de sihastru» /, «...începe vechiul parastas / În templul veșnic al naturii»; luna «se-nalță dintre brazi» ca un «potir de-argint în mina nevăzută / A îngerului purtător de pace»; «Caraimanul solitar» străluce ca un «gigantic preot în odăjdii sfinte»; poetul, «în extaz, cade-n genunchi» (*La gura peșterii*). Într-un *Cîntec*, «grădina-i templu plin de zvon, / Albina-i psalt, și orice floare — / Un sfînt amvon». La Blaj, «...se-ndreaptă preoți și mireni, cu toți...» (*Cîmpul libertății*). O mamă care-și pedepsește copiii cu bătaia este admonestată de poet : «...Nu-ți bate copiii, mamă, / Că te bate Dumnezeu!» (*Vecinătate*); Dezmoșteniților de soartă «de grijă, Dumnezeu le poartă» (*Noaptea sub schele*). În icoana din perete «doarme dus sfînt' Nicolae / În veșminte argintii» (*Lumea lor!*). Într-un moment de mare primejdie pentru ea și copilul său mic, împărăteasa invocă stăruitor ocrotirea Maicii Domnului (*A fost odată*), în *Elegie*. În amintirea lui I. Păun-Pincio, — poetul pomenește de «marele Iisus», în grădina Ghetsimani, care se ruga : «O, Eli, Eli!... către Cel de sus». «Șapte popi la Țarigrad / Cîntă «Aleluia» (*Gruia*). Bunica poetului este asemuită «Duminecii preasfînte» (*Bunica*). După ce, pentru suferințele îndurate, pare a cere socoteală lui Dumnezeu («O, Doamne, cite ți-am cerut / Și ce mi-ai dat în schimb Tu mie!»), poetul își dă seama că «nu e nimănuș iertat / Să ceară mila Ta divină, / Decît cînd și-a răscumpărat / Întreaga vieții sale vină...» (*De profundis*).

La moartea domnitorului Ștefan cel Mare, vestea morții acestuia e dată de «mii de clopote»; se înalță către cer «brațe-n deznădejde»; la altare se arde «smirnă și tămâie», ca jertfă; Mînăstirea Putna, «tristă», așteaptă, «cu porțile deschise», «strălucitul convoi» mortuar; pe voievodul răposat îl jelesc toți și toate: «Plînge dealul, plînge valea, / Plîng pădurile bătrîne / Și norodu-n hohot plînge: / Cui ne lași pe noi, Stăpine?» (*Din zile mari*).

*

Spre a avea o imagine oarecum completă — atît cit este posibil într-o privire de sinteză, cum ne-am propus să încercăm a face noi în paginile acestea —, socotim că e firesc și necesar să spunem cîte ceva și despre **tehnica versificației**, despre elementele de teorie literară, de stilistică și artă poetică, folosite de Șt. O. Iosif, în creația sa poetică originală.

Menționăm mai întîi oralitatea stilului, precum și faptul că limba în care scrie poetul e limba curentă a vremii sale; exprimarea este corectă, fraza meșteșugit construită, ceea ce dovedește o migăloasă muncă de elaborare. Ca specii literare în care-și structurează versurile ce exprimă ideile și sentimentele ce-l frămîntau, Șt. O. Iosif a cultivat mult sonetul, poezie de formă fixă (*Cirlova, Șincai, Din vremuri vechi* — Anton Pann etc.). Ca specii ale genurilor literare întîlnim: pastelul (ciclul «*Icoane din Carpați*» ș.a.), cîntecul, (*Cîntec de primăvară, Cîntec de leagăn* ș.a.), portretul (*Bunica*), epistola literară (*Scrisoare către Goga*), elegia (*Elegie...*), romanța (*Mi-e dor...*) poema (*Din zile mari*), imnul (*La arme!*), Ca tropi — figuri de stil —, întîlnim personificarea, hiperbola, oximoronul, metafora, comparația, onomatopeea, repetiția, dialogul disimulat, monologul, paralelismul, apostrofa, epitetul, aliterarea, inversiunea ș.a. — care adesea surprind prin inedit și frumusețe, contribuind astfel la sporirea expresivității și esteticii versurilor, versuri care și ele sînt construite variat ca metrică: de la versul scurt, de factură populară, pînă la versul de tip alexandrin de 14, 16 silabe.

*

Ca **prozator**, Șt. O. Iosif s-a manifestat mult mai puțin, publicînd cîteva schițe, cu subiecte din viața cotidiană și cu eroi din lumea celor săraci și obidiți de soartă (*Cerșetorii, Dantele, Lume mincinoasă, Răgutele, Opinca românească*), amintiri (*În treacăt, Cum scria Caragiale*), articole închinatelor unor scriitori români (Bolintineanu, Ispirescu ș.a.) sau străini (Sully Prudhomme ș.a.), sau unor formații teatrale (corul Institutului de editură «Minerva») ⁴¹.

*

Alături de creația originală, o altă latură deosebit de importantă a activității literare a lui Șt. O. Iosif este aceea de **traducător**.

Cum am mai spus, poetul a tradus mult și variat, mai ales versuri. Au văzut lumina tiparului, în timpul vieții poetului, următoarele volume de traduceri: *Apostolul și alte poezii* (1896), ed. II, 1908), *Poezii alese* (1897), ambele volume din Petöfi; *Romanțe și cîntece* de Heine (1901); *Dragoste cu toane* de Goethe (1907); *Tannhäuser, Lohengrin, Olandezul zburător, Rienzi*, unele din ele cunoscute mai ales ca librete pentru dramele muzicale wagneriene (traduceri apărute între 1907—1914); *O istorie din zilele noastre*. Gertrude Baumgartner de Ludwig Detter (1910); *Cidul* de P. Corneille; *Wilhelm Tell* de Fr. Schiller (1913); *Legende* de Godfr. Keller; *Talis-*

41. Cf. Ioan Roman, *Studiu introductiv la Șt. O. Iosif, Opere alese...*, p. LXI—LXII.

manul de Ludwig Fulda; *Romeo și Julietta*, *Visul unei nopți de vară* de Shakespeare. Pe lângă acestea, poetul brașovean a mai publicat fragmente din *Hamlet* de Shakespeare, din *Faust* și *Egmond* de Goethe. În caietele poetului Iosif se mai găseau în stare de finisare: *Faust* în întregime (7 caiete), *Mireasa din Messina* de Schiller (1 caiet), *Zăpăcilă* de Molière (2 caiete), *Bătrâni și tineri* de Hieron. Lorm (1 caiet), *Călătoria de nuntă* de Will. Woltert (1 caiet), diferite fragmente din Shakespeare⁴².

În afară de traducerile din limba germană, limba străină cea mai cunoscută, învățată în școală — Heine fiind, cum am mai spus, poetul lui preferat — și de limba maghiară, dificilă la început, în școală, dar care i-a devenit mai apoi familiară, în afară de limba franceză, învățată, de asemenea, în liceu, și perfecționată mai apoi la Paris, poetul Șt. O. Iosif, a mai tradus, cum am văzut din limba engleză, pe care o învățase între timp. De asemenea, prin intermediul limbii germane tradusesese din englezii Shelley, Southey, din scoțianul Burns, din americanul Longfellow, din asiaticii Li-Tai-pe și Saadi. A tradus și din limba italiană, câteva poezii de Carducci. Limbile clasice învățate bine în liceu i-au fost, la fel, accesibile, spre a traduce din ele. Un fragment original din *Eneida* lui Vergilius, de pildă, a publicat în «Eșoca» din 1898⁴³.

După apartenența etnică, scriitorii din care a tradus Iosif sînt în mare parte germani: Goethe, Schiller, Lessing, Heine, Uhland, Lenau, Bürger etc. După gen, a avut predilecție pentru poeziile lirice ale romanticilor, în primul rînd germani; după temă și conținut, pentru poezia erotică⁴⁴.

Ca și în creația originală, folclorul popoarelor a găsit în Iosif un mare tîlmăcitor: a tradus din poezia populară maghiară, germană, lituaniană, caucaziană⁴⁵.

Dacă ținem seama că majoritatea operelor, poezie și teatru, sînt scrise — și traduse! — în versuri, că sînt în același timp foarte diferite ca gen, stil, metrică, nu vom exagera afirmînd că eforturile poetului român traducător au fost uriașe. Dar, în ciuda acestui mare și variat număr de traduceri și a uriașului efort și volum de muncă depuse, Șt. O. Iosif a fost un tehnician desăvîrșit al versului: traducea cu ușurință și cu mare dexteritate, — calitate ce nu trebuie înțeleasă ca superficialitate. El revenea, corecta, transforma orice traducere înainte de a o publica. «Munca sa stăruitoare asupra versurilor avea drept scop transpunerea cît mai exactă a sensului și apropierea de forma originalului»⁴⁶. În realizarea acestui scop, poetul-traducător «își însușește atmosfera, conținutul afectiv, mișcarea interioară, dovedind o elasticitate rară, care-i îngăduie să treacă dezinvolt de la poezia lirică a lui Goethe la *Faust*, de la tonul sentimental al *Cîntecelor* lui Heine la tirada solemnă din *Cid*. Versurile traduse de Iosif «par», cum se spune, «scrise de-a dreptul în românește». O altă însușire a poetului Șt. O. Iosif ca traducător este aceea de a fi «împrumutat uneori originalele ceva din propriu-i temperament poetic», proces care s-a petrecut și în sens invers: «poezii din care a tradus i-au influențat, la rîndul lor, creația. Această influență a fost exercitată, îndeosebi, de romanticii germani»⁴⁷.

42. Cf. *Idem*, Șt. O. Iosif (monografie), p. 171—172.

43. *Ibidem*, p. 173—174.

44. *Ibidem*, p. 177.

45. Cf. vol. II din Șt. O. Iosif, *Opere alese...*, sub îngrijirea lui I. Roman, (col. «Clasicii români», București, 1962), care cuprinde marea majoritate a poeziilor traduse din autorii la care ne-am referit.

46. *Idem*, Șt. O. Iosif (monografie), p. 175.

47. *Ibidem*, p. 177.

Pentru toate aceste însușiri și calități, Șt. O. Iosif se înscrie cantitativ și mai ales calitativ, în galeria celor mai valoroși traducători din literatura noastră, alături de Eminescu, Coșbuc, Goga, Blaga, Pillat, Philipide.

*

La capătul final al acestor rinduri de evocare a vieții și activității poetului Ștefan Octavian Iosif, la o sută de ani de la nașterea sa, sintem, credem, îndreptățiți să conchidem, pe baza relatărilor făcute, că opera sa literară — poezia, în primul rind — își păstrează prospețimea și interesul în diferitele pături sociale în care a pătruns, prin mesajul înalt ce-l transmite, de mai bine de trei sferturi de veac, — mesaj în care se găesc împletite, într-un tot unitar și armonic, idei și sentimente patriotice, social-umanitare, erotice sau estetice.

Pline de vibrații, în gamă minoră, e drept, dar de tonalități diferite, versurile poetului Iosif — în marea lor majoritate — se citesc mereu cu plăcere, cu tresărire de inimă, cu înflăcărare chiar. Prin bogatul lor conținut de idei, aceste versuri au și o mare valoare educativă, pentru că ne învață iubirea față de țară, față de oameni și de frumusețile pământului românesc, pentru că ne cultivă gustul pentru frumos, pentru că — recitate ori transpuse pe muzică, — versurile lui Iosif ne mișcă sufletul, dându-ne certitudinea frumuseții și imboldul de a le prețui mereu, ca pe niște mărgăritare de mare valoare și a le transmite celor ce vor veni după noi..

DIN ACTIVITATEA ȘI CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

DESCHIDERA ANULUI DE ÎNVĂȚĂMÎNT 1975 — 1976 LA INSTITUTELE TEOLOGICE DE GRAD UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI ȘI SIBIU

Anul acesta deschiderea cursurilor la Institutele teologice de grad universitar din București și Sibiu s-a făcut pe fondul și în atmosfera generală a pregătirii marilor festivități bisericești ce aveau să aibă loc la începutul lunii noiembrie 1975 : 50 de ani de la înființarea Patriarhiei Române și 90 de ani de la autocefalia Bisericii Ortodoxe Române.

Începutul noului an de învățămînt teologic 1975—1976 a avut loc oficial la 1 octombrie 1975, iar festivitățile tradiționale care marchează acest moment au avut loc în cursul acestei luni și s-au desfășurat în prezența chiriarhilor locului sau a delegaților acestora, precum și a reprezentanților Departamentului Cultelor.

În rîndurile de mai jos consemnăm cîteva date, idei și aspecte de la festivitățile de deschidere a noului an de învățămînt 1975—1976 la cele două Institute teologice de grad universitar ale Patriarhiei Române.

La Institutul teologic de grad universitar din București. — Deschiderea festivă a noului an de învățămînt a avut loc în ziua de 9 octombrie 1975 în prezența P. S. Episcop Roman Ialomîțeanul, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, delegatul Prea Fericitului Patriarh Justinian, a profesorilor, studenților și doctoranzilor Institutului teologic, a unora dintre profesorii onorari ai Institutului teologic, a P.P. C.C. Preoți consilieri administrativi ai Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor și a altor invitați.

A fost de față reprezentantul Departamentului Cultelor.

La intrarea în sala de festivități, oaspeții au fost întîmpinați cu imnul arhieresc *Pre Stăpînul* executat de corul Institutului teologic sub conducerea Diac. lect. Nicu Moldoveanu.

P. C. Pr. prof. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic, luînd cuvîntul a prezentat o dare de seamă asupra activității Institutului teologic universitar din București pe anul universitar precedent și a dat cîteva date legate de începutul noului an universitar, date privind numărul studenților și al doctoranzilor ce vor frecventa cursurile în acest an școlar, precum și numărul și structura corpului didactic — profesori, conferențieri, lectori și asistenți — ce-și vor desfășura activitatea în cadrul Institutului teologic din București, în rîndurile cărora au fost cooptați anul acesta mai mulți tineri, de la care se așteaptă o fructuoasă și valoroasă activitate.

Pr. Alexandru Stan, unul dintre tinerele cadre didactice ale Institutului teologic, asistent la secția sistematică, a ținut apoi o prelegere festivă intitulată *Atitudini creștine față de celelalte religii*, cu tematică proprie ecumenismului contemporan.

După prelegerea festivă (care se va publica în întregime într-una din revistele noastre) a urmat un scurt program de cîntece religioase și patriotice susținut de corul studenților teologi, dirijat de Diac. lect. Nicu Moldoveanu.

În încheierea festivității a luat cuvîntul P. S. Episcop-vicar Roman Ialomițeanul, delegatul Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Exprimîndu-și bucuria că se află în mijlocul profesorilor și studenților Institutului teologic din București, la deschiderea cursurilor unui nou an de învățămînt — al 27-lea de cînd funcționează Institutul teologic din București sub directa purtare de grijă a Prea Fericitului Patriarh Justinian, care a rectitorit învățămîntul nostru teologic dîndu-i o nouă orientare, legată de nevoile reale și practice ale Bisericii Ortodoxe Române, dar păstrînd și modernizînd, adică actualizînd tradiția învățămîntului universitar teologic, care prin fosta facultate de teologie din București, are o vechime de aproape o sută de ani —, P. S. Episcop-vicar Roman Ialomițeanul a făcut aprecieri elogioase asupra programului festiv desfășurat de studenți, asupra prelegerii inaugurale, asupra întregii activități desfășurate în această școală și a dat îndemnuri și sfaturi duhovnicești studenților, care încep acum un nou an de muncă, ce se cere bine făcută : și intens, și sistematic, și perseverent, pentru a putea obține rezultate cît mai bune la sfîrșitul anului.

Subliniînd că deschiderea cursurilor noului an de învățămînt se face în atmosfera de pregătire a marilor festivități bisericești din noiembrie : 50 de ani de la înființarea Patriarhiei Române și 90 de ani de la autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, — atmosferă care conferă deschiderii noului an de învățămînt teologic o importanță și o semnificație deosebită, în încheierea alocuțiunii sale, P. S. Episcop-vicar Roman Ialomițeanul a împărtășit studenților, doctoranzilor, profesorilor și celorlalți ostenitori ai Institutului teologic din București, arhieriești binecuvîntări din partea Prea Fericitului Patriarh Justinian și a sa personal.

La ieșirea din sala de festivități oaspeții au fost petrecuți cu imnul arhieresc *Pre Stăpînul*.

La Institutul teologic de grad universitar din Sibiu. — Intrată în tradiție, deschiderea cursurilor noului an 1975—1976 la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, s-a făcut, ca de obicei, într-un cadru sărbătorec, în ziua de 19 octombrie 1975.

Festivitatea a fost onorată de prezența înalților ierarhi I. P. S. Nicolae Mladin, mitropolitul Ardealului, I. P. S. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului și a P. S. Emilian Rășinăreanul, episcop-vicar la Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia și Sibiu.

Au fost de față reprezentanți ai Departamentului Cultelor.

Au participat, de asemenea, consilieri ai Centrului eparhial Sibiu, reprezentantul Institutului teologic protestant unic de grad universitar din Cluj-Napoca — ramura Sibiu, în persoana D-lui Prof. H. Pitters, părinți profesori pensionari, întregul corp profesoral al Institutului teologic, precum și studenții de la cursurile de zi din toți cei patru ani de studii.

La orele 9,30 dimineața a început serviciul divin al sfintei liturghii arhieriești oficiată de P. S. Episcop-vicar Emilian Rășinăreanul împreună cu un sobor de slujitori dintre profesorii Institutului teologic. Cu această ocazie, a avut loc și hirotonirea în treapta de preot a unuia dintre absolvenții Institutului teologic. Predica zilei a fost rostită de către P. C. Pr. Prof. onor. Nicolae Neaga.

La orele 12,30 în aula Institutului teologic a început programul festiv.

În cuvîntul de deschidere, P. C. Rector Isidor Todoran, după ce a salutat prezența înalților ierarhi, precum și a reprezentanților Departamentului Cultelor și a

celorlalți invitați, s-a adresat cu căldură studenților, în special începătorilor din anul I, explicându-le cum trebuie să-și poarte fiecare demnitatea de student teolog.

A mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru grija permanentă acordată învățămîntului nostru teologic, Departamentului Cultelor și înalților ierarhi din Ardeal și Banat pentru interesul deosebit arătat bunului mers al activității acestui vechi așezămînt de învățatură și cultură teologică ortodoxă din Transilvania.

Luînd cuvîntul I. P. S. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului, a adus la cunoștința studenților pregătirile pentru cele două aniversări ale Bisericii Ortodoxe Române ce vor avea loc la începutul lunii noiembrie: 50 de ani de la înființarea Patriarhiei Române și 90 de ani de la autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, precum și hotărîrea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, de înființare a două noi eparhii pe pămîntul patriei noastre, respectiv la Constanța-Tomis și la Alba Iulia, punînd în legătură cu aceasta și creșterea îndatoririlor cetățenești și școlare ale studenților teologi, conform încrederii pe care le-o acordă conducerea Bisericii prin acest act.

I. P. S. Nicolae Mladin, mitropolitul Ardealului, care a luat apoi cuvîntul, a evidențiat elementele esențiale ale existenței poporului nostru și anume vechimea, continuitatea etnică și de limbă și unitatea etno-socio-geografică și spiritual-culturală de-a lungul timpului a poporului nostru, din moș-strămoși, cărora noi, urmașii de astăzi le sîntem datori cu ducerea neștirbită mai departe a acestei scumpe și neprețuite moșteniri. A mulțumit conducătorilor patriei și Bisericii noastre pentru toate eforturile deosebit de constructive îndreptate spre prosperitatea neconținută a poporului nostru și a urat studenților și profesorilor de la Institutul teologic universitar din Sibiu noi succese în activitatea ce vor desfășura în acest nou an universitar, pentru a fi vrednici de marile imperative și realizări ale epocii noastre.

Au luat, de asemenea, cuvîntul reprezentantul Departamentului Cultelor și delegatul Institutului teologic protestant unic de grad universitar — ramura Sibiu.

Corul studenților a susținut un program de cîntece religioase și patriotice.

CONFERINȚELE PROFESORULUI MICHEL EVDOKIMOV LA INSTITUTUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

Pe linia contactelor dintre teologii creștini, Institutul teologic universitar din București a avut bucuria să aibă oaspete și conferențiar, în zilele de 25 și 28 octombrie 1975, pe Domnul Profesor Michel Evdokimov, specialist și profesor de literatură comparată la Universitatea din Poitiers — Franța.

În prezența profesorilor, a studenților și a doctoranzilor, în sala de festivități, P. C. Prof. Pr. Mircea Chialda, rectorul Institutului teologic a întâmpinat pe invitat cu un cuvânt de salut, în care a făcut o scurtă prezentare a persoanei și activității acestuia. Profesorul Michel Evdokimov s-a născut în anul 1930 în Franța, ca fiu al marelui teolog ortodox rus, Paul Evdokimov. La Sorbona a făcut studii aprofundate de limbă și literatură rusă și engleză. Astăzi este profesor de literatură comparată.

Crescut în atmosfera de studii a teologiei, în casa tatălui său, Michel Evdokimov va deveni și el un cercetător și un gânditor în cimpul teologiei ortodoxe și un slujitor credincios al ortodoxiei în Apusul Europei. Debutează în 1965, când devine colaborator al revistei «Contacts», revistă franceză de teologie ortodoxă, și al altor reviste, în care publică studii și recenzii. În studiul mai recent «*Reflexe actuale despre Ortodoxie și ecumenism*» («Contacts» 1974, nr. 85, p. 74—84), Prof. Michel Evdokimov stăruie asupra celor două direcții ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor: verticalismul, cerut de tendința de apropiere și cunoaștere reciprocă a Bisericilor creștine în vederea refacerii unității în Iisus Hristos și orizontalismul impus de conjunctura actuală și de problemele sociale ale lumii contemporane. Aceste două trebuie luate împreună după imaginea crucii lui Hristos: «Orizontalism și verticalism — spune autorul — sînt două cuvinte cam lungi pentru a ne aminti un adevăr fundamental al credinței noastre. Legate indisolubil unul de altul, ele evocă imaginea crucii. Numai Hristos răstignit pe cele două brațe ale crucii... ne îngăduie să păstrăm un echilibru între cele două planuri ale realității, de a găsi un punct de legătură între cele două apartenențe ale noastre la lumea de aici și la împărăția viitoare». Imaginea crucii «care acoperă cu un braț lumea cu umbra sa protectoare și cu celălalt ne leagă de cer» este cea care cheamă pe creștini la conlucrare frățească în activitatea ecumenică, pentru dimensiunea verticală și orizontală în lume.

O activitate teologică depune Prof. Michel Evdokimov și în cadrul asociației «Fraternitatea Ortodoxă a Europei Occidentale», al cărei vicepreședinte este, președinte al acesteia fiind prof. Olivier Clément, care a vizitat și Institutul nostru, ținînd și două conferințe în anul 1974. Pentru această asociație, el a elaborat un curs de liturgică și un altul despre icoane, precum și studiul: *Tema Sfîntului Duh reflectată în dialogurile Sf. Serafim de Sarov*.

Dascăl de religie pentru adulți și copii și dirijor al corului parohiei ortodoxe de limbă franceză «Sfînta Treime» din cartierul «L'Etoile» din Paris, Prof. Michel Evdokimov este membru împreună cu Prof. Olivier Clément, al Comitetului interepiscopal ortodox din Paris. Sub auspiciile acestui Comitet, el scoate și conduce revista lunară

«SOP» — Serviciul de presă și informații — în al cărei prim număr a și publicat articolul: «București, A cincizecea aniversare a Patriarhiei Române». În prezent, Prof. Michel Evdokimov își redactează teza de doctorat cu titlul *Homiakov, judecător și critic al Occidentului*.

După cuvîntul de salut adresat, Prof. Michel Evdokimov a susținut prima sa conferință intitulată: *Inima în tradiția răsăriteană și «Meditațiile» lui Pascal*. Importanța inimii, atît în viața noastră fizică și psihică, cît și în cea spirituală sau duhovnicească este evidentă fiecăruia. Conferențiarul a surprins marea bogăție de sensuri și nuanțe pe care le cuprinde inima, după Sfînta Scriptură și liturghia ortodoxă, în spiritualitatea ortodoxă răsăriteană căreia îi este proprie rugăciunea lui Iisus sau rugăciunea inimii.

Marți, 28 octombrie 1975, între orele 9—11, Prof. Michel Evdokimov a susținut la Institutul teologic din București, în fața profesorilor și studenților a doua conferință a sa, intitulată: *Chipul diavolului la Sf. Antonie, Bernanos și Dostoievski*. Este o temă de literatură comparată, căreia conferențiarul i-a dat o ținută și un conținut teologic, interesînd pe cercetătorii spritualității creștine.

Pe marginea celor două conferințe au luat cuvîntul evidențiind originalitatea expunerilor: P. C. Prof. Mîrcea Chialda, rectorul Institutului teologic, P. C. Pr. Conf. Dumitru Popescu, prorectorul Institutului teologic, apoi P. C. Pr. Prof. Ioan Rămureanu, P. C. Pr. Prof. Ioan G. Coman, P. C. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și P. C. Diac. Prof. Nic. Balca.

Prof. Michel Evdokimov a mulțumit întregii asistențe pentru bunăvoința și atenția cu care au ascultat expunerile mele, precum și celor care au luat cuvîntul, aducînd unele completări. Cu căldura credinței celor de aici, în suflet, se va întoarce la cei dragi ai săi.

Vizita și conferințele Prof. Michel Evdokimov, își vor aduce contribuția lor la adîncirea Ortodoxiei noastre ecumenice și a gîndirii teologice în general.

Pr. Lector DUMITRU RADU

NOTE BIBLIOGRAFICE

Caquot A. Sznycer M. și A. Herdner (editori), *Textes Ougaritiques*, Tome I, *Mythes et Legendes*, Paris, Ed. du Cerf, 1974, 616 p.

Documentele găsite în săpăturile arheologice de la Ras Shamra (Ugarit), în Siria, s-au dovedit a fi de un interes nebănuit pentru studiul Vechiului Testament. Într-adevăr, ele aruncă o lumină puternică asupra societății din Canaan, în timpul cuceririi Palestinei de către israeliții ieșiți din robia egipteană. Aceste documente au dat o lovitură puternică teoriei wellhausiene, care susținea că Vechiul Testament n-a putut fi scris mai înainte de exilul babilonian, fiindcă evreii nu știau să scrie pînă aci, deoarece acest meșteșug nu era cunoscut în Canaan. Documentele de la Ras Shamra sînt din secolul al patrusprezecelea înainte de Hristos, așa că aci scrisoarea era cunoscută cu șapte secole mai înainte de ce spun criticii negativi, deci teoria școlii evoluționiste a lui Wellhausen s-a dovedit complet netemeinică, grație manuscrisele de la Ugarit (Ras Shamra).

Cartea de care ne ocupăm aici ne dă o traducere nouă a acestor documente, pusă la punct cu multe completări, față de precedentele ediții, datorită progreselor care s-au făcut recent în acest domeniu. Autorii cărții sînt A. Caquot și M. Sznycer, binecunoscuți în lumea cărturarilor, pentru studiile lor despre istoria religiilor din Orientul Apropiat antic, cu ample citate din textele de la Ras Shamra.

După o introducere generală, unde se discută pe larg despre limbajul textelor de la Ras Shamra și despre zeii canaaniti, sînt luate în discuție înseși textele respective, unde se vorbește despre ordinea lor, despre interpretarea lor și despre *Sitz im Leben* (punerea lor în viață). După aceea se face traducerea textelor, etimologia cuvintelor și interpretarea conținutului. Demne de remarcat sînt notele de la subsol, care credem că satisfac pe toți cercetătorii în acest domeniu.

Fragmentele mitologice — căci din nefericire, textele nu s-au conservat integral — despre Baal sînt aranjate și tratate după conținutul lor, adică Baal și Marea, Baal și Anat, Paltul lui Baal, Baal și Mot, Baal și junica. Urmează apoi fragmente din poemul lui Baal (VI AB), apoi Baal și căpăcunii (BH), foarte controversate, din cauza pierderii celei mai mari părți din conținut. Autorii nu privesc aceste mituri așa de intim legate de ritul diferitelor sărbători sezonale, cum se susține de o bună parte de cercetători.

Nașterea Aurorii și Apusului, Căsătoria Lunii, legendele lui Danel și Aqahat, cum și cele despre Keret și poemul despre Refaim, sînt așezate în secțiuni separate. Textul Aqahat este considerat a fi o operă didactică analoagă epopeii lui Gilgames, al lui Adapa și Etana din Mesopotamia, care se ocupă de comportarea omului față de Dumnezeu. Avîndu-se în vedere starea lor prea fragmentară, textele Refaim sînt puse în legătură cu cultul morților și cu refacerea familiei lui Daniel, adică erau niște imne ce se cântau la înmormîntare, după felul nostru de vorbire creștină de astăzi. Însemnătatea legendei Keret este privită ca fiind alegerea divină a casei lui Keret spre a domni ereditar peste țară.

Toți cei care se ocupă de mediul canaanit, din care au luat ființă cărțile Vechiului Testament vor avea de profitat, citind lucrarea Domnilor Caquot și Sznycer. Cartea este prevăzută cu bune și utile indexe, cu bibliografie pe capitole, iar prin recenta tratare a problemelor importante și revizuirea critică și foarte justă a părerilor altor autori care s-au ocupat de religia canaanitilor, lucrarea profesorilor Caquot și Sznycer se va dovedi un foarte util instrument de lucru.

Mario E. Provera, *Il Vangelo arbo dell'infanzia secundo il Ms. Laurenziano* (Quaderni de la Terra Santa, 387), Jérusalem, Franciscan Printing Press, 1973, 144 p.

Ne este binecunoscută astăzi sumedenia de scrieri cu conținut apocaliptic și eshatologic, ce a apărut în perioada intertestamentală, adică a scrierilor care n-au intrat în canonul Vechiului Testament. Această literatură, ieșită din mediul iudaico-elenistic, ne este de mare utilitate, căci din ea desprindem mediul istorico-social, în care a apărut Noul Testament. Acest gen de literatură n-a încetat nici după încheierea canonului Noului Testament. Suflurile mistice și bolnăvicioase voiau să cunoască cât mai mult din viața și activitatea Mântuitorului. Așa s-a născut literatura extrabiblică postcreștină.

Evangelhia arabă a nașterii, de care ne ocupăm aici, face parte din scrierile apocrife ce-i atribuie lui Iisus, în copilăria și tinerețea Lui, minuni legendare, pentru a satisface evlaviază și curiozitatea populară și pentru a preaslăvi figura divină a lui Iisus. După cât se pare această *Evangelhie* a înglobat în sine fragmente din alte apocrife mai vechi. Nucleul ei primitiv, amplificat mai apoi, ar fi anterior secolului al V-lea, iar limba lui originală ar fi cea siriacă. În textul său arab, această *Evangelhie* era cunoscută numai în manuscrisul Sike, publicat în 1967, conservat acum la Oxford și el a fost utilizat de către toți traducătorii și editorii până la Păr. Provera, autorul de mai sus. Păr. Provera, însă, consideră că manuscrisul conservat la Florența (întocmit la Mardine în 1299) este mai bun și mai vechi. Pe acest manuscris îl editează Sf. Sa, pentru prima oară, cu o traducere italiană, ce indică și variantele manuscrisului Sike. În interesanta sa introducere, Păr. Provera examinează limba manuscrisului (o arabă vorbită în Irakul de vest, în secolele XII și XIII și analizează doctrina lui. După Provera, manuscrisul ar deveni dintr-un mediu nestorian și ar avea oarecare influențe coranice. Ca și redactarea primitivă siriacă, textul acesta arab conține un apendice despre viața publică a lui Iisus. După cum se știe, acest gen de literatură, diformat de către gustul nestăpinit după miracol, a exercitat o deosebită influență asupra liturghiei și artei creștine. — (*Pr. Ath. Negoită*).

Irénée de Lyon, *Contre les hérésies*, livre III. Édition critique par Adelin Rousseau et Louis Doutreleau, Paris, 1974.

Este îndeobște cunoscut că opera polemică a Sfântului Irineu cuprinde 5 cărți. Prima carte expune învățăturile greșite gnostice, în special erezia valentinienilor, pe care, în cartea a doua le combate cu argumente de ordin logic. În cartea a patra, tratează despre valoarea celor două Testamente, pe baza celor supuse de Mântuitorul, iar în cartea a cincea vorbește despre certitudinea învierii trupurilor, pe baza textelor Sfintei Scripturi despre sfârșitul lumii.

Dintre cele 5 cărți, cartea a treia a stîrmit un interes deosebit din partea cercetătorilor. Acest lucru se datorește faptului că aici se întâlnește primul catalog al episcopilor Romei, până la Elefterie (contemporanul Sfântului Irineu) și, mai ales faptul că în această carte sînt expuse sistematic adevărurile de credință referitoare la persoana lui Dumnezeu-Tatăl și a Fiului, înainte ca acestea să fi fost definite în sinoadele ecumenice.

La începutul cărții, Sfântul Irineu afirmă că adevăratul mîntuitor se află în Sfînta Scriptură pe care numai Biserica o poate interpreta corect — nu și ereticii — pentru că numai în Biserica se păstrează tradiția apostolică. În continuare, tratează despre cele două adevăruri fundamentale ale credinței creștine: a) Că Dumnezeu este unul și că este creator al lumii; b) Că Hristos este unul, că este Fiul lui Dumnezeu, care s-a întrupat pentru a recapitula în sine întreaga creatură. Sînt combătuți acei eretici care făceau deosebire între Dumnezeu creator și Dumnezeu ca mîntuitor al lumii sau, altfel spus, între Dumnezeu Vechiului Testament și Dumnezeul Noului Testament, subliniind unitatea economiei divine. Sînt combătuți apoi, acei eretici care negau

întruparea reală a Cuvîntului ca și aceia care afirmau că Iisus a fost un om obișnuit, fiul natural al lui Iosif și al Marie și că s-a deosebit de ceilalți oameni prin viața Lui sfîntă. Ambele erezii deși porneau de la opinii opuse, negau faptul întrupării Logosului. Sfîntul Irineu afirmă că Mîntuitorul este Cuvîntul lui Dumnezeu intrupat. Luînd fire omenească, Mîntuitorul Hristos, Dumnezeu și om, «a recapitulat în sine vechea zidire». Garanția mîntuirii celor ce cred în El sînt cele două firi în Iisus Hristos.

În incheiere, Sfîntul Irineu subliniază adevărul că ereticii, îndepărtîndu-se de Biserică, se îndepărtează de duhul Adevărului care sălășluiește în ea. Revenind la tema precedentă, combate pe scurt pe valentinieni și marcioniți, pentru că profesau existența a doi dumnezei, a unuia bun și a altuia drept.

Menționăm că opera Sfîntului Irineu a mai fost publicată de către P. F. Sagnard, în «Sources Chrétiennes», vol. 34, în anul 1952. În aceeași colecție s-a publicat o ediție critică a cărților 4 și 5, în anul 1965 și respectiv 1969.

Valoarea operei lui A. Rousseau și L. Doutreleau constă în încercarea acestora de a restabili textul grecesc al cărții a treia în forma originală și a-l traduce în limba franceză. Este o încercare meritorie, dat fiind că cele 34 de fragmente grecești, cite s-au păstrat din această carte, acoperă numai o zecime din textul cărții. — (Pr. Const. Cornîțescu).

Prof. Stelian Papadopoulos, *Părinții. Dezvoltarea Bisericii. Duhul Sfînt*, Atena, 1975, 78 p.

Studiul patristic la care ne referim este a doua ediție a lucrării cu același titlu tipărită la Atena în 1970.

În prologul lucrării autorul — profesor la catedra de patrologie a Facultății de teologie din Atena —, relevă faptul că gîndirea teologică patristică constituie puntea de legătură între teologia ermineutică și cea sistematică. Între cei doi poli, ermineutic și sistematic, se află de fapt spațiul de mișcare al gîndirii patristice. Și aceasta deoarece în gîndirea patristică, teologia ermineutică și cea sistematică alcătuiesc un tot unitar așa încît nu se poate vorbi despre ele ca despre două metode teologice deosebite. De altfel, în secolele al IV-lea și al V-lea, teologii erau în general atît ermineuți cît și sistematici, iar lucrările lor se remarcă prin unitate. Or, tocmai lipsa acestei unități constituie drama teologiei contemporane.

Lucrarea este alcătuită din patru capitole.

Primul capitol este intitulat *Duhul Sfînt ca învățător al adevărului după Sfîntul Evanghelist Ioan*. Pentru argumentarea acestei teme, autorul compară textele din Ioan XIV, 25—26 și XVI, 12—13 și subliniază că lucrarea Duhului Sfînt nu constă în aducerea de ceva nou, ci are un caracter didactic, adică contribuie la înțelegerea deplină de către credincioși a iconomiei lui Hristos. În același timp, lucrarea Duhului Sfînt are și un caracter revelator, adică descoperă cele ce nu au fost spuse și explică cele ce au fost spuse de către Mîntuitorul, ilustrînd-o prin expunerea părerilor unora din Sfinții Părinți și teologii contemporani referitoare la aceasta.

Capitolul al doilea poartă titlul *Revelația sau luminarea de către Duhul Sfînt*. Aici se accentuează rolul Duhului Sfînt de revelator și de luminător al credincioșilor în cadrul Bisericii. Adevăratul mesager al luminării omului creștin, Duhul Sfînt, are ca organ al acțiunii Sale în cel credincios, intelectul (mîntea). Iată de ce Părinții Bisericii vorbesc adesea de luminarea minții. Dar condiția esențială ce se cere intelectului (mîntii) ca să poată deveni organ al luminării Duhului Sfînt, o constituie participarea acestuia la viața Sfintei Treimi. În continuare autorul face un paralelism între revelația făcută de Mîntuitorul celor ce cred în El și cea a Duhului Sfînt, conchizînd că aceasta din urmă este aceeași cu a lui Iisus Hristos și are o unitate absolută datorită naturii și energiilor divine comune celor trei persoane ale Sfintei Treimi. Lucrarea revelatoare și didactică însă a Duhului Sfînt este continuarea revelației și a predicii Mîntuitorului. Revelația lui Dumnezeu fie că se săvîrșește în numele Tatălui, fie că este dată la iveală de însuși Mîntuitorul sau de Sfîntul Duh la Cincizecime și în continuare în Biserică, este una, universală și nedivizată, aparținînd

Treimii celei neimpărțite care se face cunoscută celor ce cred prin energiile necreate.

Penultimul capitol este intitulat *Dezvoltarea Bisericii*. Dezvoltarea (extensiunea) spirituală a Bisericii este rodul caracterului didactic și revelator al Duhului Sfânt care a luminat pe Sfinții Apostoli și Părinți, încât să poată cuprinde cu mintea lor aspecte ale misterului Sfintei Treimi pe care nu le-a revelat Mintuitorul. Sînt așa zisele «adăugiri» care nu îmbunătățesc, ci fac mai inteligibil conținutul Evangheliei. Dezvoltarea Bisericii trebuie înțeleasă ca un progres în cunoașterea adevărului, adică a misterului Sfintei Treimi în general și al întrupării Fiului în special datorită adăugirilor, cu condiția ca acestea din urmă să nu fie împotriva învățaturii Bisericii și nici să recomande îmbunătățirea celor existente. Este de datoria Bisericii să asimileze adăugirile originale cînd simte nevoia acestora, recunoscînd în ele o completare a insuficienței cunoașterii adevărului treimic și să respingă pe cele false ca eretice. Îmbogățirea dogmatică a Bisericii prin noi dogme nu înseamnă deloc o îmbunătățire a ei deoarece ea călăuzește de la întemeiere pe membrii ei la aceeași sigură și desăvîrșită mîntuire în toate epocile. Îmbunătățirea se referă la membrii Bisericii și nu la capul ei descris de dogme.

În ultimul capitol *Despre cele nescrise și frumusețea depozitată sau despre adevărul de dincolo de literă* sînt expuse pozițiile Sfinților Părinți ai Bisericii: Sfîntul Irineu, episcopul Lugdunului; Sfîntul Atanasie cel Mare; Sfîntul Vasile cel Mare și Sfîntul Grigorie Teologul, cu privire la cele nescrise. Prof. S. Papadopolos conchide că atît învățătura scrisă cit și cea nescrisă au aceeași autoritate și valabilitate pentru evlavia creștină, nefiind de acord cu împărțirea dată de unii teologi învățaturii creștinismului în «δόγμα» și «χρόγμα». În continuare tratează relația dintre «cele nescrise» și Sfînta Scriptură, afirmînd că o învățatură ce nu se întîlnește ad litteram în aceasta din urmă nu poate fi considerată eretică, ci doar străină față de spiritul acesteia. În consecință, o învățatură poate fi condamnată ca nouă numai în cazul în care aceasta nu se află nici ad litteram nici ca sens în Sfînta Scriptură. Autenticitatea învățaturii cuprinsă în Sfînta Scriptură ca sens este garantată de Duhul Sfînt, care luminează pe oameni să distingă adevărul.

Litera Scripturii nu poate exprima și nici da la iveală tot misterul dumnezeirii, deoarece ea este un instrument omenesc găsindu-se inclusă în sfera celor trecătoare. Dincolo de litera Sfintei Scripturi însă, există frumusețea depozitată, adică misterul Sfintei Treimi indicat în literele și silabele Sfintei Scripturi. Așa, bunăoară, învățătura despre adevărul că Duhul Sfînt este Dumnezeu, deși nu ne este oferită expres în Sfînta Scriptură, ea se află însă ca frumusețe depozitată. Tot așa și cu cei mai importanți termeni dogmatici ca: ὁμοούσιος (de o ființă) și ἀγέννητος (nenăscut care sînt «ἀγραφοί» (nenăscuți)). Și aceasta pentru că Biserica nu este chivotul literii, ci al Duhului Sfînt care continuă opera Mintuitorului și pătrunde învelişul literii dînd posibilitatea să se obțină experiența adevărului dincolo de literă. Așadar, ruperea învelişului literii și pătrunderea în spațiul spiritului Sfintei Scripturi constituie acțiunea ultimă în urma căreia credinciosul se învrednicește să vadă frumusețea adevărului divin.

Prin actualitatea tematicii abordate studiul patristic al Prof. Stelian Papadopolos este o contribuție prețioasă și de un real folos teologilor ortodocși de pretutindeni. — (Ioan V. Dură).

Agnès Spycket, *Nouveaux documents pour illustrer le culte du dieu-lune. Deux scarabéoides de Shiqmona (Haïfa)*, în «Revue biblique», publiée par l'École pratique d'études bibliques de Jérusalem, LXXXI (1974), nr. 2, p. 258—259.

Nota aceasta constituie o completare la studiul pe care autorul l-a publicat în «Revue biblique», LXXX (1973), p. 384—395, însoțit de planșa VII/1973, intitulat: *Le culte de dieu-lune a Tellkeisan* (prezentat de noi în «Studii Teologice», XXVI (1973), nr. 7—8, p. 614).

Comunicarea de acum, însoțită de planșa XV/1974 — pe care sînt reproduse fotografic două scarabeoide de piatră de dimensiuni aproape egale (unul — nr. 5034

— de 0,20 m înălțime, 0,022 m lărgime și 0,009 grosime; celălalt — nr. 5552 — de: 0,022 înălțime, 0,023 lărgime și 0,009 grosime) —, descrie în amănunt scenele cultice gravate pe suprafața acestor obiecte.

Obiectele au fost descoperite, ca și cele descrise în studiul amintit, tot în apropierea țărmului de răsărit al Mării Mediterane, la Shiqmona, lângă Haifa, în timpul săpăturilor făcute în 1968, sub conducerea Dr. J. Elgavich, care socotește că obiectele ar data din veacurile IX—VIII î.d.Hr.

Scena gravată cuprinde aceleași elemente ca și cele depe scarabeoidele analizate în studiul *Cultul zeului lunii la Tell Keisan*, adică: o semilună înfiptă într-un stîlp de lemn, așezat pe un pedestal (de forme diferite), avînd alături diferite forme geometrice; iar în partea dreaptă figura unui credincios în picioare, puțin plecat spre spate, îmbrăcat în haină lungă, avînd brațele ridicate în semn de adorare spre semiluna către care este orientat.

Din această analiză comparativă, autorul concludă că îndeosebi scarabeoidul cu nr. 5034 (care a fost publicat în ebraiește, în «Qadmoniot» III (1970), p. 93) reunește în gravura sa, foarte bogată și detaliată, toate elementele care se aflau dispersate pe scarabeoidele de la Tell Keisan, de la Tawilan și pe cele păstrate la Biblioteca Națională a statului Israel (toate prezentate și analizate în studiul publicat anterior de autor). De aceea se poate afirma că acest scarabeoid înfățișează modelul cel mai complet dintre scenele cultice care au ca obiect zeul lumii. — (Ion V. Georgescu).

H. J. M. Turner, *St. Gregory of Nyssa as a Spiritual Guide for Today*, în «Eastern Churches Review» (A Journal of Eastern Christendom), Clarendon Press — Oxford, vol. VII, 1—1975.

În ultimii ani opera Sf. Grigorie de Nisa (330—395) a trezit un interes sporit în rîndul teologilor Daniélou și H. Musurillo a publicat un florilegium din opera sfințului Grigore de Nisa, intitulat «From Glory to Glory. Texts from Gregory of Nyssa's Mystical Writings» (London, 1962). Această lucrare este precedată de un documentat studiu introductiv, în care autorii subliniază importanța operei Sfințului Grigorie de Nisa pentru teologia și viața Bisericii de azi.

J. M. Turner mărturisește că Sfințul Părinte stăpînea deopotrivă de bine Biblia și filozofia greacă. Învățătura Sfințului Grigorie de Nisa depinde — spune J. M. Turner — de axioma că Dumnezeu nu poate fi cunoscut de nici o creatură (îngeri sau oameni). Perfecțiunea creștină nu poate fi găsită decît într-un infinit program, progres pe care Sfințul Grigore îl definește generic epektasis.

J. M. Turner încheie studiul său cu îndemnul de a se apropia cu dragoste de opera Sfințului Părinte, care ne oferă un îndreptar pentru «a vedea pe Dumnezeu», de a urma căile Domnului.

Teologia Sfințului Grigorie de Nisa oferă teologilor vremurilor noastre prețioase răspunsuri în procesul de cunoaștere a lui Dumnezeu. Pentru teologia ortodoxă contemporană, lucrările Sfințului Grigorie de Nisa rămîn un tezaur prețios în care teologii noștri găsesc un material informativ bine documentat.

Prof. V. C. Samuel, (Addis Ababa), *Christianity and indigenization*, în «Abba Salama», revistă periodică, editată de Asociația de studii Etiopiene-Elenice, vol. VII, Atena, 1976, p. 60—92.

Profesorul V. C. Samuel, decanul Facultății de teologie din Addis Ababa, originar din Biserica Siro-Indiană din Malabar, este cunoscut în lumea ortodoxă ca cel mai reprezentativ hristolog al Bisericilor Vechi Orientale. Autor a numeroase studii teologice cu caracter dogmatic și istoric, unele dintre ele susținute la întrunirile neoficiale, care au avut loc între teologii Bisericilor Ortodoxe Răsăritene și Bisericilor Vechi Orientale, profesorul V. C. Samuel este preocupat în mod deosebit de teologia lui Sever al Antiohiei.

În partea introductivă a studiului, autorul reliefează faptul că orice comunitate care există în lume este condiționată de mediul cultural. În răspîndirea sa, creștinismul a fost condiționat de un proces asemănător: realitățile culturale și intelectuale ale lumii greco-romane. În mediul din afara ariei de cultură greco-romană creștinismul a fost influențat de cultura și tradițiile lumii respective.

Trecînd la dezvoltarea temei autorul se oprește mai întîi asupra originii creștinismului și a formării Bisericii. Se arată că în învățătura și activitățile Mîntuitorului se desprind multe aspecte din practicile și tradițiile care erau în vogă în iudaismul timpului său. Prof. V. C. Samuel afirmă că trei sînt lucrurile care definesc natura Bisericii creștine: botezul (identificarea cu Hristos cel răstignit și înviat), euharistia (taina comuniunii) și cultul (predicarea evangheliei și serviciile rituale). Mesajul creștin s-a propagat în contextul social, economic, politic și cultural al realităților din acele timpuri. Autorul conchide că cultura dominantă a lumii mediteraneene și a Orientului mijlociu din acele timpuri, cultura greacă, tradițiile religiilor politeiste și ordinea socială, economică și politică a lumii de atunci au influențat forma de receptare și adoptare a mesajului creștin, dar nu au alterat esența creștinismului, care nu poate fi confundată cu ele.

Potrivit părerii autorului, dihotomia dintre spirit și materie, a fost adoptată de creștinism din cultura elenismului. Creștinii primari au găsit în tradiția filozofică greacă un instrument adecvat în interpretarea mesajului creștin. În această interpretare atenția a fost îndreptată asupra mîntuirii sufletului și nu în exercitarea vreunei influențe pentru transformarea ordinii sociale din această lume. După cum notează și Prof. V. C. Samuel, în Biserica primară s-a făcut o distincție clară între spirit și materie. Celibatul a fost o vocație în Noul Testament dar instituționalizarea lui s-a făcut în contextul culturii elenice sub influența doctrinei gnostice privind căsătoria. Prof. V. C. Samuel notează că impunerea celibatului ca o condiție primă pentru admiterea oricărui rang bisericesc superior este o «violare clară a învățăturii creștine despre creație, și Biserica Răsăriteană și Apuseană este vinovată de această încălcare». Autorul nostru trece cu ușurință peste contribuția pozitivă adusă Bisericii de instituția monahismului, căutînd să scoată în relief disputele teologice cauzate în mare parte, zice prof. V. C. Samuel, de serviciile negative aduse de monahi. Vocația monastică, conchide V. C. Samuel, nu poate pretinde nici o superioritate asupra laicilor care își duc o viață normală în matrimoniu.

În continuare se face o trecere în revistă a apariției Bisericilor creștine; se menționează că dezvoltarea istorică a teoriei sinodale în răsărit și a celei centralizate, papale, în apus, s-au datorat condițiilor istorico-geografice și spiritului lumii respective. Despre Bisericile Vechi Orientale din Persia, Siria, Armenia, Egipt și Etiopia, V. C. Samuel spune că acestea au suferit procesul indigenizării mai mult decît celelalte Biserici. În concluzie autorul se întreabă dacă Biserica din Siria trebuie să adopte o atitudine de conformism total cu oricare din Bisericile Ortodoxe bizantine sau cu Biserica Romano-Catolică pentru a fi posesoarea unui creștinism autentic. Evanghelia trebuie proclamată și acclimatizată mediului istoric, geografic, cultural și intelectual respectiv. Se subliniază rolul Bisericilor creștine organizate în afara orbitei de influență a culturii greco-romane, ca de pildă Bisericile din Africa și Asia, în adaptarea mesajului evanghelic potrivit tradițiilor culturii lor native.

În capitolul următor (cap. III) profesorul V. C. Samuel arată că cele două taine de inițiere, botezul și euharistia, au căpătat sensuri și semnificații terminologice și doctrinare deosebite în Biserica Răsăriteană și cea Catolică.

Doctrina augustiniană despre botezul copiilor și teoria transubstanțierii din Biserica Romano-Catolică sînt rezultatul tradiției latine, care s-a îndepărtat de albia tradiției creștine primare. Pentru Orientul mijlociu, leagănul creștinismului, pîinea de grîu și vinul reprezintă viața lor. Prin oferirea pîinii și a vinului ei ofereau în mod simbolic viața lor. Reforma născută tot în lumea apuseană avea să înlocuiască altarul cu amvonul.

După o prezentare privind instituirea rînduieiilor postului în viața Bisericii primare, autorul notează că înțelesul și îndeplinirea acestor rînduiei au fost determinate de tradițiile de pomenire a morților și de invocare a Sfinților, autorul se întreabă dacă toate aceste rugăciuni sînt conciliabile cu credința creștină și propune o studiere atentă a conținutului dogmatic al acestora și o nouă turnură frazeologică corespunzătoare timpului prezent.

Revenind la problema căsătoriei și a celibatului, prof. V. C. Samuel remarcă faptul că atât Biserica răsăriteană cât și cea apuseană au dezvoltat practici care s-au îndepărtat de tradiția apostolică a Noului Testament. Este curios faptul, notează Prea Cucernicia Sa, că Sfântul Petru, a cărei succesiune este pretinsă atât de papalitatea romană cât și de Patriarhatul Sirian Antiohian, a fost căsătorit. Se accentuează ideea că starea vieții matrimoniale nu este cu nimic mai prejos decât celibatul, pentru că Domnul nostru Iisus Hristos și-a ales apostolii dintre oameni căsătoriți. Mai mult, Biserica Apostolică a numit oameni căsătoriți în rangul de episcopi și prezbiteri. Autorul conchide că practica celibatului, atât în Biserica Romano-Catolică cât și în cea Ortodoxă, își are obârșia în cultura mediteraneană din vremurile de demult. În adoptarea acestei practici, comunitatea creștină a încercat să devină indigenă în această pricină.

Studiul prof. V. C. Samuel se încheie cu citeva concluzii. Creștinătatea este viața bazată pe credință. Forma ierarhiei, diferitele dispoziții cultive, formulările verbale ale adevărului de credință, diferitele aspecte ale disciplinei includ elemente datorate influenței reciproce dintre comunitatea creștină și mediul cultural și intelectual în care Biserica a existat și funcționează. Datorită acestei influențe reciproce vor apărea și tradițiile fiecărei Biserici. Prof. V. C. Samuel opinează ca Bisericile de pe continentele African și Asiatic să nu fie obligate să-și conformeze tradițiile locale cu cele venite din Europa, America sau Orientul Mijlociu. Bisericile din Africa și Asia au obligația să lucreze pentru indigenizarea creștinismului în aria lor misionară. De fapt, procesul africanizării preceptelor evanghelice este în vogă pe continentul african, iar teologia africană capătă noi valențe autentice inspirate din cultura și tradiția continentului.

Prof. V. C. Samuel face citeva remarci și despre autoritatea Sinoadelor Ecumenice. Pentru el, Sinoadele ecumenice sînt întîmplări prin care, în circumstanțe istorice deosebite, conducătorii Bisericii au încercat să ofere Bisericii ghidul necesar privitor la problemele ivite în acele timpuri. Importanța conciliului se reduce la adevărul dogmatic formulat, care trebuie păstrat nealterat.

În concluzie, Prof. V. C. Samuel nota că Biserica trebuie să fie aptă pentru a modifica unele practici și tradiții învechite atunci cînd cerințele lumii de azi le cer. Modificarea lor cere însă păstrarea esenței adevărului de credință în puritatea și integritatea lui. — (Nicolae Dură).

Jaroslav Pelikan, *The Spirit of Eastern Christendom (600—1700)*, London and Chicago, The University of Chicago Press, 1974, p. XXV + 329.

Cartea prof. Jaroslav Pelikan reprezintă cel de al doilea volum din lucrarea intitulată «*The Christian Tradition: A History of the Development of Doctrine*» (Tradiția creștină: o istorie a dezvoltării doctrinei), apărută în anul 1971. Scopul fundamental al lucrării este acela de a prezenta o istorie a doctrinei creștine, așa cum aceasta a fost definită de Biserica Ortodoxă pe baza învățăturii lui Iisus Hristos.

Primul volum s-a ocupat cu perioada de formare și răspîndire a credinței creștine și de formulare a acesteia în sinoade ecumenice sau locale, de la anul 100 pînă la 600. Cel de al doilea volum prezintă perioada de la anul 600 pînă la 1700 și dezvoltă amănunțit perspectiva doctrinară a Ortodoxiei răsăritene și felul în care aceasta s-a definit în contextul confruntării ei cu protestantismul și catolicismul.

Prof. Jaroslav Pelikan contestă afirmația lui A. Harnak care susține că «istoria dogmei a luat sfîrșit în Biserica Greacă acum o mie de ani și că reanimarea ei nu poate fi concepută cu ușurință», arătînd că Ortodoxia și-a formulat poziția sa de-a lungul veacurilor ca rezultat al confruntării ei cu lumea creștină și cu ereticii.

Adevărul neschimbător al tradiției, susținut de Sfinții Părinți, nu reprezintă o osificare a evoluției doctrinare a Bisericii ortodoxe, ci principiul fundamental care stă la baza metodei ei de formulare a doctrinei creștine. Pentru a dovedi acest lucru autorul prezintă polemicele creștine cu islamul și iudaismul, așa cum acestea sînt înregistrate în scrierile lui Cantacuzino și Ghenadie Sclorul. Un aspect important, înde-

obște neluat în seamă, este acela al relației Bisericii Ortodoxe cu filozofia păgână. Autorul se străduiește să elucideze acest capitol, deși se rezumă doar la lucrarea lui Mihail Psellos, care nu este cea mai elocventă.

Pentru a întări punctul său de vedere refeitor la dezvoltarea dogmelor, prof. Jaroslav Pelikan arată sensibilitatea pe care Sfinții Părinți au avut-o față de problema teologică a limbajului, care se manifestă în prezentarea echilibrată a noțiunilor legate de iconomia mântuirii divine, de teologia mistică, sau mai precis în abilitatea lor în a folosi o logică specifică pentru a afirma ceea ce ei susțin că este adevărat. Un exemplu în acest sens este opera Sfintului Maxim Mărturisitorul sau a Sfintului Grigore Palamas.

Spiritul creștinismului răsăritean reprezintă o nouă perspectivă în abordarea teologiei ortodoxe în contextul dezvoltării ei istorice. Deși plină de semnificații pentru cei care doresc să cunoască mai bine creștinătatea ortodoxă răsăriteană, lucrarea este departe de a fi definitivă. — (Remus Rus).

† Nestor Vornicescu-Severineanul, *Originea Românească a denumirii municipiului Craiova*, în revista «Ramuri», Craiova, nr. 10 (136), 15 octombrie 1975, p. 11.

Toponimia interesează atât pe lingviști, cât și pe geografi, dar mai ales pe istorici, «căci toponimia poate fi socotită drept istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atitor evenimente, întâmplări și fapte mai mult ori mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare psihicul popular», afirmă academicianul Iorgu Iordan (*Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952, p. IV).

Privită în lumina acestei concepții, denumirea multor orașe a stîrnit în trecut vii controverse, unele din ele rămînînd încă nerezolvate. Din această categorie consemnăm: *Bucureșii*, pentru care, recent, s-a emis o nouă ipoteză (Carmen Bogdan, *Un strămoș al Bucureștilor*, «Magazin istoric», anul IX, nr. 10 (103), octombrie 1975, p. 37), *Buzău*, cu etimologia tracă, atribuită de Vasile Pirvan, dar și cu una slavă, sau altele cărcra, pornind de la intenția de a dovedi continuitatea elementului romanic în Dacia, li s-au formulat teorii fanteziste de genul *Stella* latină pentru *Slatina* și *Tîrgul Vestei* pentru *Tîrgoviște*.

În categoria orașelor care încă nu au elucidat toponimia se numără și *Craiova*, a cărei denumire, în trecut, i s-a atribuit de la Iovan, țarul bulgarilor, de la regele Ioan al Cumanilor, de la un rege al Ungariei sau chiar de la un principe francez.

Această situație a condus ca recent, cu prilejul aniversării a 1700 și respectiv a 500 ani de la atestările documentare ale acestui înfloritor municipiu, în «Ramuri», nr. 10 din 15 octombrie 1975, Prea Sfințitul Nestor Vornicescu-Severineanul să reia discuția asupra originii atât de controversată.

Plecînd de la constatarea că denumirea *Craiova* nu este un unicat, și că ea nu exprimă forma sau aspectul exterior nici natura terenului, autorul arată că acest toponimic este întîlnit de două ori în Oltenia. Dar ceea ce este mai surprinzător este faptul că această denumire o întîlnim chiar în nord-vestul Transilvaniei: un sat în părțile Crișanei și o comună în Bihor.

Dacă sub această formă, denumirea este mai restrînsă, în schimb familia cuvîntului *crai* are o arie geografică care acoperă toate provinciile românești.

Crai: derivat de la latinescul *carus* (scump, drag, iubit), cu timpul devenit și supranume, este răspîndit, după moartea lui Carolus Magnus, pentru a denumi în special pe regi, așa cum în antichitate s-a întîmplat cu Cezar pentru împărați. Dar cuvîntul *crai*, subliniază autorul, «s-a folosit la noi în vechime și pentru anumite demnități românești, fapt foarte puțin cunoscut astăzi».

Dacă în Transilvania, o parte din localitățile care au această denumire pot fi puse în legătură directă sau indirectă cu *craii* rege, în Țara Românească și Moldova ele își au originea de la un *crai român*, pentru că, argumentează autorul cu exemplificări, vechile noastre documente păstrează termenul onomastic de *crai*. Acest cuvînt,

această denumire se atribuia românilor care aveau rosturi de conducători locali. Dar cu acest termen se defineau și conducătorii păstorilor, iar în Oltenia chiar vătafii călușarilor. Mai mult, «ca o reminiscență a alegerii craiului român judecător în obște sătească, s-a păstrat aproape de zilele noastre datina alegerii *Craiiului nou de țară*, descrisă pe larg de Ion Pop-Reteganul, de George Coșbuc, de Simion Florea Marian». Avram Iancu era denumit Craiul munților, cum de altfel primeau acest apelativ toți luptătorii pentru dreptate națională și socială, peste munte. Chiar Decebal, era numit de savantul N. Iorga «craiiul ciobanilor».

Luind în discuție termenul *craiiul păstorilor*, autorul consideră că multe variante ale vechilor balade *Dobrișan* și *Costea* se referă la un astfel de crai. Și ceea ce este și mai concludent în această privință este faptul că unele variante ale *Mioriței* conțin mărturii despre existența craiilor păstori.

După o judicioasă analiză a textului lui Vasile Alecsandri și după câteva concludente exemplificări, autorul conchide, pe bună dreptate, că ciobanul din Miorița nu putea să se căsătorească cu fata unui crai-rege — era o utopie, ceva romantic, — ci cu a unui crai-păstor, atestă *balada Voinicului*: «Că mă logodeam / C-o fată de crai / D-ici de peste plai / Cu-a lui Pop Mihai». Și ca argumentul să fie mai peremptoriu autorul citează câteva versuri dintr-o variantă a *Mioriței* din Timoc, în care ciobanul trimite mioara «pe Dunăre-n jos / la Craiova...».

Toate aceste argumente: toponimice onomastice istorice și folclorice conduc la ipoteza că municipiul Craiova își are obârșia numelui de la un crai român, poate chiar de la un crai al păstorilor, așezat pe vechea vatră a Pelendavei, care și ea, prin denumire, arată că era vorba de creșterea vitelor. După cum se știe că și Craiova în trecut era un centru al crescătorilor de vite și un tirg al transumanței, ipoteza că denumirea Craiovei își are originea de la un crai al păstorilor este, credem, cât se poate de pertinentă, mai ales că ea poate fi colaborată cu alte două ipoteze, care pot completa și susține pe cea a autorului, ipoteze amintite în cuprinsul articolului.

Această nouă ipoteză, adăugăm noi, este în concordanță cu părerea academicienului *Iorgu Iordan*, care în lucrarea *Nume de locuri românești...*, p. 175, înscrie Craiova la capitolul «Toponime care arată poziția socială a românilor», subdiviziunii toponimice «la baza cărora stau nume de slujbe și demnități dispărute cu timpul». În același timp, ea se diferențiază total de afirmația lui N. Drăgan, *Toponimie și istorie*, I, Cluj, 1928, p. 79, care pune originea Craiovei în slavul (ucr, rus) Kraj (genitiv Kraja) care înseamnă margine.

Deși scrisă sub forma unui articol, potrivit configurației revistei în care a apărut, lucrarea aceasta este un studiu dens, fundamentat pe argumente toponimice, onomastice, istorice și folclorice, de care se va ține seama în literatura de specialitate, numele Prea sfințitului Nestor impunându-se din ce în ce mai mult în publicistică, culminând cu comunicarea susținută la Congresul Internațional de Studii sud-est europene, ținut în 1974 la București. — (Pr. Gabriel Cocora).

Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, seria «Romania». Mari epoci de artă. Editura Meridiane, București, 1974, 511 p.

Cartea de față este o lucrare consacrată artei în cadrul preistoriei, și anume, ea urmărește evoluția artei în cursul preistoriei pe pământul României. Obiectivul ei general este să ofere cititorului reconstituirea unei imagini de ansamblu a evoluției artei de-a lungul preistoriei pe pământul țării noastre (vezi în acest sens p. 25—93, 142, 144, 447). În acest context autorul face precizarea că duce firul expunerii din lucrarea sa pînă în preajma mijlocului mileniului I i.e.n., adică pînă în momentul cînd se poate vorbi de începutul culturii geto-dacice (p. 6).

Lucrarea se împarte în două părți mari: Partea I: *Arta epocii de piatră* (perioada epipaleolitică și neo-eneolitică) (p. 9—270) și partea a II-a: *Arta epocii metalelor* (epoca bronzului, perioada de tranziție, epoca fierului și prima epocă a fierului) (p. 271—472).

În partea I capitolul I, *Arta epipaleolitică* autorul face unele precizări cu privire la apariția artei din preistorie, afirmînd că în țara noastră, spre deosebire de alte

regiuni ale lumii vechi, arta străveche pare a-și avea începuturile într-o perioadă mai târzie, situată în răstimpul dintre epoca paleolitică și epoca neolitică. Primele opere de artă anterioare epocii neolitice au fost descoperite abia începând din anul 1966 în zona Cazanelor și a Porților de Fier ale Dunării. Este vorba despre piesa descoperită într-o așezare din etapa finală a paleoliticului superior din nordul Moldovei, la (Strachina, Dorohoi), care poate fi considerată drept cel mai vechi obiect care poartă o încercare de artă decorativă, descoperit pînă acum pe pămîntul României (p. 10).

Descoperirile de pe malul românesc al Dunării din zona porților de Fier a Cazanelor, în urma săpăturilor din ultimii ani, devansează cu aproape patru milenii începuturile artei preistorice din România care pînă în anul 1966 nu puteau fi date decât în mileniul VI î.e.n. (p. 11).

Din capitolul III, *Ceramica neo-eneolitică* (p. 25—136) se reține un caracter abstract, geometric, accentuat al artei. Cele mai desăvîrșite exemplare de ceramică excizată și încrustată masiv cu substanță albă superioară a celorla culturi Boian, ne-au lăsat olarii culturii Vădastra (p. 53). Despre măiestria olarilor cucutenieni se relatează în paginile 117, 124 și 155. Ceramica perioadei de tranziție spre epoca metalelor este expusă în capitolul IV, pagina 157—169. De reținut că începuturile perioadei de tranziție, trebuie situate cam pe la mijlocul mileniului III î.e.n. (p. 157).

Capitolul V, *Sculptura epocii neo-eneolitice și a perioadei de tranziție spre epoca bronzului* (p. 170—265), din cadrul prezentării sculpturii din epoca respectivă ne atrage atenția expunerea despre una din cele două descoperiri din cuprinsul culturii neolitice. Tîsa din vestul țării noastre și anume: un vas unic, pînă acum, deosebit de expresiv, artistul neolitic reușind să redea în chip mulțumitor atitudinea omului care-și pune mîinile la gură pentru ca vocea lui să fie auzită. Din acest punct de vedere, afirmă autorul, nu știm să existe o realizare similară în arta preistorică a Europei (p. 189).

Cu capitolul VI, *Arta metalelor în epoca eneolitică și în perioada de tranziție spre epoca bronzului*, se încheie partea I a lucrării.

Din partea a II-a, *Arta epocii metalelor* (epoca bronzului, perioada de tranziție spre epoca fierului și prima epocă a fierului) (p. 271—472) reținem următoarele precizări ale autorului în cele șase capitole.

1. Începutul epocii bronzului coincide cu încheierea procesului de sinteză culturală, etnică și lingvistică de la sfîrșitul perioadei de tranziție (cap. I, p. 273).

Din capitolul II, *Ceramica epocii bronzului*, de reținut legăturile lumii egeo-miceniene cu lumea carpato-dunăreană (p. 279) dar mai ales faptul că autorul — deși admite ferm influențe din afară — accentuează și reliefează originalitatea și personalitatea proprie a artei autohtone (p. 280).

Capitolul IV, *Arta decorativă a metalelor în epoca bronzului în perioada Hallstadt* (p. 263—416) începe cu un scurt istoric al metalurgiei în Transilvania, încheiat cu concluzia: «toate acestea dovedesc cu prisosință că se poate vorbi de o înfloritoe metalurgie autohtonă a bronzului și a aurului care a făcut posibilă și o artă carpato-dunăreană a acestor metale» (p. 364). În capitolul VI, *Arta scitică pe teritoriul României* (p. 454—472) autorul subliniază — chiar de la începutul lui «existența unei admirabile arte traco-getice de sine stătătoare» și se încheie cu trecerea în revistă a realizărilor artistice ale îndepărtaților noștri predecesori de-a lungul a cinci milenii de încercări.

Ultimul capitol al părții a doua este urmat de un *Apendice* după care urmează lista localităților menționate în text și în legendele figurilor, cu indicarea județelor în paranteză (p. 486—488); bibliografia selectivă și un rezumat în limba franceză.

Din multe date privind istoria religiilor reținem numai pe cele mai însemnate: a) Unii cercetători încearcă să atribuie «un rol magic începuturilor ornamentării ceramice, interpretîndu-se diferitele motive drept simboluri... conferind astfel decorului ceramicii un rol și o semnificație de ordin magic-religios.

b) Prin pictarea siluetelor umane pe vase descoperite la Brînzani-Țiganca, este foarte probabil că se încearcă redarea unor momente ale dansurilor magice, așa încît vasele acestea aveau cu siguranță o anumită funcție în practicile de cult (p. 143).

c) Autorul face mențiuni cu privire la cultura Foltești din sudul Moldovei și din nord-estul Munteniei, la mormintele tumulare cu ocră răspîndite pe teritoriul României în special la mormintele metropolei Brăila (p. 158, 159 și 170).

d) Sculpturile neo-eneolitice din România n-au numai o semnificație magică, ci și un rost în cult (p. 172).

e) De asemenea este prezentată sculptura culturii Dudești, Vinca-Turdaș și altele.

f) În necropolele culturii Gîrla Mare-Cîrna s-au găsit reprezentări ale unei divinități feminine... căreia i se acordă și rolul de protectoare în viața de dincolo (p. 354).

În cetatea hallstättiană tîrzie de la Stîncești s-a descoperit o placă mare de aur lungă de cca 40 cm, care «prezintă un interes excepțional, deoarece reprezintă un pește cu cap, bot și colți puternici de mistreț, combinație hibridă care se înscrie în maniera scitică. Peștele acesta amintește de celebrul pește de aur din tezaurul scitic de la Witaskovo (Vetersfelde), din Polonia chiar dacă acela se termină, firesc într-un cap de pește. Fiind însă vorba de o piesă inedită, nu o putem descrie amănunțit, dar se poate spune că ea este cea mai importantă descoperire de artă sigur scitică, făcută pînă acum pe teritoriul României și datînd destul de probabil din secolul VI î.e.n. (p. 461).

Considerăm că un merit deosebit al cărții este sublinierea *continuității etnice* a poporului nostru ca o realitate indiscutabilă. Astfel, cu privire la perioada de tranziție, spre epoca bronzului, autorul afirmă: «dacă perioada de tranziție frînge evoluția și continuitatea culturală a epocii neo-eneolitice, continuitatea etnică, cel puțin parțială, nu poate fi negată. Căci, deși în Moldova și sud-estul țării noastre triburile pătrunse la sfîrșitul eneoliticului au jucat un rol mai mare în plămădirea din care va rezulta aspectul etnic precumpănitor, al epocii bronzului, în Oltenia și în Transilvania aportul acestor triburi a fost mult mai mic, continuitatea etnică fiind o realitate indiscutabilă (p. 165). «De-a lungul mileniilor ce urmează, continuitatea etnică se va menține în chip »constant, populațiile alogene ce se vor infiltra într-un moment sau altul într-una sau alta din zonele spațiului carpato-dunărean neavînd, — nici numeric și nici cultural — ponderea necesară pentru a întrerupe sau altera această continuitate (p. 273). De asemenea, «nu s-ar putea vorbi în nici un caz de o eventuală cenzură între ultima perioadă a epocii bronzului și perioada de tranziție spre epoca fierului — ci dimpotrivă se constată o continuitate. Metalurgia bronzului din perioadele Hallstatt B și chiar Hallstatt C dovedește cu prisosință, atît prin formele obiectelor, cît și prin ornamentarea lor că este vorba de o continuitate reprezentînd o mare unitate culturală, chiar dacă elementele pătrunse din afară sînt indiscutabile și ele. Această unitate culturală este de altfel explicabilă și prin unitatea etnică, după cum am mai spus aceiași proto-traci și apoi traci au trăit pe ambele părți ale Carpaților — în epoca bronzului și în perioadele următoare — chiar dacă din punctul de vedere al artei decorative se poate vorbi de o reală decadență...» (p. 416).

Cu referire la faptul că cele mai multe dintre culturile specifice perioadei de tranziție spre epoca fierului se deosebesc esențial — din punctul de vedere al ceramicii — de acelea dinaintea lor, autorul subliniază: «această deosebire nu implică însă și o schimbare a fondului autohton etnic, căci cel puțin în unele cazuri se poate vorbi de o derivare a formelor noi din cele vechi și deci de o continuitate; pe de altă parte, faptul — subliniat mai înainte, că în domeniul metalurgiei, al cărui centru principal de dezvoltare a fost tocmai zona intracarpatică a României — a existat o continuitate incontestabilă între ultima perioadă a epocii bronzului și perioada de tranziție spre epoca fierului, constituie și el o dovadă peremptorie în sensul unei continuități etnice care nu exclude, bineînțeles, unele noi aporturi și mai ales noi influențe» (p. 417).

Autorul conturează bine și reliefat toate trăsăturile specifice ale artei de pe pămîntul țării noastre în preistorie. Alături de unele observații critice (ca, de exemplu, la p. 95, 158, 260, 272), lucrarea este marcată de un vigorous caracter personal, concretizat mai ales într-o seamă întregă de păreri proprii ale autorului, în problemele pe care le abordează cartea sa. Acesta este cazul, de pildă, la pagina 157 sq, 171, 172, 182, 213, 244, 260, 263, 272 sq, 274, 279, 382, 418, 455, 463, 485.

Merită să fie menționat în chip deosebit faptul că volumul este bogat înzestrat cu figuri — unele colorate — care ilustrează cele mai de seamă realizări artistice prezentate în cuprinsul paginilor lor.

Privită în ansamblu, cartea constituie o valoroasă contribuție nu numai în istoria culturii și a artei în general ci și o contribuție notabilă la istoria religiilor, așa după cum am arătat mai sus. Ca atare, ea se recomandă de la sine tuturor celor ce doresc să-și lărgescă orizontul de cultură generală și mai ales să cunoască trecutul nostru bogat în pilde înălțătoare și tezaurul culturii străbune... — (Pr. Prof. Corneliu Sirbu).

Academia de Științe Sociale și Politice, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*. Colecție îngrijită de D. M. Pippidi și I. I. Russu. Seria I, *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I, Editura Academiei, București, 1975, 285 p.

Pentru etnogeneza poporului român, problema de importanță primordială o constituie romanitatea Daciei și continuitatea daco-romană. Era un vechi deziderat al istoricilor noștri de a se realiza o publicație omogenă, care să grupeze într-un ansamblu unitar după principii verificate toate inscripțiile făcute și lăsate de stăpânirea și de populația provincială în decursul celor aproape 17 decenii de putere militar-politică efectivă și de cultură romană intensă pe teritoriile din stînga Dunării de Jos și din Dobrogea.

Inscripțiile formează cele mai elocvente, obiective și explicite materiale documentare. După o muncă de mai mulți ani, cu sprijinul Academiei de Științe Sociale și Politice și al conducerii Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, este începută editarea cu mijloace moderne a «corpus»-ului *Inscripțiile Daciei Romane*, din care a apărut primul volum, prefăcut de Acad. Șt. Pascu și precedat de două studii elaborate de prof. I. I. Russu, unul reprezentînd organizarea, structura și dezvoltarea vieții romane în Dacia, iar al doilea importanța și istoricul epigrafiei în această zonă dunăreană și carpatică a lumii greco-romane, după cum urmează materialul epigrafic în totalitatea lui, mai întîii diplomele militare privind direct, în ansamblu, sau indirect provincia carpato-danubiană, apoi tăblițele cerate.

În fruntea *Inscripțiilor Daciei Romane* stau cele de interes mai larg sau general cu privire la provincie în ansamblu: diplomele militare (cap. III) în ordinea cronologică a emiterii lor, în două subcategorii: a) «interne» (nr. 1—23 din anii 106—164); b) «importante» din alte provincii și fragmente nedeterminate (incerte, nr. 24—30) și tăblițele cerate (cap. IV).

Volumul al II-lea va cuprinde materialul litic, tegular, ceramic, metalic din Dacia Romană, începînd cu zona ei de sud-vest (Banatul) și continuînd spre est și nord-est, cu teritoriul contingent al județului Hunedoara și restul Daciei Superioare; deosebit va fi prezentat teritoriul Daciei Porolissensis, ca și cel din limitele Daciei Superioare (Malvensis) extracarpatică din Oltenia și Muntenia, teritoriu care, cu toate că fusese o importantă parte a Daciei libere a regelui Decebal la început, timp de peste un deceniu, pînă prin anul 119/120, nu aparținea provinciei romane Dacia, ci Moesiei Inferioare. Seria a II-a va cuprinde inscripțiile din Scythia Minor și, deosebit, vor fi grupate inscripțiile «tîrzii» din sec. IV—XIII.

Materialul epigrafic, astfel grupat și ilustrat, însoțit de note, comentarii, întreprinderi pertinente sau cele mai probabile, cu traducerea în limba română și indici, materialul epigrafic se va înfățișa într-o publicație unitară și omogenă ca cel mai valoros și autentic rezervor documentar pentru munca dificilă și complexă a reconstituirii structurilor și evoluției societății și a culturii romane în Dacia veacurilor II și III, pentru cunoașterea și înțelegerea mai corectă și concretă a romanității puternic înrădăcinate pe meleagurile carpato-dunărene. — (Pr. I. Ionescu).

Virgil Vătășianu, *Pictura murală din nordul Moldovei*, Editura Meridiane, București, 1974.

Monumentele bisericești ortodoxe și de artă națională veche continuă să mențină atenția științifică a specialiștilor și cea editorială. După *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești* a profesorului I. D. Ștefănescu (1973), Editura Meridiane a tipărit, în anul 1974, o carte de același fel și la fel de valoroasă: *Pictura murală din nordul Moldovei* a profesorului de istoria artei, academicianul Virgil

Vătășianu. Această a doua carte este o ilustrare adiacentă a primei, cu pictura murală a citorva biserici din nordul Moldovei — Voroneț, Humor, Moldovița, Arbore, Rîșca, Sucevița, Bălinești, Neamțu... Cartea are format de album, 25/30 cm., text puțin — 27 pagini, mai numeroase fiind reproducerea: XIX figuri și 110 planșe colorate, câteva pe foi duble. Și în condiții tipografice de album.

Pe supra copertă reproducerea colorată a tabloului votiv: Voievodul Ieremia Movilă cu familia — soție și copii, în rînd, unul după altul, ca într-o procesiune (Sucevița). Pe clapa primei supra coperti, câteva date biobibliografice ale autorului este un accesoriu salutar.

Aflăm că Virgil Vătășianu s-a născut în Sibiu, în 1902. A făcut studii universitare de specialitate la Praga, Cluj, Viena, Paris și Roma. A fost bibliotecar la Biblioteca Universitară din Cluj, apoi secretar al Școlii Române din Roma și, din 1947, profesor, la catedra de istoria artei, la Universitatea din Cluj-Napoca. A tipărit lucrări de specialitate, din care cităm titlurile personale, precum: *Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara* (1930), *Contribuție la recunoașterea vechilor biserici de lemn din Moldova* (1931), *L'arte bizantine în România* (Roma, 1945), *Istoria artei leudale în țările române* (1959), *Istoria artei europene* (1967... Distins cu premiul de stat (1962), Premiul Herder (1972). Membru al Academiei de științe sociale și politice și, adăugăm noi, din 1974 membru activ al Academiei Republicii Socialiste România. La ședința festivă de recepție (3 februarie 1974), a vorbit despre *Prolegomene la istoria disciplinei Istoria artei românești*.

Pe pagina a doua (verso) și a treia a foilor de gardă, ca într-un preambul de onoare sînt reproduse patru citate cu aprecieri, dintre cele mai competente, despre monumentele bisericesti și de artă națională din nordul Moldovei, făcute de *Nicolae Iorga*: «Țările noastre n-au avut numai un trecut de fapte mari și de fapte bune, prin care s-a păstrat viața lor și li s-a asigurat rînduiala, ci și un trecut de cărturie și de artă...»; *Iosif Strzygowski*: «Mai presus de toate cite pot fi văzute în Moldova sînt acele curioase biserici (...). Ceva asemănător nu ne oferă o a doua țară din lume. Sînt tezaure pe care cunoscătorul cel mai informat prin propriile sale călătorii nu le poate vedea nicăieri în altă parte.»; *André Grabar*: «Văzută de la exterior, fiecare biserică (românească-moldovenească de mănăstire n.n.) este o incintătoare piesă de decor, care se cere admirată în mediul său de verde și de alb — verdele pajiștii din care se înalță biserica, albul incintei și al construcțiilor monastice care formează un cadru dreptunghiular în jurul său. Dar în același timp aceste fațade pictate, cu ale lor figuri și cu scenele lor, sînt asemenea unei cărți ilustrate deschisă la toate paginile»; *Paul Henry*: «Pictura exterioară constituie ceea ce Moldova a produs mai personal și mai original, nu numai ordonanța acestei picturi dar și interpretarea motivelor obișnuite și introducerea de teme inspirate din folclor trădează o gândire proprie, o veritabilă școală locală, cu tradițiile sale și propriile sale concepții». Acesta, al patrulea, a scris și a tipărit, în 1932, la Paris, o carte: *Les Eglises de la Moldavie du Nord des origines à la fin du XVI-e siècle*.

În introducerea (p. 7—11) reconstituie epoca istorică românească feudală (secolele XIV—XVI), cu înjgheburile țărilor românești și lupta pentru libertate și independență, pentru întărirea și apărarea acestora, pentru propășirea țării și a poporului, reflectată și prezentă și în monumentele bisericesti și de artă, îmbinare a tradițiilor locale cu împrumuturi din alte părți, priceperea, strădania și genul național, și s-a ajuns la o artă originală, de valoare excepțională și unică în lume. Lămurește cum s-a făcut trecerea de la bisericile de lemn la cele de zidărie (în această epocă istorică-socială), cu caracterele specifice ale bisericilor moldovenești: «bolta moldovenească», pictarea exterioară a pereților pe toate laturile și în întregime, coloritul propriu...

Urmează prezentarea tehnică-iconografică a picturii murale propriu-zise a bisericilor din nordul Moldovei (p. 12—37). Arată că din punct de vedere tehnic, picturile murale din interiorul bisericilor moldovenești sînt un amestec de frescă și tempera: frescă pentru suprafețe mari și pentru culori de fond; tempera pentru suprafețe mic-triunghiuri, calote, semicalote... (tipul moldovenesc de biserici, provenit din îmbinarea tipului triconc cu cel al bisericii-sală, are numeroase spații mici), precum și pentru reîmprospătare și refaceri ulterioare. Fresca se face pe tencuiala umedă, în timp de 24 de ore, și pe porțiuni mici. Pictorii moldoveni au contribuții valoroase și în executarea frescei murale bisericesti— după observații și experiențe îndelun-

gate. Astfel, ei executau frescele murale în două etape: o frescă provizorie, cu tema mai mult schițată, pe un pergament imitație de cărămizi, colorate în alb, sur-deschis-albastru și brun-roșcat. Peste câțiva ani, în care timp fundațiile și pereții se tasau, mortarul din zidărie se cristaliza și clădirea se închea într-un conglomerat puternic, se așternea o nouă tencuială și pictura definitivă — etapa a doua. Acest fel de frescă a rezistat prin veacuri, iar cele exterioare intemperiilor anotimpurilor. Aceste inovații și experiențe, au riscat pictarea exterioară a pereților și au reușit, cu rezultate și merite excepționale. Pentru aceasta în pictura murală bisericească moldovenească se observă o evoluție în sensul perfecționării și al îmbogățirii, de la primele fresce murale bisericești de la sfârșitul secolului al XV-lea și pînă în mijlocul și a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Cele mai vechi urme ale picturii exterioare se găsesc azi la biserica minăstirii Probota (1532) și cel mai vechi monument mai bine păstrat este biserica fostei minăstiri Humor (1530 — construită și 1535 — pictată).

Cît privește programul (registru) și tematica picturii murale bisericești moldovenești, în interior s-a respectat, în linii generale și chiar de aproape, indicațiile și schemele iconografiei ortodoxe răsăritene bizantine, fixate în erminii, altar, naos, pronaos, exonartexul, fiecare cu registru de icoane specifice. Aici contribuțiile proprii ale pictorilor moldoveni sînt puține. Între acestea ar fi tablourile votive cu ctitorii, mai individualizate local-național. Remarcă autorul preferința moldovenilor pentru Maica Domnului tipul *Platytera* (atoccuprinzătoare). Dar nu lipsesc nici celelalte variante: *Blacherniotissei* (cu Pruncul Iisus la piept și înconjurată de cei patru sfinți melozi mariologi — Cosma, Iosif, Teofan și Ioan Damaschinul), *Eleusia* (înduioșetoarea), *Hodighitriei* (îndrumătoarea)...

Au avut toată libertatea de creație și tematică în pictura exterioară a pereților, și spații largi. Aici au dat contribuții originale. În tematică s-au inspirat din teologia populară, cu subiecte cu implicații politice-sociale naționale și mai largi, cu un pronunțat program educativ-social patriotic. Temele mai frecvente sînt: *Arborele lui Ieseu* sau *Arborele genealogic*, un subiect iconografic adus de la Sfîntul Munte Atos dar și acolo foarte rar folosit; pictorii moldoveni i-au adus amplificări și altă ordine în încręgături, cuprinzînd în el și pe înțelepții, poeții, filozofii, scriitorii antici (Socrate, Tucidide, Pitagora, Platon, Aristotel, Homer, Plutarh...) și chiar sibile. Prezența și precăderea pentru această temă în Moldova, explică autorul, se datorește faptului că Petru Rareș fiind copil natural al lui Ștefan cel Mare, i se contesta dreptul la succesiune. Imaginea biblică a genealogiei întărea poziția lui Petru Rareș care s-a prevalat la dreptul feudat de succesiune...

O altă temă de felul acesta, cu referințe politice-sociale locale, este *Cinul* — *ierarhia cerească*, cu Iisus Hristos *Cel vechi de zile* în vîrf. Era tot o temă eterodoxă. Moldovenii au amplificat-o cu elemente și semnificații locale politice-sociale. Ea oglindește tendința și aspirațiile autocratice ale lui Petru Rareș. Se arăta tuturor suspușilor, mai cu seamă boierilor dușmani care pactizau cu turcii, că sînt obligați să se supună ierarhiei feudale.

Alte teme ale picturii murale exterioare moldovenești: *Imnul acatist*, dedicat Sfîntei Fecioara Maria (care se cîntă stînd în picioare, cum și se ședea afară). Dar imnul acatist, după o serie de reprezentări: *Vestea arhanghelului*, *Mirarea și împotrivirea Mariei*, *Apariția Sf. Duh*, *Îndoielile și reproșurile lui Iosif...*, se încheie cu o scenă laică istorică-politică: *Asediul Constantinopolului de către turci!* În ea se înfățișa misiunea Moldovei și a voievozilor Moldovei de a fi apărători ai creștinătății răsăritene — așa cum s-a declarat Ștefan cel Mare —, reprezentate prin Constantinopolul asediat de turci și cucerit (1453). După Petru Rareș, în icoana *Asediului* — cum este numită —, în locul turcilor s-au zugrăvit oastea persană! Mai tîrziu a dispărut *Asediul și Imnul acatist*.

Judecata de apoi, *Vămile văzduhului*, *Scara Sfîntului Ioan Scărarul* (Scara lui Ioan Climax), *Zăpislui lui Adam...* sînt teme din pictura murală bisericească moldovenească veche (exterioară), cu implicații etice-sociale. Poate s-ar fi convenit să se stăruie mai mult asupra semnificației sociale a *Zăpislui lui Adam*. Este o variantă religioasă cu teme medievale faustiene. Acolo omul a pactizat cu diavolul pentru tinerețe..., aici Adam se vinde Satanei pentru pămînt; din nevoia de pămînt; ca să scape de sărăcie...

O creație moldovenească proprie este istorisirea iconografică a caznelor Sfințului Ioan cel Nou de la Suceava.

În pictura murală exterioară elementele autohtone, locale, laice sînt mai numeroase. Astfel Adam ară cu un plug de lemn — plugul epocii. Sfințul Ilie umblă pe cer într-o căruță țărănească, cu cai cu puțin sînge arab în ei. În scena *Judecării de apoi*, animalele de pădure: urși, lupi, mistreți dau îndărăt (varsă) oamenii mincaji de ele.

Autohtone moldovenești sînt și unele note satirice și chiar mucalite — pe alocuri... Astfel, *demonii verzi*, care urcă, la cîntarul Judecării, cu păcatele oamenilor în pachete legate pe spate și ținindu-se de cozi. Pe talgerul cu păcate, un demon de aceștia trage în jos, altul, sus pe capătul cumpenei, apasă în jos. Sau ca diavolul din *Zapisul lui Adam* care-l amenință, pe bietul Adam, necăjit, cu o ghioagă ca să semneze... Și altele, care adevăresc inspirația religioasă folclorică-populară a acestor teme și, îndeosebi, felul original de prezentare.

Cele afirmate în text sînt ilustrate cu 110 reproduceri colorate din bisericile Neamț, Sfințul Gheorghe—Suceava, Pătrăuți, Voroneț, Bălinești, Humor, Moldovița, Arbore, Rișca și Sucevița. Reproduserile impresionează prin coloritul lor viu (limbajul plastic), diversitatea tematică și notele și valitățile excepționale ale picturii murale bisericesti din nordul Moldovei. Sînt foarte reușite fotografiile colorate panoramice ale unor biserici: biserica Sfințul Gheorghe—Suceava — vedere dintre sud-vest, biserica Adormirii a fostei minăstiri Humor — vedere dintre sud, Minăstirea Moldovița — vedere generală, Voroneț — vedere de ansamblu... Într-adevăr, fiecare biserică este o încîntătoare piesă de decor, care se cere admirată în mediul său de verde și alb. Un scriitor-poet (Gala Galaction) le-a numit «flori de piatră ale pămîntului românesc».

Numai privind reproducerile colorate, se poate înțelege cele ce declară și vedește profesorul de istoria artei, acad. Virgil Vătășianu, că «o biserică moldovenească cu pictură exterioară produce impresia unui relicviar smălțuit de Limoges, transpus la scară monumentală. Dominant e aici albastrul închis, contrastînd cu un roșu stîns, celelalte culori rămînînd subordonate. Este ceva unic și o amintire de neuitat.

Avem și confirmarea unui istoric. Academicianul Constantin C. Giurescu, într-o convorbire despre ctitoriile bisericesti ale lui Ștefan cel Mare, le apreciază în felul următor: «Lăcașurile bisericesti ridicate de Ștefan cel Mare sînt nu numai o podoabă a Moldovei, dar a întregului pămînt românesc și putem spune — o podoabă a lumii». (*Tribuna României*, 15 februarie, 1975, p. 8). — *Pr. Gheorghe Cunescu*.

CUPRINSUL

Revistei «STUDII TEOLOGICE»

pe anul XXVII (1975)

I. — STUDII ȘI ARTICOLE

	Pag.
Abrudan, Pr. D., <i>Mîntuirea și sensul ei comunitar în scrierile profetice ale Vechiului Testament</i>	35—40
Băjău, Pr. doct., Ioan, <i>Predica ortodoxă în perioada Triodului și în perioada Penticostarului</i>	759—774
Buga, doct. Ioan, <i>Semnificații ale noțiunii de lumină în Noul Testament</i>	729—736
Buzescu, Pr. prof. N. C., <i>Preocupări teologice în Jurnalul lui Gala Galaction</i>	13—35
Buzescu, Pr. prof. N. C., <i>Hristologia Sfântului Ioan Damaschin (1300 ani de la nașterea sa: 675—1975)</i>	687—700
Calciu-Dumitreasa, Pr. doct. Gheorghe, <i>Considerații interconfesionale privind ontologia divină</i>	568—572
Caloianu, Doct. Viorel, <i>Datoriile față de aproapele după Legea mozaică</i>	110—115
Caloianu, Doct. Viorel, <i>Sensul expresiei «trimisul lui Dumnezeu» (Malak-Iahve) în Vechiul Testament</i>	226—231
Colotelo, Doct. Dumitru M., <i>Hirotonia preotului în ritul liturgic bizantin</i>	573—582
Coman, Pr. prof. Ioan G., <i>«Sciții» Ioan Casian și Dionisie cel Mic și legăturile lor cu lumea mediterană</i>	189—203
Coman, Pr. prof. Ioan G., <i>Sfântul Vasile cel Mare adresează elogiul Sfântului Ambrozio al Milanului. Transferul moaștelor Sfântului Dionisie din Capadocia</i>	359—376
Coman, Pr. prof. Ioan G., <i>Utilizarea «Stromatelor» lui Clement Alexandrinul de către Eusebiu de Cezareea în «Pregătirea evanghelică»</i>	501—521
Constantinescu, Al., <i>Mihai Viteazul, vizionar și făuritor de istorie</i>	464—467
Daniel, Constantin, <i>Filon din Alexandria, membru de seamă al mișcării eseniene din Egipt</i>	602—625
Drăgulin, Pr. Gh., <i>Propovăduirea cuvîntului și cultul în Biserica Ortodoxă</i>	242—248
Dură, Doct. Nicolae V., <i>Nomocanonul etiopian «Fetha Nagast», în lumina cercetărilor istoricilor și canoniștilor etiopieni și europeni</i>	96—109
Dură, Doct. Nicolae V., <i>Didascalia, versiunea etiopiană</i>	436—451

	Pag.
Dură, Doct. Nicolae V., <i>Receptarea canoanelor în Biserica Etiopiană</i>	277—281
Enache, Pr. doct. Mihai, <i>Poziția Bisericii Ortodoxe în problema dialogului și a intercomuniunii în Biserica Romano-Catolică</i>	64— 73
Ghola m, Doct. Samir, <i>Biserica Ortodoxă a Antiohiei : organizare și funcționare în prezent</i>	74— 95
Ghola m, Doct. Samir, <i>Privilegiile recunoscute de autoritatea civilă Patriarhiei Antiohiei după anul 1516 și Legea «Statutului personal» pentru greco-ortodocșii din Patriarhia Antiohiei și a întregului Orient</i>	249—276
Ghola m, Doct. Samir, <i>Obiceiul ca izvor al dreptului romano-bizantin și în tradiția patristico-canonică a Bisericii Ortodoxe</i>	452—463
Ghola m, Doct. Samir, <i>Legea divină și legea bisericească</i>	750—758
Joita, Pr. doct. Alexandru, <i>Logos și Theosis</i>	546—554
Joita, Pr. doct. Alexandru, <i>Sfânta taină a Euharistiei — taină a iubirii jertfelnice</i>	737—741
Jivi, Asist. Aurel, <i>Opere teologice bizantine editate în țările române de către patriarhul Dositei al Ierusalimului</i>	219—225
Manolache, Doct. arhim. Dometie, <i>Dogmele și valorificarea lor în viața credincioșilor ortodocși</i>	232—241
Manolache, Arhim. doct. Dometie, <i>Teme dogmatice în pictura bisericii vechii episcopii a Geoagiului</i>	742—749
Mazilescu, Doct. Grigore, <i>Folosirea analogiei în epistolele pauline</i>	411—421
Micle, Protos. prof. Veniamin, <i>«Cunoștință pre scurt a istoriei bisericești», manuscris inedit al lui Samuil Micu Clain (I)</i>	388—410
Micle, Protos. prof. Veniamin, <i>«Cunoștință pre scurt a istoriei bisericești» a lui Samuil Micu-Clain (II)</i>	522—535
Micle, Protos. prof. Veniamin, <i>«Cunoștință pre scurt a istoriei bisericești» a lui Samuil Clain Ieromonahul (III)</i>	708—728
Mihălțan, Pr. doct. Ioan, <i>Temeiurile teologice ale iubirii creștine</i>	555—567
Năstase, doct. Ion I., <i>Problema ecologică în lumina învățăturii creștine</i>	592—601
Negoia, Pr. Atanasie, <i>Sfântul Ioan Botezătorul a fost qumranist sau esenian?</i>	377—387
Pavel, Prof. Const. C., <i>Două portrete morale în parabola fiului risipitor</i>	701—707
Păcurariu, Pr. prof. Mircea, <i>Cultura teologică ortodoxă românească între anii 1925—1975</i>	653—686
Popa, Doct. Costică A., <i>Principiul loialității față de stat la apologetii creștini</i>	52— 63
Popescu, Adrian N., <i>Șt. O. Iosif. O sută de ani de la nașterea poetului (1875—1975)</i>	775—797

	Pag.
Popescu, Pr. lect. Gabriel, <i>Gînduri și povățuiri ale Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru învățămîntul teologic</i>	213—218
Pufulete, Doct. Silviu-Petre, <i>Pedeapsa coborîrii din treaptă, după canoanele Bisericii Ortodoxe</i>	41— 51
Radu, Doct. Mihai D., <i>Icoanele în istoria artei bisericești și a cultului creștin ortodox</i>	422—435
Radu, Doct. Mihai D., <i>Slujba sfințirii bisericii în ritul liturgic ortodox</i>	583—591
Rădulescu, Pr. doct. Nicolae, <i>Ideea de unitate și de comuniune în Noul Testament</i>	536—545
Rămureanu, Pr. prof. Ioan, <i>Sfîntul Irineu, episcop de Sirmium</i>	204—213
Stăniloae, Pr. prof. D., <i>Primirea tradiției în timpul de azi, din punct de vedere ortodox</i>	5— 12
Stăniloae, Pr. prof. D., <i>Paștile, sărbătoarea luminii și a bucuriei în Ortodoxie</i>	349—358
Vasilescu, Prof. M., <i>Ștefan cel Mare, apărător al creștinătății</i>	297—301
Vătămănu, Nic., <i>«Șarpele de aramă» (Numeri XXI) în numismatică și în istoria medicinei</i>	290—296

II. — DIN ACTIVITATEA ȘI CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

†Braniște, Pr. prof. Ene, <i>Cu privire la conferința «Considerații asupra cultului în Biserica primară», ținută de profesorul Jean Jacques von Allmen</i>	302—308
Bulat, T. G., <i>Inițiatori, sprijinitori și binelăcători ai învățămîntului universitar teologic bucureștean (1881—1948)</i>	479—487
†Conferințele profesorului Oscar Cullmann la Institutul teologic universitar din București	477 —474
Constantinescu, Pr. prof. Ioan, <i>Preotul prof. Cicerone Iordăchescu (1882—1966)</i>	487—493
P. C. Pr. asist. Const. Cornișescu, P. C. Pr. Ilie Moldovan, P. C. Diac. asist. Nicu Moldoveanu și dl. Gîrma Kirkos (Etiopia) — declarați «doc-tori în teologie»	125—131
Deschiderea anului de învățămînt 1975—1976 la Institutele teologice de grad universitar din București și Sibiu	798—800
Galeriu, Pr. lect. Const. N., <i>Valori permanente în viața și opera Sfin-ților Trei Ierarhi</i>	118—124
<i>Incetarea din viață a Pr. prof. dr. Gheorghe I. Moiescu</i>	141—144
<i>Incetarea din viață a profesorului onorar dr. Bartolomeu Popescu</i>	635—636
<i>«Încheierea» anului universitar 1974—1975 la Institutele teologice din București și Sibiu</i>	629—631
<i>O nouă serie de preoți la cursurile de îndrumare pastorală și misionară: seria a 61-a</i>	632—634
Pavel, Prof. Const., † <i>Preotul onorar Valeriu Iordăchescu</i>	309—311
Păcurariu, Pr. prof. Mircea, <i>Preotul profesor dr. Ștefan Lupșa</i>	134—140

	Pag.
Radu, Pr. lect. D., <i>Vizita dr. Philip Potter, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericii, la Institutul teologic din București</i>	475—478
Radu, Pr. lect. Dumitru, <i>Conferințele profesorului Michel Evdokimov la Institutul teologic din București</i>	801—802
Rezuș, Pr. prof. Petru, <i>Profesorul Ioan Gh. Savin</i>	132—133
Serbarea colindelor de Crăciun și Anul nou la Institutul teologic din București	116—117
Sărbătorirea zilei independenței de stat a României și a zilei victoriei împotriva fascismului	468—470
Vasilie, Cezar, <i>Vizita Prof. dr. Oscar Cullmann la Sibiu</i>	626—628

III. — NOTE BIBLIOGRAFICE

Academia de Științe sociale și politice, <i>Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor...</i> , vol. I, Ed. Acad. R. S. România, București, 1975, 285 p. — (Pr. I. Ionescu)	814
Alain, Riou, <i>Le monde et l'Église selon Maxime le Confesseur...</i> , col. «Théologie historique» 22, Paris, Ed. Beauchesne, 1973, 279 p.	152—153
Aleutopoulos, Prof. Antonie, <i>Merindea Ortodoxiei</i> (în grecește), Atena, 1974, 420 p. — (Pr. prof. D. Stăniloae)	315
Amster, Samuel, <i>Les prophètes et la politique</i> , «Rev. de théol. et de philosophie», no. 1/1973, p. 14—31	499—501
Banu, Ion, <i>Platon Heraclitul ... Contribuție la istoria dialectică</i> , Edit. Acad., București, 1972, 241 p. — (Pr. Ilie V. Iacobescu)	165—166
Barnabas, D. Tzortzatos de Kitros, Mitropolit, <i>Instituțiile de bază ale administrației Bisericii Ortodoxe autocefale din Polonia</i> (în grecește), Atena, 1975, 50 p. — (Pr. Conf. Ștefan C. Alexe)	504—507
Bavaud, George, <i>Les Eglises face au problème de l'incalculabilité</i> , «Revue de théologie et de philosophie», no. 1/1973, p. 32—45. — (Ion V. Georgescu)	501—502
B.C.U. București și Comisia națională a R.S.R. pentru UNESCO, <i>Dosoltei 1624—1693. Bibliografie</i> , București, 1974, XXX + 102 p. — (M. Păcurariu)	344
Bonis, Constantin, <i>Introducere în vechea literatură creștină</i> (96—325 d. Hr.), Atena, 1974, 395 p. — (Pr. lect. Const. Cornișescu)	159—161
Bovon, François, <i>Le salut dans les écrits de Luc. Essai</i> , «Rev. de théol. et de philosophie», no. 4/1973, p. 298—307. — (Pr. Const. Gheorghe)	502—504
Bryner, Erich, N. M. Karamzin, <i>Eine Kirchen — und Irömmigkeits — Geschichtliche Studie</i> , 289 p., Erlangen, 1974 («Oikonomia» — Quellen und Studien zur orthodoxen Theologie, Bd. 3). — (Diac. prof. O. Bucevschi)	494—496
Burian, J., Mouchova, Bohumila, <i>Misterioșii etrusci</i> , trad. de J. Grossu, pref. de R. Florescu, col. «Bibl. de artă» 102, Edit. Meridiane, București, 1973, 256 p.	168—170
Caquot, A., Sznycer, M., Herder, A., (edit.), <i>Textes ougaritiques</i> , t. I, Mythes et légendes, Paris, Ed. du Cerf, 1974, 616 p. — (Pr. Ath. Negoia)	803

	Pag.
Caratasu, Mihail, <i>Livres et documents des Vacaresco</i> în «Rev. des études S. E. européennes», t. XII, 1974, no. 3, p. 387—394. — (Adrian N. Popescu)	161—162
Chițimia, I. C., <i>Antim Ivireanul, scriitor și om politic</i> ..., Ed. Acad. R. S. România, București, 1972	180—181
<i>Conciliorum oecumenicorum Decreta</i> ..., Editio tertia Instituto per le scienze religiose, Bologna, 1973, XXV + 1136 p. — (Cezar Vasiliu)	158
Corneanu, I. P. S. Dr. Nicolae, <i>Zür Gemeinschaft der Kirchen</i> ..., în «Standpunkt» ..., Heft 12/1974	324—325
Daniélou, J., Couratin, A. H., Kent, J., <i>Historical Theology</i> ..., Baltimore, Mariland, 383 p.	329—331
Derausseau, L., <i>La crainte de Dieu dans l'Ancien Testament</i> ... «Lectio divina» 63, Ed. du Cerf, Paris, 396 p.	320—324
Dobjanschi, Ana, <i>Icoanele lui Radu Diaconu Zugrav</i> , «Rev. muzeelor și monumentelor», nr. 1/1975, p. 52—56. — (Pr. I. Ionescu)	641
Docks, S., <i>Chronologie paulienne de l'année de la grande collecte</i> , «Rev. biblique...», LXXXI (1974), Jérusalem, no. 2, p. 183—195. — (Pr. Const. Gheorghe)	639—641
Don Pasquale, Colella, <i>Les abrégés...</i> , «Revue biblique», LXXX (1973), no. 4, p. 547—558. — (Pr. Const. N. Gheorghe)	150—151
Dubarle, A.-M., <i>Le témoignage de Josèphe sur Jésus d'après la tradition indirecte</i> , Ec. prat. d'étud. bibl., no. 4, p. 481—503.	148—150
Duffes, J. L., Geay, Cl., <i>Le baptême dans l'Eglise copte</i> , Le Caire, col. «Liturgie et catéchèse», 1—2/1973, 204 p.	178
Dumitrescu, Vladimir, <i>Arta preistorică în România</i> , seria «Romania»..., București, Edit. Meridiane, 1974, 511 p. — (Pr. prof. Corneliu Sirbu)	811—814
Ebeling, Gerhard, <i>L'essence de la foi chrétienne</i> , trad. de l'allemand, Ed. du Seuil, Paris, 224 p. — (Pr. Const. Gheorghe)	325—326
Feuillet, <i>L'homme «gloire de Dieu» et la femme «gloire de l'homme»</i> (I Cor. XI, 7 b), «Rev. biblique», Jérusalem, LXXXI-e année, no. 2/1974, p. 161—182	497—499
<i>Gîndirea egipteană antică în texte</i> , trad. din l. egipteană veche, stud. introd. și note de Const. Daniel, Edit. științifică, București, 1974, în 8 ^o , 280 p. — (Diac. prof. Em. Vasilescu)	508—510
<i>Gîndirea asi-ro-babiloneană în texte</i> . Studiu introductiv de Const. Daniel, trad., notițe introd. și note de Ath. Negoită, București, Editura științifică, 1975, XXV + 396 p.; 26 ilustr. și 1 pl. — (Ion V. Georgescu)	645—648
Gonzales, Justo L., <i>A History of Christian Thought</i> , I, Abington Press, Nashville et New York, 1970, 409 p. — (Asist. Aurel Jivi)	331—333
Greisch, J., Neufeld, K., Theobald, Gh., <i>La crise contemporaine, Du modernisme à la crise des hermèneutiques</i> , Col. «Theologie théologiques», 24, Paris, 1973, 192 p. — (Pr. prof. Corneliu Sirbu)	153—155
Grelot, Pierre, <i>La Septante de Daniel IV et son substrat sémitique</i> , în «Revue biblique» LXXXI (1974), nr. 1, p. 5—23	318—319
Habel, N. C., <i>Literary Criticism of the Old Testament</i> Philadelphia, Fortress Press, 1972, X + 86 p. — (Pr. prof. Ath. Negoită)	157

	Pag.
Haldar, Alfred, <i>Who were the Amorites? (Cine au fost amorii?)</i> . Monographs on the Ancient Near East, nr. 1, Leiden, C. Brill, VIII + 93 p.	156—157
Hartmann, Nic., <i>Estetica</i> , în rom. de C. Floru..., Editura științifică, București, 1974, 536 p. — (Prof. dr. Nicolae Balcă)	513—516
Hristu, Krikoni, <i>Catene patristice la Evanghelia după Luca strînse de Nichita al Heracleei</i> , Tesalonic, IX/1973, 530 p.	327—328
<i>Hundert Jahre Christkatholisch-theologische Facultät der Universität Bern</i> , 1974, VII + 220 p. — (Diac. prof. O. Bucevschi)	343—344
Leonhard, Karl, <i>Personalități accentuate în viață și în literatură</i> . Trad. de dr. Virgil Sorin și Mariana Zoltan, pref. de acad. Arth. Kreindler, «E.E.R.», București, 1972, 366 p.	163—164
Lihaaciov, D. S., <i>Prerenășterea rusă. Cultura Rusiei în vremea lui Rubliov și a lui Epilanie Preaînțeleptul</i> , Editura Meridiane, 1975, 290 p. + 25 ilustrații. — (Pr. Gheorghe I. Drăgulin)	510—513
Lot-Borodin, Myrrha, <i>La déification de l'homme dans l'Eglise Grecque jusqu'au XI-e siècle</i> , Ed. du Cerf, Paris, 1972. — (Pr. Virgil Godeanu)	496—497
Moga, Ioan, <i>Scrieri istorice</i> , Cluj, 1973. — (Pr. lect. Gabriel Popescu)	161—162
Molinari, Franco, <i>Tabu della storia della Chiesa moderna</i> , ed. Marietti, Torino, 1973, 200 p. (<i>Agan Văneli</i>)	157—158
Molnar, Amedeo și Hugon, Armand, <i>Storia dei Valdesi</i> , 2 vol., Edit. Claudiana, Torino, 1974, 696 p.	641—642
Montet, Pierre, <i>Viața de toate zilele în Egipt pe vremea dinastiei Ramses</i> , trad. de Ileana Zara, București, Ed. Eminescu, 1973, 480 p. — (Pr. prof. Corneliu Sirbu)	175—176
<i>Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei</i> , Iași, 1974, 456 p. — (Adrian N. Popescu)	333—338
Mușu, Gh., <i>Din istoria formelor de cultură arhaică</i> , București, Ed. științifică, 1973, 263 p.	173—174
Nicolae al Ardealului, I. P. S. Mitropolit, <i>Die christliche Ethik und der soziale Fortschritt...</i> , «Standpunkt», nr. 7/1973, p. 175—178. — (Diac. Ioan Caraza)	312—315
<i>Noi traduceri ale Bibliei în limba franceză: Votre Bible, La Bible de Jérusalem, La Bible</i> , Paris, 1973. — (Pr. Const. N. Gheorghe)	316—318
Oghițki, Prof. D. P., <i>Omul botezat — colaborator la acțiunea făcătoare de pace a lui Dumnezeu în lume</i> , «Studii Teologice», vol. 10, p. 94—97. — (Ion V. Georgescu)	146—147
Pantschowski, Prof. Dr. Iwan G., <i>Iubirea creștină</i> , Sofia, 1974, 54 (în l. germană)	341—342
Papadopoulos, Prof. Stelian, <i>Părinții. Dezvoltarea Bisericii. Duhul Sfânt</i> , Atena, 1975, 78 p. — (Ioan V. Dură)	805—806
<i>Papiri copți di contenuto teologico</i> , Verlag Bruder Hollinck, Wien, 1974, 220 p. — (N. D. Necula)	642—643
Pelikan, Jaroslav, <i>The Spirit of Eastern Christendom (600—1700)</i> , London and Chicago, 1974, XXV + 329 p. — (Remus Rus)	809—810
Predescu, Al., <i>Cloșca cu pui, o fantastică odisee</i> , în «România pitorească», III (1974), nr. 10. — (Diac. P. I. David)	166—167

	Pag.
Provera, Mario E., <i>Il Vangelo arabo dell'infanzia secondo il Ms. Laurenziano</i> , Jérusalem, 1973, p. 144. — (Pr. Ath. Negoia)	804
Puech, Em., Rofé, Alex., <i>L'inscription de la citadelle d'Amman</i> , in «Revue biblique», LXXX (1973), no. 4, p. 531—546. — (I.V.G.)	145—146
Puech, Emile, <i>L'inscription du tunnel de Siloé</i> , «Rev. biblique», LXXXI (1974), nr. 2, Jérusalem, p. 196—214	643—645
Rabin, Prof. H., <i>Toldoth ha Iason</i> (Istoria limbii ebraice), Jérusalem, 1972, 85 p. — (D. Abrudan)	176—178
Regeștile cronici ale incașilor, «El Inca», trad., pref. și note de Oana Buiușoceanu, ed. «Univers», București, 1974, 293 p.	170—173
«Revue des études byzantines», Paris, 1973. — (Prof. T. Bodogae)	328—329
«Revue de théologie et de philosophie», troisième série, XXIII-e année, no. II. — (Ioan V. Georgescu)	507—508
Rousseau, Ad. (édit.), <i>Irénée de Lyon, Contre les hérésies</i> , livre III, Paris, 1974. — (Pr. Const. Cornișescu)	804—805
Samuel, Prof. V. C., (Addis-Ababa), <i>Christianity and indigenization</i> , «Abba Salama», vol. VII, Atena, 1976, p. 60—92. — (Nicolae V. Dură)	807
<i>Studies in the Religion of Ancient Israel</i> , vol. XXIII, Leiden, E. J. Brill, p. 181	155—156
Suttner, Ernst Chr., <i>Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni</i> , Würzburg, 1973	339—340
Suttner, Ernst Christoph, <i>Kloster Neamt als Vermittler byzantinischer Literatur an der Wende vom 18 zum 19 Jahrhundert</i> in «Ostkirchliche Studien», nr. 4/1974, Würzburg	340—341
Turner, H. J. M., <i>St. Gregory of Nyssa as a Spiritual Guide for Today</i> , in «Eastern Churches Review», Clarendon Press, Oxford, VII 1/1975. — (Nicolae V. Dură)	807—809
Vagaggini, C., OSB, <i>L'ordinazione delle diaconesse nella tradizione greca e bizantina</i> , «Orientalia Christ. Periodica», XL (1974), fasc. I, p. 145—189. — (N. D. Necula)	178—179
Velciu, Dumitru, <i>Miron Costin. Interpretări și comentariu</i> , «Universitas», Ed. Minerva, 1973, p. 298. — (Pr. Ilie V. Iacobescu).	182—184
Vornicescu, Nestor Severineanul, <i>Originea românească a denumirii municipiului Craiova</i> , «Ramuri», Craiova, nr. 10 (136), 1975, p. 11. — (Pr. Gabriel Cocora)	810—811
Wanbacq, B. N., Pream, O., <i>Jéremie X, 1—16</i> , «Revue biblique», Jérusalem, LXXXI (1974), nr. 1, p. 57—63. — (I. V. Georgescu)	324—325
Wilkinson, John, <i>L'apport de Saint Jérôme à la thopographie</i> , in «Rev. biblique», LXXXI (1974), Jérusalem, no. 2, p. 245—257. — (Ion V. Georgescu)	638—639
«Zeitschrift für Kirchengeschichte», nr. 2/1974, Stuttgart, 1972	342—343
Zimmerli, Walther, <i>Studien zur alttestamentlichen Theologie und Prophetie</i> , München, Kaiser Verlag, 1974, 336 p. — (Pr. Ath. Negoia)	637—638

ÉTUDES THÉOLOGIQUES

REVUE DES INSTITUTS THÉOLOGIQUES DU PATRIARCAT ROUMAIN,
II-e SÉRIE, ANNÉE XXVII-e, No. 9—10
NOVEMBRE—DÉCEMBRE 1975

S O M M A I R E

Études et articles

- La culture théologique orthodoxe roumaine entre 1925 — 1975** *A l'occasion du 50-e anniversaire de la fondation du Patriarcat Roumain*, par R. P. prof. Mircea Păcurariu 653
- R. P. Prof. N. C. Buzescu, *La christologie selon Saint Jean Damascène (1300 ans depuis sa naissance : 675—1975)* 667
- Prof. Const. C. Pavel, *Deux portraits moraux dans la parabole du fils prodigue* 701
- R. P. Prof. Veniamin Mică, «*Brève connaissance de l'histoire ecclésiastique*», de Samoïl Clain 708
- Ioan Buga, *Significations de la notion de «lumière» dans le Nouveau Testament* 729
- R. P. Alexandru Joița, *La Sainte Eucharistie — mystère de l'amour sacrificiel* 737
- R. P. Archim. Dometie Manolache, Thèmes dogmatiques dans la peinture de l'église de l'ancien Evêché de Geoagiu** 742
- Samir Gholam, *La loi divine et la loi ecclésiastique («Jus divinum et jus ecclésiasticum»)* 750
- R. P. Ioan Băjău, *La prêche orthodoxe dans la période du «Triod» et du «Penticostar»* 759
- Adrian N. Popescu, *St. O. Iosil — Cent ans depuis la naissance du poète (1875—1975)* 775

De l'activité et de la chronique des Instituts théologiques

- La rentrée des classes aux Instituts théologiques de Bucarest et de Sibiu* 798
- Les conférences données par le professeur Michel Evdokimov à l'Institut théologique de Bucarest*, par R. P. Léc. Dumitru Radu 801

Notes bibliographiques 803

Table générale de la revue «Etudes Théologiques», 1975 I—VII

EDITÉE PAR L'INSTITUT BIBLIQUE ET DE MISSION ORTHODOXE

POUR S'ABONNER À «ÉTUDES THÉOLOGIQUES» ON PEUT S'ADRESSER À :
ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, Calea Griviței nr. 64—66
P.O.B., 2001, telex : 011631
